

BIULETYN BIBLIOTEK KOŚCIELNYCH

ISSN 1426-3777

Rok 28 • 2022 • Nr 1 (54)

BIULETYN BIBLIOTEK KOŚCIELNYCH

ISSN 1426-3777

Rok 28 • 2022 • Nr 1 (54)

**Federacja Bibliotek Kościelnych „Fides”
Warszawa**

RADA NAUKOWA

ks. dr Anton Babják (Katolicki Uniwersytet w Rużomberku)
dr hab. Henryka Ilgiewicz (Uniwersytet Wileński)
dr hab. Maria Kocójowa, prof. UJ (Uniwersytet Jagielloński)
dr hab. Swietłana Krawczenko (Narodowy Uniwersytet w Łucku)
prof. dr hab. Maria Pidłypczak-Majerowicz (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie)
prof. dr hab. Roland Prejs OFMCap (Katolicki Uniwersytet Lubelski)
bp prof. dr hab. Andrzej Siemieniewski (Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu)
prof. dr hab. Irena Socha (Uniwersytet Śląski)
ks. dr Stanisław Zimniak SDB (Papieski Uniwersytet Salezjański w Rzymie)

**Lista recenzentów numeru 1 i 2 z 2022 roku
będzie zamieszczona w nr 2/2022**

ZESPÓŁ REDAKCYJNY

ks. Bogusław Dygdała, Grzegorz Filipiuk OFMCap,
ks. Tomasz Garwoliński – sekretarz redakcji, ks. Joachim Giela (Münster),
ks. Piotr Tylec, Viktorija Vaitkevičiūtė (Wilno),
Bogumiła Warzachowska – redaktor naczelny, ks. Jerzy Witczak

REDAKCJA JĘZYKOWA

Aleksandra Kowal (język polski), dr Anna Seweryn (język angielski)

Wersją pierwotną czasopisma „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych”
jest wersja papierowa

ADRES REDAKCJI

Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach
ul. Bankowa 14, 40-007 Katowice
e-mail: bogumila.warzachowska@us.edu.pl

SEKRETARIAT FEDERACJI „FIDES”

Biblioteka PWT i MWSD
plac Katedralny 14, 50-329 Wrocław

S P I S   T R E Ś C I

Artykuły

- Tomasz Stolarczyk
Inwentarze aparatów kościelnych konwentów dominikańskich z Gidel,
Łęczycy, Piotrkowa Trybunalskiego i Sieradza pochodzące z lat 1619-
-1621 9
- Ks. Kamil Zadrożny
Dedykacje i wpisy w księgozbiornie Biblioteki Wyższego Seminarium
Duchownego Archidiecezji Częstochowskiej 29
- Justyna Waluś
Znaki własnościowe na wybranych przykładach odnalezionych w Biblio-
tece Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Szczecińskiego 63
- Agnieszka Chodyniecka
Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Łodzi (1921-2021) –
historia i współczesność 87
- Ks. Mirosław Gogolik
„Na skrzydłach wiary i rozumu”. Działalność Biblioteki Prymasowskiego
Instytutu Kultury Chrześcijańskiej im. kard. Stefana Wyszyńskiego
w Bydgoszczy 103
- Daniela Dylus
Książki ze zbiorów Zgromadzenia Służebniczek NMP Niepokalanie
Poczętej w zasobach Biblioteki Wydziału Teologicznego Uniwersytetu
Śląskiego 123
- Ks. Michał Kłakus
Wykaz dokumentów ze spuścizny kard. Agostina Casarolego prze-
chowywanych w Watykańskim Archiwum Sekretariatu Stanu a sprawa
polska 143

Magdalena Florianowicz, Monika Zielonka Recenzje książek i czasopism na łamach „Rocznika Skrzatuskiego” w latach 2013-2021	165
Ks. Adam Palion Czasopismo parafialne „Podpora Rodzin” jako obraz parafii św. Józefa i życia kulturalno-oświatowego mieszkańców dzielnicy Katowice-Załęże	187

Komunikaty

Andrzej Żebrowski Książd Mirosław Nowak (1961-2021)	207
--	-----

Recenzje

Aleksandra Pawlik-Kopek Joanna Nastalska-Wiśnicka, <i>Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Kronika stulecia 1918-2018</i> , Wydawnictwo KUL, Lublin 2020, 542 s., ISBN 978-83-8061-816-9 ..	211
Joanna Nastalska-Wiśnicka Emilia Szeliga-Szeligowska, <i>Wspomnienia o ks. Idzim Radziszewskim i początkach Uniwersytetu 1917-1920</i> , z rękopisu odczytała i opracowała Jadwiga Jaźwierska, Wydawnictwo KUL, Lublin 2020, 79 s., fot., ISBN 978-83-8061-831-2	222
Ks. Henryk Olszar <i>Wokół „Katechizmu biblioteki” Paula Ladewiga</i> , t. 2, red. Zdzisław Gębołyś, Katarzyna Wodniak, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2021, 407 s., ISBN 978-83-8018-356-8; ISBN 978-83-8018-371-1 (e-book)	229

Sprawozdania

Bogumiła Warząchowska Śladami przeszłości Górnego Śląska. Podsumowanie prac projektowych. Konferencja w Katowicach 26 maja 2021 roku	235
--	-----

Weronika Pawłowicz	
V spotkanie Proweniencyjnej Grupy Roboczej	239

Z życia Federacji

Ks. Jerzy Witczak	
Sprawozdanie z działalności Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides” i Zarządu Federacji za okres od 25 września 2020 do 8 września 2021 roku	243
Ks. Tomasz Garwoliński	
Protokół z posiedzenia Zarządu Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides” (online, 1 września 2021 roku)	248
Ks. Tomasz Garwoliński	
Protokół z XXVI Walnego Zgromadzenia Federacji Bibliotek Kościel- nych „Fides” (Częstochowa, 8-10 września 2021 roku)	251
Ks. Kamil Zadrożny	
Sprawozdanie z XXVI Walnego Zgromadzenia Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides” (Częstochowa, 8-10 września 2021 roku)	255

TABLE OF CONTENTS

Articles

Tomasz Stolarczyk Inventories of Ecclesiastical Objects of Dominican Monasteries in Gidle, Łęczyca, Piotrków Trybunalski and Sieradz Originating from the Years 1619-1621	9
Fr. Kamil Zadrożny Dedications and Notes in the Book Collection of the Library of the Higher Theological Seminary of Częstochowa Archdiocese	29
Justyna Waluś Ownership Marks on Selected Examples Found in the Library of the Faculty of Theology of the University of Szczecin	63
Agnieszka Chodyniecka Library of the Higher Theological Seminary in Łódź (1921-2021) – History and Present Day	87
Fr. Mirosław Gogolik „Upon the Wings of Faith and Reason”: the Activities of the Library of the Primate Cardinal Stefan Wyszyński Institute of Christian Culture in Bydgoszcz	103
Daniela Dylus Books from the Collection of the Congregation of the Sisters Servants of the Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary of Silesia Held by the Library of the Faculty of Theology of the University in Katowice	123
Fr. Michał Kłakus List of Documents from the Card. Agostino Casaroli Legacy Stored in the Vatican Archives of the Secretariat of State – and the Polish Question	143

Magdalena Florianowicz, Monika Zielonka Reviews of Books and Periodicals in the „Skrzatusz Annals” in the Years 2013-2021	165
Fr. Adam Palion „Support for Families” Parish Journal as a Picture of St. Joseph Parish and a Witness of Cultural and Educational Life of Katowice-Załęże District Inhabitants	187

Notes

Andrzej Żebrowski Father Mirosław Nowak (1961-2021)	207
--	-----

Discussions and Reviews

Aleksandra Pawlik-Kopek Joanna Nastalska-Wiśnicka, <i>University Library of the John Paul II Catholic University of Lublin. Centenary Chronicle 1918-2018</i> , Catholic University of Lublin Publishing House, Lublin 2020, pp. 542, ISBN 978-83-8061-816-9	211
Joanna Nastalska-Wiśnicka Emilia Szeliga-Szeligowska, <i>Reminiscences about Fr. Idzi Radziszewski and the Beginnings of the University 1917-1920</i> , read from the manuscript and edited by Jadwiga Jaźwierska, Catholic University of Lublin Pub- lishing House, Lublin 2020, pp. 79, photos, ISBN 978-83-8061-831-2 . .	222
Fr. Henryk Olszar <i>Around the „Catechism of the Library” by Paul Ladewig</i> , vol. 2, ed. by Zdzisław Gębołyś, Katarzyna Wodniak, Kazimierz Wielki University Publishing House, Bydgoszcz 2021, pp. 407, ISBN 978-83-8018-356-8; ISBN 978-83-8018-371-1 (e-book)	229

Reports

Bogumiła Warząchowska <i>Tracing the Past of Upper Silesia. A Summary of the Project Works.</i> Conference in Katowice May 26, 2021	235
---	-----

Weronika Pawłowicz	
5th Meeting of the Provenance Working Group	239

Chronicle of the Federation FIDES

Fr. Jerzy Witczak	
Report on the Work of the Federation of the Church Libraries „Fides” and the Board of the Federation for the Period from September 25, 2020 to September 8, 2021	243
Fr. Tomasz Garwoliński	
Minutes of the Board Meeting of the Federation of the Church Libraries „Fides” (online, September 1, 2021)	248
Fr. Tomasz Garwoliński	
Minutes of the 26th Plenary Assembly of the Federation of the Church Libraries „Fides” (Częstochowa, September 8-10, 2021)	251
Fr. Kamil Zadrożny	
Report on the 26th Plenary Assembly of the Federation of the Church Libraries „Fides” (Częstochowa, September 8-10, 2021)	255

ARTYKUŁY

Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych
Rok 28 (2022) nr 1 (54), s. 9-28
ISSN 1426-3777

TOMASZ STOLARCZYK¹

INWENTARZE APARATÓW KOŚCIELNYCH KONWENTÓW DOMINIKAŃSKICH Z GIDEL, ŁĘCZYCY, PIOTRKOWA TRYBUNALSKIEGO I SIERADZA POCHODZĄCE Z LAT 1619-1621

Wstęp

W Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie znajdują się inwentarze aparatów kościelnych (paramentów i naczyń liturgicznych) klasztorów dominikańskich w Gidlach, Łęczycy, Piotrkowie Trybunalskim i Sieradzu, sporządzone w czasie wizytacji prowincjała prowincji polskiej Jerzego Trebnica w latach 1619-1621². Spisu w konwencie gidelskim dokonano 6 kwietnia 1621 roku, w konwencie łęczyckim 11 listopada 1619 roku, w konwencie sieradzkim 26 marca 1621 roku. Natomiast nie jest znana dokładna data powstania inwentarza piotrkowskiego³. Celem poniższej publikacji jest zaprezen-

---

¹ Biblioteka Uniwersytecka w Łodzi.

² Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie (dalej: APPDK), sygn. Pp125: *Inwentarze klasztorów sporządzone podczas wizytacji przez prowincjała Jerzego Trebnica OP w latach 1619-1621* (dalej: *Inwentarze klasztorów*), s. 97, 130, 170, 230. Jerzy Trebnic – kaznodzieja polski w klasztorze sieradzkim, w 1617 roku został przeorem tegoż konwentu, pierwszego w prowincji konwentu obserwanckiego, a rok później – przy wydatnym udziale wizytatora polskiej prowincji w latach 1617-1619 – J. Trebnic z ramienia generała Zakonu Kaznodziejskiego Damiana Fonseki został prowincjałem; J. Kłoczowski, *Wielki zakon XVII-wiecznej Rzeczypospolitej u progu swego rozwoju. Dominikanie polscy w świetle wizytacji generalnej z lat 1617-19*, „*Nasza Przeszłość*” 39 (1973), s. 144, 150.

³ *Inwentarze klasztorów*, s. 97, 130, 170, 230.

wanie inwentarzy, które stanowią cenne źródło do poznania historii wspomnianych wyżej konwentów oraz polskich braci kaznodziejów, a także omówienie w zarysie historii wymienionych klasztorów.

Artykuł składa się z następujących paragrafów: *Krótki rys historyczny klasztorów dominikańskich*, *Aparaty kościelne*, *Znaczenie inwentarzy rzeczy* oraz *Aneks. Inwentarze aparatów kościelnych konwentów dominikańskich w Gidlach, Łęczycy, Piotrkowie Trybunalskim i Sieradzu 1619-1621. Edycja źródłowa*.

Przy opracowaniu rysów historycznych klasztorów w Gidlach, Łęczycy, Piotrkowie Trybunalskim i Sieradzu wykorzystano artykuł Łukasza Cholewińskiego o dziejach sanktuarium w Gidlach⁴, książkę Tomasza Stolarczyka o dominikanach w Polsce środkowej i jego artykuł o bibliotekach Zakonu Kaznodziejskiego w środkowej Polsce⁵ oraz pracę Grzegorza Wierchowskiego o klasztorze w Sieradzu⁶, a także monografię Piotrkowa Trybunalskiego pióra Michała Rawity-Witanowskiego⁷ oraz rozdziały napisane przez Witolda Glinkowskiego i Hanke Żerek-Kleszcz w monografii Piotrkowa Trybunalskiego z 1989 roku⁸. Wykorzystano także artykuł Jerzego Kłoczowskiego o wizytacji polskiej prowincji dominikańskiej przez Damiana Fonsecę w latach 1617-1619⁹ i Pawła Dettloffa o budowie kościoła klasztorowego w Gidlach¹⁰.

Z kolei przy objaśnianiu pojęć i nazw przedmiotów w edycji źródłowej inwentarzy wykorzystano kopiarz dokumentów konwentu

⁴ Ł. Cholewiński, *Dzieje Sanktuarium Matki Bożej w Gidlach w świetle akt z Archiwum Dominikanów w Krakowie*, „Roczniki Teologiczne” 62,4 (2015), s. 85-103.

⁵ T. Stolarczyk, *Analecta dominicana. Szkice z dziejów Zakonu Braci Kaznodziejów w Polsce środkowej (XIII-XVIII w.)*, Wieluń 2016; tenże, *Armarium. Biblioteki klasztorne Braci Kaznodziejów w Gidlach, Łęczycy, Łowiczu, Piotrkowie Trybunalskim i Sieradzu w XVII w. i ich księgozbiory. Komunikat*, w: *Przestrzeń klasztoru – przestrzeń kultury. Piśmiennictwo, książka, edukacja*, red. Ł. Cybulski, J. Pietrzak-Thebault, Warszawa 2017, s. 297-312.

⁶ G. Wierchowski, *Dzieje klasztoru Dominikanów w Sieradzu. Od lat 30. XIII wieku do 1864 roku*, Sieradz 2012, s. 119.

⁷ M. Rawita-Witanowski, *Monografia Piotrkowa Trybunalskiego*, materiały zebrał, rękopis odczytał i wprowadzeniem opatrzył P. Głowacki, Piotrków Trybunalski 2017.

⁸ W. Glinkowski, *Układ przestrzenny, obwarowania i zabudowa miasta w XVI-XVIII w.*, w: *Dzieje Piotrkowa Trybunalskiego*, red. B. Baranowski, Łódź 1989, s. 43-72; H. Żerek-Kleszcz, *Życie religijne i kulturalne w XVI-XVIII w.*, w: *Dzieje Piotrkowa Trybunalskiego*, s. 164-188.

⁹ J. Kłoczowski, *Wielki zakon XVII-wiecznej Rzeczypospolitej*, s. 103-180.

¹⁰ P. Dettloff, „*Fabrica ecclesiae*” dominikanów w Gidlach w świetle przekazów archiwalnych. *Organizacja i koszty budowy murowanej świątyni w siedemnastowiecznej Rzeczypospolitej*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 62,2 (2014), s. 187-214.

łęczyckiego¹¹, *Słownik terminologiczny sztuk pięknych* pod redakcją Stefana Kozakiewicza¹² oraz słowniki łacińsko-polskie Janusza Sondela i Alojzego Jougana¹³.

Krótki rys historyczny klasztorów dominikańskich

Gidle

Początki klasztoru dominikańskiego w Gidlach pw. Najświętszej Maryi Panny sięgają 1615 roku, kiedy to bracia kaznodzieje zostali sprowadzeni tam z konwentu krakowskiego przez Annę Dąbrowską z Rusocic w celu opieki nad rozwijającym się w Gidlach wówczas już od 100 lat kultem maryjnym i pątnikami przybywającymi do kaplicy, w której znajdowała się cudowna figurka Matki Bożej. Fundatorka zapisała im połowę Gidel oraz sąsiednich Wojnowic pod budowę kościoła z klasztorem. Pozostałą część drugiej z wsi otrzymali od Stanisława Stobieckiego. Fundację zatwierdził prymas Wojciech Baranowski, a następnie Wawrzyniec Gębicki w 1621 roku. Jeszcze w 1616 roku podkomorzy pomorski Jan Olecki z Oleśnicy sporządził zapis mszalny na rzecz powstającego kościoła w Gidlach¹⁴.

W 1620 roku nowa właścicielka Gidel, Zuzanna Oleska, zapisała im 5 tys. złotych na nową fundację. W 1636 roku podarowała zakonnikom wieś: Niesułów, Skrzypiec, Rudę, Stęszów, Górkę i Gidle. W zamian ojcowie mieli odprawiać Msze Święte w jej intencji oraz zbudować piętnaście kapliczek różańcowych. Warunki te nie zostały jednak spełnione z powodu sporów i nieporozumień między dziedziczką a dominikanami. Wynikały one z niewywiązywania się z wcześniej dokonanych zapisów, kiedy to Oleska zdecydowała się na

---

¹¹ *Copiarium privilegiorum et aliorum documentorum Conventus Lanciencis Ordinis Praedicatorum 1387-1616 – Kopiarzusz przywilejów i innych dokumentów konwentu łączyckiego Zakonu Kaznodziejów 1387-1616*, opr. T. Stolarczyk, wsp. D. Gwis, Łęczyca 2009.

¹² *Słownik terminologiczny sztuk pięknych* (dalej: STSP), red. S. Kozakiewicz, Warszawa 1976.

¹³ A. Jougan, *Słownik kościelny łacińsko-polski*, Sandomierz 2013; J. Sondel, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, Kraków 1997.

¹⁴ Ł. Cholewiński, *Dzieje Sanktuarium Matki Bożej w Gidlach*, s. 87, 98; P. Dettloff, „*Fabrica ecclesiae*” dominikanów w Gidlach, s. 189.

sprowadzenie do Gidel kartuzów z Raju Maryi w Kartuzach i zapisanie im w 1641 roku tych dóbr, które wcześniej podarowała Zakonowi Kaznodziejskiemu¹⁵.

W 1632 roku rozpoczęto budowę świątyni dominikańskiej. W 1649 roku budynek był już na tyle ukończony, że można było odprawiać w nim nabożeństwa. Dwudziestego piątego maja 1656 roku sufragan gnieźnieński Adam Grodecki dokonał uroczystej konsekracji kościoła pw. Najświętszej Maryi Panny. Prace nad wykończeniem i wyposażeniem świątyni trwały jednak dłużej¹⁶. W 1653 roku Wojciech Gniewosz, wojski piotrkowski, ufundował poświęconą św. Jakowowi kaplicę z cudowną figurką Matki Bożej¹⁷.

W klasztorze gidelskim przebywali m.in. królewicze: Władysław Waza, Karol Ferdynand Waza i Jan Kazimierz Waza, który ofiarował w darze srebrne numizmaty, oraz król Michał Korybut Wiśniowiecki, który podarował gidelskim dominikanom złoty relikwiarz¹⁸.

Działalność dominikanów z Gidel zahamowały rozbiory. Po 1864 roku w ramach represji po Powstaniu Styczniowym władze carskie odebrały zakonnikom ich posiadłości i włączyły je do wsi i folwarku rządowego. Rząd carski przyznał klasztorowi statut placówki etatowej, do której skierowano zakonników ze skasowanych konwentów. Mimo że konwent został formalnie skasowany, egzystował nadal. Zakaz przyjmowania nowicjuszy i uzupełniania liczby zakonników doprowadził do tego, że w 1912 roku w klasztorze pozostał tylko jeden dominikanin: siedemdziesięcioletni Gabriel Świtalski. W 1909 roku za zgodą władz przeniesiono do Gidel poddanego carskiego, o. Jordana Stanę. Jednocześnie zakazano mu noszenia habitu zakonnego oraz osiedlania się w klasztorze. Dlatego też do wybuchu I wojny światowej i wycofania się Rosjan o. Jordan mieszkał przy kościele parafialnym. Po śmierci o. G. Świtalskiego został 9 stycznia 1916 roku nowym przeorem. Urząd swój pełnił do 1927 roku¹⁹.

---

¹⁵ Ł. Cholewiński, *Dzieje Sanktuarium Matki Bożej w Gidlach*, s. 87, 94.

¹⁶ *Tamże*, s. 88; P. Dettloff, „*Fabrica ecclesiae*” dominikanów w Gidlach, s. 204-207.

¹⁷ Ł. Cholewiński, *Dzieje Sanktuarium Matki Bożej w Gidlach*, s. 91.

¹⁸ *Tamże*, s. 99.

¹⁹ *Tamże*, s. 101-102.

Łęczyca

Klasztor Dominikanów w Łęczycy pw. św. Doroty (Kapadockiej) Męczennicy i św. Stanisława Biskupa i Męczennika był wspólną fundacją Władysława Łokietka i jego brata Kazimierza II, którzy w latach 1275-1288 panowali razem w Łęczyckiem i na Kujawach brzeskich. Powstał on między rokiem 1275 a 1279. Z całą pewnością zaczął działać przed 14 grudnia 1297 roku, kiedy to Łokietek wystawił dla łęczyckich dominikanów pewien dokument²⁰.

Łęczyccy dominikanie na przestrzeni wieków otrzymali wiele przywilejów od polskich władców: 14 grudnia 1297 roku od Władysława Łokietka; 7 czerwca 1404 roku, 30 lipca 1413 i 12 sierpnia 1428 roku od Władysława Jagiełły; 20 sierpnia 1447 roku od Kazimierza Jagiellończyka; 29 grudnia 1530 roku, 10 lutego 1533 i 26 kwietnia 1538 roku od Zygmunta Starego; 9 marca 1565 i 21 sierpnia 1566 roku od Zygmunta Augusta; 25 stycznia 1581 roku od Stefana Batorego; w 1665 roku od Jana Kazimierza; w 1685 roku od Jana III Sobieskiego i w 1726 roku od Augusta II Mocnego. Dotyczyły one korzystania z młynów, jatek rzeźniczych, czynszów, łaźni miejskiej itp.²¹

W średniowieczu w łęczyckim klasztorze Dominikanów zaszły ważne wydarzenia. W lipcu 1299 roku doszło tam do spotkania Władysława Łokietka z arcybiskupem gnieźnieńskim Jakubem Świnką. We wrześniu 1331 roku klasztor i kościół kaznodziejski w Łęczycy wraz z całym miastem zostały spalone przez Krzyżaków. Odbudowano je jednak szybko, skoro już w drugiej połowie listopada (15-22) 1338 roku w tymże kościele legat papieski Galhard de Carceribus ogłosił uroczyste wezwanie skierowane do Zakonu Szpitala Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie na proces warszawski. W 1384 roku kościół ten został ponownie doszczętnie zniszczony w czasie napadu Bartosza Wezenborga na Łęczycę, a następnie odbudowany i rozbudowany. Dziewiętnastego września 1434 roku w łęczyckim kościele Dominikanów arcybiskup gnieźnieński Wojciech Jastrzębiec wyświęcił Władysława z Oporowa (Oporowskiego) na biskupa wrocławskiego (kujawskiego). W uroczystości

²⁰ T. Stolarczyk, *Analecta dominicana*, s. 24-27.

²¹ *Tamże*, s. 29.

uczestniczył też biskup krakowski Zbigniew Oleśnicki i biskup chełmski Jan Biskupiec. Według M. Witanowskiego w czerwcu 1459 roku w dominikańskim kościele w Łęczycy odbył się pod przewodnictwem prymasa Jana Sprowskiego, arcybiskupa gnieźnieńskiego, synod prowincjonalny. W łeczyckim klasztorze dominikańskim odbyły się cztery kapituły prowincjalne Zakonu Kaznodziejskiego: pierwsza przed 1450 rokiem (1430?), druga na przełomie września i października 1461 roku, a następne dwie w 1486 i 1528 roku. W refektarzu klasztoru w Łęczycy odbywały się posiedzenia sądów ziemskich. Od końca XV wieku (zdaniem R. Rosina od 1463 roku) w jednej z izb klasztornych przechowywano księgi sądowe ziemskie. W XV i XVI wieku w miejscowym klasztorze obradowały sejmiki łeczyckie²².

Od początku XVI wieku znaczenie łeczyckiego konwentu zaczęło maleć. Liczba zakonników przebywających jednocześnie w klasztorze spadła poniżej dziesięciu i nigdy już nie wzrosła, przestała istnieć szkoła partykularna, zlikwidowano nowicjat.

W 1799 roku Prusacy skasowali łeczycki konwent dominikański, zakonników zaś przeniesiono do Sochaczewa. W pozostałym po braciach kaznodziejach klasztorze władze pruskie utworzyły więzienie²³.

Piotrków Trybunalski

Klasztor Dominikanów w Piotrkowie pw. św. Jacka i św. Doroty Panny i Męczennicy powstał ok. połowy XV wieku²⁴. U schyłku tego stulecia klasztor dominikański zaliczano do najsłabszych w polskiej prowincji. Nie osiągał wówczas liczby dwunastu zakonników wymaganej do uzyskania autonomii. Jednak już w 1605/1606 roku konwent liczył dwudziestu czterech braci, a w 1619 roku piotrkowscy bracia kaznodzieje mogli przyjmować ponownie nowicjuszy (po trzech). Na przełomie XVI i XVII wieku w klasztorze odbyły się trzy kapituły prowincjalne: w 1596, 1610 i 1618 roku. Niemniej w 1773 roku konwent liczył jedenastu kapłanów i jednego brata laika, a w 1815 roku już tylko czterech zakonników²⁵.

---

²² *Tamże*, s. 29-30.

²³ *Tamże*, s. 31, 41.

²⁴ T. Stolarczyk, *Armarium*, s. 298.

²⁵ H. Żerek-Kleszcz, *Życie religijne i kulturalne*, s. 168-169.

W kwietniu 1488 roku w piotrkowskim kościele Dominikanów odbyła się uroczysta konsekracja królewicza Fryderyka Jagiellończyka na biskupa krakowskiego²⁶. W 1531 roku pożar zniszczył budynki klasztorne, a w 1642 roku kościół. Po tych losowych zdarzeniach odbudowano zarówno klasztor, jak i kościół. W 1624 roku Stanisław Jaxa-Bykowski ufundował boczną kaplicę Matki Boskiej Różańcowej. W 1652 roku w murach klasztoru znalazł schronienie obłożony infamią podkanclerzy koronny Hieronim Radziejowski, a w 1715 roku minister saski Jacob Heinrich Fleming, uchodzący przed konfederatami Stanisława Ledóchowskiego²⁷.

W średniowieczu oparciem dla działalności dominikanów było środowisko plebejskie. Z klasztorem wiązały się uboższe cechy lub bractwa czeladzi. W XVII wieku wśród dobrodziejów klasztoru znajdowali się przedstawiciele patrycjatu, duchowni piotrkowscy oraz okoliczna szlachta²⁸.

Od 1633 roku w gmachu dominikańskim przechowywano księgi ziemskie piotrkowskie i akta Trybunału Koronnego (przeniesione z fary), uważając go za miejsce najbezpieczniejsze w mieście. W zamian bracia kaznodzieje otrzymywali piętnaście grzywien z dochodów wójtostwa piotrkowskiego. Od 1728 roku dominikanie piotrkowscy udostępniali krużganki swojego klasztoru na teatr pijarski. W XVIII wieku z powodu zrujnowania zamku piotrkowskiego w klasztorze odbywały się posiedzenia sądu grodzkiego²⁹.

Sieradz

Sieradzki konwent pw. św. Stanisława powstał prawdopodobnie między rokiem 1247 a 1250/1254³⁰. Jak stwierdził G. Wierzychowski: „okres pierwszych dziesięcioleci w dziejach klasztoru miał ogromne znaczenie dla dalszych jego losów [...]”. Zadaniem pierwszego pokolenia zakonników tworzących konwent było pozyskanie dla klasztoru nie tylko wsparcia finansowego ze strony mieszczaństwa i wspólnot wiejskich, do których docierało, ale przede wszystkim rekrutacja kan-

²⁶ M. Rawita-Witanowski, *Monografia Piotrkowa Trybunalskiego*, s. 432-433.

²⁷ W. Glinkowski, *Układ przestrzenny, obwarowania i zabudowa miasta*, s. 65-66.

²⁸ H. Żerek-Kleszcz, *Życie religijne i kulturalne*, s. 168.

²⁹ *Tamże*.

³⁰ G. Wierzychowski, *Dzieje klasztoru Dominikanów w Sieradzu*, s. 46-50.

dydatów do zakonu, którzy mieli w przyszłości kontynuować podjętą działalność”³¹.

Za panowania Leszka Czarnego dokończono budowę sieradzkiego klasztoru. W 1292 roku cały Sieradz wraz z klasztorem dominikańskim został spustoszony przez wojska czeskie Wacława II, a w 1331 roku przez siły krzyżackie. Zahamowało to rozwój klasztoru na dzieściolecia³².

Kościół i klasztor dominikanów sieradzkich odbudowano dopiero na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XIV wieku. Z chwilą wstąpienia na tron polski Władysława Jagiełły zaczął się okres prosperity dla sieradzkich braci kaznodziejów, który trwał do początków XVI wieku (do reformacji). W tym czasie polscy władcy obdarowywali hojnie zakonników z Sieradza licznymi przywilejami i nadaniami. W klasztorze odbywały się sejmiki szlacheckie oraz sądy ziemskie, dla których pełnił też rolę archiwum, stosunki zaś z okoliczną szlachtą i mieszczaństwem sieradzkim układały się poprawnie. W XV wieku przy miejscowym konwencie utworzono szkołę partykularną, która funkcjonowała do 1512 roku. Ponownie wznowiono jej działalność dopiero w 1635 roku, jednak trwała ona do końca XVIII wieku³³.

W okresie reformacji, mimo niesprzyjających warunków (spadek liczby zakonników oraz dobrodziejów klasztoru), udało się sieradzkim dominikanom utrzymać silną pozycję w polskiej prowincji, a od ok. 1580 roku zaczął się okres odnowy konwentu. W 1617 roku zakonnicy utworzyli dom ścisłej obserwancji, na czele którego stanął właśnie Jerzy Trebnic, jednak w 1671 roku klasztor nie wszedł w skład odrębnej kongregacji skupiającej domy obserwancje³⁴.

Po niepokojach przełomu XVII i XVIII wieku w miejscowym konwencie nastąpił okres stabilizacji, która trwała do II rozbioru Polski w 1793 roku, kiedy to Sieradz znalazł się pod panowaniem pruskim. Nowi władcy odebrali klasztorowi dominikańskiemu dobra ziemskie, przyznając w zamian pensję zwaną kompetencją. Wkrótce nałożono na niego także inne obciążenia, co osłabiło go-

---

³¹ *Tamże*, s. 56.

³² *Tamże*, s. 57-58.

³³ *Tamże*, s. 60-62, 65.

³⁴ *Tamże*, s. 62-66; J. Kłoczowski, *Wielki zakon XVII-wiecznej Rzeczypospolitej*, s. 144.

spodarękę klasztorną. Zmniejszyła się również liczba zakonników stale przebywających w konwencie. W 1815 roku Sieradz przeszedł pod zabór rosyjski (Królestwo Polskie), a po upadku Powstania Styczniowego w 1864 roku nastąpiła kasata sieradzkiego klasztoru kaznodziejskiego³⁵.

Aparaty kościelne

Na wyposażeniu kościoła Dominikanów w Gidlach według spisu z 6 kwietnia 1621 roku znajdowało się osiem kielichów mszalnych, monstrancja srebrna, lampy, trybularz z łódką i łyżeczką, puszka do przechowywania Hostii, dwie ampułki, dwa małe krzyże, cztery świeczniki srebrne, dziewięć nowych ornatów i dziesięć gorszej jakości oraz trzy kapy, dwadzieścia dziewięć antepediów, dziewięć alb, dwadzieścia dziewięć obrusów na ołtarze³⁶.

Z kolei dominikanie łączycy posiadali według spisu z 11 listopada 1619 roku monstrancję srebrną z miedzianą nóżką, krzyż srebrny do różańca, cztery srebrne kielichy poślacane, puszkę na Hostię, trybularz srebrny, parę ampułek srebrnych, cynowy kielich do ablucji, dwie pary świeczników, trzy kapy, trzy pary ampułek, dwadzieścia ornatów, parę dalmatyk, dziesięć antepediów, dwa całuny, piętnaście alb i lejek z miską³⁷.

W kościele Dominikanów w Piotrkowie Trybunalskim w 1619 roku (nieznana jest data dzienna sporządzenia spisu) znajdowała się monstrancja srebrna z miedzianą nóżką, puszka na Hostię, krzyż większy srebrny z drewnianą figurką Jezusa, krzyż mniejszy i jeszcze jeden maleńki, dwa srebrne pacyfikały, dwadzieścia osiem kielichów mszalnych, lampa srebrna, pięć par ampułek srebrnych, trybularz srebrny, dwadzieścia siedem ornatów w różnych kolorach, sześć starych ornatów, sześć kap, cztery pary dalmatyk, trzydzieści jeden antepediów, trzydzieści dziewięć obrusów na ołtarze, dwadzieścia cztery alby i cztery całuny³⁸.

³⁵ G. Wierzchowski, *Dzieje klasztoru Dominikanów w Sieradzu*, s. 66-72.

³⁶ *Inwentarze klasztorów*, s. 97.

³⁷ *Tamże*, s. 130.

³⁸ *Tamże*, s. 170.

Natomiast u sieradzkich braci kaznodziejów według spisu z 26 marca 1621 roku znajdowało się jedenaście srebrnych kielichów, monstrancja srebrna, krzyż większy i krzyż mniejszy, srebrna ręka – relikwiarz ze szczątkami św. Stanisława, trybularz z łódką i srebrną łyżeczką, puszka srebrna na Hostię, dwa srebrne świeczniki, cztery pary srebrnych ampułek, czternaście ornatów większych, dziesięć gorszej jakości, cztery kapy, dwadzieścia alb, dwadzieścia obrusów na ołtarze, jedenaście antepediów, cztery pary dalmatyk³⁹.

Znaczenie inwentarzy rzeczy

Do tej pory nikt nie opracował inwentarzy aparatów kościelnych kościołów dominikańskich z terenów środkowej Polski. Należało zatem podjąć się tego dzieła, gdyż stanowią one bardzo ważne źródło do odtworzenia historii rozpatrywanych tu konwentów. Dzięki nim wiadomo, ile każdy z nich posiadał w swojej świątyni konkretnych paramentów i naczyń liturgicznych.

Aneks

Inwentarze aparatów kościelnych konwentów dominikańskich w Gidlach, Łęczycy, Piotrkowie Trybunalskim i Sieradzu 1619-1621. Edycja źródłowa

Zasady wydania tekstu

Zachowano właściwości pisowni inwentarzy. *U* przed samogłoskami należy czytać jako *v*. Dyftong *æ* oddano według przekazu przez *ae*, zachowano oryginalną pisownię imion, nazwisk i nazw miejscowości. Jako zasadę przyjęto rozwiązywanie skrótów, często występujących w oryginale. Przy wyrazach skróconych czasami pierwszą (wielką) lub kilka pierwszych liter pozostawiono nienaruszone, podając pozostałe litery tego wyrazu w nawiasie kwadratowym. W przypisach rzeczowych objaśniono przedmioty.

---

³⁹ *Tamże*, s. 230.

Gidle

Gidlensis conuentus Sanctissimae Virginis Mariae fundatus a Magnifica D[omi]na Anna Dąbrowska de Russoczice castellana Wielunensi Anno D[omi]ni 1615

Visitatus est hic Con[uen]tus A[nn]o D[omi]ni 1621 die sexta Aprilis ab Ad[modu]m R[everendo] P[at]re F[ratre] Georgio Trebic Pro[ui]nciale Polo[ni]ae in quo hęc sunt quae ad ornamenta ecclesia[e]

Delatoriu[m] sive monstrancia ex argento⁴⁰

Calices Octo

Lampas

Thuribulum⁴¹ cu[m] navicula⁴² et cochleari⁴³

Pixis⁴⁴ pro Venerabili Sacramento

Ampularum⁴⁵ paria duo

Cruces duę ambę parvae

Candelabra⁴⁶ quatuor ex argento

Cassulae⁴⁷ meliores novem

viliores⁴⁸ decem

Cappae⁴⁹ tres

Antependia⁵⁰ 29

⁴⁰ Łac. *argentum* – «srebro».

⁴¹ Trybularz – kadzielnica, naczynie liturgiczne służące do okadzania w czasie nabożeństw; STSP, s. 197; *Copiarium*, s. 68.

⁴² Łódka – w Kościele rzymskokatolickim naczynie służące do przechowywania kadzidła, dodatek do kadzielnicy; STSP, s. 197; *Copiarium*, s. 68.

⁴³ Łyzeczka.

⁴⁴ Puszka, naczynie (kielich z pokrywą) do przechowywania Hostii św.; A. Jougan, *Słownik kościelny łacińsko-polski*, s. 560.

⁴⁵ Ampułki do oleju św.

⁴⁶ Świeczniki; A. Jougan, *Słownik kościelny łacińsko-polski*, s. 87.

⁴⁷ Ornaty; J. Sondel, *Słownik łacińsko-polski*, s. 136.

⁴⁸ Łac. *vilis* – «lichy, marny, małej wartości», A. Jougan, *Słownik kościelny łacińsko-polski*, s. 87.

⁴⁹ Kapy; kapa rzymska – w Kościele rzymskokatolickim uroczysta purpurowa szata liturgiczna w formie fałdzistej peleryny z trenem, spięta kłamrą, z okrywającą ramiona małą peleryną z kapturem, zwykle bogato zdobiona haftem i frędzelkami; przysługująca kardynałom; noszona także przez panujących w dawnej Polsce; STSP, s. 204; *Copiarium*, s. 66.

⁵⁰ Antependium – *antependium frontalne*, zasłona lub zakrycie podstawy stałego ołtarza chrześcijańskiego, niektóre wczesne antepedia obiegały mensę ołtarza ze wszystkich stron, od XI w. zakrywały jedynie przednią część, wykonywane ze złota i srebra, często zdobione szlachetnymi kamieniami i filigranem, z tkanin haftowanych, drewna malowanego lub płaskorzeźbionego, ze skóry tłoczonej i złożonej, na antependium przedstawiano sceny z życia Chrystusa, Maryi lub świętego, któremu był poświęcony ołtarz; STSP, s. 24; *Copiarium*, s. 67.

Fot. 1. Inwentarz klasztoru w Gidlach (APPDK, sygn. Pp125)

Albae⁵¹ 9

Mappę⁵² 29

Et alia minutiora ad altaria et aliud

Łęczycza

Lanciensis conuentus S[ancti] Stanislai et S[anctae] Dorotheae fundatus a Casimiro Rege Anno Domini 1370

Dedicatio huius Ecclesiae post festum Sancti Alexii prima Dominica Visitatus est iste Con[nen]tus in festo Sancti Martini Anno D[omi]ni 1619 per Ad[modum] R[everendum] P[atrem] Georgium Trebnic Sa[nctae] T[heologiae] Bacc[alarium] Pro[uincia]lem Poloniae in quo ista fuerunt Delatorium sive monstrantia argentea cum pede cupreo (miedziana)

Crux argentea ad Rosarium

Calices argentei deaurati quatuor

Pixis argentea ad Venerabile Sacrament[um]

Thuribulum argenteum

Par ampularum argentearum

Ex stanno calix ad ablutione[m]

Fundibulum⁵³ cum pelui

Candelabrorum duo paria

Ampularum tria paria

Pallia sive cappae 3

Cassulae meliores 20

Par dalmatikarum⁵⁴

Albae 15

Antepedia 10

Tapetia⁵⁵ 2

Et alia minutiora ab Ad[modu]m R[everendo] Pro[uincia]le visa

⁵¹ Alba – długa, biała szata lniana używana przez katechumenów przy chrzcie w okresie starochrześcijańskim i wczesnośredniowiecznym, później także przez duchowieństwo przy sprawowaniu czynności liturgicznych, rodzaj długiej tuniki przepasanej białym sznurem (*cingulum*), sięgającej pod szyję, z długimi, bardzo szerokimi rękawami, wykończona u dołu i przy rękawach haftem i purpurą, od końca XVI wieku także szeroką koronką; STSP, s. 18; *Copia-rium*, s. 66.

⁵² Obrus kościelny na ołtarzu; A. Jougan, *Słownik kościelny łacińsko-polski*, s. 406.

⁵³ Lejek.

⁵⁴ Dalmatyka – luźna, dochodząca do stóp szata z długimi, szerokimi rękawami, dekorowana dwoma purpurowymi pasami zw. *clavi*, biegnącymi pionowo od ramion aż do dołu z przodu i na plecach; STSP, s. 101-102.

⁵⁵ Całun; A. Jougan, *Słownik kościelny łacińsko-polski*, s. 674.

Fot. 2. Inwentarz klasztoru w Łęczycy (APPDK, sygn. Pp125)

Piotrków Trybunalski

Conventus Petricoviensis Sanctae Dorotheae fundatus a Casimiro Rege A[nn]o 1370

Dedicatio temple huius Dominica Prima post Exaltationis Sanctae Crucis Visitatus est hic Con[uen]tus per Ad[modu]m R[everendum] P[atrem] Georgium Trebnic S[anctae] T[heologiae] Bacc[alarium] Pro[uincia]lem Pol[oniae] in qua visitatio hæc illi p[re]sentata

Delatorium argenteu[m] cum pede cupreo⁵⁶

Pixis ad V[e]n[e]rabile Sacramentum

Crux maior argentea cum ligno vitę

Crux minor et altera paulo minor

Pacificalia⁵⁷ duo argentea

Calices viginti duo

Lampa argentea

Ampularum argentearum paria quinque

Thuribulum argenteum

Cassulae varii coloris 27

Cassulę antique 6

Cappę siue pallia 5

Dalmaticarum paria 4

Antepediorum et cum antiquis 31

Mappę altarium 39

Albę 24

Tapetia 4

Et alia minutiora ab Ad[modu]m R[everen]do Patre Pro[uincia]le visa

Sieradz

Siradiensis Conuentus fundatus a Casimiro Duce Cuiaviensi sub titulo S[ancti] Stanislai sub Anno D[omi]ni 1260

Dedicatio huius temple Dominica prima post octavas Nat[ivita]tis B[eatae] V[irginis] Marię

Visitatus est hic Con[uen]tus per Ad[modu]m R[everendum] P[atrem] Georgium Trebnic Pro[uincia]lem die 26 Martii an[n]o 1621 in quo ista sunt

Delatorium sive monstrancia argentea

Calicis argentei undecim

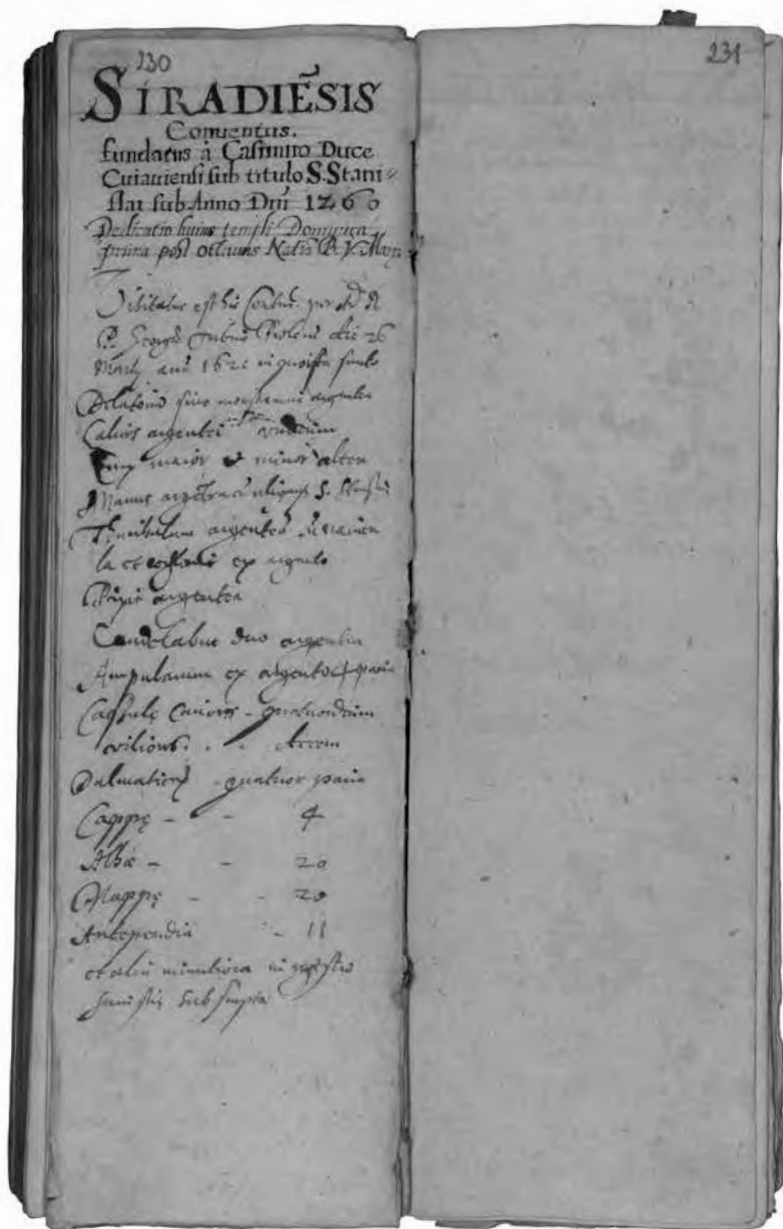
Crux maior et minor altera

Manus argentea cu[m] reliquis S[ancti] Stanislai

⁵⁶ Miedz.

⁵⁷ Pacyfikał – relikwiarz w kształcie krzyża lub monstrancji, podawany wiernym do ucałowania; STSP, s. 344; *Copiarium*, s. 80.

Fot. 4. Inwentarz klasztoru w Sieradzu (APPDK, sygn. Pp125)

Thuribulum argenteum cu[m] navicula et cochleri ex argento
 Pixis argentea
 Candelabra duo argentea
 Ampularum ex argento 4 paria
 Cassulę maiores quatuordecim
     viliores decem
 Dalmaticarum quatuor paria
 Cappę 4
 Albae 20
 Mappę 20
 Antependia 11
 et alia minutiora in registro sunt istę subscripta

Bibliografia

- Cholewiński Ł., *Dzieje Sanktuarium Matki Bożej w Gidlach w świetle akt z Archiwum Dominikanów w Krakowie*, „Roczniki Teologiczne” 62,4 (2015), s. 85-103.
- Copiarium privilegiorum et aliorum documentorum Conventus Lanciencis Ordinis Praedicatorum 1387-1616 – Kopiarz przywilejów i innych dokumentów konwentu łęczyckiego Zakonu Kaznodziejów 1387-1616*, opr. T. Stolarczyk, wsp. D. Gwis, Łęczyca 2009.
- Dettloff P., „*Fabrica ecclesiae*” dominikanów w Gidlach w świetle przekazów archiwalnych. *Organizacja i koszty budowy murowanej świątyni w siedemnastowiecznej Rzeczypospolitej*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 62,2 (2014), s. 187-214.
- Glinkowski W., *Układ przestrzenny, obwarowania i zabudowa miasta w XVI-XVIII w.*, w: *Dzieje Piotrkowa Trybunalskiego*, red. B. Baranowski, Łódź 1989, s. 43-72.
- Inwentarze klasztorów sporządzone podczas wizytacji przez prowincjała Jerzego Trebnica OP w latach 1619-1621*, Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie, sygn. Pp125.
- Jougan A., *Słownik kościelny łacińsko-polski*, Sandomierz 2013.
- Kłoczowski J., *Wielki zakon XVII-wiecznej Rzeczypospolitej u progu swego rozwoju. Dominikanie polscy w świetle wizytacji generalnej z lat 1617-19*, „*Nasza Przeszłość*” 39 (1973), s. 103-180.
- Rawita-Witanowski M., *Monografia Piotrkowa Trybunalskiego*, materiały zebrał, rękopis odczytał i wprowadzeniem opatrzył P. Głowacki, Piotrków Trybunalski 2017.
- Słownik terminologiczny sztuk pięknych*, red. S. Kozakiewicz, Warszawa 1976.

- Sondel J., *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, Kraków 1997.
- Stolarczyk T., *Analecta dominicana. Szkice z dziejów Zakonu Braci Kaznodziejów w Polsce środkowej (XIII-XVIII w.)*, Wieluń 2016.
- Stolarczyk T., *Armarium. Biblioteki klasztorne Braci Kaznodziejów w Gidlach, Łęczycy, Łowiczu, Piotrkowie Trybunalskim i Sieradzu w XVII w. i ich księgozbiory. Komunikat*, w: *Przestrzeń klasztoru – przestrzeń kultury. Piśmiennictwo, książka, edukacja*, red. Ł. Cybulski, J. Pietrzak-Thebault, Warszawa 2017, s. 297-312.
- Wierzchowski G., *Dzieje klasztoru Dominikanów w Sieradzu. Od lat 30. XIII wieku do 1864 roku*, Sieradz 2012.
- Żerek-Kleszcz H., *Życie religijne i kulturalne w XVI-XVIII w.*, w: *Dzieje Piotrkowa Trybunalskiego*, red. B. Baranowski, Łódź 1989, s. 164-188.

Streszczenie

Celem publikacji jest zaprezentowanie inwentarzy aparatów kościelnych (paramentów i naczyń liturgicznych) klasztorów dominikańskich w Gidlach, Łęczycy, Piotrkowie Trybunalskim i Sieradzu, sporządzonych w czasie wizytacji prowincjała prowincji polskiej Jerzego Trebnica w latach 1619-1621, a także omówienie w zarysie historii tychże klasztorów. Z tego względu artykuł składa się z dwóch zasadniczych części. W pierwszej przedstawiono pokrótce historię wspomnianych klasztorów dominikańskich. Natomiast drugą poświęcono inwentarzom aparatów kościelnych tychże klasztorów. Uzupełniono ją o aneks, w którym dokonano edycji źródłowej tych inwentarzy.

Słowa kluczowe

dominikanie, klasztory, Gidle, Łęczycyca, Piotrków Trybunalski, Sieradz, aparaty kościelne, inwentarze XVII wieku

INVENTORIES OF ECCLESIASTICAL OBJECTS OF DOMINICAN MONASTERIES IN GIDLE, ŁĘCZYCA, PIOTRKÓW TRYBUNALSKI AND SIERADZ ORIGINATING FROM THE YEARS 1619-1621

Summary

The publication aims to present the inventories of ecclesiastical objects – liturgical paraments and vessels – of the Dominican monasteries in Gidle, Łęczycyca, Piotrków Trybunalski, and Sieradz, drawn up during the visitation

by Jerzy Trebnic, the provincial of Poland, in the years 1619-1621, as well as to outline the history of these monasteries. For this reason, the article consists of two main parts. The first one briefly presents the history of the Dominican monasteries under consideration. The second part is devoted to their inventories of church and liturgical objects. The paper is supplemented with an appendix in which the source edition of these inventories was made.

Keywords

Dominicans, monasteries, Gidle, Łęczyca, Piotrków Trybunalski, Sieradz, liturgical vessels, liturgical vestments, 17th century inventories

Ks. KAMIL ZADROŻNY¹

DEDYKACJE I WPISY W KSIĘGOZBIORZE BIBLIOTEKI WYŻSZEGO SEMINARIUM DUCHOWNEGO ARCHIDIECEZJI CZĘSTOCHOWSKIEJ

Wstęp

Księgozbiór Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Częstochowskiej 17 maja 2021 roku liczył 86 752 egzemplarze². Przeglądając najstarsze pozycje, można napotkać różnego rodzaju rękopiśmienne dedykacje, autografy i notatki. Wiele z nich dodatkowo opatrzone ekslibrisami, stąd w większości znana jest ich proveniencja, a zatem także wędrówka książek po różnych kolekcjach³. Niniejsze opracowanie jest pierwszą próbą zidentyfikowania i opisania dedykacji oraz wpisów znajdujących się w księgozbiorze biblioteki seminaryjnej w Częstochowie.

Dedykacje i wpisy rękopiśmienne stanowią cenny przedmiot badań historyków literatury, biografów, bibliotekarzy, kulturoznawców, językoznawców, filologów i in. Od czasów starożytnych dedykacje zawie-

---

¹ Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Częstochowskiej.

² K. Zadrożny, *Zarys dziejów i charakterystyka księgozbioru Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Częstochowskiej i Wyższego Instytutu Teologicznego w Częstochowie*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 1 (2020), s. 39-54.

³ M. Pidłypczak-Majerowicz, *Badania proveniencyjne w bibliotekach kościelnych*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 1 (2014), s. 3-13.

rały formułę ofiarowania dzieła literackiego, formy sztuki plastycznej lub innego rodzaju wytworu artystycznego⁴. Umieszczane są celem wyrażenia wdzięczności, uzyskania mecenatu lub protekcji, w dowód uznania, dla wyrażenia uczuć. Bywają też wyrazem więzi emocjonalnej ofiarodawcy z obdarowanym. Dedykacje są więc świadectwem spotkań, przyjaźni, jak też wyrazem wdzięczności i szacunku⁵.

Najbardziej interesujące wydają się jednak dedykacje dwojakiego rodzaju. Pierwsze z nich to dedykacje autorów książek przeznaczone dla adresatów dedykacji. Drugie to dedykacje ofiarodawców zapisane w książkach nie będących ich autorstwa.

Podstawową trudnością w opracowaniu tego tematu jest fakt, że nie zawsze istnieje możliwość wykazania, z czyjego księgozbioru pochodzi dana książka ani jaką drogą trafiła do biblioteki, toteż odnalezienie i zidentyfikowanie rękopiśmiennych wpisów i dedykacji jest czasami kwestią przypadku.

Dedykacje rękopiśmienne

W księgozbiorze biblioteki seminaryjnej znajdują się książki, które były w posiadaniu biskupów częstochowskich. Niestety nie istnieją wykazy, które świadczyłyby o tym, kiedy i w jakich okolicznościach do niej trafiły. Pomocą w ich identyfikacji są ekslibrisy lub własnoręczne podpisy świadczące o przynależności danej książki do właściciela. Należy zaznaczyć, że obecnie trwają prace nad wyodrębnieniem księgozbioru biskupów częstochowskich.

Można w nim odnaleźć liczne książki z lat dwudziestych poświęcone Akcji Katolickiej. Wiele z nich należało do bp. Teodora Kubiny (1880-1951)⁶, o czym świadczą jego ekslibrisy lub autografy. Pierwszy

---

⁴ E. Olszowy, *Dedykacje rękopiśmienne w księgozbiorze arcybiskupa Szczepana Wesolego w Bibliotece Teologicznej Uniwersytetu Śląskiego. Rekonesans badawczy*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 1 (2012), s. 29; M. Krauz, *Wartość dedykacji, wartości w dedykacjach. Kształt językowy dedykacji rękopiśmiennych w zbiorach specjalnych bibliotek*, „Studia Filologiczne Uniwersytetu Jana Kochanowskiego” 21 (2018), s. 87-104.

⁵ E. Olszowy, *Dedykacje rękopiśmienne w księgozbiorze arcybiskupa Szczepana Wesolego*, s. 29-32.

⁶ J. Wolny, *Kubina Teodor Filip (1880-1951)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 16, Kraków – Wrocław 1971, s. 28-30.

biskup częstochowski w swoim nauczaniu pasterskim wiele miejsca poświęcał Akcji Katolickiej. O jego trosce o rozwój tej organizacji świadczą jego liczne wypowiedzi⁷.

Ponadto świadectwem zainteresowania bp. Kubiny działalnością Akcji Katolickiej i utrzymywania kontaktów z tym środowiskiem jest książka *Akcja Katolicka według orzeczeń Stolicy Apostolskiej*⁸, której autorem jest ks. Stanisław Bross (1895-1982)⁹. Opatrzona jest ona ręczną dedykacją autora:

*Jego Ekscelencji Najdostojniejszemu
Ks. Biskupowi Dr. Kubinie
w dowód głębokiej czci
z uprzejmą prośbą
o łaskawe przyjęcie
autor.
(zob. fot. 1)*

Wspomniany ofiarodawca był drugim dyrektorem Naczelnego Instytutu Akcji Katolickiej. Utworzenie tej instytucji w 1930 roku przez kard. Augusta Hlonda wiązało się z powołaniem do istnienia Akcji Katolickiej w kwietniu 1928 roku przez Episkopat Polski. Ks. Bross był zaangażowany także w organizowanie jej struktur w innych polskich diecezjach. Propagował ten ruch, czego dowodem jest jego zaangażowanie w powstanie i prowadzenie różnych wydawnictw, których był założycielem lub redaktorem, wśród nich można wymienić m.in. „Ruch Katolicki”, „Książnicę Akcji Katolickiej”, „Kulturę Katolicką”, „W Służbie Królewskiego Kapłaństwa”, „Biblioteczke Akcji Katolickiej”, „Biblioteczke Rekolekcyjną”, „Mysterium Christi”¹⁰. Książka ta została ofiarowana bp. Teodorowi Kubinie przez samego autora. Dedykacja nie posiada daty ani miejsca, przez co nie da się ustalić okoliczności jej złożenia.

⁷ Zbiór wypowiedzi na temat Akcji Katolickiej: zob. T. Kubina, *W podniosłych chwilach i doniosłych sprawach*, Częstochowa 2005.

⁸ S. Bross, *Akcja Katolicka według orzeczeń Stolicy Apostolskiej. Ze słowem wstępnym J. Em. ks. kard. A. Hlonda*, t. 1, Poznań – Warszawa – Wilno – Lublin [1930], sygn. MZS-0129 I.

⁹ M. Damazyn, *Nie-ordynariusz gnieźnieński Stanisław Bross*, „Roczniki Teologiczne” 64,4 (2017), s. 133-156.

¹⁰ *Tamże*, s. 136-137.

Inna dedykacja autorska dla bp. T. Kubiny z 6 lutego 1948 roku została umieszczona w książce autorstwa ks. Stanisława Parasa (1906-1994)¹¹ *Duszpasterz młodzieży. Studium psychologiczno-wychowawcze*¹². Autor był znanym wówczas organizatorem duszpasterstwa młodzieży i pedagogiem. Dedykacja pochodzi z czasów, gdy ks. Paras był etatowym prefektem w I Państwowym Gimnazjum i Liceum im. Henryka Sienkiewicza oraz w Państwowym Liceum Pedagogicznym w Częstochowie. Brał czynny udział w zjazdach katechetycznych w Krakowie, Wrocławiu i Częstochowie, wygłaszając przy tym referaty dotyczące pedagogiki i wychowania katolickiego. Jego liczne publikacje ukazywały się na łamach „Ateneum Kapłańskiego”, „Homo Dei”, „Niedzieli”. We „Współczesnej Ambonie” publikował kazania okolicznościowe i dla młodzieży¹³. Ks. S. Paras, przekazując bp. Kubinie wspomniane dzieło, napisał:

*Jego Ekscelencji
Najprzewielebniejszemu Księdzu
Biskupowi Doktorowi Teo-
dorowi Kubinie Arcypaste-
rzeni naszej Diecezji
składa
Częstochowa, dn. 6/II-1948 Autor
(zob. fot. 2)*

Kolejną pozycją opatrzoną dedykacją rękopiśmienną jest książka autorstwa ks. Grzegorza Augustynika (1847-1929)¹⁴ poświęcona miśtyczce Wandzie Malczewskiej (1822-1896)¹⁵: *Echa po śmierci świętobliwej Wandy Malczewskiej, czyli różne łaski udzielone przez Pana Boga za jej przyczyną*¹⁶. Książkę wydano w Drukarni „Udziałowej”

¹¹ M. Mikołajczyk, *Ks. Stanisław Paras (28 VIII 1906 – 25 II 1994)*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 68,10 (1994), s. 40-44.

¹² S. Paras, *Duszpasterz młodzieży. Studium psychologiczno-wychowawcze*, Częstochowa 1948, sygn. MZS-0147 II.

¹³ *Słownik biograficzny ziemi częstochowskiej*, t. 1, red. A.J. Zakrzewski, Częstochowa 1998, s. 112-115.

¹⁴ J. Gajda, *Ksiądz Grzegorz Augustynik jako czciciel Matki Bożej*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 6 (1980), s. 148-152; H. Radecki, *Działalność duszpasterska ks. Grzegorza Augustynika – proboszcza w Dąbrowie Górniczej w latach 1897-1916*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 5 (1977), s. 185-210.

¹⁵ K. Dąbrowski, *Wanda Malczewska (1822-1896). Droga do świętości*, Łódź 2008; *Mistyczka z Radomia Wanda Malczewska*, red. P. Turzyński, Radom 2020.

¹⁶ G. Augustynik, *Echa po śmierci świętobliwej Wandy Malczewskiej, czyli różne łaski udzielone przez Pana Boga za jej przyczyną. Ciąg dalszy*, Częstochowa 1928, sygn. 1913 I.

w Częstochowie. Stanowi ona nie tylko świadectwo o życiu polskiej mistyczki, lecz jest ponadto świadectwem więzi, jaka łączyła ją z autorem książki. Ks. Augustynik, urodzony w 25 listopada 1847 roku w Zagórzcu, zmarły w 1929 roku działacz społeczny, budowniczy kościoła Matki Bożej Anielskiej w Dąbrowie Górniczej, był jednym z wielu jej wychowanków. Malczewska, przebywając w Zagłębiu Dąbrowskim jako osoba świecka, włączyła się w czynną działalność na polu charytatywno-społecznym, stając się prekursorką tychże dzieł. Jej posługa rozciągała się również na świadectwo i naukę wiary, a także wspierała materialnie potrzebujących. W kościele parafialnym w Żytniu (archidiecezja częstochowska) Wanda Malczewska miała mistyczne wizje. Ponadto ks. Grzegorz Augustynik, apostoł robotników Zagłębia, był jej pierwszym biografem. Piątego marca 1928 roku ofiarował tę książkę bp. T. Kubinie. Znajduje się w niej dedykacja następującej treści:

*Jego Ekscelencji
Najdostojniejszemu Pasterzowi
Diecezji Dąbrowa Górnicza
Teodorowi Kubina
w dowód wielkiej wdzięczności
ofiaruje ks. G. Augustynik
Jasna Góra, 5 Marca 1928 roku
prosząc o błogosławieństwo
(zob. fot. 3)*

Interesujące, że w dedykacji bp Kubina nazwany jest Pasterzem diecezji Dąbrowa Górnicza. W tym czasie Dąbrowa Górnicza należała do utworzonej w 1925 roku diecezji częstochowskiej¹⁷.

Z osobą ks. G. Augustynika wiąże się poniekąd egzemplarz Pisma Świętego w przekładzie ks. Jakuba Wujka z 1858 roku¹⁸, ofiarowany 20 maja 1979 roku bp. Miłosławowi Kołodziejczykowi (1928-1994)¹⁹ przez parafian i rodzinę Żółciaków w Sosnowcu-Zagórzcu, o czym świadczy dedykacja następującej treści:

¹⁷ J. Związek, *Powstanie diecezji częstochowskiej*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 2 (1974), s. 13-38.

¹⁸ *Biblia. Księgi Starego Testamentu. Z łacińskiego na język polski przełożone przez Jakóba Wujka z Wągrowca*, Lipsk 1858, sygn. MZS-0141 II.

¹⁹ S. Urbański, *Kołodziejczyk Miłosław Jan (1928-1994)*, w: *Słownik polskich teologów katolickich 1994-2003*, red. J. Mandziuk, Warszawa 2006, s. 295-296.

[ks. Stanisław Kapicyński]
 J. E. Ks. Bp Miłostławowi Kołodziejczykowi
 w dowód pamięci – parafianie
 i rodzina Żółciaków
 Sosnowiec-Zagórze 20 maja 1979 r.
 [podpisy ofiarodawców]
 (zob. fot. 4)

Nad dedykacją znajduje się podpis ks. Stanisława Kapicyńskiego, wskazujący na to, że samo Pismo Święte wcześniej było jego własnością. Co ciekawe, po lewej stronie okładki widnieje napis: *Ex Bibl. Augustynik*. W tym miejscu rodzi się pytanie: jaki związek istnieje pomiędzy tymi osobami? Prawdopodobnie chodzi o ks. G. Augustynika wywodzącego się z Zagórze. Na podstawie biografii ks. Kapicyńskiego i ks. Augustynika, o którym przed chwilą była mowa, można jedynie wysnuć pewną hipotezę. Ks. S. Kapicyński w latach 1862-1864 był przeorem Jasnej Góry. Wątpliwość może się rodzić przy samym zapisie. Znajduje się tam *ks.* (ksiądz), co mogłoby wskazywać na jakiegoś kapłana, a nie na zakonnika, który – jak się to dzisiaj przyjmuje – powinien podpisać się *o.* (ojciec). Wątpliwość tę rozwiewa *Diariusz jasnogórski o. Stanisława Kapicyńskiego z lat 1839-1881* odkryty przed laty przez Józefa Mikołajtisa²⁰. W dziele tym Kapicyński zapisuje swoje imię i nazwisko właśnie w takiej formie, jaka widnieje na omawianym egzemplarzu Pisma Świętego: *ks. Stanisław Kapicyński*²¹. Nie ulega więc wątpliwości, że chodzi o tę samą osobę. W 1921 roku ks. G. Augustynik zrezygnował z działalności duszpasterskiej i zamieszkał na Jasnej Górze. Być może właśnie wtedy nabył omawiany egzemplarz Biblii, który wcześniej należał do ks. Kapicyńskiego, a który następnie został przekazany bp. Kołodziejczykowi 20 maja 1979 roku. W tym dniu biskup udzielił sakramentu bierzmowania młodzieży w tamtejszej parafii²².

W księgozbiórce częstochowskiej biblioteki na uwagę zasługuje dedykacja imiennowa bp. Stanisława Czajki (1897-1965)²³ dla ks. ka-

²⁰ *Diariusz jasnogórski o. Stanisława Kapicyńskiego z lat 1839-1881*, oprac. J. Zbudniewek, „Studia Claromontana” 7 (1987), s. 329.

²¹ *Tamże*, s. 349-351, 353, 362.

²² Archiwum Kurii Metropolitalnej w Częstochowie, 164/15, t. 1: *Bp. Miłostław Kołodziejczyk – Kalendarium z 1979 r.*

²³ M. Jelonek, *Mihi vivere Christus. Życie i działalność biskupa pomocniczego diecezji częstochowskiej Stanisława Czajki (1897-1965)*, Częstochowa 2017.

nonika Józefa Chwisteckiego (1907-1994)²⁴. Jest ona datowana na 19 marca 1957 roku, czyli na uroczystość św. Józefa – patrona proboszcza częstochowskiej katedry. Jest to album *Czech Gothic Painting 1350-1450*²⁵. Dedykacja z podpisem bp. Czajki opatrzona jest również pieczęcią biskupa, która przedstawia m.in. bombardowanie Wielunia w 1939 roku. Bp Czajka w dedykacji zapisał:

*Czczigodnemu i Kochanemu Solenizantowi
Ks. Kanonikowi Józefowi Chwisteckiemu
z serca płynącymi życzeniami
obfitych darów Bożych
i wdzięczności tych, dla których
tyle dobrego czynisz, nadto czerstwych
sił fizycznych i długiego życia
dla dobra Diecezji – składa
+ Stan. Czajka Bp
Częstochowa
19.III.1957 r.
(zob. fot. 5)*

Interesujący jest fakt, że Bolesław Rutkowski (ur. 1882 w Waleńczowie, zm. 1978 w Częstochowie), polski artysta malarz, ofiarował bp. S. Czajce egzemplarz o tym samym tytule²⁶. B. Rutkowski malował obrazy religijne. Specjalizował się w kopiowaniu wizerunku Matki Bożej Częstochowskiej. Obrazy te znajdują się m.in. w częstochowskich kościołach: św. Barbary, Najświętszego Imienia Maryi i św. Zygmunta. Odnaleźć je można również w Lublinie, Radomiu, Radomsku i Białymstoku. Portretował mieszkających w Częstochowie Francuzów i Belgów. Ponadto zajmował się odnawianiem obrazów. Od 1931 roku pracował dla klasztoru na Jasnej Górze. Zmarł 14 lutego 1978 roku. Został pochowany na cmentarzu św. Rocha w Częstochowie²⁷. Omawiana książka z dedykacją stanowi dar malarza dla bp. Czajki z okazji jego imienin. Dedykacja ma następującą treść:

²⁴ M. Duda, *Ks. Józef Chwistecki (1907-1994)*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 68,11 (1994), s. 65-68.

²⁵ A. Matějček, J. Pešina, *Czech Gothic Painting 1350-1450*, Praha 1950, sygn. MZS-0299 III.

²⁶ *Tamże*, sygn. MZS-0298 III.

²⁷ A. Jaśkiewicz, *Rutkowski Bolesław (1882-1978)*, w: *Cmentarz św. Rocha w Częstochowie. Przewodnik biograficzny*, red. J. Sętowski, Częstochowa 2012, s. 198.

*Jego Ekscelencji
Najdostojniejszemu Księdzu Biskupowi
Drowi Stanisławowi Czajce
w dniu Imienin
Bol. Rutkowski
Częstochowa dn. 13-XI-1953 r.
(zob. fot. 6)*

Inną interesującą postacią, której księgozbiór w całości przekazano bibliotece seminaryjnej znajdującej się jeszcze wówczas w Krakowie, jest ks. Ferdynand Machay (1889-1967)²⁸. Jego osoba jest związana bardzo mocno z dziejami Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie. Jako kapłan diecezji krakowskiej był częstym gościem w tymże seminarium, mieszczącym się wówczas przy ulicy Bernardyńskiej 3. Pełnił też funkcję wykładowcy i spowiednika kleryków²⁹. Przyjaźń, jaka zawiązała się między nim a częstochowskim seminarium w Krakowie, zaowocowała w latach późniejszych. Częstochowscy klerycy służyli do niedzielnej Mszy Świętej w kościele Mariackim, gdzie proboszczem był właśnie ks. Machay. W swoim testamentie z 4 maja 1965 roku zapisał: „Nie posiadam żadnego majątku ziemskiego lub domu mieszkalnego. Moim *«bogactwem»* są jedynie książki, które zostawiam w całości dla częstochowskiego Seminarium duchownego”³⁰. Księgozbiór ten liczy kilkaset egzemplarzy. Po wielu latach nie wszystkie udało się zidentyfikować. W bibliotece seminaryjnej nie ma też spisu przekazanych książek z zapisu testamentowego ks. Machaya. Na uwagę zasługuje jedna z dedykacji znajdująca się w książce z tego księgozbioru, *Dziennik podróży do Tatrów*³¹, opatrzona dedykacją następującej treści:

*W serdecznem wspomnieniu wspólnie
nam nieodżałowanego, na tonie
przez siebie umiłowanej przyrody
ojczyźnianych „Tatrów” zgasłego
świątobliwego kapłana-anachorety*

²⁸ J. Muś, *Ksiądz Ferdynand Machay (1889-1967). W stulecie urodzin*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 42,3 (1989), s. 231-238.

²⁹ *Tamże*, s. 236.

³⁰ F. Machay, *Mój testament*, w: D. Raś, M. Woźniak, *Ewangelicznie demokratyczna Polska. Śladami publicystyki ks. Ferdynanda Machaya*, Kraków 2021, s. 169.

³¹ S. Goszczyński, *Dziennik podróży do Tatrów*, Petersburg 1853, sygn. MZS-0042 I.

*X. Michała Kordela,
– skromny ten szpargał opisów
przedwiekowego taternika
na lekturę:
Czcigodnemu Ks. Kanonikowi Dr. Machayowi
w dowód głębokiego przywiązania
Prosper Jan Żmijewski
(zob. fot. 7)*

Ofiarodawcą jest Prosper Jan Żmijewski, krakowski działacz i kupiec, autor np. odezwy z 1913 roku o reklamach ulicznych *Reklama u nas, a w szczególności reklama uliczna w Krakowie*³². Natomiast ks. Michał Kordel, o którym jest mowa w dedykacji, urodził się w 1892, zmarł zaś 22 lipca 1936 roku. Był założycielem pierwszego w Polsce czasopisma liturgicznego „Mysterium Christi”. Wydawał również formularze niedzielnych Mszy Świętych pt. *Służba Boża*, które później ukazały się jako *Msza niedzielny i świąteczny*, stanowiący swoistego rodzaju vademecum liturgiczne dla świeckich. Znany był ze swojej tytanicznej pracy i zaangażowania w sprawy rozwoju i upowszechniania liturgii³³.

Ostatnią pozycją pochodzącą z księgozbioru ks. F. Machaya, nad którą warto się zatrzymać, jest książka *Przywileje lokacyjne Krakowa i Poznania*³⁴. Znajduje się w niej dedykacja autorska:

*Dostojnemu Gospodarzowi
przedlokacyjnego kościoła N.M.P.
X. Drowi Ferdynandowi Machayowi
w dniu wielkiej rocznicy Krakowa
5.VI 57 AKłodziński
(zob. fot. 8)*

Ofiarodawcą książki jest sam autor. Wręczył ją ks. Machayowi 5 czerwca 1957 roku, w 700. rocznicę lokacji Krakowa. Tego dnia w 1257 roku książę krakowski i sandomierski Bolesław V Wstydlivy wystawił akt lokacyjny, na mocy którego Kraków otrzymał prawa miejskie³⁵.

³² P.J. Żmijewski, *Reklama u nas, a w szczególności reklama uliczna w Krakowie*, „Krakowski Miesięcznik Artystyczny” 5-6 (1913), s. 60-62.

³³ Ś.p. ks. Michał Kordel, „Collectanea Theologica” 17,4 (1936), s. 551-552.

³⁴ *Przywileje lokacyjne Krakowa i Poznania*, opr. A. Kłodziński, Poznań 1947, sygn. 0860 II.

³⁵ J. Mitowski, *Lokacja Krakowa i powstanie układu urbanistycznego miasta*, „Ochrona Zabytków” 30,8/3 (1995), s. 151-160.

Inne wpisy rękopiśmienne

Oprócz dedykacji rękopiśmiennych znajdujących się w księgozbiorze biblioteki seminaryjnej w Częstochowie można napotkać także wpisy odręczne. Przykład może tu stanowić interesujący komentarz nie właściciela książki, lecz ks. Jerzego Wolnego, kierownika biblioteki³⁶. Chodzi o książkę *De Verbo incarnato. Commentarius in tertiam partem S. Thomae*³⁷ autorstwa Ludovica Billota SJ. Książka należała do bp. Kubiny. Na wewnętrznej stronie okładki ks. Wolny zanotował:

*Książka – podręcznik studenta
Teodora Kubiny, późniejszego I
bpa częstochowskiego, z okresu
jego studiów rzymskich (w
Rzymie, w kolegium Germanicum)
w roku 1905 zakupiona, vide
karta tytułowa traktatu: Questiones
de novissimis.
Zanotował
x Jerzy Wolny
kierownik biblioteki Czest. Sem. Duch.
dnia 6 stycznia 1982 w okresie stanu wojennego
i smutnych dni niewoli.
(zob. fot. 9)*

Jest to dzieło współoprawne. Na stronie tytułowej dzieła *Quaestiones de novissimis*³⁸, o którym wspomina ks. Wolny, znajduje się odręczny zapis:

*Hr. Kubina
Rom, 1905
(zob. fot. 10)*

³⁶ K. Zadrozny, *Zarys dziejów i charakterystyka księgozbioru*, s. 44-45; M. Markowski, *Jerzy Wolny*, „Folia Historica Cracoviensia” 3 (1996), s. 22.

³⁷ L. Billot, *De Verbo incarnato. Commentarius in tertiam partem S. Thomae*, Romae 1904, sygn. MZS-0124 II.

³⁸ Tenże, *Quaestiones de novissimis*, Romae 1903, sygn. MZS-0125 II.

Ks. Teodor Kubina w 1902 roku wyjechał na studia specjalistyczne do Rzymu. Studiował na Angelicum i Gregorianum. Tam też uzyskał doktorat z filozofii w 1904 roku oraz z teologii w 1907 roku. Święceń kapłańskie przyjął w 1906 roku. Z czasów jego pobytu w Rzymie zachował się rękopis stanowiący relację ks. Kubiny³⁹. Po powrocie z Wiecznego Miasta pracował jako wikariusz w parafii w Mikołowie, Królewskiej Hucie i Kołobrzegu.

Interesująca pod względem wartości sentymentalnej jest własnoręczna notatka bp. Zdzisława Golińskiego umieszczona w *Officium festorum Pentecostes Ss. Corporis Christi ac Ssmi Cordis Jesu*⁴⁰, która brzmi następująco:

*Ks. Z. Goliński
Dar od X. prof. Woźnickiego
w dniu ogłoszenia mej nominacji biskupiej
Lublin 18.5.1947.
(zob. fot. 11)*

Wpis ten zawiera kilka informacji: nazwisko ofiarodawcy (ks. prof. Woźnicki), okoliczność (nominacja na biskupa), miejsce (Lublin) oraz datę (18 maja 1947 roku). Data, która widnieje we wpisie, nie jest jednak datą ogłoszenia ks. dr. Z. Golińskiego biskupem. Odkryło się to nieco później, a mianowicie 28 maja 1947 roku. Być może data wskazuje na dzień złożenia teże adnotacji.

Z osobą bp. Golińskiego wiąże się także adnotacja znajdująca się w *Pontificale Romanum*⁴¹, która informuje, że egzemplarz tej książki liturgicznej został przesłany 1 października 1955 roku jako dar z Rzymu przez o. Ludwik Semkowskiego, jezuitę, wówczas rektora Papieskiego Kolegium Polskiego w Rzymie:

³⁹ J. Związek, *Relacje Teodora Kubiny z lat swoich studiów w Rzymie*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 92,1-6 (2018), s. 241-256.

⁴⁰ *Officium festorum Pentecostes Ss. Corporis Christi ac Ssmi Cordis Jesu*, Ratisbonae 1936, sygn. MZS-0125 I.

⁴¹ *Pontificale Romanum summorum pontificum jussu editum a Benedicto XIV et Leone XIII pontificibus maximis recognitum et castigatum*, Romae 1941, sygn. MZS-0145 II.

Dar z Rzymu, przesłany 1.X.1955
Przez O. L. Semkowskiego T.J., Rektora
Papiesk. Kolegium Polskiego.
 + *Z Goliński, bp.*
 (zob. fot. 12)

Powyżej wpisu znajduje się herb bp. Golińskiego. Wspomniany o. L. Semkowski pełnił funkcję rektora kolegium dla polskich księży studiujących w Rzymie w latach 1955-1959⁴². Na stronie tytułowej omawianego egzemplarza znajduje się odręczna notatka bp. Golińskiego stwierdzająca, że przekazuje tę księgę na rzecz katedry częstochowskiej w trzydziestą rocznicę konsekracji pierwszego biskupa częstochowskiego. Obok widnieje data 2 lutego 1956 roku (zob. fot. 13).

W księgozbiornie biblioteki seminaryjnej znajdują się także książki przekazane po śmierci trzeciego biskupa częstochowskiego, Stefana Bareły (1916-1984)⁴³. Ciekawą pozycją opatrzoną jego wpisem rękopiśmiennym jest *Missale parvum ad usum sacerdotis itinerantis*⁴⁴. Jak informuje ów wpis, egzemplarz ten został przekazany biskupowi przez papieża św. Pawła VI 7 grudnia 1973 roku podczas prywatnej audiencji:

Dar Ojca Świętego Pawła VI
Przekazany mi w czasie prywatnej
Audiencji w dniu 7 grudnia 1973 r.
 + *Stefan Bareła bp częstochowski*
Roma – Częstochowa, dn. 14.XII.1973.
 (zob. fot. 14)

Niezwykły, choć zwięzły wpis znajduje się na egzemplarzu książki *Wiązanka dla młodzieży. Panteon znamienitości polskich obojej płci*⁴⁵,

⁴² J. Homerski, *Śp. o. Ludwik Semkowski (1891-1977)*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 30,6 (1977), s. 338-342.

⁴³ *Człowiek zawierzenia. Stefan Bareła, III biskup częstochowski (1916-1984)*, red. W. Dąbrowska, M. Duda, M. Mikołajczyk, Częstochowa 1986.

⁴⁴ *Missale parvum ad usum sacerdotis itinerantis*, Città del Vaticano 1972, sygn. MZS-0148 II.

⁴⁵ W. Szymanowski, *Wiązanka dla młodzieży. Panteon znamienitości polskich obojej płci*, Warszawa 1861, sygn. MZS-0142 II.

wydanej w Warszawie nakładem Aleksandra Lewińskiego księgarza w 1861 roku. Dla ścisłości na stronie tytułowej znajdują się dwie adnotacje pochodzące z różnych okresów. Pierwsza chronologicznie brzmi:

Pod N^{em} 87 jest wzmianka i portrecik Wojciecha Jastrzębowskiego
(zob. fot. 15)

Druga natomiast, pochodząca z czasów późniejszych, zawiera następującą treść:

Pamiętka po Wojciechu Jastrzębowski – *jest o nim na str. 33 a portret pod N^{no} 87.*
(zob. fot. 15)

Nie wiadomo dokładnie, do kogo należała ta książka i jak trafiła do biblioteki seminaryjnej w Częstochowie. Można przypuszczać, że jak głosi adnotacja, należała do Wojciecha Bogumiła Jastrzębowskiego (1799-1882). Był on przyrodnikiem i pedagogiem. Studiował na Uniwersytecie Warszawskim. Z okresu jego pracy na tej uczelni pochodzą jego pierwsze prace: przyrząd do wytyczania kierunku północnego oraz opracowanie obserwacji meteorologicznych z lat 1779-1829, przeprowadzonych w Warszawie przez J.F. Bystrzyckiego, K. Kortuma i A. Magiera. Właściwą dziedziną jego zainteresowań była botanika. Po wielu latach pracy naukowej powrócił do Warszawy i tam założył własny ogród, w którym posadził wiele „ginących w kraju drzew”⁴⁶.

Ostatnim wpisem, który tu uwzględniono, jest dedykacja imienna dla solenizanta o imieniu Bolesław. Nie ma ona ani miejsca, ani daty, przez co trudno jest zidentyfikować osobę obdarowaną. Dedykacja, o której mowa, została umieszczona na okładce dzieła Józefa Sebastiana Pelczara *Życie duchowe, czyli doskonałość chrześcijańska według najcelniejszych mistrzów duchowych*⁴⁷, wydanego w Krakowie nakładem autora w 1881 roku. Brzmi ona następująco:

⁴⁶ Z. Kosiek, *Jastrzębowski Wojciech Bogumił (1799-1882)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 11, Wrocław – Warszawa – Kraków 1962-1964, s. 73-74.

⁴⁷ J.S. Pelczar, *Życie duchowe, czyli doskonałość chrześcijańska według najcelniejszych mistrzów duchowych*, Kraków 1881, sygn. MZS-0146 II.

*W dniu Imienin kochanemu Bolesławowi tę książkę
poświęcają koledzy, powodowani szczerą miłością
koleżeńską:
[podpisy]
(zob. fot. 16)*

Wśród trzydziestu autografów widnieje podpis Bonawentury Metlera, kapłana diecezji częstochowskiej⁴⁸. Był on znanym astronomem i podróżnikiem. Po ukończeniu Męskiego Gimnazjum Klasyycznego w Kaliszu wstąpił w 1883 roku do Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku. Następnie studiował w Petersburgu, Rzymie, Monako, Londynie, Innsbrucku, Oksfordzie. W 1902 roku brał udział w wyprawie naukowej na Ocean Indyjski. Gdy wrócił do Polski, zabiegał o to, by w Częstochowie powstało obserwatorium astronomiczne. W czasie studiów na paryskiej Sorbonie skonstruował teleskop, który umieszczono w powstałym w 1929 roku obserwatorium. Do dziś znajduje się ono w parku Staszica przy jasnogórskim klasztorze. Ks. B. Metler był proboszczem w Garnku i Kruszynie. Po utworzeniu diecezji częstochowskiej w 1925 roku został mianowany przez bp. Teodora Kubinę proboszczem w Maluszynie, a następnie w Parzyniechach. W czasie II wojny światowej został aresztowany przez Niemców pod zarzutem, że dopuścił do ostrzału żołnierzy z wieży kościelnej. Drugiego września 1939 roku został rozstrzelany w Jaworznie koło Wielunia jako jedna z pierwszych ofiar totalitaryzmu hitlerowskiego⁴⁹.

Prawdopodobnie dedykacja, pod którą widnieje podpis Bonawentury Metlera, pochodzi z czasów, gdy był on wraz ze swoimi kolegami klerikiem seminarium we Włocławku lub Petersburgu.

Zakończenie

Dedykacje, wpisy oraz ekslibrisy zamieszczane w książkach, czasopiśmie i innych dokumentach bibliotecznych są cennym ze wszech

---

⁴⁸ R. Brzeziński, *Ks. Bonawentura Metler i męczennicy parzyniecy. W 60-lecie tragicznych wydarzeń (1939-1999)*, Częstochowa 1999.

⁴⁹ J. Związek, *Straty diecezji częstochowskiej w okresie okupacji hitlerowskiej (1939-1945)*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 2 (1974), s. 342, 365.

miar materiałem badawczym, stanowią však materialny i duchowy ślad łączący autora, ofiarodawcę i obdarowanego. Darowane dzieła często same przedstawiają osobną wartość, jednak egzemplarze zawierające wpisy wyróżniają się w zasobie biblioteki seminaryjnej w Częstochowie. Być może niektóre z rękopiśmiennych dedykacji omówionych powyżej nie mają wielkiej wartości badawczej, niemniej jednak mają charakter sentymentalny, pozwalający na bliższe poznanie tak ofiarodawców, jak i pochodzenia książek. Ze względu na znaczenie dedykacji umieszczanych w książkach wpisy znajdujące się w księgozbiorze biblioteki seminaryjnej stanowią część jej historii, a także część życia i działalności osób związanych z diecezją częstochowską, seminarium duchownym oraz biblioteką seminaryjną. Przedstawione opracowanie może stanowić wstęp do dalszych, bardziej analitycznych badań i poszukiwań oraz zainspirować innych uczonych z obszaru nauk historycznych i bibliologicznych, a także językoznawców i archiwistów.

Bibliografia

- Archiwum Kurii Metropolitalnej w Częstochowie, 164/15, t. 1: *Bp. Miłostaw Kołodziejczyk – Kalendarium z 1979 r.*
- Brzeziński R., *Ks. Bonawentura Metler i męczennicy parzymiescy. W 60-lecie tragicznych wydarzeń (1939-1999)*, Częstochowa 1999.
- Człowiek zawierzenia. Stefan Bareła, III biskup częstochowski (1916-1984)*, red. W. Dąbrowska, M. Duda, M. Mikołajczyk, Częstochowa 1986.
- Damazyn M., *Nie-ordynariusz gnieźnieński Stanisław Bross*, „Roczniki Teologiczne” 64,4 (2017), s. 133-156.
- Dąbrowski K., *Wanda Malczewska (1822-1896). Droga do świętości*, Łódź 2008.
- Diariusz jasnogórski o. Stanisława Kapicyńskiego z lat 1839-1881*, oprac. J. Zbudniewek, „Studia Claromontana” 7 (1987), s. 321-406.
- Duda M., *Ks. Józef Chwistecki (1907-1994)*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 68,11 (1994), s. 65-68.
- Gajda J., *Ksiądz Grzegorz Augustynik jako czciciel Matki Bożej*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 6 (1980), s. 148-152.
- Homerski J., *Śp. o. Ludwik Semkowski (1891-1977)*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 30,6 (1977), s. 338-342.
- Jaśkiewicz A., *Rutkowski Bolesław (1882-1978)*, w: *Cmentarz św. Rocha w Częstochowie. Przewodnik biograficzny*, red. J. Sętowski, Częstochowa 2012, s. 198.

- Jelonek M., *Mihi vivere Christus. Życie i działalność biskupa pomocniczego diecezji częstochowskiej Stanisława Czajki (1897-1965)*, Częstochowa 2017.
- Kosiek Z., *Jastrzębowski Wojciech Bogumił (1799-1882)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 10, Wrocław – Warszawa – Kraków 1962-1964, s. 73-74.
- Krauz M., *Wartość dedykacji, wartości w dedykacjach. Kształt językowy dedykacji rękopiśmiennych w zbiorach specjalnych bibliotek*, „Studia Filologiczne Uniwersytetu Jana Kochanowskiego” 21 (2018), s. 87-104.
- Kubina T., *W podniosłych chwilach i doniosłych sprawach*, Częstochowa 2005.
- Machay F., *Mój testament*, w: D. Raś, M. Woźniak, *Ewangelicznie demokratyczna Polska. Śladami publicystyki ks. Ferdynanda Machaya*, Kraków 2021, s. 168-169.
- Markowski M., *Jerzy Wolny*, „Folia Historica Cracoviensia” 3 (1996), s. 22.
- Mikołajczyk M., *Ks. Stanisław Paras (28 VIII 1906 – 25 II 1994)*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 68,10 (1994), s. 40-44.
- Missale parvum ad usum sacerdotis itinerantis*, Città del Vaticano 1972.
- Mistyczka z Radomia Wanda Malczewska*, red. P. Turzyński, Radom 2020.
- Mitowski J., *Lokacja Krakowa i powstanie układu urbanistycznego miasta*, „Ochrona Zabytków” 8,3 (1995), s. 151-160.
- Muś J., *Ksiądz Ferdynand Machay (1889-1967). W stulecie urodzin*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 42,3 (1989), s. 231-238.
- Olszowy E., *Dedykacje rękopiśmienne w księgozbiorze arcybiskupa Szczepana Wesolego w Bibliotece Teologicznej Uniwersytetu Śląskiego. Rekoncesans badawczy*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 1 (2012), s. 29.
- Pidlypczak-Majerowicz M., *Badania proveniencyjne w bibliotekach kościelnych*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 1 (2014), s. 3-13.
- Radecki H., *Działalność duszpasterska ks. Grzegorza Augustynika – proboszcza w Dąbrowie Górniczej w latach 1897-1916*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 5 (1977), s. 185-210.
- Słownik biograficzny ziemi częstochowskiej*, t. 1, red. A.J. Zakrzewski, Częstochowa 1998.
- Szymanowski M., *Wiązanka dla młodzieży. Panteon znamienitości polskich obojczy płci*, Warszawa 1861.
- Ś.p. ks. *Michał Kordel*, „Collectanea Theologica” 17,4 (1936), s. 551-552.
- Urbański S., *Kołodziejczyk Miłostaw Jan (1928-1994)*, w: *Słownik polskich teologów katolickich 1994-2003*, red. J. Mandziuk, Warszawa 2006, s. 295-296.

- Wolny J., *Kubina Teodor Filip (1880-1951)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 16, Kraków – Wrocław 1971, s. 28-30.
- Zadrozny K., *Zarys dziejów i charakterystyka księgozbioru Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Częstochowskiej i Wyższego Instytutu Teologicznego w Częstochowie*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 1 (2020), s. 39-54.
- Związek J., *Powstanie diecezji częstochowskiej*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 2 (1974), s. 13-38.
- Związek J., *Relacje Teodora Kubiny z lat swoich studiów w Rzymie*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 92,1-6 (2018), s. 241-256.
- Związek J., *Straty diecezji częstochowskiej w okresie okupacji hitlerowskiej (1939-1945)*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 2 (1974), s. 315-366.
- Żmijewski P.J., *Reklama u nas, a w szczególności reklama uliczna w Krakowie*, „Krakowski Miesięcznik Artystyczny” 5-6 (1913), s. 60-62.

Omawiane pozycje

- Augustynik G., *Echa po śmierci świątobliwej Wandy Malczewskiej, czyli różne łaski udzielone przez Pana Boga za jej przyczyną. Ciąg dalszy*, Częstochowa 1928.
- Biblia. Księgi Starego Testamentu. Z łacińskiego na język polski przełożone przez Jakóba Wujka z Wągrowca*, Lipsk 1858.
- Billot L., *De Verbo incarnato. Commentarius in tertiam partem S. Thomae*, Romae 1904.
- Billot L., *Quaestiones de novissimis*, Romae 1903.
- Bross S., *Akcja Katolicka według orzeczeń Stolicy Apostolskiej. Ze słowem wstępnym J. Em. ks. kard. A. Hlonda*, t. 1, Poznań – Warszawa – Wilno – Lublin [1930].
- Goszczyński S., *Dziennik podróży do Tatrów*, Petersburg 1853.
- Matějček A., Pešina J., *Czech Gothic Painting 1350-1450*, Praha 1950.
- Officium festorum Pentecostes Ss. Corporis Christi ac Ssmi Cordis Jesu*, Ratisbonae 1936.
- Paras S., *Duszpasterz młodzieży. Studium psychologiczno-wychowawcze*, Częstochowa 1948.
- Pelczar J.S., *Życie duchowe, czyli doskonałość chrześcijańska według najcelniejszych mistrzów duchowych*, Kraków 1881.
- Pontificale Romanum summorum pontificum jussu editum a Benedicto XIV et Leone XIII pontificibus maximis recognitum et castigatum*, Romae 1941.
- Przywileje lokacyjne Krakowa i Poznania*, opr. A. Kłodziński, Poznań 1947.

Streszczenie

Niniejszy artykuł opisuje dedykacje i wpisy rękopiśmienne znajdujące się w księgozbiornie biblioteki seminaryjnej w Częstochowie. Dotąd udało się opisać kilkanaście książek zawierających dedykacje lub wpisy. Egzemplarze, o których mowa, należały najczęściej do biskupów diecezji częstochowskiej i do osób związanych z seminarium diecezji częstochowskiej. Dedykacje świadczą o przyjaźniach, spotkaniach lub też okolicznościowych wydarzeniach. Zawierają one szczegółowe informacje, które pozwalają na zidentyfikowanie darczyńców i odbiorców. Często wspominają o innych wydarzeniach lub osobach, które są związane z odbiorcą.

Słowa kluczowe

biblioteka seminaryjna, Wyższe Seminarium Duchowne Archidiecezji Częstochowskiej, dedykacje rękopiśmienne

DEDICATIONS AND NOTES IN THE BOOK COLLECTION OF THE LIBRARY OF THE HIGHER THEOLOGICAL SEMINARY OF CZĘSTOCHOWA ARCHDIOCESE

Summary

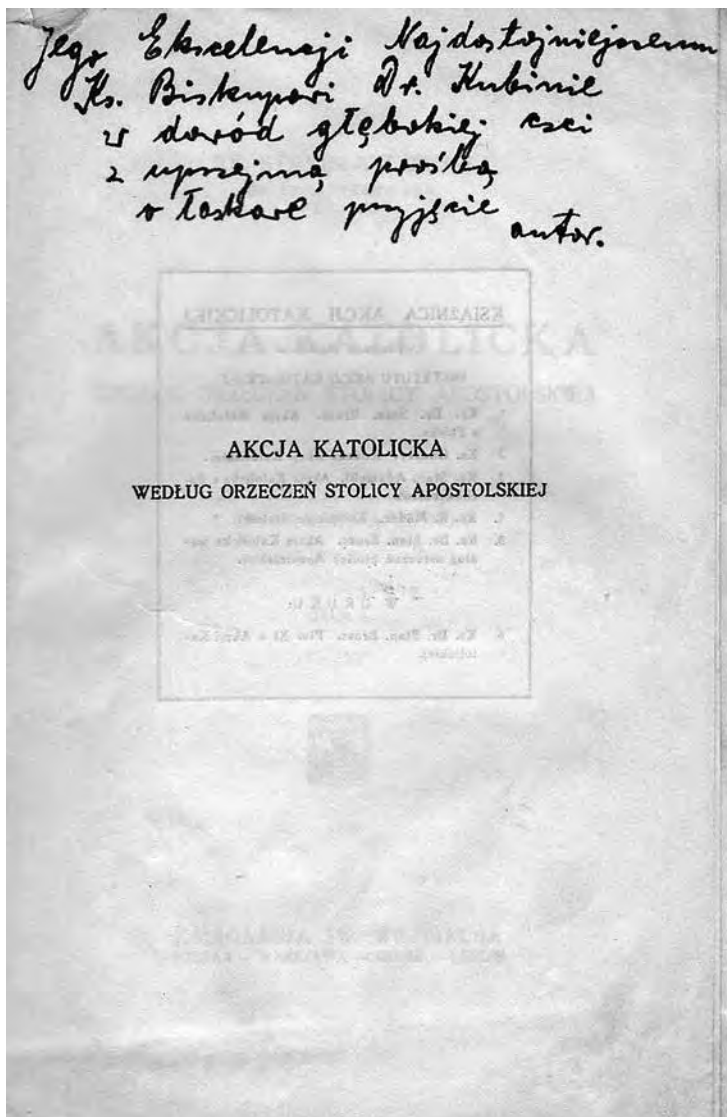
The article describes the dedications and handwritten notes found in the collection of the seminary library in Częstochowa. So far, over a dozen books with dedications or notes have been described. The copies in question usually belonged to the bishops of the Częstochowa diocese and people associated with the seminary of the Częstochowa diocese. Dedications testify to friendships, encounters, or occasional events. They contain detailed information which allows the donors and recipients to be identified. They often mention other events or people who are related to the recipient.

Keywords

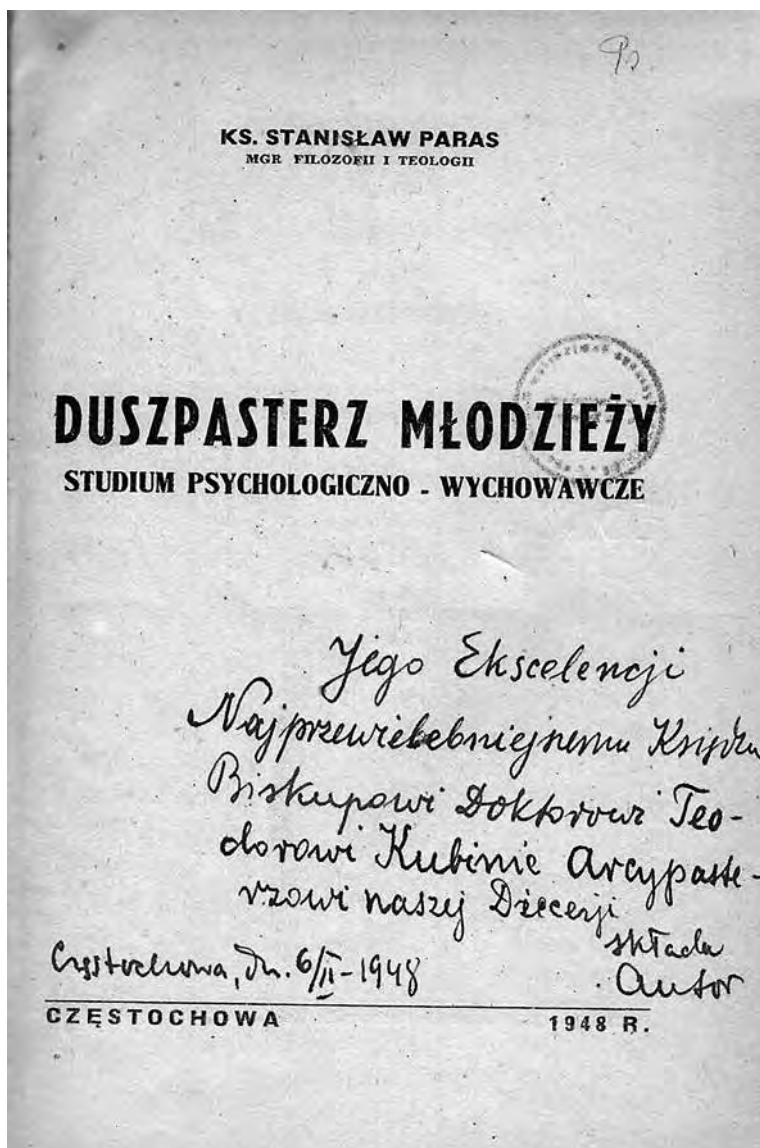
seminary library, Higher Theological Seminary of Częstochowa Archdiocese, handwritten dedication

Aneks

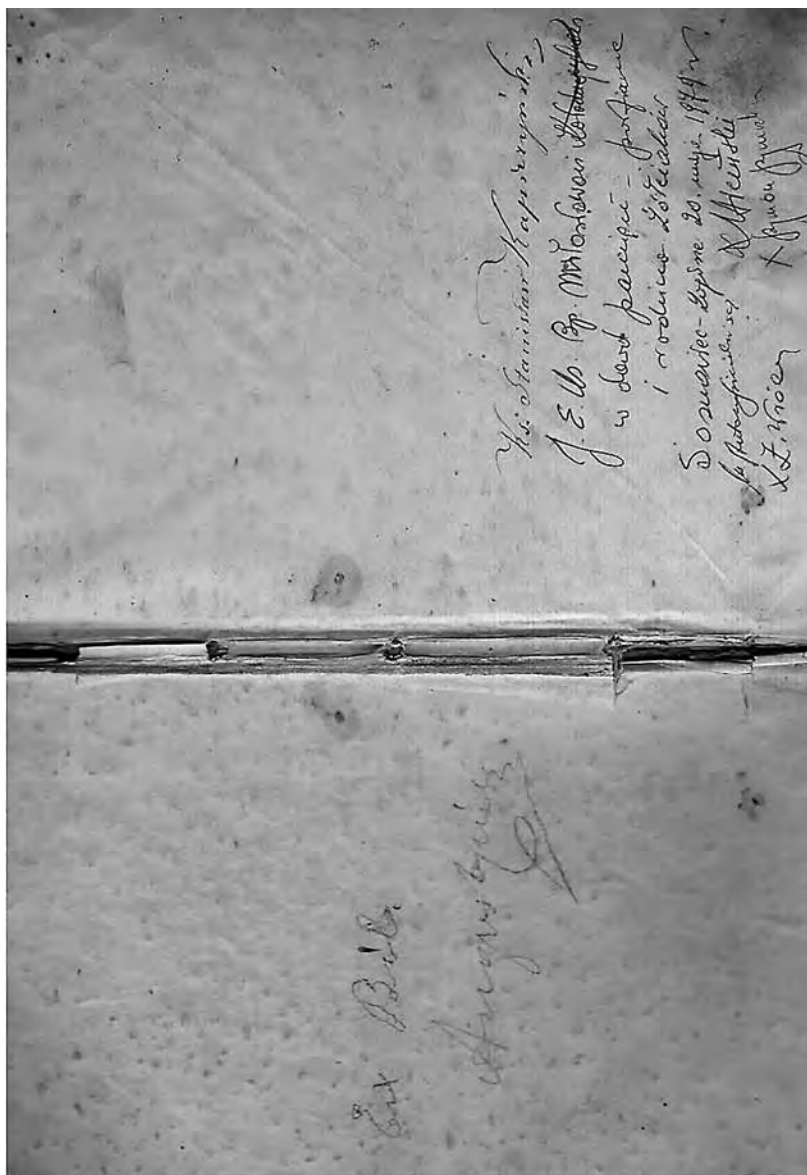
Fot. 1. S. Bross, *Akcja Katolicka według orzeczeń Stolicy Apostolskiej*. Ze słowem wstępnym J. Em. ks. kard. A. Hlonda, t. 1, Poznań – Warszawa – Wilno – Lublin [1930] (sygn. MZS-0129 I)

Fot. 2. S. Paras, *Duszpasterz młodzieży. Studium psychologiczno-wychowawcze*, Częstochowa 1948 (sygn. MZS-0147 II)

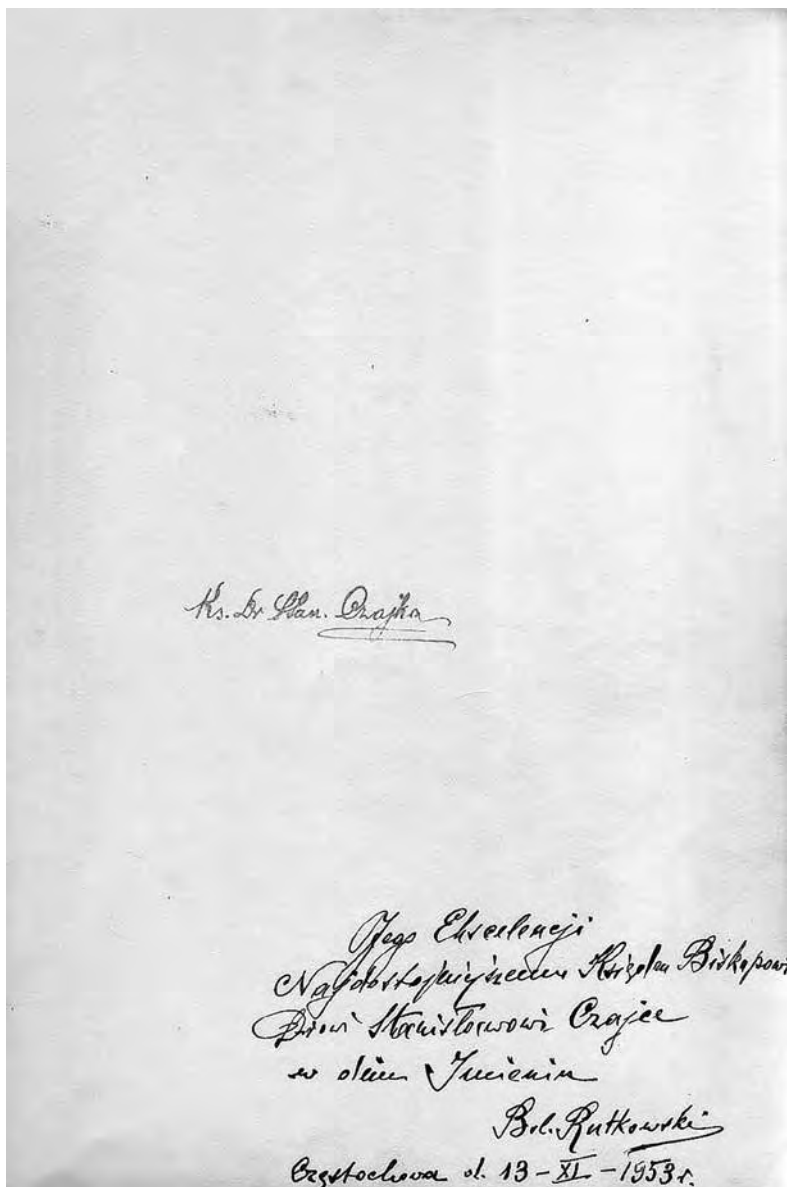
Jejmu Excelencji
Wojewoły Diecezji Lubuskiej
Teodorowi Kubie
w dowód wdzięczności
ofiaruje K. G. Augustynik
Jesna Jino 5 Marca 1928 roku
prosim o świątobliwego

Fot. 3. G. Augustynik, *Echa po śmierci świątobliwej Wandy Malczewskiej, czyli różne łaski udzielone przez Pana Boga za jej przyczyną. Ciąg dalszy, Częstochowa 1928 (sygn. 1913 I)*

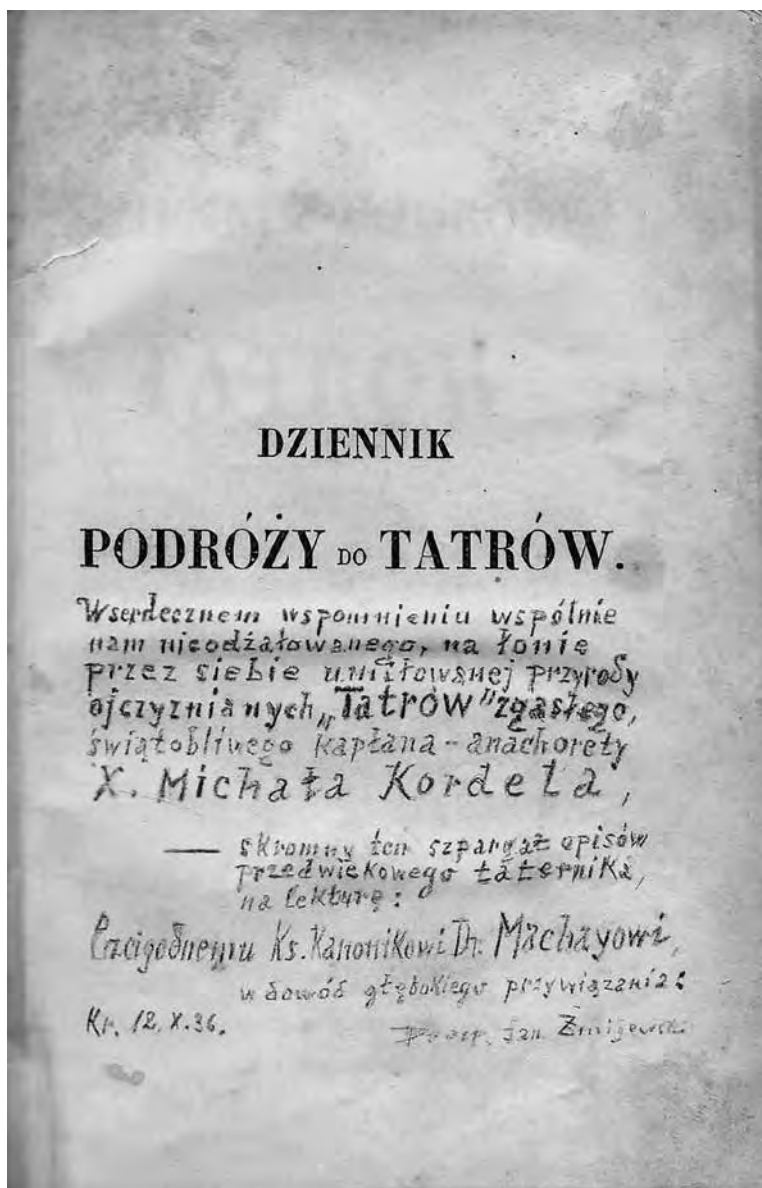

Fot. 4. Biblia. Księgi Starego Testamentu. Z łacińskiego na język polski przełożone przez Jakóba Wujka z Wągrowca, Lipsk 1858 (sygn. MZS-0141 II)

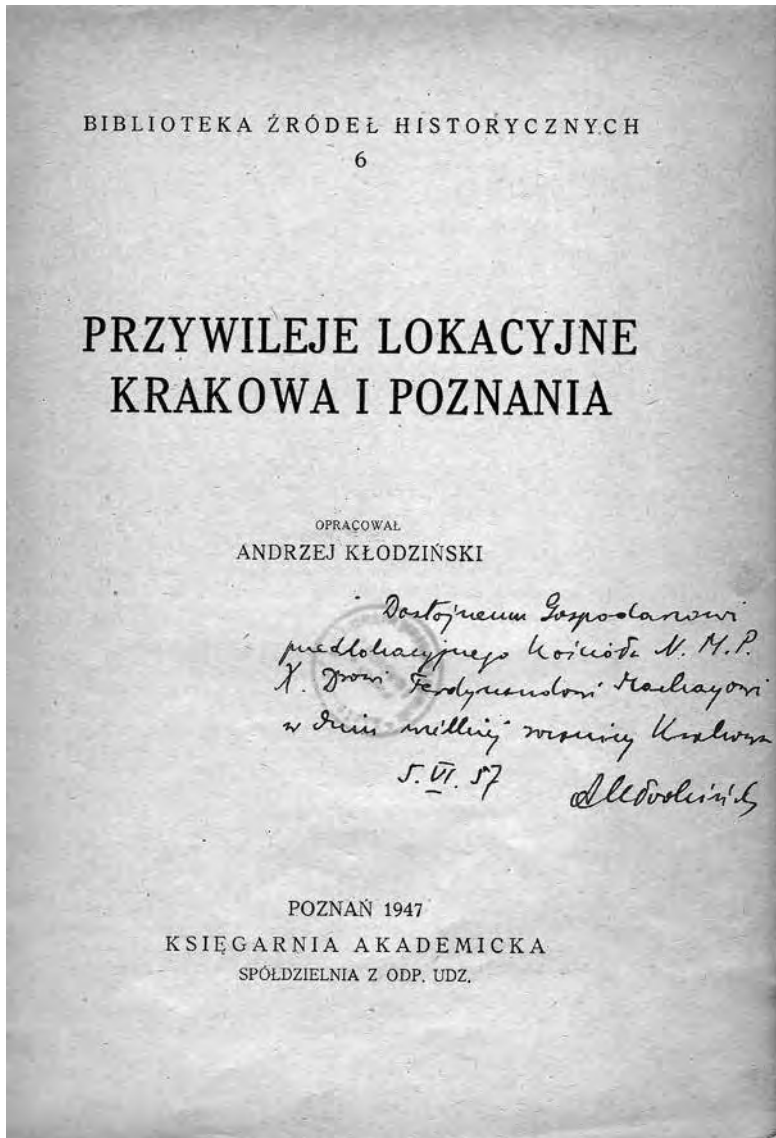

Fot. 6. A. Matějček, J. Pešina, Czech Gothic Painting 1350-1450, Praha 1950
(sygn. MZS-0298 III)

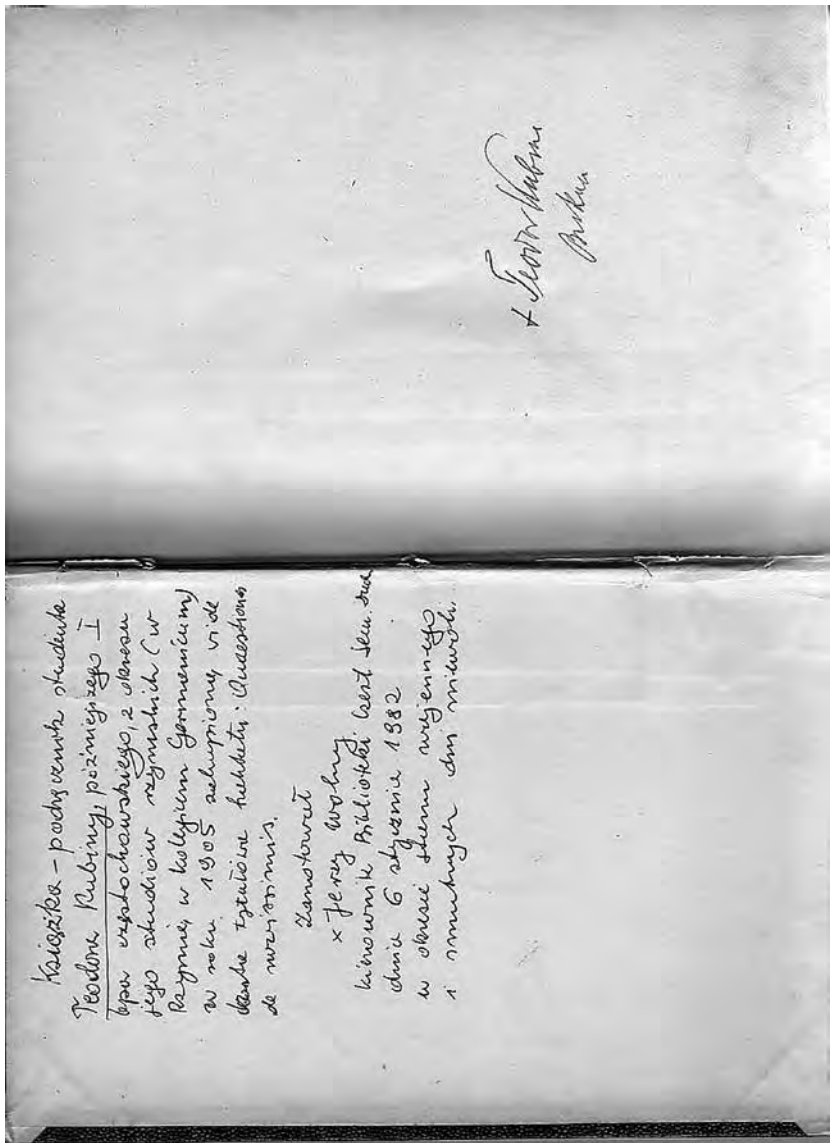

Fot. 7. S. Goszczyński, *Dziennik podróży do Tatrów*, Petersburg 1853
(sygn. MZS-0042 I)

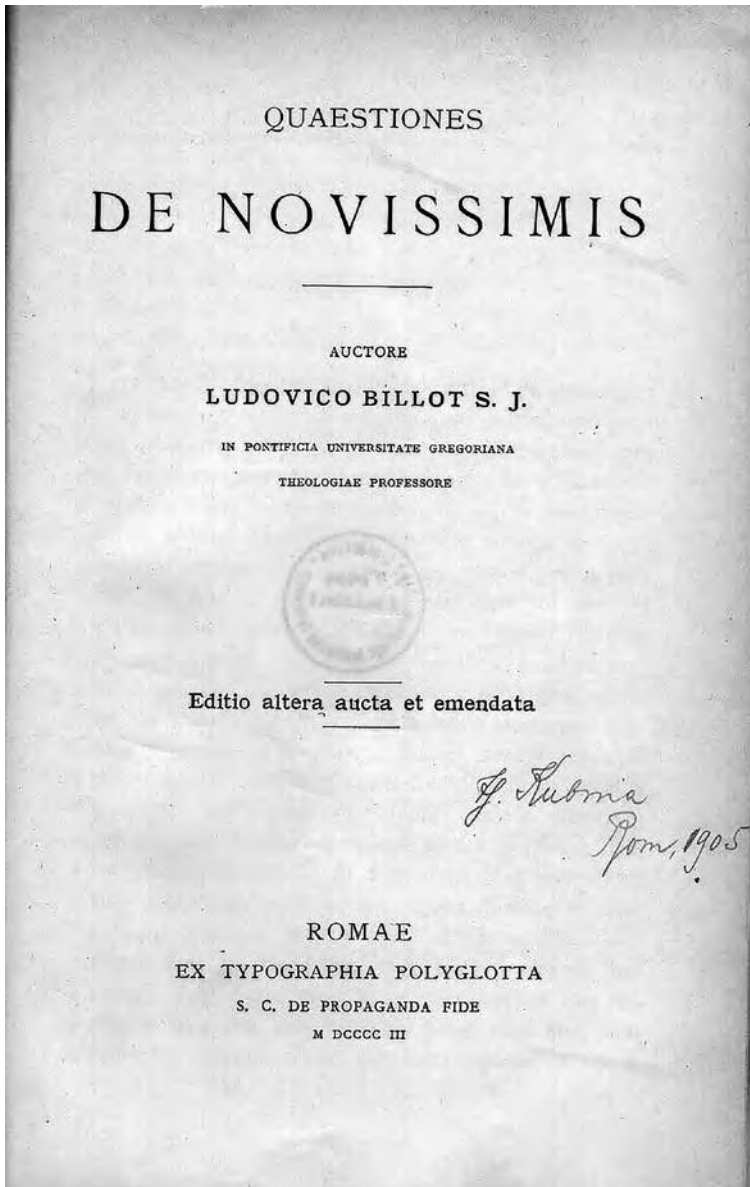

Fot. 8. Przywileje lokacyjne Krakowa i Poznania, opr. A. Kłodziński, Poznań 1947
(sygn. 0860 II)

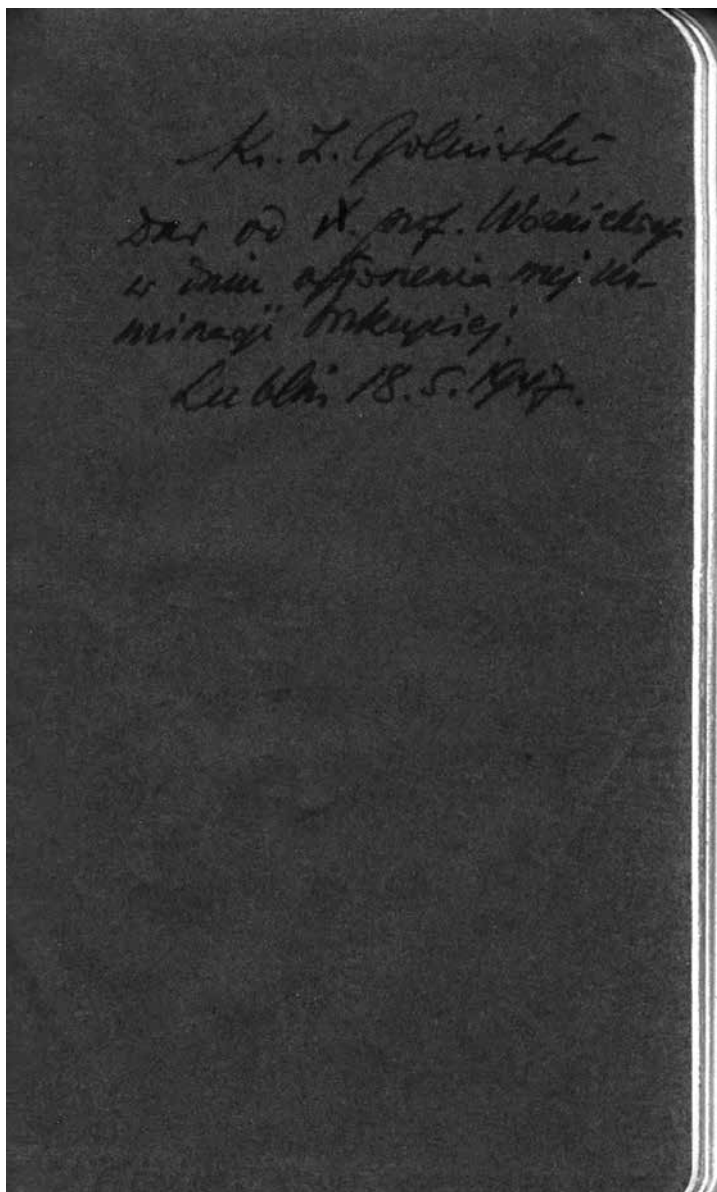

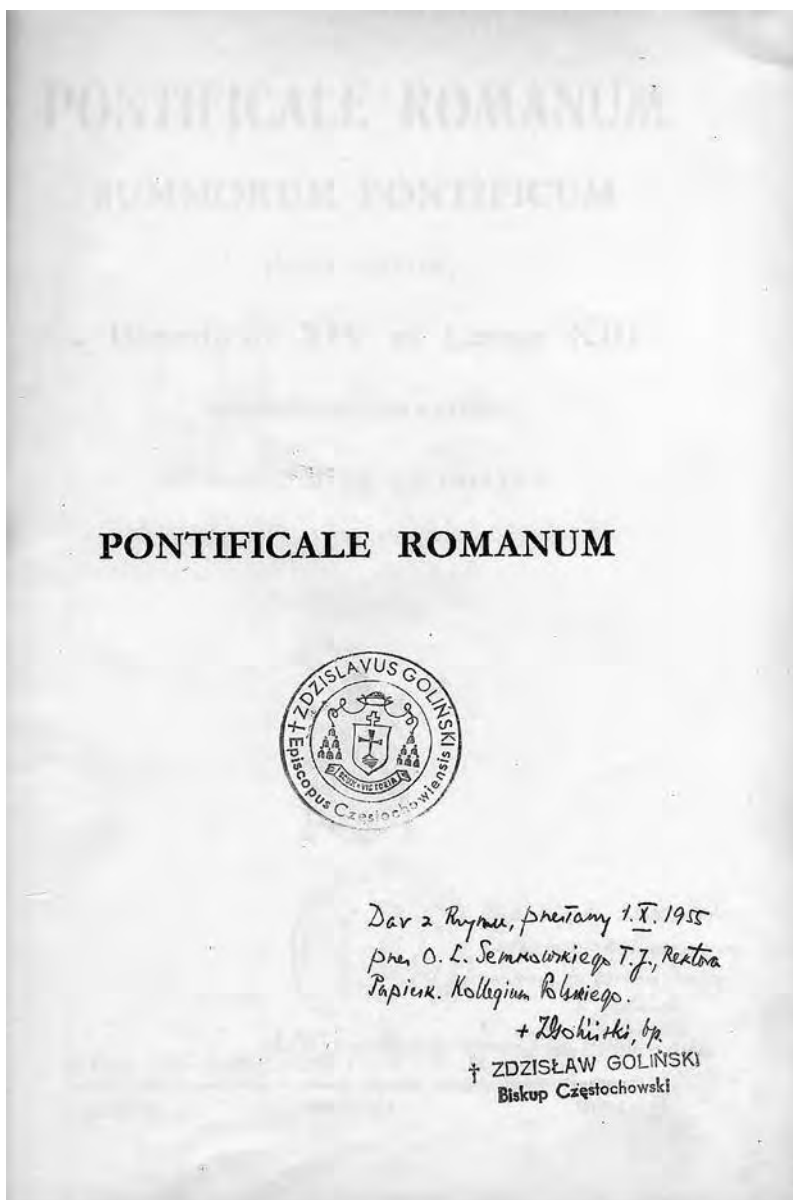
Fot. 9. L. Billot, *De Verbo incarnato. Commentarius in tertiam partem S. Thomae*,
 Romae 1904 (sygn. MZS-0124 II)

Fot. 10. L. Billot, *Quaestiones de novissimis*, Romae 1903 (sygn. MZS-0125 II)

Fot. 11. *Officium festorum Pentecostes Ss. Corporis Christi ac Ssmi Cordis Jesu*,
Ratisbonae 1936 (sygn. MZS-0125 I)

Fot. 12. *Pontificale Romanum summorum pontificum jussu editum a Benedicto XIV et Leone XIII pontificibus maximis recognitum et castigatum*, Romae 1941 (sygn. MZS-0145 II)

PONTIFICALE ROMANUM

SUMMORUM PONTIFICUM

JUSSU EDITUM

a **Benedicto XIV** et **Leone XIII**

PONTIFICIBUS MAXIMIS

RECOGNITUM ET CASTIGATUM

*Przekazuję do użytku Katedry
Częstochowskiej. Wzrost o poro-
nowanie tej pięknej książki.
+ Dłubnie,
Bp. Leszko
Częstochowski.*

2.II.1956r. - w 100-lecie Roku św. J. Chr.

DOMUS EDITORIALIS MARIETTI

Sanctae Sedis Apostolicae et Sacrae Rituum Congregationis Typographi

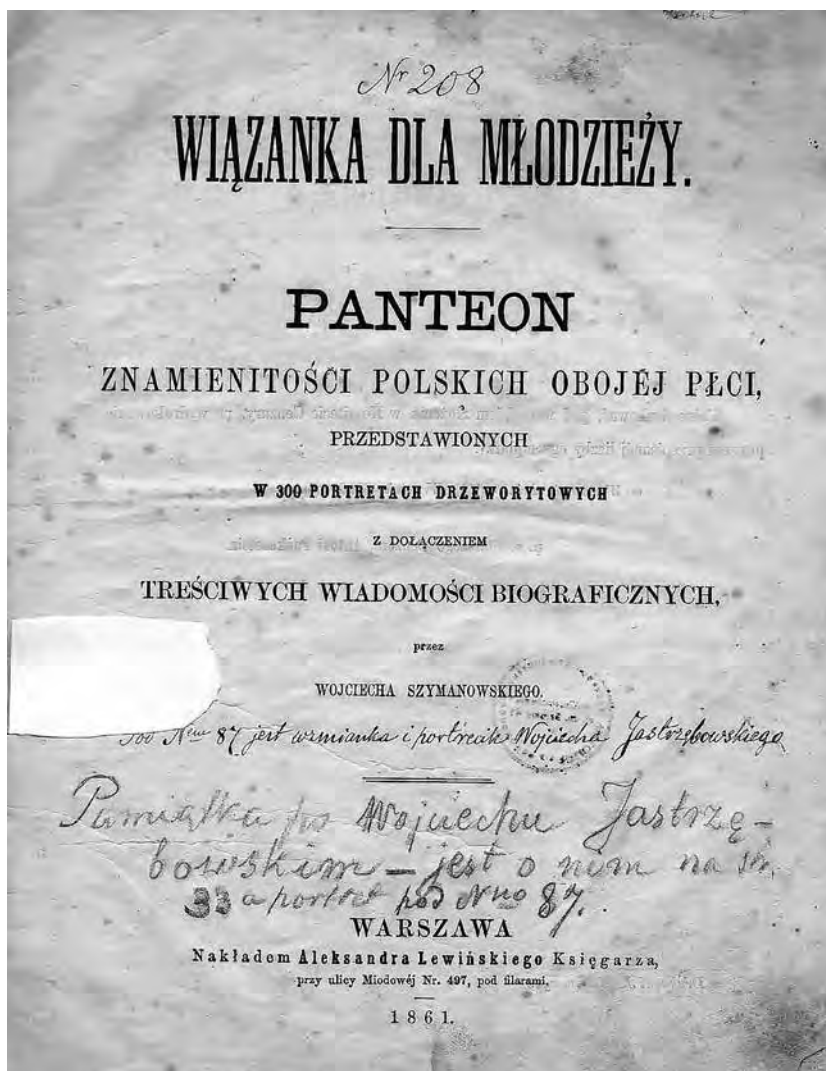
TAURINI

MCMXLI

ROMÆ

Fot. 13. *Pontificale Romanum summorum pontificum jussu editum a Benedicto XIV et Leone XIII pontificibus maximis recognitum et castigatum*, Romae 1941 (sygn. MZS-0145 II)

Fot. 15. W. Szymanowski, *Wiązanka dla młodzieży. Panteon znamienitości polskich obojej płci*, Warszawa 1861 (sygn. MZS-0142 II)

Wianu Imienia kochanemu Bolesławowi Łaskigite
 poświęcają Kotedy, powołowani swegoż miłością
 koleżeńską:

Julian Marczynski Feliks Kobielski
 Bolesław Młodziejowski Stanisław Katarzyski
 Józef Krawczyński Józef Murcek
 Edmund Wisniewski Zygmunt Pawlak
 Karol Michałek Stanisław Majewski
 Adam Marczewski Stanisław Palnarski
 Stanisław Rokosznicki Antoni Młyn
 Stanisław Nuszkiński Stanisław Kierecki
 Antoni Lesiowski Walenty Gons.
 Bonawentura Meller Antoni Szpilka
 Stanisław Krawczyński Feliks Pawlaczek
 Józef Fichelski Władysław Karamba Leon Arcus
 Edward Starobinski Antoni Heller Wacław Kowalczyk
 Leon Smigrodski Wiktor Jozanowski

Fot. 16. J.S. Pelczar, Życie duchowe, czyli doskonałość chrześcijańska według najcelniejszych mistrzów duchowych, Kraków 1881 (sygn. MZS-0146 II)

JUSTYNA WALUŚ¹

ZNAKI WŁASNOŚCIOWE NA WYBRANYCH PRZYKŁADACH ODNALEZIONYCH W BIBLIOTECE WYDZIAŁU TEOLOGICZNEGO UNIwersYTETU SZCZECIŃSKIEGO

Celem niniejszego artykułu jest zwięzłe zilustrowanie różnorodności tego, co zwykle się nazywać znakiem własnościowym, na przykładzie materiału odnalezonego w zbiorach Biblioteki Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Szczecińskiego. Tekst ten ma jedynie zaprezentować materiał stwarzający dalsze możliwości badawcze zainteresowanym, czy to jeśli chodzi o źródła, z których pochodzą zgromadzone w bibliotece materiały, czy to o drogę, jaką przebyły, by trafić do szczecińskiej biblioteki, czy też o pokazanie ich różnorodności pod względem tematyki.

Przystępując do próby prezentacji znaków własnościowych, należy przywołać znaczenie i pochodzenie przedmiotu budzącego od wieków zainteresowanie, ciekawość, a niejednokrotnie zachwyty oglądającego i pożądanie kolekcjonera, czyli ekslibrisu, bo to właśnie on jest najbardziej oczywistym ze znaków własnościowych. *Ex libris* – dosłowne tłumaczenie łacińskiego terminu «z książek». Sformułowanie to zazwyczaj umieszcza się na samym ekslibrisie, bywa też stosowane zamiennie z terminem *ex bibliotheca*. Ekslibris to niewielka graficzna

---

¹ Biblioteka Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Szczecińskiego.

kompozycja z napisem (może to być imię, nazwisko, nazwa instytucji) i towarzyszącym mu symbolem. Początkowo były to herby lub gmerki, jednak wraz z rozwojem sztuki ekslibrisu pojawiło się całe bogactwo innych elementów wskazujących na właściciela. Najczęściej kompozycja ta jest umieszczona na niewielkiej kartce, zwyczajowo naklejanej po wewnętrznej stronie przedniej okładki. To pierwotne zabezpieczenie przed kradzieżą (mało skuteczne) z biegiem czasu stało się elementem zdobniczym. Cytując definicję Zygmunta Glogera: „prócz nazwiska i rysunku, wiele ekslibrysów mają jeszcze jakąś dewizę, sentencję, uwielbiającą wiedzę, rozum, naukę, światło”². Jako że zawiera wymienione elementy – często starannie dobrane, skomponowane w przemyślany sposób – ten niewielki kawałek papieru zatrzymuje uwagę czytelnika, który poświęca co najmniej kilka myśli dawnemu właścicielowi książki, a często i jego twórcy.

Znawcy tematu utrzymują, że swego rodzaju praekslibrisem można określić znalezioną w ruinach siedziby faraonów małą fajansową tabliczkę zawierającą imiona Amenhotepa III i jego małżonki, powstałą 2 800 lat przed wynalazkiem Gutenberga. Uczeni orzekli, że tabliczka ta stanowiła rodzaj etykiety umieszczonej na pojemniku na zwoje³.

W zachodnim kręgu kulturowym najstarsze przykłady ekslibrisu to motywy heraldyczne. W przypadku ksiąg rękopiśmiennych motyw ten przybrał postać malowanego herbu umieszczonego w dolnym rogu pierwszej karty. Z biegiem czasu europejski protoekslibris zajął miejsce w dolnej części pierwszej karty, często jako element wkomponowany w tytuł, zawierający również emblematy rodowe⁴. Początkowo nie miał być ozdobą, lecz taki herb czy gmerk wskazywał jedynie bezpośrednio właściciela książki.

Z biegiem czasu wykształciły się superekslibrisy (łac. *super* – «na, nad»). Tego rodzaju znaki własnościowe tłoczono na okładkach, a konkretnie na zewnętrznej stronie przedniej okładki. W dalszym ciągu był to zwykle herb lub inny symbol określający właściciela przedmiotu. Bywało, że tłoczenia złocono lub kolorowano, co zwią-

² *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, t. 2: D-K, red. Z. Gloger, Warszawa 1978, s. 117.

³ D. Trawińska-Słabęcka, *Bibliofilstwo. Z dziejów sztuki wydawniczo-edytorskiej*, Jelenia Góra [1994], s. 46.

⁴ B. Stelingowska, *Ekslibris – artystyczna personalizacja*, „Napis” 25 (2019), s. 289-290.

szało wartość dzieła zarówno materialną, jak i estetyczną. Superek-librisy posiadali w swych księgozbiorach królowie, np. Kazimierz Wielki czy Zygmunt August. Ten ostatni używał siedmiu odmian znaku własnościowego⁵.

Na ekslibrisowej mapie Europy Polska zagościła wcześniej, bo w roku 1516, kiedy to powstał znak własnościowy przygotowany dla bp. Macieja Drzewieckiego. W 1529 dołączyła Francja, w 1550 Włochy, a w 1574 roku Anglia.

Biblioteka Rady Miejskiej w Gdańsku została pierwszą instytucją posiadającą ekslibris, który powstał w 1597 roku, a wykonał go norymberski rytownik Jonasz Silber⁶. Z kolei największym co do rozmiarów polskim ekslibrisem jest jeden z dwóch wykonanych dla kasztelana krakowskiego i kanclerza wielkiego koronnego, Krzysztofa Szydłowieckiego⁷.

Z czasem zapanowała swego rodzaju moda na posiadanie osobistego znaku własnościowego rozpowszechniona przez szlachtę, uczonych oraz instytucje kościelne⁸. Mógł on przybierać bardzo zróżnicowane formy: od najskromniejszej drukowanej karteczki określającej właściciela (ekslibris drukarski) po niezwykle ozdobne i rozbudowane w kompozycji ekslibrisy heraldyczne. Występował ponadto ekslibris tzw. ślepy (zwany również prymarnym lub uniwersalnym) z pustym miejscem na wpisanie nazwiska. Pojawił się ponadto ekslibris podwójny: jeden znak (bardziej rozbudowany, ilustrujący bibliofilskie zamiłowania właściciela) umieszczano na wewnętrznej stronie okładki, drugi zaś, mniejszy, wskazujący jego rodowód – na tylnej okładzinie.

Z czasem zaczęły się wyróżniać ekslibrisy donacyjne z informacjami o darczyńcy, a wreszcie także zaprojektowane specjalnie dla określonego rodzaju zbiorów: medycznych, astronomicznych, zwią-

⁵ D. Trawińska-Słabęcka, *Bibliofilstwo*, s. 47.

⁶ B. Stelingowska, *Ekslibris*, s. 292.

⁷ *Pięć wieków ekslibrisu polskiego. Katalog wystawowy ze zbiorów Biblioteki Narodowej*, oprac. M. Grońska, Warszawa 1973, s. 5.

⁸ Szczegółowo kwestię pierwszych wieków istnienia ekslibrisu omawia artykuł: A. Wagner, *Rola drukarzy w procesie kształtowania się tradycji ekslibrisu europejskiego w XV-XVI wieku*, w: *Ekslibris – znak własnościowy, dzieło sztuki. Studia i szkice*, red. A. Fluda-Krokos, Kraków 2018, s. 19-33. Autor przedstawia zasady rządzące konstruowaniem pierwszych znaków własnościowych, podkreśla również może nie zawsze docenianą rolę drukarzy.

zane z profesją aktorską, prawniczą, pisarską, militarne, marynistyczne. Zaczęły też pojawiać się na nich różnorodne sentencje.

Rozwój znaku nieco w zwolnił w wieku XIX, kiedy to dominował prosty typ ekslibrisu drukarskiego i kaligraficznego⁹. Przełom XIX i XX stulecia przyniósł w tej dziedzinie sztuki pewne odrodzenie. Nastąpił powrót do klasycznych technik graficznych: drzeworytu, miedziorytu lub akwaforty. Wtedy też ekslibris wyraźnie zatracił swe pierwotne znaczenie znaku własnościowego, coraz bardziej przybierając po prostu formę wyrazu artystycznego¹⁰. Pojawiła się również nowa gałąź kolekcjonerstwa: zbieractwo znaku książkowego.

W okresie Młodej Polski ekslibris stał się większy, kolorowy, często symboliczny, wykorzystywał też elementy sztuki ludowej. Wśród praktykujących tę formę twórczości artystycznej można wymienić Józefa Mehofera, Stanisława Wyspiańskiego, Stanisława Ignacego Witkiewicza.

W 1921 roku powstało Warszawskie Towarzystwo Bibliofilów Polskich, a trzy lata po nim Towarzystwo Miłośników Ekslibrisów. Zaczęły się ukazywać czasopisma takie jak „Exlibris” oraz „Silva Rerum”, organizowano liczne wystawy, a w ofercie antykwariatów ekslibris zajął na stałe własne miejsce.

W czasie trwania II wojny światowej¹¹ działalność twórców ekslibrisu nie ustała. Z inicjatywy Tadeusza Lesznera założono w 1940 roku konspiracyjne Koło Miłośników Grafiki i Ekslibrisu. W ciężkich czasach okupacji odbywały się pokazy, odczyty, a nawet szkolenia poświęcone tworzeniu tego niezwykłego znaku graficznego. Pisarz i artysta grafik Tadeusz Cieślewski syn stworzył w tym czasie ponad 150 ekslibrisów w drzeworycie.

Współczesna twórczość w dziedzinie ekslibrisu cechuje się raczej tendencją do zminimalizowania dekoracyjności na rzecz ujęcia w kompozycji jak najwięcej indywidualnych cech konkretnej osoby. Przywoływana autorka¹² pisze o terminach związanych z nowymi

⁹ B. Stelingowska, *Ekslibris*, s. 294

¹⁰ *Encyklopedia wiedzy o książce*, red. A. Birkenmajer, B. Kocowski, J. Trzynadłowski, Wrocław 1971, k. 654. Problem oderwania ekslibrisu od jego pierwotnej funkcji porusza artykuł: K.M. Bąk, *Ekslibris – miraż semantyczny*, w: *Ekslibris – znak własnościowy*, s. 9-18.

¹¹ D. Trawińska-Słabęcka, *Bibliofilstwo*, s. 50.

¹² B. Stelingowska, *Ekslibris*, s. 298-299.

technikami zdobniczymi, jak „spersonalizowany stempel *ex libris*” oraz „personalizowana pieczętka *ex libris*”.

Choć nadal się stosuje techniki tradycyjne, dziś na porządku dziennym funkcjonują ekslibrisy projektowane komputerowo¹³, często drukowane na samoprzylepnych etykietach. Kto pragnie niewielkim kosztem wyróżnić swoje zbiory, może zamówić projekt, zakupić gotowy stempel lub pieczętkę albo zlecić ich wykonanie według własnego pomysłu w coraz liczniejszych sklepach internetowych. To wszystko w ekspresowym tempie i za coraz niższą cenę. Bez zmiany pozostaje na szczęście zwrot *ex libris* oraz uwzględnienie imienia i nazwiska.

Biblioteka Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Szczecińskiego nie może pochwalić się ani wielowiekową tradycją, ani zbiorami słynnymi w świecie bibliotek i bibliotekarzy, jednak jak każda taka instytucja kryje na swych półkach liczne niespodzianki i ciekawostki.

Początek jej funkcjonowania to lata osiemdziesiąte XX wieku i powstanie Wyższego Seminarium Duchownego w Szczecinie¹⁴. Kolejne lata przyniosły przeprowadzki, zmiany strukturalne, przekształcenie placówki seminarialnej w uniwersytecką, powiększenie i ponowną redukcję zespołu pracowników – słowem, liczne trudności, ale i ciągle rozrastanie się głównego zbioru, a wraz z nim materiałów mogących stanowić przedmiot zainteresowania osób związanych ze światem książek.

Jak to się dzieje w przypadku większości bibliotek, tak i do Biblioteki Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Szczecińskiego przez lata ciągle wpływały liczne dary z bardzo wielu źródeł. Kwestia darów sama w sobie mogłaby stanowić osobny przedmiot rozważań. Pomimo że bardzo często są to pozycje przypadkowe, zupełnie nieplanowane, bywa, że zbędne w księgozbiorze, jednak warto poświęcić im nieco uwagi, gdyż to właśnie ta grupa materiałów bibliotecznych

¹³ Kwestię stosowania programów graficznych w projektowaniu ekslibrisów zwięźle porusza Michał Witak. Wspomina, że jeszcze nie tak dawno prac tego rodzaju nie kwalifikowano do konkursów; M. Witak, *Ekslibris – miniaturowe dzieło sztuki. O graficznych znakach własnościowych i działalności Warszawskiej Galerii Ekslibrisu*, „Biuletyn EBIB” 3 (2013), s. 1-8.

¹⁴ Wszystkie informacje o historii i działalności Biblioteki Wydziału Teologii pochodzą z artykułu: J. Waluś, *Od biblioteki seminarialnej do uniwersyteckiej. Historia Biblioteki Wydziału Teologicznego*, „Colloquia Theologica Ottoniana” 1 (2017), s. 125-146.

stanowi źródło, z którego można wyłowić najwięcej interesujących informacji.

Wśród pozycji wpływających do biblioteki w formie daru jako najliczniejszą grupę należy wymienić zbiory pochodzące od zmarłych księży z archidiecezji szczecińskiej. Przekazywane bibliotece akademickiej, będącej największą w okolicy biblioteką teologiczną, po części pozwalają uzupełniać braki, po części zaś stanowią pewien kłopot: zbiory te często są bardzo obszerne, a jednocześnie niejednolite tematycznie.

Jako placówka funkcjonująca w strukturach uczelni wyższej biblioteka ma za zadanie tworzyć warsztat dla pracowników naukowych i umożliwiać im prowadzenie badań. Mogłyby być w tym pomocne księgozbiory biskupów oraz innych duchownych będących pracownikami naukowymi, przekazywane za ich życia czy też po śmierci. Ogromna liczba przedstawicieli środowiska kościelnego to zdeklarowani miłośnicy książek¹⁵, gromadzący swoje księgozbiory w sposób przemyślany, metodyczny, tworzący doskonały warsztat pracy również dla samych pracowników bibliotek, którzy mogliby podejmować się zadań mających na celu odtworzenie rzetelnego obrazu ich właścicieli – naukowców czy duszpasterzy zasłużonych dla środowiska. Nie zawsze jednak bibliotekarz kościelny ma możliwość pracy na pełnym księgozbiore, jako że do szczecińskiej biblioteki zwykle trafiają niestety zbiory niekompletne.

Wśród nich należy wymienić księgozbiory przekazane przez abp. Jerzego Strobę, abp. Kazimierza Majdańskiego (fot. 45), abp. Mariana Przykuckiego (fot. 47) i abp. Zygmunta Kamińskiego. Również bp Stanisław Stefanek regularnie przez lata wspierał rozwój księgozbioru, apelował również o to, by gromadzić w zbiorach wszelkie druki treści religijnej i teologicznej oraz zachowywać księgozbiory księży i biskupów wraz z różnymi osobliwościami wynikającymi z indywidualnych zainteresowań¹⁶.

---

¹⁵ K.R. [Kazimierz Rulka], *Informacja o księgozbiore ks. Stanisława Librowskiego*, „Studia Włocławskie” 7 (2004), s. 482-484; tenże, *Księgozbiór ks. Stanisława Librowskiego jako element warsztatu naukowego historyka*, „Studia Włocławskie” 10 (2007), s. 96-117. Przywołany autor miał możliwość pracy na wielu kompletnych księgozbiorach duchownych ze środowiska włocławskiego, przekazanych bibliotece seminaryjnej. Pozwoliło to na nakreślenie interesujących wizerunków ich właścicieli.

¹⁶ Informacja pochodząca z rozmowy z jednym z pierwszych pracowników biblioteki.

Biblioteka otrzymała także księgozbiory po ks. Stanisławie Skorodeckim i mecenasie Mirosławie Kwiatkowskim (ok. 10 tys. woluminów), jak również Bolesławie Czwójdzińskim (fot. 43), pionierze krajoznawstwa i turystyki na terenach Pomorza Zachodniego. Ten ostatni księgozbiór dotyczy głównie tematyki z zakresu pomoroznawstwa, zakupiono go zaś dla biblioteki dzięki pomocy finansowej donatora.

W pierwszych latach budowania księgozbioru do jego powiększenia znacznie przyczyniły się dary otrzymywane z Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej (fot. 113) w Szczecinie (obecnie Książnica Pomorska), skąd pozyskiwano je już od roku 1983. Z tego wczesnego okresu pochodzi również duża liczba pozycji oznaczonych jako dublety Biblioteki Warmińskiego Seminarium Duchownego w Olsztynie (fot. 74, 111) i Biblioteki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (fot. 102).

Obecnie biblioteka najczęściej otrzymuje dary od osób, które z różnych powodów zdecydowały się zredukować lub zlikwidować swoje prywatne księgozbiory, co zwykle odbywa się w porozumieniu z pracownikami. Dość kłopotliwym przypadkiem są książki podrzucane anonimowo (zdarza się, że po prostu zostawiane pod drzwiami biblioteki) bez konsultacji z bibliotekarzami, zresztą są to zwykle pozycje najmniej wartościowe. Nawet jednak wśród tych przypadkowych woluminów można odnaleźć pozostawione w nich ślady dawnych właścicieli, obok których nie sposób przejść obojętnie.

W ramach próby zaprezentowania znaków własnościowych wyróżniających książki zgromadzone w zbiorach szczecińskiej biblioteki przejrano część księgozbioru (ok. 30 tys. ze 100 tys.), wstępnie wybrano ich około 200. W przypadku znaków w formie pieczęci odbitej bezpośrednio na książce trzeba było z wielu zrezygnować ze względu na ich złą jakość: rozmazany lub zbyt wyblakły tusz. Obok najbardziej oczywistych i najbardziej poszukiwanych, czyli ekslibrisów wklejanych, w materiale badawczym uwzględniono imienne pieczętki właścicieli, pieczętki instytucji, ręczne podpisy, jedną dedykację i kartę z Pisma Świętego z wypisanymi imionami członków rodziny.

Podczas przeglądania książki najszybciej przykuwa wzrok przyklejona wewnątrz niewielka kartka, czarno-biała lub kolorowa, z nadrukiem lub odbitą pieczętką (fot. 18, 19). Czasem z drobnym elementem zdobniczym, prostym znakiem graficznym (fot. 13), czasem symbo-

liczną ilustracją (fot. 3, 5, 6), niekiedy informacji, czyj księgozbiór został w ten sposób oznaczony, towarzyszy sentencja (fot. 4). Przy odrobinie szczęścia można natknąć się i na znaki własnościowe z herbami (fot. 7).

Ekslibris określono m.in. jako znak pamięci¹⁷ – pamięci o właścicielu (lub właścicielach) danej książki, o jego przynależności do określonego środowiska, epoki, kultury. Znaki umieszczone na książce zaświadczać również, jak cenny był to przedmiot dla właściciela i jaką darzył go on estymą. Przy takim podejściu nie dziwi trud wkładany w zaznaczenie faktu, do kogo należy. Nawet znaki w formie prostych pieczętek wykazują różnorodność na przykładzie samej formuły. Najczęściej pojawia się oczywiście „ex libris” (fot. 18, 35, 36, 38), lecz występuje też „ex bibliotheca” (fot. 40, 93), „z księgozbioru” (fot. 33, 41, 42), „księgozbiór” (fot. 37), „księżnica” (fot. 31), „biblioteka” (fot. 32, 34), „Hausbibliothek” (fot. 67). Pojawia się sformułowanie „księgozbiór nr...” (fot. 43) lub „exlibris nr...” (fot. 44). Nie każdy miłośnik książek dysponuje środkami na wykonanie najprostszego nawet stempla, poświęca więc czas na staranne wykaligrafowanie nazwiska i numeru nadanego książce (fot. 46), czasami towarzyszy temu pośpiesznie nakreślony podpis.

Pieczenie dość często towarzyszą odręcznym podpisom właściciela (fot. 43, 52, 55, 62, 66), bywa, że pieczęć imituje odręczny podpis (fot. 45). Pojawiają się również pieczętki w dwóch językach (fot. 44, 48). Rzadko występuje pieczętka uwzględniająca samo nazwisko (fot. 48, 58). Fotografia 58 przedstawia prawdopodobnie¹⁸ pieczętkę ks. Józefa Steinkiego, włączonego w poczet warmińskich męczenników. Można odnaleźć również herb rodzinny (fot. 57) oraz informację, że książka jest częścią księgozbioru danej rodziny (fot. 68, 69). Bardzo powszechnym oznaczeniem jest jedynie odręczny podpis (fot. 60, 61, 70). Nierzadko zgodnie figurują obok siebie ślady kolejnych właścicieli (fot. 114), ale bywa też, że podpisy poprzedników zostają wykreślone, a nawet wytarte razem z wierzchnią warstwą papieru.

¹⁷ B. Stelingowska, *Ekslibris*, s. 288.

¹⁸ „Biała księga” Martyrologium duchowieństwa – Polska, XX w. (lata 1914-1989). Dane osobowe: sługa Boży Józef Steinki, swzymunt.knc.pl/MARTYROLOGIUM/POLISHRELIGIOUS/vPOLISH/HTMs/POLISHRELIGIOUSmartyr2583.htm, 17.02.2021; Encyklopedia Warmii i Mazur, *Josef Steinki*, encyklopedia.warmia.mazury.pl/index.php/Josef_Steinki, 17.02.2021.

Obok znaków umieszczonych przez osoby prywatne należy uwzględnić również informacje o pochodzeniu książki z bibliotek różnorodnych instytucji, czy to kościelnych, czy świeckich. Wśród instytucji kościelnych znajdują się seminaria duchowne (fot. 74, 87, 88), stowarzyszenia, parafie (fot. 107), zgromadzenia zakonne (fot. 73, 81) i szkoły przez nie prowadzone (fot. 89).

W przypadku instytucji świeckich zachowane znaki uświadamią, jak wiele rodzajów bibliotek i czytelni niegdyś funkcjonowało. Natrafiono na znaki pochodzące z klubów (fot. 96), ośrodków kultury (fot. 94), szkół różnego stopnia (fot. 90, 103, 106), kół naukowych, zrzeszeń (fot. 101) i stowarzyszeń.

Skupienie kilku oznaczeń na jednej książce otwiera zainteresowanemu przestrzeń do poszukiwań dotyczących proveniencji. Sąsiadujące ze sobą oznaczenia informują, jaką drogę przebyła dana książka. Na ilustracji 111 widnieje przykład książki, która do Szczecina trafiła z Królewca przez bibliotekę seminarium duchownego w Olsztynie¹⁹.

Jako ciekawostkę można zaprezentować również kilka przykładów firmowych znaków własnościowych (fot. 117-120). Drukarze, intro-ligatorzy, księgarze i antykwariusze, umieszczając w sprzedawanych przez siebie książkach małą naklejkę, także zostawiali po sobie pewien ślad. Z jednej strony można potraktować to jako rodzaj reklamy, z drugiej informację otrzymaną po latach o istnieniu danej firmy, a dla bibliotekarza czy badacza zbioru historię drogi (lub jej części), jaką przebyła książka.

Zainteresowanie wzbudzają również wszelkie zapiski, notatki i dedykacje niosące informacje o losach samej książki, o tym, komu służyła. Tu jako interesujący przykład wybrano kartę z Pisma Świętego (fot. 71) z wpisywanymi sukcesywnie członkami rodziny oraz datami ich urodzin oraz wpis dedykacyjny²⁰ (fot. 121, 122). Ów wpis odnaleziono w książce, która została ofiarowana w prezencie ślubnym przez jej autora, bp. Sebastiana Józefa Pelczara, kanonizowanego w 2003 roku. Kim była obdarowana? Prawdopodobnie właśnie weszła

---

¹⁹ W pierwszych latach swojego funkcjonowania biblioteka szczecińska pozyskała dużą liczbę książek z dubletów przekazywanych ze zbiorów Biblioteki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, jak również z Olsztyna.

²⁰ „Wielmożnej Pani Władysławowej Mięgoszowiczowej w dzień ślubu z błogosławieństwem biskupim przesyła x Józef Sebastian Pelczar biskup przemyski”.

do rodziny biskupa. Matka Józefa Pelczara, Marianna, pochodziła bowiem z Mięśowiczów. Jaki był dalszy los rodziny? Dlaczego należący do niej księgozbiór (cały lub w części) trafił do antykwariusa? Na książce bowiem widnieje kolejna notatka (fot. 123), pozostawiona przez następnego właściciela, który zakupił książkę (dwa tomy w oprawie introligatorskiej, ze złożonymi brzegami) we lwowskim antykwariacie, drobiazgowo odnotowując miejsce zakupu, datę i cenę. Kolejny znak to pieczętka z imieniem i nazwiskiem (fot. 123). Czy to właśnie ks. Maciej Szałagan tuż po zakończeniu wojny zakupił za 200 rubli dwa tomy *Życia duchownego*, po czym przyjechał na tzw. ziemię odzyskane? Można przypuszczać, że tak. Ksiądz kanonik Maciej Szałagan zmarł w Szczecinie w roku 1979²¹, a jego osoba pojawia się w opracowaniach dotyczących początków kształtowania się Kościoła na Pomorzu Zachodnim²². Na opisanym przykładzie doskonale widać, jak na dwóch kartkach spotykają się ślady co najmniej trzech ścieżek ludzkich: młodej kobiety i jej rodziny, przyszłego świętego i kapłana, który trafił później na tereny Pomorza Zachodniego, by wziąć udział w budowie tamtejszego Kościoła.

Znaki własnościowe umieszczone na zgromadzonych materiałach bibliotecznych są cennymi śladami prowadzącymi do poznawania przeszłości tychże materiałów. Prowadzą do miejsc, które już nie istnieją, ludzi, którzy odeszli, mogą być pomocne w pracy nad odkrywaniem historii osób, instytucji, wydarzeń. Warto zatrzymywać się nad nimi od czasu do czasu i w miarę możliwości prezentować szerszemu gronu odbiorców.

---

²¹ Archidiecezja Szczecińsko-Kamińska, *Ks. kan. RM proboszcz Ś.p. Maciej Szałagan*, kuria.pl/wspolnoty/odeszli-do-pana, 25.05.2021.

²² Ks. Maciej Szałagan – urodzony w 1909 roku w Dołżance, uczęszczał do lwowskiego gimnazjum, a następnie Małego Seminarium we Lwowie. Po ukończeniu studiów filozoficzno-teologicznych w 1935 roku został wyświęcony na kapłana w katedrze lwowskiej. Dalsze lata jego posługi również były związane z tym miastem. Na Pomorze Zachodnie trafił w roku 1946 w ramach ekspatriacji. Tu pracował jako referent do spraw nauki religii, wizytator katechetyczny, organizował kursy i przygotowywał skrypty dla katechetów. Publikował również artykuły w „Tygodniku Katolickim” i „Gorzowskich Wiadomościach Kościelnych”; M. Leszczyński, *Księża diecezjalni ekspatrianci archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego. Słownik biograficzny*, Warszawa 2020, s. 767. Na ten temat zob. również: G. Wejman, *Organizacja Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim i Ziemi Lubuskiej w latach 1945-1972*, Szczecin 2007; oraz *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim*, t. 2: 1956-1972, red. M. Siedziako i in., Szczecin 2017.

Bibliografia

- Bąk K.M., *Ekslibris – miraż semantyczny*, w: *Ekslibris – znak własnościowy, dzieło sztuki. Studia i szkice*, red. A. Fluda-Krokos, Kraków 2018, s. 9-18.
- Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim*, t. 2: 1956-1972, red. M. Siedziako i in., Szczecin 2017.
- Ekslibris – znak własnościowy, dzieło sztuki. Studia i szkice*, red. A. Fluda-Krokos, Kraków 2018.
- Encyklopedia wiedzy o książce*, red. A. Birkenmajer, B. Kocowski, J. Trzyna-dłowski, Wrocław 1971.
- Leszczyński M., *Księża diecezjalni ekspatrianci archidiecezji lwowskiej ob-rządku łacińskiego. Słownik biograficzny*, Warszawa 2020.
- Pięć wieków ekslibrisu polskiego. Katalog wystawowy ze zbiorów Biblioteki Narodowej*, oprac. M. Grońska, Warszawa 1973.
- Rulka K., *Informacja o księgozbiorze ks. Stanisława Librowskiego*, „*Studia Włocławskie*” 7 (2004), s. 482-484.
- Rulka K., *Księgozbiór ks. Stanisława Librowskiego jako element warsztatu naukowego historyka*, „*Studia Włocławskie*” 10 (2007), s. 96-117.
- Stelingowska B., *Ekslibris – artystyczna personalizacja*, „*Napis*” 25 (2019), s. 288-303.
- Trawińska-Słabęcka D., *Bibliofilstwo. Z dziejów sztuki wydawniczo-edytor-skiej*, Jelenia Góra [1994].
- Wagner A., *Rola drukarzy w procesie kształtowania się tradycji ekslibrisu europejskiego w XV-XVI wieku*, w: *Ekslibris – znak własnościowy, dzieło sztuki. Studia i szkice*, red. A. Fluda-Krokos, Kraków 2018, s. 19-33.
- Waluś J., *Od biblioteki seminaryjnej do uniwersyteckiej. Historia Biblioteki Wydziału Teologicznego*, „*Colloquia Theologica Ottoniana*” 1 (2017), s. 125-146.
- Wejman G., *Organizacja Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim i Ziemi Lubuskiej w latach 1945-1972*, Szczecin 2007.
- Witak M., *Ekslibris – miniaturowe dzieło sztuki. O graficznych znakach własnościowych i działalności Warszawskiej Galerii Ekslibrisu*, „*Biuletyn EBIB*” 3 (2013), s. 1-8.
- Wojciechowski M.J., *Ekslibris – godło bibliofila*, Wrocław 1978.

Streszczenie

Gromadzone przez czterdzieści lat zbiory Biblioteki Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Szczecińskiego (pierwotnie Arcybiskupiego Seminarium Duchownego) nie kryją skarbów, jednak jak w każdej bibliotece można w nich odnaleźć ciekawostki i niespodzianki. Niniejszy artykuł stanowi pre-

zentację wybranych znaków własnościowych: ekslibrisów, pieczętek, wpisów własnościowych i dedykacyjnych. Ma na celu ukazanie możliwości, jakie daje badanie zbiorów bibliotecznych, ich różnorodności i pochodzenia, na podstawie śladów zostawionych przez poprzednich właścicieli.

Słowa kluczowe

biblioteki kościelne, Biblioteka Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Szczecińskiego, gromadzenie, znak własnościowy, ekslibris

OWNERSHIP MARKS ON SELECTED EXAMPLES FOUND IN THE LIBRARY OF THE FACULTY OF THEOLOGY OF THE UNIVERSITY OF SZCZECIN

Summary

The collection of the Library of the Faculty of Theology of the University of Szczecin (originally the Archiepiscopal Theological Seminary), accumulated for 40 years, does not contain treasures; however, as in every library, some curiosities and surprises can be found there. The paper provides a presentation of selected examples of ownership marks: bookplates, stamps, ownership notes, and dedications. It aims to indicate the possibilities offered by the study of library collections, their variety and origin, on the basis of traces left by previous owners.

Keywords

church libraries, Library of the Faculty of Theology of the University of Szczecin, collection, ownership mark, bookplate

Aneks

Fot. 1

Fot. 2

Fot. 3

Fot. 4

Fot. 5

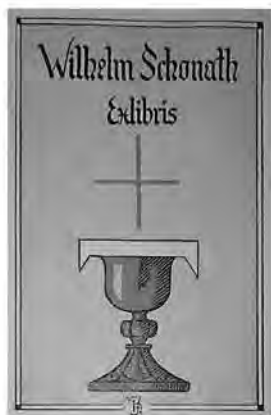
Fot. 6

Fot. 7: Przykład autorstwa dziwnie nastawionego twórcy ekslibrisu Moritza Voigta

Fot. 8: Ciekawy przykład ekslibrisu zajmującego całą powierzchnię okładki

Fot. 9

Fot. 10

Fot. 11

Fot. 12

Fot. 13

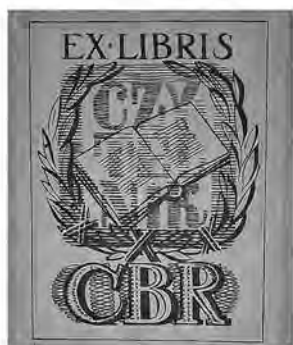
Fot. 14

Fot. 15

Fot. 16

Fot. 17

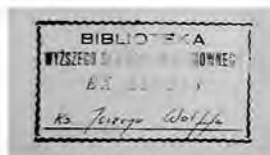
Fot. 18

Fot. 19

Fot. 20

Fot. 21

Fot. 22

Fot. 23

Fot. 24

Fot. 25

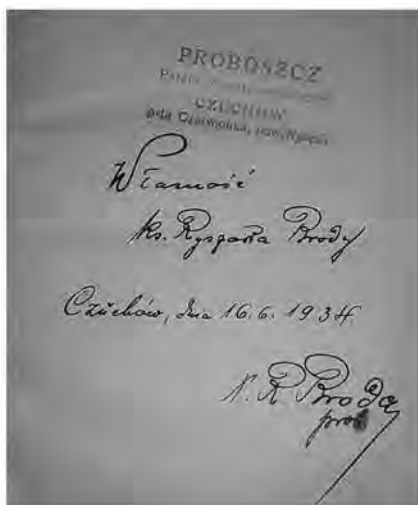
Fot. 26

Fot. 27

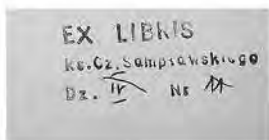

Fot. 28

Fot. 29

Fot. 30

Fot. 31

Fot. 32

Fot. 33

Fot. 34

Fot. 35

Fot. 36

Fot. 37

Fot. 38

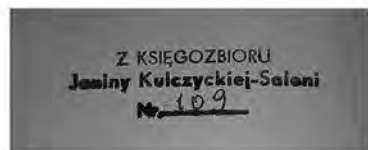
Fot. 39

Fot. 40

Fot. 41

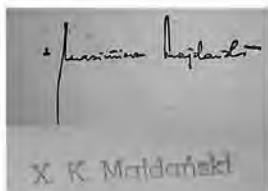
Fot. 42

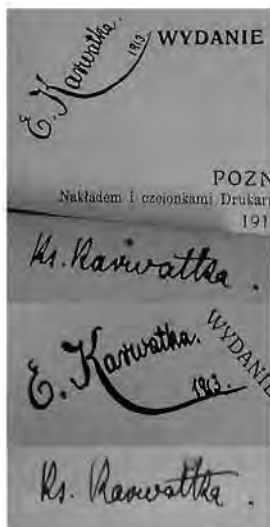
Fot. 43

Fot. 44

Fot. 45

Fot. 46

Fot. 47

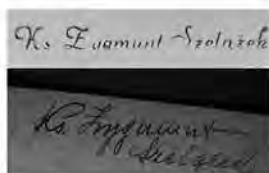
Fot. 48

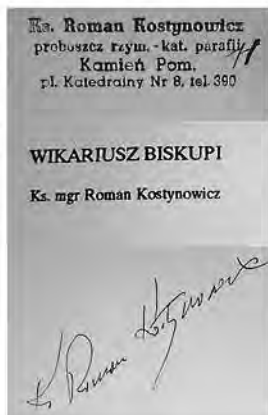
Fot. 49

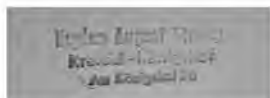
Fot. 50

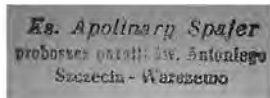
Fot. 52

Fot. 55

Fot. 51

Fot. 53

Fot. 54

Fot. 56

Fot. 57

Fot. 58

Fot. 60

Fot. 59

Fot. 62

Fot. 61

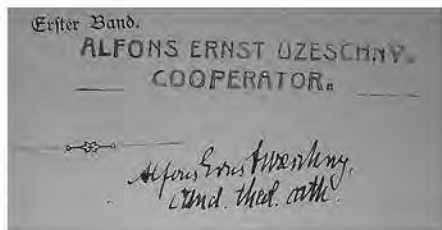
Fot. 63

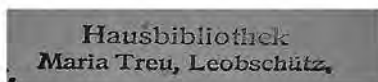
Fot. 64

Fot. 65

Fot. 66

Fot. 67

Fot. 68

Fot. 69

Fot. 70

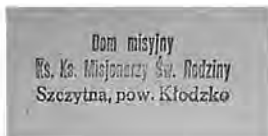
Fot. 72

Fot. 73

Fot. 74

Fot. 75

Fot. 76

Fot. 77

Fot. 78

Fot. 79

Fot. 81

Fot. 80

Fot. 82

Fot. 83

Fot. 84

Fot. 85

Fot. 87

Fot. 88

Fot. 86

Fot. 89

Fot. 90

Fot. 91

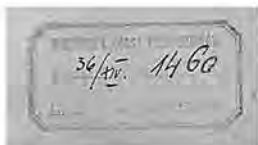
Fot. 92

Fot. 93

Fot. 94

Fot. 95

Fot. 96

Fot. 97

Fot. 99

Fot. 98

Fot. 100

Fot. 101

Fot. 102

Fot. 104

Fot. 103

Fot. 105

Fot. 107

Fot. 108

Fot. 106

Fot. 109

Fot. 110

Fot. 111

Fot. 112

Fot. 113

Fot. 114

Fot. 115

Fot. 116

Fot. 117

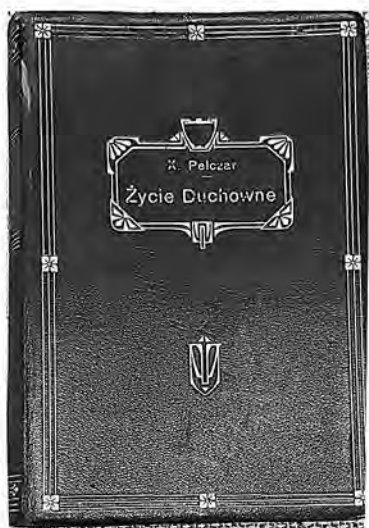
Fot. 118

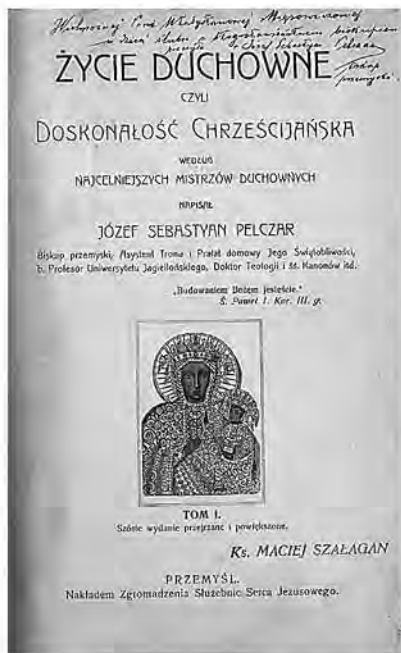
Fot. 119

Fot. 120

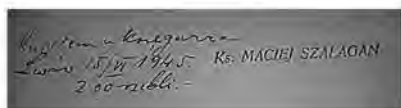
Fot. 121

Fot. 122

Fot. 123

Fot. 124

AGNIESZKA CHODYNIECKA¹

BIBLIOTEKA WYŻSZEGO SEMINARIUM DUCHOWNEGO W ŁODZI (1921-2021) – HISTORIA I WSPÓŁCZESNOŚĆ

Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Łodzi powstała w 1921 roku. Należy do grona bibliotek kościelnych, dla których przechowywanie i udostępnianie skarbów kultury chrześcijańskiej i ogólnoludzkiej stanowi dobro uniwersalne i niewyczerpane bogactwo wiedzy. Zachęcanie do czytania i rozpowszechnianie książek jest dla Kościoła działalnością bardzo bliską jego misji ewangelizacyjnej². I właśnie w tę misję wpisuje się swoją aktywnością i zakresem gromadzonych zbiorów Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego.

Na temat Biblioteki WSD nie powstało zbyt wiele opracowań, gdyż źródeł do jej opisu jest bardzo mało. Zadania tego podjęła się wcześniej Magdalena Przybysz-Stawska, która opublikowała artykuł *Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Łodzi. Wybrane zagadnienia*³. Krótkie informacje na temat biblioteki można znaleźć również w pozycji ks. Piotra Zwolińskiego *Wyższe Seminarium Duchowne w Łodzi 1921-2001*⁴. Niniejszy artykuł prezentuje historię i funkcjonowanie Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego od czasów jej powstania po dzień dzisiejszy.

---

¹ Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Łodzi.

² Papieska Komisja ds. Dóbr Kulturowych Kościoła, *Biblioteki kościelne w misji Kościoła*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 1-2 (1996), s. 31-46.

³ M. Przybysz-Stawska, *Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Łodzi. Wybrane zagadnienia*, „Przegląd Biblioteczny” 4 (2013), s. 485-494.

⁴ P. Zwoliński, *Wyższe Seminarium Duchowne w Łodzi 1921-2001*, Łódź 2001.

Początki działalności biblioteki

Powstanie Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Łodzi wiąże się ściśle z powołaniem 10 grudnia 1920 roku diecezji łódzkiej przez papieża Benedykta XV. Pierwszym jej ordynariuszem został mianowany bp Wincenty Tymieniecki, dla którego priorytetem i jednym z naczelných zadań było uruchomienie własnego seminarium duchownego. W jednej ze swoich pierwszych odezwo do duchowieństwa diecezji pisał: „bez tego zakładu naukowo-wychowawczego diecezja istnieć nie może”⁵. W 1921 roku bp Tymieniecki rozpoczął zabiegi zmierzające do pozyskania od władz miejskich niewielkiego jednopiętrowego budynku Szpitala Miejskiego im. św. Aleksandra przy ulicy Placowej 14 wraz z ogrodem owocowym, warzywnym oraz parkiem. Znajdował się on w bezpośrednim sąsiedztwie katedry św. Stanisława Kostki, a w najbliższej przyszłości również gmachu kurii biskupiej. Starania i zabiegi bp Tymienieckiego zostały uwieńczone sukcesem. Szpital został przeniesiony na ulicę Aleksandrowską, gdzie znajduje się do dzisiaj. Po kapitalnym remoncie i dostosowaniu do nowych potrzeb dekretem z 9 sierpnia 1921 roku bp Tymieniecki erygował łódzkie seminarium duchowne. Pierwsze egzaminy wstępne odbyły się kilkanaście dni później, 25 sierpnia, a rozpoczęcie roku akademickiego wyznaczono na 10 września tegoż roku. Studia rozpoczęło wówczas sześćdziesięciu trzech nowo przyjętych alumnów.

W budynku seminarium mieściło się zaledwie siedem sal i kilka pokoi. W gmachu mieszkał rektor, wicerektor oraz ojciec duchowny. Dawną kostnicę szpitala zamieniono na kaplicę seminaryjną, dwie sale przeznaczono na wykłady, jedną na refektarz, w pozostałej części mieściła się biblioteka, a także pokoje kleryckie. Warunki do modlitwy, pracy i nauki były więc trudne⁶. Po kilku latach, w 1925 roku, rozbudowano gmach seminarium: nadbudowano dwa piętra, a w 1938 roku dobudowano salę od strony ogrodu. Stale powiększająca się biblioteka znalazła swoje miejsce właśnie w tej nowej części budynku⁷.

⁵ *Wyższe Seminarium Duchowne w Łodzi. Rys historyczny*, „Archidiecezja Łódzka. Informator” (1996), s. 75.

⁶ S. Lesiewicz, *Wspomnienie z pobytu w Seminarium. Pierwsze lata*, „Wiadomości Diecezjalne Łódzkie” 1 (1972), s. 14-16.

⁷ S. Grad, *Wyższe Seminarium Duchowne w Łodzi w latach 1921-1940*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 1 (1996), s. 9-19.

Od początku powstania seminarium bp Tymieniecki, kolejni rektorzy na czele z ks. Janem Krajewskim (pierwszym rektorem), ks. Włodzimierzem Jasińskim (późniejszym biskupem łódzkim), ks. Ferdynandem Jackobim i ks. Józefem Dziobą, wraz ze wszystkimi profesorami dbali o wysoki poziom nauczania, a także o stworzenie odpowiedniego zaplecza naukowego, z którego mogliby korzystać alumni i księża. Książki do nowo powstałej biblioteki sukcesywnie zakupywano i przejmowano na mocy testamentu po zmarłych księżach, fundusze zaś pozyskiwano od darczyńców.

W 1921 roku w „Wiadomościach Diecezjalnych Łódzkich” odnotowano informację o darczyńcach: „Cenny dar stanowią dla biblioteki seminaryjnej książki, które ofiarowali ks. Bronisław Cithurus, proboszcz z Poddębic, spadkobiercy ś.p. ks. dra Piotra Nowakowskiego i ś.p. ks. prałata Karola Szmidla, wreszcie p. dr. Świdziński”⁸.

„Seminarium Duchowne otrzymało w darze 500,000 marek od Łódzkiego Towarzystwa Pożyczkowo-Oszczędnościowego w Łodzi z okazji likwidacji tegoż Towarzystwa, a to na bibliotekę i pomoce naukowe”⁹.

W kolejnym, 1922 roku na łamach „Wiadomości Diecezjalnych Łódzkich” wystosowano apel do księży: „Władza Seminarium zwraca się do wszystkich Kapłanów Diecezji z prośbą o zasilanie Biblioteki Seminaryjnej książkami. Każdy z konfratrów znajdzie w swym księgozborze niejedno dzieło, które bez wielkiego uszczerbku dla siebie, może podarować Seminarium. Utworzony księgozbiór będzie służył sprawie Diecezji i Seminarium. Obecnie biblioteka liczy przeszło tysiąc pięćset dzieł teologicznych i świeckich, stanowiących około czterech tysięcy tomów. Zaczątek ten powstał z darowizn. Ostatnio J.E. Ks. Biskup złożył na Bibliotekę Seminaryjną trzysta tysięcy marek. Biblioteka ma jeszcze dużo półek wolnych, a Seminarium wielu spragnionych czytania tak drogich dzisiaj książek”¹⁰.

Wkrótce w 1934 roku biblioteka przejęła księgozbiór przekazany po śmierci bp. Tymienieckiego. W *Kronice* seminaryjnej z 1937 roku

⁸ R. Brzeziński, *Seminarium Duchowne w Łodzi*, „Wiadomości Diecezjalne Łódzkie” 2 (1921), s. 26.

⁹ „Wiadomości Diecezjalne Łódzkie” 2 (1921), s. 55.

¹⁰ „Wiadomości Diecezjalne Łódzkie” 1 (1922), s. 76 (w rubryce *Z seminarium diecezjalnego*).

wymieniono także ofiarodawców: ks. prałata Szabelskiego, ks. kanonika Żdzarskiego i ks. dr. Roszkowskiego¹¹.

Bp Jasiński, który po śmierci bp. Tymienieckiego w 1934 roku został mianowany ordynariuszem diecezji łódzkiej, żywo interesował się sprawami seminarium i otaczał je troskliwą opieką. W czerwcu 1938 roku wydał *Statut Wyższego Seminarium Duchownego*, a w sierpniu tegoż roku regulamin seminaryjny. W rozdziale VIII statutu ustalono, że „biblioteka ogólna, biblioteka seminarów naukowych, czytelnia i muzeum należą do pomocy naukowych Wyższego Seminarium Duchownego, zaś nadzór nad nimi sprawują członkowie grona nauczycielskiego, wyznaczeni przez Biskupa Ordynariusza Diecezji. W *Regulaminie* przedstawiono zadania bibliotekarza i zakres obowiązków, do których należało: porządkowanie i katalogowanie książek, wypożyczanie i odbieranie książek. Bibliotekarz był odpowiedzialny za całość księgozbioru, mógł mieć pomocnika, który zajmował się czytelnią seminaryjną”¹².

W tym samym 1938 roku łódzkie WSD otrzymało od Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wszystkie prawa, jakie przysługiwały ówczesnym wyższym zakładom naukowym w Polsce.

W okresie przedwojennym biblioteka seminaryjna była nieustannie powiększana i od 1921 roku do wybuchu wojny w 1939 roku zgromadziła dosyć imponującą liczbę ok. 30 tys. tomów¹³. Niektórzy jednak twierdzą, że zgromadzony księgozbiór był znacznie większy i osiągnął liczbę ok. 44 tys. woluminów¹⁴. Niestety nie udało się znaleźć zbyt wielu informacji i źródeł na ten temat, a w zachowanych kronikach seminaryjnych o bibliotece wspomina się sporadycznie.

W 1939 roku seminarium zajęli Niemcy, którzy dopuścili się grabieży i dewastacji gmachu. Część księgozbioru została przeniesiona do rezydencji biskupiej, niestety większość zasobów bibliotecznych uległa zniszczeniu i rozproszeniu. Wiele cennych dzieł bezpowrotnie przepadło.

¹¹ Archiwum Rektoratu WSD, *Kronika*, t. 2, s. 48.

¹² *Statut Wyższego Seminarium Duchownego*, „Wiadomości Diecezjalne Łódzkiej” 6 (1938), s. 202-208; *Regulamin dla alumnów Wyższego Seminarium Duchownego 1938*, „Wiadomości Diecezjalne Łódzkie” 9 (1938), s. 279-289.

¹³ K. Gabryel, *Historia Seminarium Duchownego w Łodzi*, „Wiadomości Diecezjalne Łódzkie” 1 (1972), s. 12.

¹⁴ P. Zwoliński, *Wyższe Seminarium Duchowne w Łodzi*, s. 95.

Funkcjonowanie biblioteki w okresie powojennym

Po zakończeniu wojny i po powrocie seminarium, w grudniu 1947 roku rozpoczęto odtwarzanie i powiększanie zbiorów drogą pozyskiwania darów, głównie od księży, dzięki wymianie, legatom, poprzez zakup bieżący i antykwaryczny oraz prenumeratę krajową i zagraniczną. Baczną opiekę nad biblioteką roztoczył bp Michał Klepacz, który dokonywał zakupów książek z zakresu teologii i filozofii. Dbał także, aby klerycy korzystali z nowych podręczników. Temat uzupełniania księgozbioru poruszono również na Synodzie Łódzkim w 1948 roku. W dokumentach synodalnych podpisanych przez bp. Klepacza, w punkcie 3 poświęconym WSD, w artykule 218 zapisano: „Kapłani winni pamiętać o bibliotece seminaryjnej, pomnażać ją darowiznami testamentowymi, a nadto nadsyłać dzieła zachowane z dawnych lat po kościołach i plebaniach”¹⁵.

Kolejnym dowodem troski bp. Klepacza o bibliotekę jest odezwa do księży wystosowana w tym samym roku, która została zamieszczona w „Wiadomościach Diecezji Łódzkiej”. Można w niej przeczytać:

Seminarium Duchowne uprasza też kapłanów naszej diecezji o ofiarę w postaci obrazów, rzeźb, książek itp. Pierwsze ofiary w książkach złożyli: Ks. Prałat Antoni Sobczyński i Ks. Prob. Kazimierz Olszewski. Mamy nadzieję, że w niedługim czasie puste mury w Seminarium będą przyozdobione, a imiona ofiarodawców wdzięcznie wspomniane. Przygotowuje się Złota Księga Seminarium, w której wszyscy ofiarodawcy będą umieszczeni na przykład dla następnych pokoleń. Łódź, dn. 5 kwietnia 1948 r. + Michał Klepacz Biskup Łódzki¹⁶.

W okresie powojennym do biblioteki seminaryjnej włączono księgozbiory przekazane przez spadkobierców ks. Maciejaka i ks. Brzezińskiego oraz duży księgozbiór ks. prałata J. Cesarza zamordowanego w Dachau.

Podziękowania dla ofiarodawców za przekazane dary zamieszczano jak wcześniej m.in. w „Wiadomościach Diecezji Łódzkiej”,

¹⁵ *Synod Łódzki 1948*, s. 63 [mps].

¹⁶ „Wiadomości Diecezji Łódzkiej” 5 (1948), s. 107 (w rubryce *W sprawie Seminarium Duchownego*).

w rubryce *Z Seminarium Duchownego*: „W dalszym ciągu na Seminarium Duchowne złożono następujące dary: Ks. Kan. Zenobiusz Nazdrowicz – 2 obrazy do kaplicy seminaryjnej. Ks. Prałat Jan Lewiński – 1 obraz olejny św. Andrzeja Boboli. Ks. Dr Henryk Rogowski – książki do biblioteki seminaryjnej. Za dary powyższe Rektorat składa serdeczne Bóg zapłać”¹⁷.

„Rektorat Seminarium Duchownego składa serdeczne Bóg zapłać ks. Prałatowi Szczepanowi Rembowskiemu i ks. proboszczowi Stanisławowi Wirze za ofiarowane bibliotece seminaryjnej książki”¹⁸.

W następnych latach ofiarodawcami biblioteki byli wszyscy kolejni urzędujący biskupi, profesorowie i wykładowcy WSD, których nie sposób wszystkich wymienić.

Z okresu powojennego zachowało się niewiele informacji na temat biblioteki. W kronikach seminaryjnych znalazło się tylko kilka zdjęć. Wiadomo, że biblioteka mieściła się w dwóch salach, w których obecnie znajduje się refektarz. Znajdowały się tam drewniane regały, a książki ustawiono w układzie rzeczowym, podzielonym na działy według schematu Biblioteki KUL.

Do lat pięćdziesiątych, tak jak wcześniej wspomniano, biblioteka funkcjonowała, opierając się na *Regulaminie i Statucie* z 1938 roku. Bardziej rozbudowane i szczegółowe zalecenia dotyczące jej działania i finansowania znajdują się w kolejnym *Statucie Ramowym*, podpisanym przez bp. Klepacza we wrześniu 1951 roku. Rozdział XI w całości dotyczy biblioteki seminaryjnej i pracowni naukowych:

Art. 84. Biblioteka Seminarium służy potrzebom naukowym Profesorów i alumnów.

Art. 85. Biblioteka posiada własny regulamin, zatwierdzony na wniosek Rektora przez Ordynariusza. Określa on bliżej warunki korzystania z zasobów biblioteki przez Profesorów i alumnów, jako też, w razie potrzeby, przez pracowników naukowych z poza Seminarium oraz przez instytucje naukowe.

Art. 86. 1. Odpowiedzialnym wobec Rektora kierownikiem biblioteki seminaryjnej jest Bibliotekarz, mianowany na wniosek Rektora przez Ordynariusza.

¹⁷ „Wiadomości Diecezji Łódzkiej” 10 (1948), s. 249.

¹⁸ „Wiadomości Diecezji Łódzkiej” 6 (1949), s. 191.

2. Personel pomocniczy dobiera sobie Bibliotekarza za wiedzą i zgodą Rektora.

Art. 87. Do zadań Bibliotekarza należy w szczególności:

1. Prowadzenie kancelarii bibliotecznej.
2. Troska o przechowywanie książek w wzorowym porządku według zasad bibliotekarstwa naukowego oraz czuwanie, aby żadna książka nie zginęła.
3. Ułatwianie Profesorom, alumnom i innym zainteresowanym korzystanie z seminaryjnego księgozbioru.
4. Troska o powiększanie biblioteki coraz to nowymi i najcenniejszymi dziełami.
5. Krzewienie wśród alumnów zamiłowania do książek i służenie im chętną pomocą i radą w ich pracach.
6. Zaznajamianie alumnów, po porozumieniu się z Rektorem, z zasadami bibliotekarstwa, czytelniami parafialnych i archiwum parafialnego.

Art. 88. 1. Budżet biblioteki ma osobną pozycję w budżecie seminaryjnym, uzgodnioną z Rektorem i zatwierdzoną przez Ordynariusza.

2. Co roku, najpóźniej do 1 września, przedłoży Bibliotekarz Rektorowi, oprócz sprawozdania o wykonaniu budżetu bibliotecznego za rok ubiegły i projektu budżetu na nowy rok studiów, również dane, wykazy i zestawienia dotyczące stanu, działalności i potrzeb biblioteki seminaryjnej¹⁹.

Jak wynika z powyższych dokumentów, nadzór na biblioteką sprawował jeden z księży przełożonych mieszkający na terenie seminarium. Był to zazwyczaj prorektor, prefekt bądź ojciec duchowny. Niestety nie udało się ustalić ich nazwisk. W zachowanych kronikach seminaryjnych znajdują się natomiast nazwiska alumnów wyznaczonych do pracy w bibliotece, którzy co roku się zmieniali. W latach 1984-1986 funkcjonowało w seminarium szesnaście kółek zainteresowań, a wśród nich koło bibliotekarzy i opiekunów czytelników²⁰.

¹⁹ Archiwum Archidiecezji Łódzkiej, *Statut Wyższego Seminarium Duchownego z 1951 r.*

²⁰ K. Gawroński, *Sprawozdanie z działalności Diecezjalnego Wyższego Seminarium Duchownego w Łodzi w roku akademickim 1984/85*, „Wiadomości Diecezjalne Łódzkie” 1-2 (1986), s. 35.

Biblioteka – czasy współczesne

W 1982 roku z inicjatywy bp. Józefa Rozwadowskiego rozpoczęto rozbudowę gmachu Wyższego Seminarium Duchownego. Ofiary na przebudowę gmachu zbierano w różnych dekanatach diecezji przez kilka tygodni. Dobudowano trzy piętra od strony południowej, a w 1986 roku, w okresie rządów bp. Władysława Ziółka, oddano do użytku parter i piwnice. Tam też w nowym skrzydle gmachu znalazła swoje miejsce biblioteka, czytelnia i magazyny biblioteczne²¹. Pomieszczenia, które są trzykrotnie większe od dotychczasowych, biblioteka zajmuje do dzisiaj. Jest to pomieszczenie dwupoziomowe (parter i wysoka piwnica) o powierzchni łącznej 414 m², czytelnia wewnętrzna położona osobno na parterze o powierzchni 230 m² i czterdzieści osiem pojedynczych miejsc dla czytelników, z własnym oświetleniem. Przeznaczona jest ona tylko dla alumnów i profesorów WSD. Przenoszenie księgozbioru biblioteki i uzupełnianie czytelni trwały od wakacji do stycznia 1986 roku. W *Kronice* seminaryjnej z września 1986 roku zapisano: „Nowa biblioteka jest bardzo przestronna. Zajmuje dwie kondygnacje w specjalnie przeznaczonej na to części wybudowanego gmachu. Jest wyposażona w windę towarową dla ułatwienia pracy bibliotekarzy. Można w niej przebywać bez przerwy, gdyż bogactwo zgromadzonych tu pozycji wprawia w zachwyt i... zakłopotanie: „Kiedy to wszystko można przeczytać?!”. Ponad 20 tys. woluminów to naprawdę dużo. [...] komfortowe warunki nauki i możliwości korzystania ze zgromadzonych w czytelni materiałów są kuszącym wezwaniem do wytrawnego i dogłębnego studium. Tak więc puste jeszcze przybytki nauki i wiedzy, zapełnią się wkrótce studentami”²².

I jest to tak naprawdę jedyny opis i jedyna informacja o nowej bibliotece, jaką udało się odnaleźć. Nowa czytelnia została w całości zaprojektowana i przygotowana do użytku przez ks. inż. Józefa Jańca, pierwszego dyrektora nowej biblioteki. W tejże czytelni w 1991 roku odbyły się obrady 248. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski.

---

²¹ K. Gabryel, S. Grad, *Rys historyczny Seminarium Duchownego w Łodzi*, w: *Diecezja łódzka. Terytorium, organizacja, duchowieństwo. Stan w dniu 12 lutego 1987 roku*, Łódź 1987, s. 65.

²² Archiwum Rektoratu WSD, *Kronika*, t. 6.

Druga, mniejsza, ogólnodostępna czytelnia znajduje się w bezpośrednim sąsiedztwie biblioteki, korzystają z niej czytelnicy spoza WSD. Została ona przebudowana i gruntownie zmieniona w 2017 roku. Stanowi również foyer dla Auli im. bp Wincentego Tymienieckiego.

Fot. 1. Czytelnia wewnętrzna

Fot. 2. Czytelnia wewnętrzna

Fot. 3. Czytelnia ogólnodostępna

Czytelnia seminaryjna zapewnia wolny dostęp do księgozbioru podręcznego, w którym obowiązuje ustawienie działowe. Znajdują się tam ogólne i specjalne encyklopedie, słowniki, bibliografie, informatory, atlasy, albumy, a także czasopisma i gazety codzienne (ustawienie alfabetyczne). Biblioteka natomiast nie ma wolnego dostępu do zbioru głównego książek i czasopism, obowiązuje ustawienie *numerus currens*. Przed przeniesieniem księgozbioru do nowej części budynku obowiązywał układ działowy.

W latach 1996-1997 Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego przekazała wszystkie starodruki i cenne pozycje Muzeum Archidiecezjalnemu. Było to 212 książek, które zostały wcześniej poddane dezynfekcji przeprowadzonej w Toruniu.

W ramach współpracy z różnymi ośrodkami Biblioteka WSD nieodpłatnie przekazuje również książki i czasopisma dla bibliotek parafialnych, szkolnych, a także do szpitali i więzień znajdujących się na terenie archidiecezji łódzkiej.

W roku akademickim 1994/1995 staraniem ks. Jańca biblioteka została włączona do Łódzkiej Akademickiej Sieci Komputerowej. Seminarium wraz z biblioteką uzyskała wówczas dostęp do Internetu. Dzięki ogromnemu zaangażowaniu pani mgr kustosz Marii Wrocławskiej biblioteka współtworzy również Konsorcjum Bibliotek Łódzkich,

którego celem było wspólne uzyskanie grantu od Fundacji Mellona na pozyskanie środków, zakup i wdrożenie zautomatyzowanego, zintegrowanego systemu bibliotecznego dla środowiska łódzkiego. Cel ten osiągnięto i już w 1997 roku rozpoczęto testowanie oraz wdrażanie systemu Horizon. W bibliotece seminaryjnej wdrożono dotychczas tylko moduły katalogowania i przeszukiwania.

W 2012 roku zamiast systemu Horizon wprowadzono nowy system biblieczny Symphony, który obowiązuje do dzisiaj. Podobnie jak w poprzednim, w systemie tym działają moduły katalogowania książek i przeszukiwania. Planowane jest też uruchomienie modułów wypożyczenia i czasopism. Katalog komputerowy jest na bieżąco aktualizowany, wszystkie nowo nabyte pozycje są tam dodawane. Od 1997 roku wprowadzono do systemu 39 tys. pozycji książkowych. Jednocześnie do 2020 roku obok katalogu komputerowego prowadzono tradycyjny katalog kartkowy w układzie alfabetycznym, działowym, katalog czasopism i osobny prac magisterskich, licencjackich i doktorskich.

W roku 2000 bibliotekarze łódzkiego konsorcjum utworzyli opcję wspólnego przeszukiwania katalogów bibliotek. Informacja o zbiorach Biblioteki WSD dostępna jest na ich stronie²³, użytkownicy mogą również jednym zapytaniem przejrzeć zasoby wszystkich bibliotek łódzkiego konsorcjum, zlokalizować poszukiwany dokument lub znaleźć literaturę na określony temat.

Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Łodzi jest również członkiem Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides”. Współpracuje ze zrzeszonymi tam bibliotekami głównie w ramach wymiany książek.

W 2006 roku biblioteka przyłączyła się do współpracy z Narodowym Uniwersalnym Katalogiem Centralnym NUKAT.

W 2008 roku przeprowadzono kolejny remont biblioteki. W piwnicy, gdzie znajduje się magazyn czasopism i starszych książek, zamontowano regały przesuwne.

W ramach współpracy z bibliotekami akademickimi Łodzi Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego brała również udział w projekcie CYBRA – Łódzka Regionalna Biblioteka Cyfrowa, który zawiera kolekcje łódzkich bibliotek akademickich. Dostęp do zbiorów jest bezpłatny i pełnotekstowy.

---

²³ Łódzka Akademska Sieć Biblioteczna, biblioteki.lodz.pl, 31.12.2021.

Fot. 4. Magazyn czasopism

W 2008 roku odbyła się wystawa Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego pt. *Jan Paweł II w sercach łódzian. W 30. rocznicę wyboru*. Wystawę poświęcono związkom Papieża z miastem i łódzkim seminarium. Prezentowała pamiątki, fotografie i publikacje dotyczące wyboru Karola Wojtyły na Stolicę Piotrową, obchodów II Krajowego Kongresu Eucharystycznego, wizyty Jana Pawła II w Łodzi na Lublinku, w kurii łódzkiej oraz w zakładach przemysłowych „Uniontex”, obchodów dziesiątej, piętnastej i dwudziestej rocznicy pobytu Papieża w Łodzi, pielgrzymki alumnów Wyższego Seminarium Duchownego do Rzymu oraz pogrzebu Ojca Świętego.

Od 2019 roku Biblioteka WSD korzysta z Cyfrowej Wypożyczalni Publikacji Naukowych Academia, która umożliwia korzystanie ze zbiorów Biblioteki Narodowej.

Biblioteka WSD jest placówką specjalną: kościelną i jedyną w regionie łódzkim ogólnodostępną biblioteką w zakresie teologii, religioznawstwa, filozofii i kultury chrześcijańskiej²⁴. Obsługuje określone i ograniczone środowisko czytelnicze i jest najstarszą tego typu placówką w regionie. W pierwszym rzędzie zaspokajają potrzeby naukowe i czytelnicze wykładowców oraz alumnów WSD związane z tokiem studiów i formacją kapłańską poprzez odpowiednie gro-

²⁴ M. Przybysz-Stawska, *Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Łodzi*, s. 489.

madzenie zbiorów z następujących dziedzin: bibliistyka, teologia, filozofia, ascetyka, liturgika, homiletyka, katechetyka, patrologia, prawo, pedagogika, nauki społeczne oraz językoznawstwo. Aktualnie czytelnikami Biblioteki WSD w Łodzi są również studenci i słuchacze Ogólnopolskiego Seminarium dla Starszych Kandydatów do Świeceń, Archidiecezjalnego Seminarium Misyjnego Redemptoris Mater w Łodzi, Ośrodka Formacji Diakonów Stałych Archidiecezji Łódzkiej, Instytutu Teologicznego (filia warszawska), Ekumenicznej Szkoły Biblijnej, Szkoły Katechistów Archidiecezji Łódzkiej, studenci i pracownicy Uniwersytetu Łódzkiego oraz księża, siostry zakonne i katecheci mieszkający na terenie archidiecezji.

Obecnie działalność Biblioteki WSD opiera się na regulaminie wewnętrznym i najnowszym *Statucie Wyższego Seminarium Duchownego w Łodzi* podpisanym w 2000 roku przez abp. Władysława Ziółka, który reguluje m.in. zasady funkcjonowania biblioteki: „dyrektora biblioteki mianuje Arcybiskup Łódzki, on zaś pracowników za zgodą rektora Seminarium”²⁵.

Regulamin stanowi, że wcześniej wspomniani użytkownicy mogą wypożyczyć pięć pozycji na okres miesiąca, oraz określa zasady korzystania z księgozbioru podręcznego. Biblioteka jest w całości finansowana przez seminarium. Pierwszą osobą, której nazwisko udało się ustalić, a która sprawowała nadzór nad biblioteką, był ks. Marian Wiewiórowski. Aktualnie dyrektorem biblioteki jest prorektor ks. dr Jacek Kacprzak, który pełni swoją funkcję od 2013 roku. Wcześniej funkcję tę pełnili:

1992-1995 – ks. mgr inż. Józef Janiec,

1995-1997 – ks. dr Konrad Krajewski (obecnie kardynał i jałmużnik papieski),

1997-2001 – ks. dr Jan Wolski,

2001-2008 – ks. dr Dariusz Kucharski.

W latach 2008-2013 nadzór nad biblioteką sprawował dyrektor ekonomiczny ks. mgr Mariusz Szcześniak.

Pracownikami biblioteki w kolejnych latach byli: Halina Trąbska, mgr Maria Wrocławska, s. Krystyna Koziół, s. Lucyna Beżłada, mgr Agnieszka Nowakowska (obecnie Chodyniecka), s. Maria Buniowska, mgr Grażyna Kupczak, mgr Anna Gołębiowska (obecnie

---

²⁵ Archiwum Rektoratu WSD, *Statut Wyższego Seminarium Duchownego*.

Janasek), mgr Maria Kacperska. Aktualnie na całym etacie zatrudnione są dwie osoby: Agnieszka Chodyniecka i Anna Janasek, obie posiadające wyższe wykształcenie bibliotekarskie.

Stan księgozbioru Biblioteki WSD w Łodzi w końcu maja 2021 roku wynosił 51 780 woluminów (wydawnictwa zwarte). Średnio rocznie kupuje się około 200 nowych książek, pozostałe pozycje włączane do księgozbioru to przede wszystkim dary i książki po zmarłych księżach. Dodatkową, znaczną część księgozbioru stanowią czasopisma. Aktualnie w Bibliotece WSD prenumeruje się ok. 130 tytułów czasopism i gazet, a na przestrzeni lat tych tytułów było 631. Obecnie największą część stanowią studia teologiczne wydawane przez różne katolickie ośrodki naukowe – jest to ok. pięćdziesięciu tytułów, z czego dwadzieścia to wymiana na „Łódzkie Studia Teologiczne”. Pozostałe to gazety codzienne (pięć tytułów): „Nasz Dziennik”, „Dziennik Łódzki”, „Gazeta Wyborcza”, „Przegląd Sportowy”, „Rzeczpospolita”, tygodniki (siedem tytułów): „Gość Niedzielny”, „Przewodnik Katolicki”, „Idziemy”, „Niedziela”, „Tygodnik Powszechny”, „Do Rzeczy”, „Polityka”, oraz miesięczniki, dwumiesięczniki, kwartalniki, półroczniki (wśród nich m.in. „Communio”, „W Drodze”, „Ateneum Kapłańskie”, „Znak”, „Zeszyty Formacji Duchowej”, „Apostolstwo Chorych”, „L’Osservatore Romano”, „Wychowawca”, „Christianitas”, „Homo Dei”, „Ethos”, „Pastores”, „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, „Dei Verbum”, „Nasza Przeszłość”). Ponadto biblioteka gromadzi niektóre gazetki parafialne, plakaty i afisze dotyczące archidiecezji łódzkiej wydawane na jej terenie oraz czasopisma kleryckie drukowane przez różne seminaria duchowne.

Z okazji jubileuszu 100-lecia powstania Wyższego Seminarium Duchownego i biblioteki seminaryjnej przygotowywana jest wirtualna *Wystawa exlibrisów i dedykacji ze zbiorów Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego*.

Zakończenie

Biblioteka WSD ma charakter specjalny: jest biblioteką kościelną i jedyną ogólnodostępną w regionie łódzkim. Szczyci się długą, 100-letnią historią i bogatym księgozbiorem, który służy nie tylko osobom duchownym, ale również świeckim. Jest niezbędną placówką dla

Wyższego Seminarium Duchownego w Łodzi, archidiecezji łódzkiej, a także dopełnieniem dla środowiska akademickiego Łodzi.

Bibliografia

- Archiwum Archidiecezji Łódzkiej, *Statut Wyższego Seminarium Duchownego z 1951 r.*, s. 1-18.
- Archiwum Rektoratu WSD, *Kronika*, t. 2.
- Archiwum Rektoratu WSD, *Kronika*, t. 6.
- Brzeziński R., *Seminarium Duchowne w Łodzi*, „Wiadomości Diecezjalne Łódzkie” 2 (1921), s. 24-26.
- Gabryel K., Grad S., *Rys historyczny Seminarium Duchownego w Łodzi*, w: *Diecezja łódzka. Terytorium, organizacja, duchowieństwo. Stan w dniu 12 lutego 1987 roku*, Łódź 1987, s. 62-65.
- Gabryel K., *Historia Seminarium Duchownego w Łodzi*, „Wiadomości Diecezjalne Łódzkie” 1 (1972), s. 10-13.
- Gawroński K., *Sprawozdanie z działalności Diecezjalnego Wyższego Seminarium Duchownego w Łodzi w roku akademickim 1984/85*, „Wiadomości Diecezjalne Łódzkie” 1-2 (1986), s. 32-35.
- Grad S., *Wyższe Seminarium Duchowne w Łodzi w latach 1921-1940*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 1 (1996), s. 9-19.
- Lesiewicz S., *Wspomnienie z pobytu w Seminarium. Pierwsze lata*, „Wiadomości Diecezjalne Łódzkie” 1 (1972), s. 14-16.
- Papieska Komisja ds. Dóbr Kulturowych Kościoła, *Biblioteki kościelne w misji Kościoła*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 1-2 (1996), s. 31-46.
- Przybysz-Stawska M., *Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Łodzi. Wybrane zagadnienia*, „Przegląd Biblioteczny” 4 (2013), s. 485-494.
- Regulamin dla alumnów Wyższego Seminarium Duchownego*, „Wiadomości Diecezjalne Łódzkie” 9 (1938), s. 279-289.
- Statut Wyższego Seminarium Duchownego*, „Wiadomości Diecezjalne Łódzkie” 6 (1938), s. 202-208.
- Synod Łódzki 1948*.
- „Wiadomości Diecezjalne Łódzkie” 1 (1922), s. 76.
- „Wiadomości Diecezjalne Łódzkie” 2 (1921), s. 55.
- „Wiadomości Diecezji Łódzkiej” 10 (1948), s. 249.
- „Wiadomości Diecezji Łódzkiej” 5 (1948), s. 107.
- „Wiadomości Diecezji Łódzkiej” 6 (1949), s. 191.
- Wyższe Seminarium Duchowne w Łodzi. Rys historyczny*, „Archidiecezja Łódzka. Informator” (1996), s. 75-78.
- Zwoliński P., *Wyższe Seminarium Duchowne w Łodzi 1921-2001*, Łódź 2001.

Streszczenie

Artykuł przedstawia historię Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Łodzi, która wiąże się ściśle z powstaniem i erygowaniem seminarium w 1921 roku. Biblioteka WSD jest biblioteką specjalną, kościelną, służącą przede wszystkim alumnom, profesorom, księżom i siostram zakonnym, a także katechetom i studentom świeckim studiującym na terenie archidiecezji łódzkiej. Jej zróżnicowany księgozbiór stanowią publikacje z zakresu teologii, filozofii, religioznawstwa i kultury chrześcijańskiej. W artykule omówiono także strukturę organizacyjną i zasady funkcjonowania biblioteki, przedstawiono kolejnych dyrektorów i pracowników oraz jej współczesną działalność.

Słowa kluczowe

Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Łodzi, Wyższe Seminarium Duchowne w Łodzi, biblioteka kościelna, księgozbiór Biblioteki WSD

LIBRARY OF THE HIGHER THEOLOGICAL SEMINARY IN ŁÓDŹ (1921-2021) – HISTORY AND PRESENT DAY

Summary

The article presents the history of the Library of the Higher Theological Seminary in Łódź, which is closely connected with the establishment and erection of the Seminary in 1921. The library of the Higher Theological Seminary is a special ecclesiastical library, which serves primarily alumni, professors, priests, and nuns, as well as catechists and laypeople studying in the area of the Archdiocese of Łódź. Its diverse book collection comprises publications in the field of theology, philosophy, religious studies, and Christian culture. The article also discusses the organizational structure and operating principles of the library, presents its successive directors and employees as well as its contemporary activities.

Keywords

Library of the Higher Theological Seminary in Łódź, Higher Theological Seminary in Łódź, church library, book collection of the Library of the Higher Theological Seminary

Ks. MIROŚLAW GOGOLIK¹

„NA SKRZYDŁACH WIARY I ROZUMU” DZIAŁALNOŚĆ BIBLIOTEKI PRYMASOWSKIEGO INSTYTUTU KULTURY CHRZEŚCJAŃSKIEJ IM. KARD. STEFANA WYSZYŃSKIEGO W BYDGOSZCZY

Wstęp

W pierwszym zdaniu encykliki Jana Pawła II *Fides et ratio* ogłoszonej 14 września 1998 roku można przeczytać: „Wiara i rozum są jak dwa skrzydła, na których duch ludzki unosi się ku kontemplacji prawdy. Sam Bóg zaszczeplił w ludzkim sercu pragnienie poznania prawdy, którego ostatecznym celem jest poznanie Jego samego, aby człowiek – poznając Go i miłując – mógł dotrzeć także do pełnej prawdy o sobie”². Słowa wielkiego Papieża Polaka wyznaczają jasny cel działalności wielu instytucji kościelnych, zwłaszcza zaś tych, które w swoim statucie mają wpisane zadania edukacyjne i formacyjne. Taką rolę w środowisku miasta Bydgoszczy, a także znacznie szerszym, bo obejmującym teren najpierw archidiecezji gnieźnieńskiej, a od 2004 roku diecezji bydgoskiej i sąsiednich Kościołów lokalnych, od roku 1982, czyli już prawie czterdziestu lat, pełni Prymasowski In-

---

¹ Wydział Teologiczny Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

² Jan Paweł II, *Encyklika „Fides et ratio”*, Città del Vaticano 1998.

stytut Kultury Chrześcijańskiej im. Stefana Kardynała Wyszyńskiego (PIKCh) w Bydgoszczy. Od wielu lat osobom tworzącym wspólnotę instytutu przyświeca motto patrona, który stwierdził: „Każda rzecz wielka musi kosztować i musi być trudna. Tylko rzeczy małe i liche są łatwe”³.

Niniejsze opracowanie przedstawia w zarysie historię powstania, najważniejsze cele i zadania realizowane w ramach działalności Prymasowskiego Instytutu Kultury Chrześcijańskiej w Bydgoszczy, a także organizację pracy i rozwój biblioteki instytutu.

Powstanie i działalność PIKCh w Bydgoszczy

Ósmego września 1982 roku kard. Józef Glemp, prymas Polski, ustanowił w archidiecezji gnieźnieńskiej Prymasowski Instytut Kultury Chrześcijańskiej im. Stefana Kardynała Wyszyńskiego z siedzibą w Gnieźnie i Bydgoszczy. Należy w tym miejscu zaznaczyć, że starania o powołanie placówki akademickiej w Bydgoszczy powziął posługujący w tym mieście bp Jan Wiktor Nowak, biskup pomocniczy archidiecezji gnieźnieńskiej. Zgodnie z dekretem powołującym od początków funkcjonowania „celem Instytutu jest systematyczne pogłębianie wiedzy i kultury religijnej u jego słuchaczy, a także pomoc w formowaniu osobowości chrześcijańskiej”⁴. W dekrete erekcyjnym dyrektorem PIKCh z siedzibą w Gnieźnie i Bydgoszczy został mianowany ks. prof. dr hab. Kazimierz Śmigiel, dyrektorem w Bydgoszczy *de facto* został ks. dr Bronisław Kaczmarek. Na potrzeby instytutu udostępniono pomieszczenia w parafii farnej przy ulicy Grodzkiej. Instytut miał funkcjonować jako trzyletnie studium filozoficzno-teologiczne z elementami kultury chrześcijańskiej. Powstanie uczelni było możliwe dzięki przepisom wydanym 15 kwietnia 1979 roku przez Jana Pawła II, mianowicie dzięki Konstytucji apostolskiej *Sapientia Christiana* o uniwersytetach i wydziałach kościelnych. Dokument ten stwierdza m.in.: „Środowisko kulturowe, w jakim żyje człowiek, wywiera wielki wpływ na jego kategorie myślenia, a w kon-

³ S. Wyszyński, *Kromka chleba*, Warszawa 1991, s. 11.

⁴ Archiwum PIKCh Bydgoszcz, *Dekret Prymasa Polski Kardynała Józefa Glempla z dnia 8 września 1982 roku*, N. 3957/82/PR.

sekwencji na stały sposób postępowania – dlatego rozdźwięk pomiędzy wiarą i kulturą stanowi poważną przeszkodę dla ewangelizacji. I przeciwnie, kultura kształtowana duchem chrześcijańskim stanowi narzędzie sprzyjające rozprzestrzenianiu się Ewangelii”⁵.

Jak stwierdził po latach ks. dr hab. Wojciech Szukalski, prof. UAM, wieloletni dyrektor uczelni, „powołanie Instytutu zrodziła potrzeba chwili i właściwe odczytanie ducha Soboru Watykańskiego II, a szczególnie Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym”⁶. Analizując funkcjonowanie i owoce działalności instytutu po prawie czterdziestu latach, należy dodać, że inicjatywa powołania w Bydgoszczy uczelni kościelnej stworzyła także podwaliny kształcenia wielkiej grupy katechetów, którzy w 1990 roku zostali skierowani do pracy katechetycznej w szkołach.

W porządku chronologicznym działalności PIKCh w Bydgoszczy trzeba wspomnieć rok 1984, w którym powołano do istnienia Bibliotekę Prymasowskiego Instytutu Kultury Chrześcijańskiej, jej zaś oficjalne otwarcie oraz udostępnienie księgozbioru studentom i czytelnikom datuje się na październik 1987 roku. Funkcjonowanie i zasoby biblioteki omawia się szerzej w osobnej części opracowania.

Co do struktur funkcjonowania PIKCh, to należy wspomnieć przełomowy dla uczelni rok 1984/1985, w którym słuchacze opowiedzieli się za przekształceniem trzyletniego studium w pięcioletnie studia magisterskie. Tym samym nowy dyrektor PIKCh, ks. dr Lech Bilicki, zapoczątkował proces przekształcenia wymagany w ramach administracyjnych starań o włączenie uczelni do Papieskiego Wydziału Teologicznego w Poznaniu. W roku akademickim 1985/1986 pojawiła się możliwość ukończenia pięcioletnich studiów teologicznych, aby następnie rok szósty poświęcić na napisanie pracy magisterskiej. Warto wspomnieć, że z powodu ówczesnych regulacji prawnych i sytuacji politycznej Polski stopnie i tytuły naukowe nadawane przez uczelnie kościele nie były uznawane przez władze

---

⁵ Jan Paweł II, *Konstytucja apostolska o uniwersytetach i wydziałach kościelnych „Sapientia Christiana” z dnia 15 kwietnia 1979 r.*, s. 2, bip.upjp2.edu.pl/download/konstytucja_apostolska_sapientia_christiana_o_uniwersytetach_i_wydzialach_koscielnych.pdf, 15.06.2021.

⁶ *Prymasowski Instytut Kultury Chrześcijańskiej im. Stefana Kardynała Wyszyńskiego w Bydgoszczy 1982-1997*, Bydgoszcz 1997, s. 9.

administracyjne. W związku z planowanym rozszerzeniem formacji i kształcenia nastąpiły zmiany w programie studiów, a także znacznie poszerzyła się kadra naukowo-dydaktyczna.

W roku akademickim 1987/1988 dyrektorem PIKCh został ks. dr Marek Pyc, który kontynuował starania afiliacyjne PIKCh do Papieskiego Wydziału Teologicznego w Poznaniu.

Kolejne lata działalności bydgoskiego instytutu kościelnego wpisują się w ciąg zmian, jakie zachodziły w sytuacji społeczno-politycznej Polski. Zgodnie z dekretem Prymasa Polski 25 października 1988 roku na stanowisko dyrektora PIKCh powołano ks. dr. Wojciecha Szukalskiego. Na mocy umowy między rządem PRL i Konferencją Episkopatu Polski w roku akademickim 1988/1989 instytut uzyskał status wyższej uczelni na prawach państwowych, osobowość prawną i pełnię praw akademickich. Prowadzone studia w tym czasie podzielono na dwa cykle: dwuletni filozoficzny oraz trzyletni teologiczny. Dzięki powyższym regulacjom prawnym w listopadzie 1989 roku pierwsi studenci instytutu zdali egzamin *ex universa theologia*, a w kolejnych latach, to jest od roku 1991, pierwsi absolwenci przystąpili do obrony pracy magisterskiej.

Czwartego marca 1990 roku Kongregacja do spraw Nauczania Katolickiego wydała dekret *De Seminariis atque Studiorum Institutis*, który potwierdził afiliację PIKCh w Bydgoszczy do Papieskiego Wydziału Teologicznego w Poznaniu⁷ na okres pięciu lat. W roku 1995 afiliację przedłużono na kolejne sześć lat. Na potrzeby działalności instytutu w ramach Papieskiego Wydziału Teologicznego zatwierdzono nowy statut⁸. Wraz z rozpoczęciem roku akademickiego 1995/1996 okres studiów wydłużył się z pięciu do sześciu lat, co spowodowało potrzebę wprowadzenia kolejnych zmian w strukturze organizacji studiów, w wyniku których realizacja studium filozoficznego pozostała w wymiarze czterech semestrów, natomiast studium teologiczne rozszerzono do ośmiu semestrów.

W związku z przekształceniem w roku 1998 Papieskiego Wydziału Teologicznego w Poznaniu w Wydział Teologiczny Uniwersytetu im.

---

⁷ Archiwum PIKCh Bydgoszcz, Kongregacja do spraw Nauczania Katolickiego, *Dekret „De Seminariis atque Studiorum Institutis” z dnia 4 marca 1990 r.*

⁸ Archiwum PIKCh Bydgoszcz, *Statut Prymasowskiego Instytutu Kultury Chrześcijańskiej im. Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Bydgoszczy.*

Adama Mickiewicza w Poznaniu rektor tejże uczelni powołał sekcję zamiejscową Wydziału Teologicznego UAM z siedzibą w Bydgoszczy. Tym samym od 1 grudnia 1998 roku bydgoski PIKCh kontynuuje swoją działalność w ramach Wydziału Teologicznego UAM w Poznaniu, a spośród wielu zmian w funkcjonowaniu uczelni warto wyróżnić chociażby fakt, że od 1 października 2000 roku zastąpiono egzamin *ex universa theologia* egzaminem magisterskim.

W kilkudziesięcioletniej historii działalności PIKCh w Bydgoszczy, jak wspomniano to już powyżej, zachodziły istotne zmiany podyktowane inną sytuacją społeczno-polityczną Polski bądź reformami w obszarze funkcjonowania uczelni kościelnych i samych struktur Kościoła katolickiego w Polsce. Taką zmianą dziejową, która na nowo określiła działalność PIKCh w Bydgoszczy, było ustanowienie 25 marca 2004 roku diecezji bydgoskiej przez Jana Pawła II i mianowanie bp. Jana Tyrawy pierwszym biskupem bydgoskim. Dekretem z 1 sierpnia 2004 roku bp Tyrawa erygował Wyższe Seminarium Duchowne Diecezji Bydgoskiej im. Błogosławionego Biskupa Michała Kozala, mianując rektorem ks. dr. Wojciecha Szukalskiego, ówczesnego dyrektora PIKCh w Bydgoszczy. Na podstawie powyższej decyzji nowe bydgoskie seminarium w wymiarze edukacyjnym dołączyło do PIKCh, rozszerzając tym samym sekcję bydgoską Wydziału Teologicznego UAM. Powyższa decyzja wiązała się także z koniecznością powołania nowego dyrektora PIKCh, którym został ks. dr Rafał Grabowski.

Nieustanie rozwijający się PIKCh w Bydgoszczy przez wiele lat swojej działalności borykał się z niewystarczającymi warunkami lokalowymi. W pierwszych latach funkcjonowania instytutu wykłady z filozofii i teologii prowadzono w budynku Domu Polskiego przy ulicy Grodzkiej 1, natomiast od kwietnia 1993 roku wykłady z filozofii odbywały się w zaadaptowanych pomieszczeniach przy ulicy Farnej 2. Powyższe budynki należały do parafii farnej w Bydgoszczy. Ze względu na dużą liczbę studentów, a także pogarszający się stan wspomnianych domów od roku 2002 zajęcia przeniesiono do budynku I Katolickiego Liceum Ogólnokształcącym przy ulicy Leszczyńskiego 49 w Bydgoszczy. Pewna stabilizacja nastąpiła od roku 2007, kiedy zajęcia dydaktyczne przeniesiono do nowych pomieszczeń Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Bydgoskiej przy ulicy Grodzkiej 22.

Z dniem 1 lipca 2010 roku nastąpiła zmiana na stanowisku dyrektora PIKCh w Bydgoszczy, gdy funkcję tę objął piastujący ją aż do dziś ks. dr hab. Mirosław Gogolik, prof. UAM, który został jednocześnie Pełnomocnikiem Dziekana Wydziału Teologicznego UAM ds. Organizacji Studiów w Bydgoszczy. Nową siedzibą PIKCh został budynek Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Bydgoskiej.

W związku ze zmianami prawnymi określającymi funkcjonowanie uczelni publicznych w Polsce i ograniczeniem możliwości prowadzenia działalności edukacyjnej w ramach studiów niestacjonarnych poza jednostkami macierzystymi konieczne było rozwiązanie umowy afiliacyjnej PIKCh w Bydgoszczy z Wydziałem Teologicznym UAM w Poznaniu i podjęcie starań o afiliację do innej kościelnej uczelni wyższej. W efekcie podjętych decyzji od 1 października 2015 roku instytut kontynuował swoją działalność w ramach Papieskiego Wydziału Teologicznego w Warszawie, Sekcja św. Jana Chrzciciela, prowadząc w dalszym ciągu pięcioletnie niestacjonarne studia teologiczne. Ponadto rozszerzył znacznie swoją ofertę edukacyjną, wprowadzając dwuletnie podyplomowe studia teologiczno-katechetyczne, roczne studia katechezy przedszkolnej, a także inne inicjatywy o charakterze formacyjnym, jak np. Studium Poradnictwa Rodzinnego, Studium Miłosierdzia, Studium Maryjne, Studium Duchowości Karmelitańskiej, Studium Liturgiczno-Formacyjne dla nadzwyczajnych szafarzy Komunii św., Studium Józefologiczne. W sierpniu 2020 roku Papieski Wydział Teologiczny w Warszawie przekształcił się w Akademię Katolicką, stwarzając tym samym nowe możliwości dla działalności PIKCh w Bydgoszczy.

Oprócz funkcji edukacyjnej, mającej na celu formację i kształcenie teologiczne osób świeckich i konsekrowanych, PIKCh od samego początku istnienia przez ostatnie dziesięciolecia włącza się aktywnie w różnego typu inicjatywy społeczne, angażując własną kadrę naukową, a także stwarzając przestrzeń dla debaty naukowej. Warto wspomnieć chociażby zaangażowanie wykładowców oraz studentów w Tydzień Kultury Chrześcijańskiej, który od wielu lat promuje w mieście nad Brdą kulturę chrześcijańską i narodowościową. Od 1993 roku instytut wraz z Klubem Inteligencji Katolickiej zapoczątkował Bydgoskie Studium Katolickiej Nauki Społecznej. Wykłady prowadził ks. dr Tadeusz Makowski, który podjął m.in. następujące zagadnienia:

- *Rodzina – praca – polityka – refleksje nad społecznym nauczaniem Kościoła,*
- *Wprowadzenie w lekturę społecznych encyklik papieskich,*
- *Społeczne zaangażowanie laikatu w świetle magisterialnych wypowiedzi Kościoła*⁹.

Ponadto inni wykładowcy PIKCh oraz zaproszeni prelegenci poruszali w kolejnych latach następujące zagadnienia:

- *Problemy bioetyczne w aspekcie KNS,*
- *Środki społecznego przekazu myśli,*
- *Człowiek z człowiekiem. Filozoficzne postawy życia wspólnotowego*¹⁰.

Z inicjatywy bp. Jana Wiktora Nowaka oraz we współpracy z bydgoskim instytutem organizowano przez wiele lat (od roku 1987) Bydgoskie Dni Społeczne, których celem było również promowanie katolickiej nauki społecznej¹¹. Wydarzenie to wpisało się znacząco w kalendarium bydgoskich imprez kulturalnych i intelektualnych, stanowiąc dopełnienie toku nauki dla przyszłych teologów, a także stając się katechezą dorosłych dla wszystkich wiernych. „Bydgoskie Dni Społeczne to swoista próba odpowiedzi na aktualną sytuację Kościoła, na konkretne dokumenty, poruszające zagadnienia społeczne. Sięgając do korzeni biblijnych, stały się próbą historycznej refleksji nad rozwojem społecznej nauki Kościoła na przestrzeni wieków, a także odpowiedzią na wyzwania czasów, w których przyszło nam żyć”¹². Od roku 1997 organizację Bydgoskich Dni Społecznych przejął PIKCh, który kontynuował podjęte dzieło do roku 2009¹³.

Działalność bydgoskiego instytutu obejmuje również obszar wydawniczy, od roku 2007 PIKCh jest bowiem wydawcą rocznika „Studia Bydgoskie”. „«Studia Bydgoskie» to rocznik o charakterze naukowym, który ma dwojaki cel. Z jednej strony mają prezentować dorobek naukowy ludzi, związanych z Prymasowskim Instytutem

⁹ Prymasowski Instytut Kultury Chrześcijańskiej, s. 115.

¹⁰ *Tamże*, s. 116.

¹¹ *Tamże*.

¹² H. Lejbman, „Wiara poszukująca zrozumienia” – 25 lat istnienia Prymasowskiego Instytutu Kultury Chrześcijańskiej w Bydgoszczy, „Studia Bydgoskie” 1 (2007), s. 356.

¹³ PIKCh w Bydgoszczy, Bydgoskie Dni Społeczne, bydgoskateologia.pl/bydgoskie-dni-spoleczne, 15.06.2021.

Kultury Chrześcijańskiej oraz Wyższym Seminarium Duchownym i zajmujących się edukacją w ramach sekcji bydgoskiej Wydziału Teologicznego UAM. Z drugiej strony, jak zauważył w «Słowie wstępnym» do pierwszego tomu Ks. Biskup J. Tyrawa, «Studia Bydgoskie» chcą inspirować i służyć jako forum dyskusyjne dla całego środowiska uczelnianego zainteresowanego problematyką filozoficzną, szczególnie etyczną oraz teologiczną¹⁴.

Oprócz wspomnianego rocznika naukowego w miarę możliwości finansowych instytut wspiera swoich wykładowców, wydając publikacje z zakresu teologii, nauk społecznych oraz pedagogiki i szeroko rozumianej promocji kultury chrześcijańskiej miasta, np. *Ksiądz Franciszek Blachnicki – wizjoner nowego człowieka i żywego Kościoła*¹⁵ i cykl opracowań *Bydgoszczan portret własny*¹⁶.

W ostatnich latach PIKCh w Bydgoszczy aktywnie działa także na polu konferencyjnym, jako organizator lub współorganizator kilku konferencji i sympozjów naukowych, np. *Ksiądz Franciszek Blachnicki – wizjoner nowego człowieka i żywego Kościoła* (2018), *Męczennicy XX i XXI wieku* (2019), I Forum Młodych Diecezji Bydgoskiej pt. *Razem ku przyszłości* (2019)¹⁷.

Warto wspomnieć również o zaangażowaniu studentów prymasowskiego instytutu w działalność charytatywną, gdyż kształcenie teologiczne to również rozwijanie ducha i otwieranie serca na potrzeby innych. W ramach stałych działań PIKCh wspiera własnych studentów oraz inne osoby, które znalazły się w trudnej sytuacji materialnej bądź duchowej. Systematycznie prowadzi się zbiórki żywności oraz innych produktów dla potrzebujących, zwłaszcza w ramach pomocy świątecznej. Studenci wraz z Caritas Diecezji Bydgoskiej oraz Fundacją „Skrzydła” przygotowali także paczki świąteczne oraz Wigilię dla osób wykluczonych miasta Bydgoszczy.

---

¹⁴ PIKCh w Bydgoszczy, *Studia Bydgoskie*, bydgoskateologia.pl/studia-bydgoskie, 15.06.2021.

¹⁵ *Ksiądz Franciszek Blachnicki – wizjoner nowego człowieka i żywego Kościoła*, red. M. Gogolik, Bydgoszcz 2018, s. 151.

¹⁶ M. Damazyn, *Bydgoszczan portret własny*, t. 1, Bydgoszcz 2015; t. 2, 2016; t. 3, 2016.

¹⁷ PIKCh w Bydgoszczy, bydgoskateologia.pl, 15.06.2021.

Działalność Biblioteki Prymasowskiego Instytutu Kultury Chrześcijańskiej w Bydgoszczy

W celu zapewnienia studentom i słuchaczom PIKCh w Bydgoszczy dostępu do wymaganej i najnowszej literatury z zakresu filozofii i teologii w roku 1984 rozpoczęto tworzenie biblioteki. Pierwszy projekt działów i katalogowania opracował ks. dr Lech Bilicki, następnie na jego podstawie rozpoczęto gromadzenie księgozbioru. Prace organizacyjne trwały trzy lata, aż do uruchomienia w roku 1987 biblioteki i udostępnienia księgozbioru czytelnikom. Od początku funkcjonowania osobom kierującym instytutem przyświecała idea zgodna z podstawową misją Biblioteki PIKCh, odpowiadająca specyfice prowadzonych studiów teologicznych, tj. gromadzenie głównie literatury oraz czasopism filozoficzno-teologicznych, a także podstawowych wydawnictw słownikowych, encyklopedycznych, podręczników akademickich, wydawnictw informacyjnych oraz społeczno-kulturalnych. Dzięki zainteresowaniu także innych ośrodków naukowych i studentów wyższych uczelni bydgoskich z biegiem lat rozszerzono księgozbiór o dalsze dziedziny wiedzy, tj. psychologię, pedagogikę, historię, nauki humanistyczne, a także literaturę piękną oraz lektury uzupełniające¹⁸.

W związku z powołaniem do istnienia w 1990 roku Studium Katechetycznego przy PIKCh w Bydgoszczy, a także rozpoczęciem 1 września 1995 roku działalności Ośrodka Katechetycznego mającego swą siedzibę w bydgoskim PIKCh przy ulicy Farnej 10, biblioteka instytutu rozszerzyła swoją ofertę o podręczniki do nauki religii oraz podręczniki metodyczne i inne pomoce katechetyczne¹⁹.

Oprócz wspomnianego powyżej księgozbioru z zakresu wielu dziedzin nauki biblioteka dysponuje także znaczną liczbą prac dyplomowych, licencjackich i magisterskich, które na przestrzeni lat złożyli absolwenci PIKCh w Bydgoszczy.

Pierwszy projekt podziału księgozbioru – jak to już wspomniano – przewidywał rozmieszczenie woluminów według nastę-

---

¹⁸ Prymasowski Instytut Kultury Chrześcijańskiej, s. 114; H. Lejbman, „Wiara poszukująca zrozumienia”, s. 354.

¹⁹ H. Lejbman, „Wiara poszukująca zrozumienia”, s. 354.

pujących działów: dział ogólny, filozofia, nauki biblijne, teologia systematyczna, teologia pastoralna, historia Kościoła, nauki społeczne, religioznawstwo, dział humanistyczny. Funkcjonuje też księgozbiór podręczny. W obrębie działów głównych wyszczególniono mniejsze działy, precyzujące tematykę zgromadzonych publikacji²⁰. Katalogowanie księgozbioru według powyższego schematu obowiązywało do roku 2000, następnie w związku z ograniczoną ilością miejsca w ówczesnym pomieszczeniu magazynowym podjęto decyzję o zmianie formy katalogowania, mianowicie zrezygnowano z uzupełniania działów o nowe publikacje i wprowadzono zasadę nadawania kolejnej sygnatury według kolejności zakupu i ewidencji książek, poczynając od numeru 21 000. System ten działa również aktualnie.

Gromadzenie księgozbioru na przestrzeni lat przedstawia się następująco²¹:

Rok	Liczba woluminów	Liczba prac dyplomowych	Liczba czasopism posiadanych	Liczba czasopism prenumerowanych
1987	1 500	Brak danych	Brak danych	Brak danych
1997	16 792	86	70	30
2007	24 523	522	175	97
2017	34 733	695	245	49
2021	41 833	724	290	54

W maju 1997 roku Biblioteka PIKCh została przyjęta do Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides” i do dnia dzisiejszego kontynuuje z nią aktywną współpracę. Na oficjalnej stronie „Fides” można przeczytać: „Federacja Bibliotek Kościelnych «Fides» powstała 23 września 1991 roku (grupa inicjująca), a została oficjalnie erygowana przez Konferencję Episkopatu Polski w dniu 18 marca 1995 r. Delegatem KEP ds. Federacji Bibliotek Kościelnych «Fides» jest ks. bp prof. dr hab. Andrzej Siemieniewski – biskup legnicki. Patronem Federacji jest św. Maksymilian Maria Kolbe. Federacja zrzesza obecnie 83 biblio-

²⁰ *Tamże.*

²¹ Archiwum biblioteki PIKCh Bydgoszcz, *Dane na podstawie Ksiąg inwentarzowych biblioteki PIKCh.*

teki członkowskie, w tym większość bibliotek wydziałów teologicznych i wyższych seminariów duchownych w Polsce, diecezjalnych i zakonnych. [...] Federacja «Fides» od 1995 roku należy do BETH (Bibliothèques Européennes de Théologie) jako jeden z piętnastu członków zwyczajnych tej organizacji. Delegat Federacji bierze udział w corocznych Zgromadzeniach Generalnych BETH²². Podstawowym celem Federacji jest zrzeszanie bibliotek kościelnych z terenu całej Polski, a także pomoc we wdrażaniu systemu komputerowego i innych form unowocześniania metod pracy²³.

W konsekwencji nawiązania ścisłej współpracy z Federacją „Fides” nastąpiło wdrożenie elektronicznego katalogowania i tworzenie bazy księgozbioru biblioteki za pomocą systemu bibliotecznego oprogramowania MAK. Na przestrzeni lat system ten ułatwiał pracę i gromadzenie informacji o posiadanym zasobie bibliotecznym. Wraz z rozwojem cyfryzacji i pojawianiem się nowych rozwiązań w dziedzinie katalogowania, a także udostępniania katalogu i oferty bibliotecznej online konieczne było rozszerzenie działań modernizacyjnych. W początkowej fazie zmian po roku 2010 nastąpiła wymiana sprzętu komputerowego i dostosowanie sieci informatycznej do potrzeb biblioteki. W tym celu biblioteka instytutu została wyposażona w cztery nowe zestawy komputerowe umożliwiające katalogowanie danych, przygotowano także dwa stanowiska z dostępem do katalogu MAK i Internetu dla czytelników. Kolejnym krokiem w roku akademickim 2015/2016 było tymczasowe stworzenie przeglądarki internetowej, dzięki której czytelnicy uzyskali dostęp do katalogu bibliotecznego z możliwością zamawiania wybranych publikacji. Pilotażowy program związany z funkcjonowaniem przeglądarki internetowej przyniósł pozytywny efekt w postaci podjęcia w 2019 roku decyzji związanej z gruntowną modernizacją formy katalogowania i włączenia się w system proponowany i z powodzeniem funkcjonujący w ramach Centralnego Katalogu Bibliotek Kościelnych „Fides”. W wyniku podjętych prac modernizacyjnych oraz szkoleniowych 16 marca 2020 roku system MAK zastąpiono systemem Koha, a baza Biblioteki PIKCh została importowana i włączona do Centralnego Katalogu Fe-

---

²² Informacje o Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides”, fides.org.pl/index.php/o-federacji, 05.01.2022.

²³ *Tamże*.

deracji Bibliotek Kościelnych „Fides” (sygnatura BYDG 033), który od 18 lipca 2014 roku współpracuje z katalogiem centralnym NUKAT. Od tego momentu trwa pracowity proces konsolidacji oraz integracji nowych opisów z resztą katalogu, czyli z rekordami wzorcowymi NUKAT bądź z już istniejącymi rekordami lokalnymi. Dzięki wyteżonej, zaangażowanej i sumiennej pracy pracownika biblioteki dokonuje się systematycznie proces scalania danych, polegający na przeglądaniu plików (krok 1: pliki B – wykonano 28 listopada 2020 roku, krok 2: pliki Bb – wykonano 30 stycznia 2021 roku, krok 3: ISBN, krok 4: polskie – wykonano 22 maja 2021 roku) oraz przeglądaniu KHW²⁴. Dane z maja 2021 roku przesłane przez osoby administrujące proces prac konsolidacyjnych wskazują, że Biblioteka PIKCh zakończyła wymianę rekordów „biblio” oraz rozpoczęła proces porządkowania rekordów KHW 31 maja 2021 roku²⁵.

Biblioteka	Rekordy	Nukat	[%]
BYDG 033	26 026	24 641	94,7

Od początku istnienia biblioteka służy przede wszystkim studentom teologii, zarówno świeckim, jak i osobom konsekrowanym, które kształcą się w instytucie prymasowskim w ramach studiów magisterskich i podyplomowych, a od 2004 roku stanowi też ważne naukowe zaplecze dla kleryków Wyższego Seminarium Diecezji Bydgoskiej. Na przestrzeni ostatnich lat dzięki otwarciu się na nowe możliwości internetowego dostępu do katalogu, także wielu bydgoskich studentów innych uczelni i kierunków korzysta z zasobu bibliotecznego, znajdując potrzebne opracowania i literaturę interdyscyplinarną. Otwarcie biblioteki na indywidualnych czytelników wpływa znacznie na zainteresowanie ze strony studentów teologii, ale poszerza również grono czytelników o wiele osób w różnym wieku, które rozwijają swoje zainteresowania i kompetencje zawodowe. W ostatnich latach statystyka korzystania z biblioteki ukazuje pewną stabilność liczby czytelników, najpierw na poziomie ponad 1 000, a obecnie ponad 700 osób. Tylko rok 2020, czyli czas pandemii COVID-19, spowodował

²⁴ Archiwum biblioteki PIKCh Bydgoszcz, *Statystyka prac biblioteki PIKCh w Fides*.

²⁵ *Tamże*.

wał, co jest zrozumiałe, nieznaczny spadek korzystających, których było 627. Poniższa statystyka potwierdza m.in. fakt zmniejszającej się liczby świeckich studentów teologii, jak również kleryków seminarium duchownego, a także ogólny spadek czytelnictwa w Polsce²⁶.

2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
1059	867	1195	1128	1160	1203	789	795	713	736

Warunki lokalowe

Działalność biblioteki, jak dobrze wiadomo, wymaga zapewnienia odpowiedniego zaplecza lokalowego, które powinno spełniać standardy gwarantujące, że zgromadzony księgozbiór nie będzie narażony na niekorzystne warunki mikroklimatyczne itp. Analizując tę kwestię z perspektywy lat, można stwierdzić, że od samego początku staraniem kolejnych dyrektorów PIKCh było stworzenie optymalnych warunków lokalowych dla funkcjonowania biblioteki. Jak można przeczytać w publikacji podsumowującej piętnaście lat działalności instytutu w Bydgoszczy: „w latach 1987-1990 księgozbiór mieścił się w obecnej sali wykładowej przy ul. Farnej 2 (na parterze), w latach 1990-1993 w przyziemiu domu wikariusza Prymasa Polski dla miasta Bydgoszczy przy ul. Ks. Tadeusza Malczewskiego 1, a od 1993 roku Biblioteka zajmuje dwa pomieszczenia (wraz z czytelnią) przy ul. Farnej 10, w siedzibie Dyrektora Instytutu”²⁷. Wskazana lokalizacja biblioteki PIKCh w zaadaptowanych pomieszczeniach budynku parafii św. Marcina i Mikołaja w Bydgoszczy (ówczesna fara), a jednocześnie w siedzibie instytutu przy ulicy Farnej 10 trwała aż do roku 2012. W roku 2011 podjęto decyzję o remoncie i przeznaczeniu na bibliotekę instytutu dużych pomieszczeń zlokalizowanych na dziedzińcu Wyższego Seminarium Duchownego przy ulicy Grodzkiej 18-22 w Bydgoszczy. Budynek ten wcześniej mieściły laboratoria Akademii Techniczno-Rolniczej, dlatego potrzebna była gruntowna przebudowa i nowy projekt przeznaczenia poszczególnych lokali.

²⁶ Archiwum biblioteki PIKCh Bydgoszcz, *Statystyka korzystających z biblioteki*.

²⁷ Prymasowski Instytut Kultury Chrześcijańskiej, s. 114.

Przeniesienie księgozbioru nastąpiło w maju 2012 roku, aby już z początkiem nowego roku akademickiego 2012/2013 biblioteka mogła rozpocząć działalność w nowym miejscu. Należy podkreślić, że owe działania znacząco wpłynęły na poprawę warunków lokalowych i profesjonalne zabezpieczenie księgozbioru. Od roku 2012 Biblioteka PIKCh mieszcząca się przy ulicy Grodzkiej 18-22 dysponuje trzema pomieszczeniami magazynowymi, obszerną czytelnią, pomieszczeniem socjalnym dla pracowników oraz toaletami.

W pomieszczeniu głównym (magazyn I) znajduje się pierwsza część księgozbioru, składowana na regałach stacjonarnych, które w przyszłości z powodzeniem można zastąpić regałami przesuwными, dzięki czemu zyska się kolejną przestrzeń dla przechowywanych książek. W części głównej znajduje się także obszerna część zasobów słownikowych i encyklopedycznych oraz opracowań specjalnych, które dostępne są jedynie do wykorzystania na miejscu. W magazynie głównym znajduje się również część prezentacyjna, eksponująca nowości biblioteki, oraz kącik wyprzedażowy, gdzie czytelnik może znaleźć ciekawe propozycje książkowe. Część druga woluminów znajduje się w magazynie II, który został wyposażony w całkowicie zautomatyzowane regały przesuwne. Dużym ułatwieniem dla pracy i gromadzenia kolejnych woluminów jest magazyn III, w którym przechowuje się książki oczekujące na wprowadzenie do bazy bibliotecznej.

W czytelnii oprócz tradycyjnych katalogów analogowych, tj. działowego i alfabetycznego, a także komputera z dostępem do bazy internetowej biblioteki znajdują się czasopisma i opracowania dostępne do wykorzystania na miejscu. Czytelnia dysponuje odpowiednią liczbą wygodnych miejsc dostosowanych do potrzeb czytelników. Całość pomieszczeń bibliotecznych jest wyposażona w profesjonalny system wentylacji zapewniający utrzymanie odpowiedniej temperatury i wilgotności powietrza.

Niewątpliwie ważnym atutem nowej lokalizacji biblioteki jest także duży parking dostępny dla czytelników, a także teren, który w miarę potrzeb i w dalszej perspektywie można wykorzystać w celu rozbudowy bazy lokalowej biblioteki i ewentualnego rozszerzenia działalności o magazyny archiwum.

Kolekcje darczyńców i proces powiększania księgozbioru

Jednym z podstawowych zadań biblioteki jest pozyskiwanie nowych publikacji oraz rozszerzanie własnej oferty czytelniczej. Osoba odpowiedzialna za powyższe zadanie systematycznie współpracuje z wydawnictwami, śledząc nowości wydawnicze i nabywając większość współczesnych publikacji. Na ten cel przeznaczono określony budżet, dzięki któremu udaje się gromadzić nowe opracowania z zakresu filozofii, teologii oraz innych nauk, służące studentom PIKCh, nauczycielom religii oraz dużej grupie stałych czytelników i studentów innych uczelni bydgoskich. Priorytetem w procesie pozyskiwania nowych publikacji jest również śledzenie rynku wydawniczego czasopism i biuletynów, toteż w ofercie biblioteki można znaleźć najnowsze czasopisma teologiczne i społeczne, prenumerata których poszerza księgozbiór.

Inną ciekawą i coraz bardziej ożywioną formą pozyskiwania nowych opracowań i publikacji jest wymiana międzybiblioteczna. Biblioteka instytutu systematycznie współpracuje z większością bibliotek kościelnych, przekazując im np. najnowsze numery „Studiów Bydgoskich” oraz inne publikacje wydawane przez miejscowy PIKCh. Jak można było to zaobserwować w ostatnim roku pracy biblioteki, wzrost zainteresowania wymianą międzybiblioteczną nastąpił niewątpliwie z chwilą udostępnienia zasobu księgozbioru w ramach Centralnego Katalogu Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides”. Dzięki takim rozwiązaniom inne biblioteki mogą śledzić bydgoską ofertę i proponować wymianę, co nastąpiło w ostatnim czasie dwukrotnie w ramach współpracy z Biblioteką Towarzystwa Chrystusowego dla Polonii Zagranicznej w Poznaniu.

Kolejną formą pozyskiwania księgozbioru jest ciesząca się dużym zainteresowaniem możliwość przekazywania książek w formie darowizny. W ostatnim dziesięcioleciu, m.in. dzięki znacznej poprawie warunków lokalowych i możliwości magazynowania większej liczby woluminów, Biblioteka PIKCh wzbogaciła się o kolejne cenne i wartościowe publikacje przekazane przez instytucje kościelne lub osoby fizyczne.

Wśród darów należy wyróżnić pozyskany w 2015 i 2016 roku księgozbiór przekazany przez Papieski Instytut Nauk Kościelnych w Rzymie. Nawiązanie współpracy z ówczesnym dyrektorem Biblioteki Papieskiego Instytutu Nauk Kościelnych w Rzymie, śp. o. Hieronimem Fokcińskim SJ, zaowocowało dwukrotnym pobytem na stażu w Bibliotece Papieskiego Instytutu i przekazaniem przez tę instytucję blisko 1 500 woluminów z zakresu teologii i filozofii oraz bardzo interesującej kolekcji literatury pięknej, która znacznie poszerzyła ofertę dla czytelników.

Analizując zagadnienie darczyńców biblioteki PIKCh, należy podkreślić wkład bp. Jana Tyrawy, pierwszego biskupa diecezji bydgoskiej, który od samego początku funkcjonowania nowej diecezji z ogromnym zaangażowaniem wspierał rozwój PIKCh w Bydgoszczy oraz Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Bydgoskiej. Warto wspomnieć, że ksiądz biskup to wielki miłośnik książek wydanych nie tylko w języku polskim, teolog i intelektualista, który zgłębiając wiedzę z zakresu filozofii i teologii, potrafi skutecznie zaszczerpić studentom pasję do czytania i zgłębiania wiedzy. Zapytany swego czasu o ten obszar swojej pasji i o początki gromadzenia obszernej biblioteki osobistej, ksiądz biskup odpowiedział: „To się zaczęło, oczywiście, od pierwszego roku w seminarium. O ile dobrze sobie przypominam, pierwszą książką, którą kupiłem, był *Traktat o dobrej robocie* Tadeusza Kotarbińskiego, etyka. Wtedy nie miałem zielonego pojęcia, kim był Kotarbiński, kierowałem się natomiast samym tytułem – że jak traktat o dobrej robocie, to musi być dobra książka. Pamiętam nawet, w której księgarni to kupowałem. Od tego się zaczęło, a wyjaśniłbym to pewną «niemocą» przejścia obojętnie obok książki, której tytuł bądź autor jest frapujący²⁸. Wspomniana „niemoc” przejścia obojętnie obok ciekawej książki doprowadziła do zgromadzenia pokażnej biblioteki prywatnej, liczącej około 7 tys. tytułów, co potwierdza stworzony przez bp. Tyrawę własny system elektronicznej bazy danych dla potrzeb katalogowania²⁹. Warto podkreślić ogrom pracy włożony w katalogowanie poszczególnych tytułów artykułów

---

²⁸ *Kapłan – Uczony – Pasterz, Wszystko to jednak dawne dzieje... Ze wspomnień Księdza Biskupa Jana Tyrawy (wywiad)*, w: *Crux ave spes unica. Księga jubileuszowa dedykowana Księdzu Biskupowi dr. Janowi Tyrawie z okazji 70. rocznicy urodzin oraz 30. rocznicy sakry biskupiej*, red. G Barth, Bydgoszcz 2018, s. 40.

²⁹ *Tamże*, s. 40-41.

zamieszczanych w pracach zbiorowych i czasopismach. Jak stwierdza biskup ordynariusz w dalszej części wspomnień: „oprócz tego także dużą liczbę prac zbiorowych, które kataloguję, nie tylko wpisując tytuł i redaktora zbioru, ale i poszczególne artykuły. W moim katalogu tych prac zbiorowych, poszczególnych tytułów, jest około 24 tysiące. Są jeszcze czasopisma, które też mam skatalogowane, prawie 40 tysięcy artykułów. Obecnie wszystkie czasopisma przekazałem do biblioteki”³⁰. Przekazanie do biblioteki PIKCh wszystkich tytułów czasopism prenumerowanych na przestrzeni lat przez bp. Tyrawę znacznie poszerzyło księgozbiór biblioteki, a także w wielu wypadkach dało możliwość wykorzystania dubletów, które w ciągu pracy i intensywnego korzystania, jak wiadomo, niekiedy się niszczą. Należy podkreślić ogromne wsparcie, jakie biblioteka instytutu otrzymała od księdza biskupa, który na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat przekazał jej prawie 3 500 książek. Wśród nich, jak sam zauważył darczyńca, są książki, które były trudne do nabycia latami siedemdziesiątych, osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych, zwłaszcza „Wydawnictwa «Znak» oraz te, które wychodziły w PAX-ie, w szarej serii. Bardzo cenne były wówczas tłumaczenia klasyków teologii na Zachodzie, autorów francuskich, niemieckich czy później też włoskich i hiszpańskich”³¹.

Biblioteka prowadzona przez PIKCh w Bydgoszczy na przestrzeni lat przyjęła także liczne dary książkowe przekazane z prywatnych bibliotek kapłanów pracujących na terenie diecezji bydgoskiej, a także wykładowców Wyższego Seminarium Duchownego i Prymasowskiego Instytutu Kultury Chrześcijańskiej. Pracownicy biblioteki z wdzięcznością wspominają ich imiennie, np. ks. prałata Przemysława Książka, który przekazał osiemdziesiąt publikacji, ks. płk. Tadeusza Łukaszczyka – ponad 100 książek, ks. prałata Lecha Bilickiego, ks. rektora Marcina Puziaka, ks. Marcina Chrostowskiego, ks. Pawła Hoppego, ks. Macieja Musiała oraz ks. Aleksandra Gapińskiego, ks. Edwarda Wasilewskiego, dr Agatę Skotnicką, dr. Mariusza Kaniewskiego, a także prof. Jacka Lindera, którzy dzielą się książkami ze studentami³².

³⁰ *Tamże*.

³¹ *Tamże*, s. 41.

³² Archiwum biblioteki PIKCh Bydgoszcz, *Dane na podstawie Ksiąg inwentarzowych biblioteki PIKCh*.

Zakończenie

Niewątpliwie powyższy opis działalności Biblioteki Prymasowskiego Instytutu Kultury Chrześcijańskiej w Bydgoszczy, a także wiele projektów edukacyjnych i przedsięwzięć podejmowanych w ramach codziennej wyczerpanej pracy dają podstawę do stwierdzenia, że na przestrzeni prawie czterdziestu lat uczelnia ta pomyślnie realizuje zamierzone cele i wpisuje się w duchowy, ewangelizacyjny, jak również edukacyjny i kulturalny krajobraz miasta. Największą zaś radość sprawia fakt, że z roku na rok wzrasta zainteresowanie księgozbiorem biblioteki i proponowaną ofertą edukacyjną instytutu. Jednocześnie, mając doświadczenie ostatniego czasu, a mianowicie trwającej pandemii COVID-19 i ograniczeń, które wymusiły zmiany także w funkcjonowaniu omawianych instytucji, pojawia się nadzieja, że już niebawem studenci oraz czytelnicy powrócą do sal wykładowych i bibliotek. Perspektywa zaś beatyfikacji patrona instytutu, kard. Stefana Wyszyńskiego, staje się inspiracją do podejmowania kolejnych działań, które obecnie są w fazie projektów, opracowań i planów wdrożenia³³.

Bibliografia

- Archiwum biblioteki PIKCh Bydgoszcz, *Dane na podstawie Ksiąg inwentaryzacyjnych biblioteki PIKCh*.
- Archiwum biblioteki PIKCh Bydgoszcz, *Statystyka korzystających z biblioteki*.
- Archiwum biblioteki PIKCh Bydgoszcz, *Statystyka prac biblioteki PIKCh w Fides*.
- Archiwum PIKCh Bydgoszcz, *Dekret Prymasa Polski Kardynała Józefa Glempa z dnia 8 września 1982 roku*, N. 3957/82/PR.
- Archiwum PIKCh Bydgoszcz, Kongregacja do spraw Nauczania Katolickiego, *Dekret „De Seminariis atque Studiorum Institutis” z dnia 4 marca 1990 r.*
- Archiwum PIKCh Bydgoszcz, *Statut Prymasowskiego Instytutu Kultury Chrześcijańskiej im. Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Bydgoszczy*.
- Damazyn M., *Bydgoszczan portret własny*, t. 1, Bydgoszcz 2015.
- Damazyn M., *Bydgoszczan portret własny*, t. 2, Bydgoszcz 2016.
- Damazyn M., *Bydgoszczan portret własny*, t. 3, Bydgoszcz 2016.

---

³³ Uroczystości beatyfikacyjne kard. Stefana Wyszyńskiego odbyły się 12 września 2021 roku w Warszawie.

Informacje o Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides”, fides.org.pl/index.php/o-federacji, 05.01.2022.

Jan Paweł II, *Encyklika „Fides et ratio”*, Città del Vaticano 1998.

Jan Paweł II, *Konstytucja apostolska o uniwersytetach i wydziałach kościelnych „Sapientia Christiana” z dnia 15 kwietnia 1979*, bip.upjp2.edu.pl/download/konstytucja_apostolska_sapientia_christiana_o_uniwersytetach_i_wydzialach_koscielnych.pdf, 15.06.2021

Kapłan – Uczony – Pasterz, *Wszystko to jednak dawne dzieje... Ze wspomnień Księdza Biskupa Jana Tyrawy (wywiad)*, w: *Crux ave spes unica. Księga jubileuszowa dedykowana Księdzu Biskupowi dr. Janowi Tyrawie z okazji 70. rocznicy urodzin oraz 30. rocznicy sakry biskupiej*, red. G. Barth, Bydgoszcz 2018, s. 33-41.

Ksiądz Franciszek Blachnicki – wizjoner nowego człowieka i żywego Kościoła, red. M. Gogolik, Bydgoszcz 2018.

Lejbman H., „Wiara poszukująca zrozumienia” – 25 lat istnienia Prymasowskiego Instytutu Kultury Chrześcijańskiej w Bydgoszczy, „Studia Bydgoskie” 1 (2007), s. 339-358.

PIKCh w Bydgoszczy, Bydgoskie Dni Społeczne, bydgoskateologia.pl/bydgoskie-dni-spoeczne, 15.06.2021.

PIKCh w Bydgoszczy, Studia Bydgoskie, bydgoskateologia.pl/studia-bydgoskie, 15.06.2021.

PIKCh, bydgoskateologia.pl, 15.06.2021.

Prymasowski Instytut Kultury Chrześcijańskiej im. Stefana Kardynała Wyszyńskiego w Bydgoszczy 1982-1997, Bydgoszcz 1997.

Stefan Wyszyński, *Kromka chleba*, Warszawa 1991.

Streszczenie

W pierwszym zdaniu encykliki Jana Pawła II *Fides et ratio*, ogłoszonej 14 września 1998 roku, można przeczytać: „Wiara i rozum są jak dwa skrzydła, na których duch ludzki unosi się ku kontemplacji prawdy. Sam Bóg zaszczerpił w ludzkim sercu pragnienie poznania prawdy, którego ostatecznym celem jest poznanie Jego samego, aby człowiek – poznając Go i miłując – mógł dotrzeć także do pełnej prawdy o sobie”. Słowa wielkiego Papieża Polaka wyznaczają jasny cel działalności wielu instytucji kościelnych, zwłaszcza zaś tych, które w swoich statutach mają wpisane zadania edukacyjne i formacyjne. Taką rolę w środowisku miasta Bydgoszczy, a także znacznie szerszym, bo obejmującym teren najpierw archidiecezji gnieźnieńskiej, a od 2004 roku diecezji bydgoskiej i sąsiednich Kościołów lokalnych, od roku 1982, czyli już prawie czterdzieści lat pełni Prymasowski Instytut Kultury Chrześcijańskiej im. Stefana Kardynała Wyszyńskiego w Bydgoszczy. Od wielu lat osobom tworzącym wspólnotę in-

stytutu przyświeca motto patrona, który stwierdził: „Każda rzecz wielka musi kosztować i musi być trudna. Tylko rzeczy małe i liche są łatwe”.

Niniejsze opracowanie prezentuje zarys historii powstania, najważniejsze cele i zadania realizowane w ramach działalności biblioteki instytutu.

Słowa kluczowe

biblioteka, instytut kościelny w Bydgoszczy, księgozbiór

„UPON THE WINGS OF FAITH AND REASON”: THE ACTIVITIES OF THE LIBRARY OF THE PRIMATE CARDINAL STEFAN WYSZYŃSKI INSTITUTE OF CHRISTIAN CULTURE IN BYDGOSZCZ

Summary

In the first sentence of John Paul's II *Fides et Ratio* encyclical promulgated on 14th September 1998, one can read: „Faith and reason are like two wings on which the human spirit rises to the contemplation of truth; and God has placed in the human heart a desire to know the truth – in a word, to know himself – so that, by knowing and loving God, men and women may also come to the fullness of truth about themselves”.

These words of the great Polish Pope set a clear goal for the activities of many Church institutions, especially those which have educational and formative tasks listed in their statutes. Since 1982, i.e. for almost 40 years now, the Primate Cardinal Stefan Wyszyński Institute of Christian Culture has been playing such a role in the town of Bydgoszcz, as well as a much wider area, covering first the Archdiocese of Gniezno and since 2004 the Bydgoszcz Diocese and neighboring local churches. For many years the people forming the community of the Institute have been guided by the motto of its patron, who stated: „Every great thing must cost and be difficult. Only small and poor things are easy”.

This study presents an outline of the history of the Institute's Library, as well as its most important aims, tasks, and activities.

Keywords

library, Primate Cardinal Stefan Wyszyński Institute of Christian Culture in Bydgoszcz, book collection

DANIELA DYLUŚ¹

KSIĄŻKI ZE ZBIORÓW ZGROMADZENIA SŁUŻEBNICZEK NMP NIEPOKALANIE POCZĘTEJ W ZASOBACH BIBLIOTEKI WYDZIAŁU TEOLOGICZNEGO UNIwersYTETU ŚLĄSKIEGO

Wstęp

Zgromadzenie Służebniczek NMP Niepokalanie Poczętej w Katowicach-Panewnikach, realizując swój charyzmat, już od ponad wieku w różnorodny sposób odpowiadało na potrzeby lokalnej społeczności, jak również śląskiego Kościoła. Ostatnimi czasy mogło się szczególnie przysłużyć, przekazując książki ze swoich zbiorów. Wzbogaciły one zasoby Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Specyfika kolekcji składającej się z publikacji niejednorodnych pod względem genologicznym, wydawanych od XVII do końca XX wieku, zróżnicowanych pod względem języka i stylu, a także reprezentujących odmienne tradycje życia duchowego sprawia, że może się ona stać przedmiotem zainteresowania przedstawicieli różnych dziedzin śląskiej humanistyki. Warto zatem – przynajmniej pokrótce – scharakteryzować jej zawartość.

---

¹ VI Liceum Ogólnokształcące im. Jana Długosza w Katowicach.

Kolekcje najbardziej wartościowe

Niewątpliwie do najbardziej cennych darów należy starodruk o typowo barokowym tytule: *Zywot Czci Godney Mátki Joanny Franciszki Fremiot, Pierwszey Mátki y Zakonnice Pod Tytułem Náviedzenia Nayświétszey Pánny Maryey, Niegdy przez Przewielebnego Iego Mći X. Henryka de Mavpas du Tovr Biskupá Anicyeńskiego Napisany, A teraz świeżo z Fráncuskiego ięzyka ná Polski Przetłvmaczony. Ktoremu przydány iest tákże Zywot Mátki Joanny Karoli de Bresiar Trzećiey Zakonnice Náviedzenia Nayśw. Pánny*. Książka, zawierająca biografię św. Joanny Franciszki de Chantal i matki Joanny Karoliny de Brécharde (w polskiej literaturze XVII wieku znanej także jako Joanna Karola de Bresiar), ukazała się w 1693 roku. Dedykowana Katarzynie z Sobieszyna Radziwiłłowej, podkanclerzynie Wielkiego Księstwa Litewskiego, została wydrukowana nakładem sióstr wizytek w warszawskiej drukarni pijarów. To kolejna publikacja obok *Zywota S. Franciszka Salezyusza*, która miała upamiętniać fundatorów zakonu przez popularyzację ich nauczania².

Choć wymieniona pozycja jest najstarsza w zbiorze przekazanych przez siostry służebniczki, można w nim znaleźć również wznowienie *Kronik trzech zakonów postanowionych od Świątego Ojca Patryarchy Franciszka Marka z Lizbony*. Pierwsze wydanie tej książki ukazało się w 1610 roku³. Edycja przechowywana w panewnickim klasztorze pochodzi z 1889 roku, została zaś wydana w leżącym na terenie amerykańskiego stanu Wisconsin⁴ miasteczku Manitowoc nakładem pisemka „Wszystko przez Serce Jezusa i Maryi”. Co ciekawe, redaktorzy nie zdecydowali się na modernizację języka tekstu, uwspółcześniając jedynie pisownię, przez co zachował on wiele cech archaicznych. Być może w ten sposób chcieli podkreślić hieratyczność stylu religijnego, choć z drugiej strony mogło to wpłynąć negatywnie na komunikatywność przekazu.

² J. Gwóźdź, *Kultura pisma i książki w żeńskich klasztorach dawnej Rzeczypospolitej XVI-XVIII wieku*, Katowice 2015, s. 252.

³ J. Bar, *Udział Polski w literaturze franciszkańskiej*, „Studia Theologica Varsaviensia” 1 (1963), s. 227.

⁴ Znajdowały się tutaj duże skupiska Polonii, wśród której posługiwali franciszkanie; A. Szeinke, *Reformackie korzenie Prowincji Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, w: 150 lat historii prowincji Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny Zakonu Braci Mniejszych w Polsce*, red. A. Barciak., W.J. Szytk, Katowice-Panewniki 2008, s. 18.

Inną pozycją, która stanowi wznowienie dzieła wydanego w dawnych wiekach, jest *Głos Pana kruszącego cedry libańskie, czyli rekolekcje dla osób zakonnych* Marcina Rubczyńskiego (1707-1794), znanego karmelitańskiego kaznodziei, autora wielu dzieł religijnych⁵. Książka ta, należąca do zbioru sióstr służebniczek, ukazała się nakładem wydawnictwa „Głos Karmelu” w czasie II wojny światowej (1940). Nowej redakcji podjął się bł. o. Alfons Maria od Ducha Świętego (1891-1944), nauczyciel i wychowawca młodzieży, przeor klasztoru w Czernej⁶. Zmodernizował on język oraz uwspółcześnił ortografię tekstu. Pomimo to zarówno typowo barokowy styl wypowiedzi osiemnastowiecznego autora, jak i model pobożności wyłaniający się z kart utworu mogą zaskakiwać współczesnego czytelnika. Do dawnego kanonu lektur duchowieństwa z czasów oświecenia powrócili krakowscy księża misjonarze, którzy w 1925 roku zdecydowali się wydrukować kolejne wydanie *Medytacyi rekolekcyjnych* Pierre’a Colleta (1693-1770)⁷.

Literatura ascetyczna – książki wydane w XIX i XX wieku

W omawianym zbiorze znajdują się również dziewiętnasto- i dwudziestowieczne wznowienia znanych dzieł, kształtujących przez wieki duchowość chrześcijańską. Należą do nich przede wszystkim kolejne wydania książki *O naśladowaniu Chrystusa* przypisywanej Tomaszowi à Kempis. Najstarsze pochodzą z 1897 roku, nowsza wersja – sprzed ponad pół wieku (1960). Pierwsze wydania wytoczyła mikołowska drukarnia Karola Miarki. Tekst przetłumaczył związany z Wielką Emigracją ks. Aleksander Jełowicki (1804-1877), natomiast jego opracowaniem redakcyjnym zajął się ks. Wojciech Galant (1853-1930)⁸.

⁵ J. Misiurek, *Marcin Rubczyński OCarm (+1794) – przedstawiciel duchowości karmelitańskiej w Polsce*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 43,4 (1996), s. 209-220.

⁶ *Błogosławiony Alfons Maria od Ducha Świętego (Józef Mazurek)*, karmel.pl/blogoslawiony-alfons-maria-od-ducha-swietego-jozef-mazurek-1891-1944, 12.05.2021.

⁷ S. Witecki, *Oświeceniowy kanon lektur i jego recepcja wśród plockiego duchowieństwa parafialnego w czasach biskupa Michała Jerzego Poniatowskiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 3 (2017), s. 515-538.

⁸ T. Pudłocki, *Ksiądz dr Wojciech Galant – popularyzator i nauczyciel*, „Nasz Przemysł” 5 (2015), s. 41.

Wyróżniającą się grupę publikacji stanowią również wydane w drugiej połowie XIX i w pierwszej połowie XX wieku polskie tłumaczenia dzieł wielkich świętych Kościoła: Katarzyny ze Sieny (*Księga miłosierdzia Bożego, czyli Dialog*, t. 1, tłum. L. Staff, Kielce 1948), Alfonsa Marii Liguoriego (*Przygotowanie na śmierć, czyli rozmyślenia o prawdach wiecznych jako wstęp do życia*, Poznań 1892; *O miłowaniu Pana Jezusa w życiu codziennym*, tłum. o. A. Żółkowski, Poznań 1917; *Prawdziwa oblubienica Chrystusowa, czyli zakonnica uświęcona za pomocą cnót, które w zakonie wykonywać należy*, tłum. K. Szrant, t. 1, Kraków 1926), Alfonsa Rodrycjusza (*O postępowaniu w doskonałości i cnotach chrześcijańskich*, tłum. K. Riedl, t. 1, cz. 1, Kraków 1928; t. 2, cz. 1, Kraków 1929), św. Ignacego Loyoli (*Ś. Ignacego ćwiczenia duchowne, czyli Rekolekcje*, opr. A. Bellecusz, tłum. ks. A. Jełowicki, Poznań 1885), Teresy z Ávili (*Droga do doskonałości*, opr. Bernard od Matki Bożej (Smyrak), tłum. H.O. Kossowski, Kraków 1943; *Księga fundacyi*, opr. o. Bernard o Matki Bożej (Smyrak), tłum. H.O. Kossowski, Kraków 1943⁹; *Księga zmiłowań Pańskich, czyli życie świętej Teresy napisane przez nią samą*, tłum. H.O. Kossowski, Kraków 1939). Do tej grupy można także zaliczyć kompilację tekstów tej świętej: *Ćwiczenia duchowne w szkole św. Teresy od Jezusa*, Kraków 1933.

Na przeciwnym biegunie trzeba umieścić pozycje pochodzące z ubiegłego stulecia, których autorami są osoby beatyfikowane lub kanonizowane w ostatnich dekadach¹⁰. To przede wszystkim *Jezu, ufam Tobie. Wybrane modlitwy Sługi Bożej siostry Faustyny* (Rzym 1981), *O święto najmiłosierniejszego Zbawiciela* ks. Michała Sopoćki (Poznań – Warszawa – Lublin 1947), zapis odczytów o. Kolumbana Marmiona *Chrystus życiem duszy*¹¹ (Kraków 1923) oraz *Rozmyślenia*

⁹ Oba tytuły stanowią kolejno t. 3 i t. 4 *Dzieł św. Teresy*, należące do serii *Bibliotheca Carmelitana*, opracowanej przez redaktora Wydawnictwa „Głos Karmelu”, o. Bernarda od Matki Bożej (1910-19180), które ukazały się w 1943 roku; *Klasztor Niepokalanego poczęcia w Krakowie*, w: *Historyczne dziedzictwo karmelitów bosych*, archivecarmel.pl/wp-content/uploads/2019/01/BW01.pdf, s. 122, 130, 14.05.2021.

¹⁰ Warto tutaj zauważyć, że świętym został ogłoszony również redaktor rekolekcji *Głos Pana kruszącego cedry libańskie* (Kraków 1940), o. Alfons Maria od Ducha Świętego.

¹¹ *Bł. Kolumban Józef Marmion OSB*, opoka.org.pl/biblioteka/T/TS/swieci/b_marmion.html, 14.05.2021.

o *życiu zakonnem dla zakonnice* ks. Józefa Pelczara (Kraków 1915). Obecność wymienionych publikacji w panewnickiej bibliotece świadczy o tym, że duchowość przyszłych świętych i błogosławionych była bliska służebniczkom, zanim jeszcze autorzy książek zostali wyniesieni na ołtarze. Nowe modele świętości przybliżyła też książka s. Benvenuty Tarnowskiej na temat założycielki Zgromadzenia Sióstr Niepokalanego Poczęcia NMP *Asceza życia zakonnego według wskazań matki Marceliny Darowskiej* (Kraków 1950)¹².

Analizując zawartość zbioru, łatwo zauważyć, że przeważają tu lektury mające okazać się cenną pomocą w formacji duchowej członkiń zgromadzenia. Taką funkcję pełniły przede wszystkim tomy Wydawnictwa Apostolstwa Modlitwy z serii Biblioteka Życia Wewnętrznego: wspomniane już publikacje *Chrystus życiem duszy* o. Kolumbiana Marmiona, *O postępowaniu w doskonałości* św. Alfonsa Rodrycjusza, ponadto *Zarys doskonałości zakonnej* o. J. Meynckensa TJ (Kraków 1925), *Żywoć Pana naszego Jezusa Chrystusa w rozmyślaniach* o. M. Meschlera TJ (t. 2, Kraków 1933; t. 3, Kraków 1934), *Kontemplacje ewangeliczne. Żywoć Jezusa Chrystusa w rozmyślaniach* o. P. Baudota TJ (t. 1, Kraków 1929), *Modlitwa na każdą godzinę* o. P. Charles'a (Kraków 1931), *O miłości ukrzyżowanego Zbawiciela* o. Karla Klemensa CSsR (Kraków 1925), a także *Rozmyślania o Ewangelii* ks. dr. O. Prohaszki (Kraków 1926). Wszystkie wymienione lektury ascetyczne ukazywały się w wysokich nakładach i reprezentowały jeden z ważniejszych nurtów działalności wydawniczej Towarzystwa Jezusowego w dwudziestoleciu międzywojennym¹³. Panewnickie służebniczki zapoznawały się z podstawami duchowości ignacjańskiej, czytając także inne pozycje, które ukazały się z inicjatywy krakowskich jezuitów, zwłaszcza książki dla członków zgromadzeń zakonnych, np. *Miesięczne odnowienie ducha. Konferencje rekolekcyjne dla osób zakonnych* o. Maxa

¹² Była to trzecia książka poświęcona osobie, która słynęła jako wychowawczyni i mistyczka; D. Myszka, *Kult bł. Matki Marceliny Darowskiej*, w: *Bł. Marcelina Darowska – dar na trzecie tysiąclecie. Ogólnopolska sesja naukowa z okazji dziesięciolecia beatyfikacji*, red. M. Chmielewski, J. Martynuska, Lublin – Szymanów 2007, s. 76.

¹³ L. Grzebień, *Stulecie Wydawnictwa Jezuickiego w Krakowie*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 25 (1972), s. 230-331.

Schmida TJ (t. 1, Kraków 1932, t. 3, Kraków 1935, t. 5, Kraków 1936); *Krótkie rozmyślania dla siostr zakonnych* o. Raoula Plusa TJ (Kraków 1947); *Dziesięciodniowe rekolekcje. Do użytku zgromadzeń zakonnych* (Kraków 1935). Z pozostałych tytułów należy wymienić: *O poznaniu najśodszeo Serca Jezusowego* ks. H. Jackowskiego TJ (Kraków 1919); *Życie z wiary, jego istota, postęp, pociechy, próby i owoce* H. Riondela TJ (Kraków 1934); *Z duszy do duszy. Listy duchowne do dobrych ludzi* o. Piotra Lipperta TJ (tłum. K. Zaleska, Kraków 1928); *Dokąd idziesz – dokąd zajdziesz?* o. Feliksa Cozela (Kraków 1937); *Dziękczynienie w zjednoczeniu z Sercem Jezusowym, czyli sposób dobrego wyzyskania chwil po Komunii Świętej* o. J.G. Villefranche'a TJ (Kraków 1933).

Książki pomocne w pogłębianiu prywatnej pobożności stanowią trzon zbioru siostr służebniczek. Należą do nich także tytuły wydane w innych oficynach. Część z nich również jest adresowana przede wszystkim do osób konsekrowanych, ale większość do wszystkich, którzy chcieliby rozwijać się duchowo, np. *Książka dla profesek* (Kielce 1927); *Postęp codzienny w cnotach zakonnych. Krótkie rozważania dla zakonnice na każdy dzień roku* ks. J. Pitrusa (Kielce 1933); *Dusza zakonna u stóp Jezusa. Rozważania dla zakonnice na każdy dzień roku* ks. J. Pitrusa (Kielce 1938); wzmiankowane już *Rozmyślania o życiu zakonnem dla zakonnice* bp. Józefa Pelczara; *Dusza zakonna wobec Jezusa. Pobożne rozważania o życiu zakonnem przeznaczone głównie dla odwiedzin Najświętszego Sakramentu* ks. A. Webera OMN (Poznań 1934); *Rozmyślania dla zakonnice według metody św. Ignacego*, t. 1-3 (Gniezno 1926-1927); *Zjednoczenie z Bogiem przez cnoty chrześcijańskie i zakonne. Rozmyślania lub czytania na wszystkie dni roku* ks. Leona Pyżalskiego (Kraków 1935); *Chleb powszedni* o. Jerzego od św. Józefa (Kraków 1961); *Sam na sam z Bogiem* s. Elżbiety Łubieńskiej (Warszawa 1935); *Golgota a życie dzisiejsze. Szereg myśli* ks. Józefa Czarneckiego (Katowice 1933); *Świętość w życiu codziennym* M.A. Nailis (Poznań 1947); *Chwała Maryi (32 nauki na maj)* W. Bogackiego (Łomża 1938); *Vivere cum Ecclesia. Rozważania liturgiczne na poszczególne okresy i święta roku liturgicznego*, t. 1, s. Marii Renaty od Chrystusa, czyli Zofii Fudakowskiej (Kraków 1948).

Literatura hagiograficzna, popularne książki religijne dla świeckich i wydawnictwa niemieckojęzyczne

W księgozbiornie sióstr służebniczek bogato reprezentowana jest również literatura hagiograficzna. Mnogość zachowanych żywotów świętych odzwierciedla jej popularność na Śląsku przełomu XIX i XX wieku¹⁴. Parenetyczny charakter ma wszak już biografia św. Joanny de Chantal i Joanny Karoliny de Bréhard, opublikowana w 1693 roku. Św. Joannę przypomina też bp E. Bougaud w książce *Życiorys Św. de Chantal i historia początków Zakonu Sióstr Nawiedzenia N.M.P.* (Brody – Lwów 1918). Sylwetkę znanego misjonarza przybliży natomiast wydawnictwo: *Święty Franciszek Ksawery, Apostoł Indyj i Japonji* o. Jerzego Schurhammera TJ (Kraków 1927). W dwóch przypadkach autorzy odchodzą od konwencji klasycznej hagiografii, koncentrując się raczej na charakterystyce duchowości świętych (M. Pachucki, *Święta Katarzyna ze Sieny. Życie – pisma – czyny*, Lwów [1934]; o. H. Petitot OP, *Święta Teresa z Lisieux. Odrodzenie duchowe*, Przemyśl [1927]). Dominują tu jednak zbiory biografii osób otoczonych kultem, np. wydawane w drukarni Karola Miarki *Żywoty Świętych Pańskich na wszystkie dni w roku*. Autorem najstarszej wersji z 1905 roku (Mikołów – Warszawa) był o. O. Bitschnau von Tschagguns (1825-1905), słynny hagiograf. Późniejsze opierały się głównie na niezwykle popularnym w Polsce dziele ks. Piotra Skargi, wzbogaconym o teksty na temat – jak głosi podtytuł: *Świętych Pańskich, Błogosławionych i Świętobliwych, których wydała ziemia polska aż do najnowszych czasów*. Opracował je o. Prokop (Jan Tomasz Leszczyński, 1812-1895) oraz wspomniany już o. O. Bitschnau. W bibliotece sióstr służebniczek przechowywano kilka wydań tej książki z trzech lat: 1910 (Mikołów – Warszawa), 1913 (Mikołów – Częstochowa), 1927 (Mikołów). Należy zaznaczyć, że wbrew tytułowi dzieło to nie jest jednorodne pod względem gatunkowym, każdy bowiem rozdział oprócz życiorysu świętego zawiera naukę moralną i tekst

¹⁴ K. Kossakowska-Jarosz, *Literatura hagiograficzna w obiegu masowym, czyli Żywoty świętych na Śląsku*, w: *Duktem czasów. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Mariana Kaczmarka (1934-1994)*, red. M. Bratuń, S. Gajda, J. Neuberg, Opole 1996, s. 101-109.

modlitwy w formie aktu strzelistego. Zamieszczono tu również m.in. opis najważniejszych uroczystości i świąt kościelnych wraz z fragmentami czytań przeznaczonymi na dany dzień. To przykład opracowania, którego kompozycję wyznacza kalendarz liturgiczny. Podobną strukturę sylwiczną mają publikacje: *Skarbiec Świętych Pańskich. Żywyoty Świętych na wszystkie dni w roku, z dodaniem krótkich nauk i modlitw* w opracowaniu ks. W. Galanta (Poznań 1909), *Żywyoty Świętych Pańskich w dziennych czytaniach i rozmyślaniach* o. Grozesa (Warszawa 1908) oraz *Żywyoty Świętych, z dodatkiem rozmyślań, modłów i rycin* ks. J.A. Łukaszkiewicza (Warszawa – Wimperk 1910). Rodakom, których otacza się kultem, poświęcona jest natomiast książka Wandy Kieszkowskiej *Śladem świętych. Obrazy i legendy z życia polskich świętych, błogostawionych i świątobliwych* (Kraków 1935).

Większość z wymienionych hagiografii ma zazwyczaj bardzo atrakcyjną formę: to książki kilkusetstronicowe, w bogato zdobionej twardej oprawie, opatrzone ilustracjami. Wyróżniając się publikacje tego typu podkreślały wyjątkowość zawartych w nich treści, a jednocześnie pełniły inne funkcje, np. wręczano je jako cenny podarunek, stanowiły pamiątkę przyjęcia sakramentu chrztu czy I Komunii św. lub zawarcia związku małżeńskiego. Wydawca, mając tego świadomość, czasem przeznaczał ich pierwsze karty na odpowiednie dedykacje lub wpisy. Na przełomie XIX i XX wieku były ozdobą domowych biblioteczek. Taką grupę religijnych książek w zbiorach siostr służebniczek oprócz żywotów świętych reprezentują również m.in. *Dom Serca Jezusowego. Czytania nabożne dla wszystkich stanów* ks. F. Hattlera (tłum. ks. J. Stagraczyński, Mikołów – Warszawa 1905) czy *Obrazki Święteczne kościoła rzymsko-katolickiego* ks. B.G. Bayerlego (Warszawa – Lipsk [1901]). Kompozycja ostatniej z wymienionych publikacji również opiera się na kalendarzu liturgicznym i zawiera hagiografie. Interesujące, że wydawca uwzględnił potrzeby polskiego odbiorcy. Wskazuje na to rekomendacja „Wielkopolanina” zamieszczona na jednej z pierwszych stron książki: „Co jest cennem i godnem uwagi dla nas, to ten wzgląd, że nakładca nie poprzestał na podaniu życiorysów samych świętych, czczonych przez ogólny świat katolicki, ale uzupełnił je życiorysami świętych Patronów Polski i takich, których naród polski szczególniejszą czcią otacza

jako najwięcej znanych. Dzieło to napisane jest dobrym polskim, potoczystym i układnym językiem, jest polecenia godnym¹⁵.

Schemat, jaki wykorzystano w *Obrazkach Świątecznych*, został w niewielkim stopniu zmodyfikowany przez grono autorów, którzy pod redakcją Franciszka Marlewskiego¹⁶ przygotowali publikację *Rok Boży w liturgii i tradycji Kościoła świętego z uwzględnieniem obrzędów ludowych oraz literatury polskiej. Księga ku pouczeniu i zbudowaniu wiernych katolików* (Katowice 1931). I w tym przypadku zadbano o walory edukacyjne publikacji, zamieszczając w odpowiednich podrozdziałach fragmenty dzieł polskich pisarzy oraz informacje etnograficzne.

Bardzo atrakcyjną formę mają też wydawnictwa w języku niemieckim: *Maria unsere Mutter. Betrachtungen und Erwägungen über das gnadenreiche, verdienstvolle und für uns so heilsame Leben* o. O. Bitschnaua i J. Benzigera (München 1910), *Das Lamm Gottes. Wunderbares Leben und Wirken Jesu Christi* ks. J. Reitera (Berlin 1913), *Das Klosterorden der hl. katholischen Kirche. Ein Buch für das christliche Volk* L. Brockhoffa (Münster 1901).

Pozostając wierni pewnej konwencji, wydawcy spełniali oczekiwania czytelnicze, dlatego starannie opracowane publikacje cieszyły się niesłabnącym zainteresowaniem przez wiele lat. Reprinty niektórych spośród nich zakupić można i dzisiaj.

Modlitewniki, śpiewniki i księgi liturgiczne

Dbałość o szatę graficzną wyróżnia też *Drogę do nieba* autorstwa ks. Ludwika Skowronka. Jej obecność w księgozbiorze panewnickich sióstr nie może dziwić, skoro w pierwszej połowie XX wieku nakład każdego wydania tej książeczki do nabożeństwa rozchodził się w tysiącach egzemplarzy¹⁷. W bibliotece zgromadzenia zachowały się pu-

¹⁵ Wstęp, w: [B.G.] Bayerle, *Obrazki Świąteczne kościoła rzymsko-katolickiego*, Warszawa – Lipsk [1901], s. XII.

¹⁶ Do autorów należeli księża: L. Niedbał, Edmund Klitsche, Stefan Wullert, a także Helena Żółtowska.

¹⁷ K.K. Worbs, *Modlitewnik górnośląski „Droga do nieba” ks. Ludwika Skowronka. Studium historyczno-pastoralne* [mps], Lublin 1988 s. 31.

blikacje opatrzone imprimatur z 1910 i 1925 roku. Dzieło proboszcza bogucickiego nie realizowało w pełni kanonicznego wariantu modlitewnika, autor bowiem zamieścił w nim fragmenty o charakterze wyraźnie dydaktycznym (jak np. przysłowia, pouczenia dla przedstawicieli poszczególnych stanów i przestrogi). Mimo to stało się wzorem dla innych wydawnictw tego typu¹⁸. Na jego podstawie po II wojnie światowej opracowano modlitewnik dla diecezji opolskiej pod tym samym tytułem. Do dzisiaj opublikowano ponad 2,6 mln egzemplarzy owej książeczki do nabożeństwa¹⁹, najstarsze zaś z nich (wydrukowane w latach 1948-1949) znalazły się w panewnickiej bibliotece. Odniesienia do publikacji ks. Skowronka łatwo dostrzec również w *Skarbcu modlitw i pieśni* – książeczce przygotowanej z myślą o wiernych z diecezji katowickiej, która ukazuje się w stolicy regionu od 1933 roku²⁰. Jej pierwsze wydania (z lat trzydziestych i czterdziestych XX wieku) weszły w skład księgozbioru zgromadzenia. Można w nim znaleźć i nieco nowsze: z 1964, 1968 oraz 1972 roku, a także wersję zminiaturyzowaną pt. *Skarbczyk najpotrzebniejszych modlitw i pieśni* z 1933 roku.

Świadectwem religijności wiernych w ubiegłych stuleciach są także mniej popularne modlitewniki z panewnickiego zbioru: *Hołd Bogu. Książeczka do nabożeństwa dla wiernych wszystkich stanów* (Kraków 1927); *Głos Boga. Obszerny zbiór nabożeństw i pieśni na wszystkie uroczystości kościelne w roku i modlitwy na każdy dzień tygodnia. Dla płci obojga* (Częstochowa [1927]); *Jezus, Marja, Józef. Książka do nabożeństwa* (Kraków 1930); *Ojciec nasz. Zbiór codziennego nabożeństwa i pieśni dla płci obojga* (Bytom 1910), *Skarby niebieski. Książka do nabożeństwa dla katolików z dodatkiem najwięcej używanych pieśni kościelnych* (opr. ks. St. B., Mikołów 1896), *Przyjdź królestwo Twoje* (Kraków 1960).

Niektóre z nich są adresowane do określonej grupy odbiorców. Z myślą o najmłodszych chrześcijanach opracowano publikację: *Anioł Stróż. Skarbczyk modlitewny dla młodzieży i dzieci płci obojga*

---

¹⁸ D. Dylus, *Polszczyzna w działalności Kościoła katolickiego na terenie Wielkich Katowic (do 1922)*, Katowice 2013, s. 77.

¹⁹ J. Kopiec, *Wydawnictwo. Łyk historii, czyli o naszych korzeniach*, wydawnictwo.opole.pl/content/6-wydawnictwo, 08.01.2022.

²⁰ J. Myszor, *Kościół na Górnym Śląsku*, Katowice 2010, s. 80.

(red. ks. Stanisław Kuraś, Częstochowa 1933), *Jezus, Przyjaciel dziełtek. Zbiór najlepszych nabożeństw i pieśni kościelnych* (opr. ks. J. Stagraczyński, Toruń 1907). Dla osób konsekrowanych przeznaczona jest publikacja *Pójdź za Mną. Modlitewnik zakonny* ks. Piotra Turbaka TJ (Kraków 1957). Kilka książeczek sprofilowano pod kątem treści, np. *Idźcie do Józefa* o. Benignusa Józefa Wanata OCD (Kraków 1982), *Marya. Nasza pomoc. Książka modlitewna ku chwale Bożej i czci Niepokalanej Panny Maryi* (opr. ks. J. Krośniński, Warszawa – Wimperk [1903]), *Książeczka ku czci Najświętszego Serca Pana Jezusa*, opr. A.P.-W. (Kraków 1928).

Formę antologii ma wydawnictwo *Sam na sam z Panem Jezusem, czyli pokarm anielski dla dusz pragnących miłości Bożej. Modlitwy św. Brygidy, św. Gertrudy i in.* (opr. J.J. Sodalis Marjanus, Kraków [1926]). Znacznymi przekształceniami wzorca gatunkowego cechuje się francuska publikacja *Nouveau mois de Saint Joseph et recueil de prières en son honneur* ks. E. Redona (Avignon 1878). Za specyficzny rodzaj modlitewnika należy uznać *Godzinki adoracji Najświętszego Sakramentu* ułożone przez ks. A. Arndta TJ (Wrocław 1902). Na podstawie brewiarza zredagowano *Małe Oficjum o Najświętszej Maryi Pannie* (opr. i tłum. o. S. Wójcik CSsR, Sandomierz 1958).

Stałym elementem tradycyjnych książek do nabożeństwa był zwyczajowo zbiór pieśni. Jednak czasem wyodrębniano go i rozbudowywano, redukując znaczenie części modlitewnej. Tego typu zjawisko można zaobserwować np. w przypadku publikacji *Zupełny śpiewnik katolicki oraz książka do nabożeństwa dla chrześcijan-katolików* (Mikołów 1898), *Śpiewnik dla ludu katolickiego oraz książka do nabożeństwa* (opr. R. Gillar, O. Hoffmann, Bytom 1908) oraz *Kancyonał katolicki mniejszy i razem książka modlitewna* (opr. J. Żmijka, Cieszyn 1871). Kierując się względami pragmatycznymi, modlitewnik wzbogacano o inne komponenty, np. *Magnificat. Modlitewnik i podręcznik sodalicyjny* (Katowice 1935). Trzeba tu zaznaczyć, że na przełomie XIX i XX wieku kumulowanie kilku funkcji przez jedno wydawnictwo było zjawiskiem powszechnym²¹, dlatego teksty typowe dla książeczki do nabożeństwa pojawiają się także w innych przywoływanych wcześniej publikacjach.

²¹ I. Socha, „Przykładne, użyteczne i zabawne”. O polskich książkach dla młodego odbiorcy na Śląsku w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku, Katowice 2001, s. 32.

Choć autorzy klasycznych modlitewników najczęściej poszerzali je o część zawierającą scenariusz obrzędów Eucharystii, przed II Soborem Watykańskim chętnie korzystano z odrębnych mszalików, które pozwalały lepiej przeżywać liturgię sprawowaną po łacinie. Znalazły się one także w panewnickim księgozbiorniku. Najstarszy, *Mszał Rzymski w skróceniu* (wyd. A. Żychliński, Poznań – Warszawa – Wilno – Lwów 1935), miał służyć przede wszystkim młodzieży. Z lat trzydziestych XX wieku pochodzi *Mszał niedzielny i świąteczny* (Kraków 1939) opracowany przez ks. Michała Kordela. Kolejne wyszły z inicjatywy benedyktynów tynieckich (*Mszał Rzymski z dodatkiem nabożeństw nieszpornych*, opr. o. G. Lefebvre, tłum. polscy mnisi z opactwa w Tyńcu, Tyniec – Belsia 1949, 1956, 1958). Imprimatur bp. Karola Wojtyły został opatrzony *Mszał rzymski*, który ukazał się w poznańskim wydawnictwie Pallottinum (1963). Z tego samego wydawnictwa pochodzi *Mszalik na niedziele i święta* (Poznań 1966). Większość z wymienionych pozycji zawiera nie tylko teksty poszczególnych części Eucharystii, ale też modlitwy i pieśni. Tak jest również w przypadku *Mszału – modlitewnika* (Opole 1965), co sygnalizuje tytuł. Już po reformie liturgii i niemal jednocześnie z nowym rzymskim mszałem ołtarzowym ukazał się *Mszał z czytaniem* opracowany przez ks. T. Loskę (Kraków 1986)²².

O tym, jak ogromną wagę przywiązywano w przeszłości do pielęgnowaniu śpiewu religijnego, świadczą liczne zbiory pieśni. Osobą, której w tej dziedzinie należy przyznać wielkie zasługi, był ks. Jan Siedlecki (1829-1902). Opracowane przez niego zbiorki cieszyły się ogromną popularnością. Kilka z nich – w różnym opracowaniu redakcyjnym – wzbogaciło bibliotekę siostr służebniczek: *Śpiewnik kościelny z melodiami na 2 głosy* (opr. W. Świerczek, wsp. B. Wallek-Walecki, Lwów – Kraków – Paryż 1928), *Śpiewnik kościelny. Wydanie jubileuszowe* (opr. W. Świerczek, Kraków 1947), *Śpiewnik kościelny. Wydanie przerobione i powiększone* (red. ks. W. Świerczek, Opole 1959), *Śpiewnik kościelny* (red. ks. K. Mrowiec CM, Opole 1980). Podobnie jak w przypadku modlitewników

²² F. Małaczyński, *Realizacja odnowy liturgii w Polsce*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 43 (1990), s. 65.

niektóre wydawnictwa tego typu są przeznaczone dla węższego grona odbiorców, np. młodzieży, jak np. *Śpiewniczek zawierający pieśni kościelne z melodiami* (Kraków 1922). O tej samej grupie myślał A. Neujak – nauczyciel muzyki i śpiewu przy gimnazjum w Rybniku. Przygotowując własny zbiór *Cantate Domino! Śpiewnik kościelny dla szkół średnich na chór mieszany* (Królewska Huta 1931)²³, chciał, aby był on wykorzystywany podczas nabożeństw dla uczniów²⁴. Pozycje reprezentujące tę grupę mogą zawierać nie tylko pieśni religijne, jak np. *Śpiewnik dla abstynentów* (Ruda Śląska 1912). Osobną grupę stanowią zbiory pieśni bożonarodzeniowych, np. *Kantyczki. Kolędy i pastorałki w czasie Świąt Bożego Narodzenia po domach śpiewane, z dodatkiem pieśni przygodnych w ciągu roku używanych* (opr. K. Miarka, Mikołów 1902), *Kantyczki przygodne* (zebrał J. Kaszycki, opr. muzyczne F. Nowowiejski, Kraków 1911).

Wyrazem dbałości o piękno śpiewu i muzyki liturgicznej są z kolei publikacje: *Cantus Chorales juxta Missale – Breviarium – Graduale – Antiphoniarum – Rituale et Pontificale Romanum* (wydanie z inicjatywy biskupa wrocławskiego Henryka Förstera, red. ks. R. Krawutschke, Wrocław 1866), *Offertorien für das ganze Kirchenjahr* Vincenza Gollera (Regensburg [b.r.]), *Kyriale dla wiernych* (opr. F. Małaczyński OSB, Katowice 1960). Trzeba tu też wspomnieć o wykorzystywanym do dzisiaj przez organistów opracowaniu pieśni kościelnych Karola Hoppego *Orgelbuch zu dem von Ludwig Skowronek* (Ratibor 1930, 1938).

W zbiorach panewnickich służebniczek przechowywano także księgi liturgiczne: mszał rzymski (*Missale Romanum*, Ratisbonae 1958) oraz rytuały (*Rituale Parvum continens Excerpta e Rituali Romano*, Katovicis 1937; *Rituale Romanum Pauli V Pontificis Maximi Editio altera juxta tipicam*, Ratisbonae 1929). Do dyspozycji kapłani mieli *Lekcje i Ewangelie (perykopy) na każdy dzień roku kościelnego w przekładzie dokonany przez ks. R. Tomanka* (Cieszyn 1930).

²³ Publikacja ta oprócz zbioru pieśni zawiera także modlitwy wybrane przez ks. Antoniego Jochemczyka, stanowi zatem kolejny przykład książki niejednorodnej pod względem gatunkowym.

²⁴ Wstęp, w: A. Neujak, *Cantate Domino! Śpiewnik kościelny dla szkół średnich na chór mieszany*, Królewska Huta 1931, s. 3.

Tłumaczenia i komentarze biblijne

Trudno wyobrazić sobie bibliotekę klasztorną bez tłumaczeń Pisma Świętego. W opisywanej kolekcji największą grupę stanowią przekłady Nowego Testamentu ks. Jakuba Wujka (Kraków 1935, 1936), ks. Władysława Szczepańskiego TJ (*Bóg-Człowiek w opisie czterech Ewangelistów. Nowy, synoptyczny przekład czterech Ewangelii w jednej*, Rzym 1914; warto zauważyć, że podstawą dla tłumacza był tu oryginalny tekst grecki²⁵), ks. Eugeniusza Dąbrowskiego (*Ewangelie i Dzieje Apostolskie*, Poznań – Warszawa – Lublin [1951]; *Pismo Święte Nowego Testamentu*, Warszawa 1949, Poznań – Warszawa – Lublin 1958)²⁶. Siostry służebniczki dysponowały też egzemplarzami *Pisma Świętego Starego i Nowego Testamentu* w tłumaczeniu ks. Jakuba Wujka (Kraków 1935, 1962).

Katechizmy i pozostały księgozbiór

Stosunkowo niewielki zbiór w panewnickiej kolekcji książek stanowią katechizmy. Część z nich to wydawnictwa przeznaczone dla osób konsekrowanych: *Katechizm ślubów do użytku osób poświęconych Bogu w stanie zakonnym* Piotra Cotela (opr. E. Jombart, tłum. W. Miłkowski, Kraków 1928), *Katechizm zakonny* B. Gaworeckiego (Lubartów 1930). Z myślą o wiernych diecezji wrocławskiej opracowano *Katholischer Katechismus für diözese Braslau und den Delegaturbezirk* (Breslau 1902). Popularyzacji najważniejszych zagadnień dotyczących teologii dogmatycznej służą *Nauki katechizmowe o prawdach wiary [...] według średniego katechizmu Deharba* ks. J. Stagraczyńskiego (t. 4, Poznań 1895). Poradnikiem dla nauczycieli pragnących zaznajomić uczniów z podstawowymi dogmatami

---

²⁵ W przedmowie do książki abp J. Bilczewski pisał: „Pragnąłem dać społeczeństwu polskiemu nowy przekład Ewangelii, na tekście greckim oparty, przez to zaś spełnić choć w części ogólne żądanie nowego polskiego tłumaczenia Pisma św.”; *Bóg-Człowiek w opisie czterech Ewangelistów. Nowy, synoptyczny przekład czterech Ewangelii w jednej*, opr. W. Szczepański, Rzym 1914, s. XIX.

²⁶ Ks. Dąbrowski, dokonując powyższych przekładów, opierał się na Wulgacie.

jest książka *Dla najmniejszych dwadzieścia lekcji katechizmu metodą czynną* A. Quineta (Kraków 1933)²⁷.

Z kilku publikacji korzystały dzieci i młodzież podczas edukacji. Do tej kategorii trzeba zaliczyć *Iliadę* Homera w języku greckim (z podtytułem: *do użytku szkolnego*, opr. A.T. Christ, K. Fischer, Kraków 1922), łacińskie *Żywoty Korneliusza Neposa* (*Cornelii Nepotis vitae. Dla użytku szkolnego*, opr. A. Weidner, Wiedeń – Lwów 1917), podręcznik logiki *Logica. In usum scholarum* ks. C. Fricka TJ (Friburgi Brisgoviae 1931). Celom edukacyjnym służą także książki do nauki gry na instrumentach: *Harmonium-Schule* F. Eckhardta (Neukirchen 1905), *Klavierschule und Melodienschatz für die Jugend* G. Damma (Leipzig 1900). Siostry posługujące w placówkach opieki zdrowotnej mogły czerpać wiedzę z *Podręcznika pielęgnowania chorych w szpitalu i w domu* Ch. Vincę i dr. Chicandarda (tłum. A. Krokiewicz, Kraków 1930).

Grupę książek niemających charakteru religijnego reprezentuje ponadto *Starosta weselny. Zbiór przemówień, wierszy i piosnek* J. Gallusa (Bytom 1900) oraz pogadanki dla stowarzyszeń *O człowieku z pięknym charakterem* F. Sroki (Kielce 1931). Do literatury pięknej można z kolei zaliczyć biografię *Pius X R. Bazina* (tłum. S. Honesti, Kraków 1935) oraz powieść historyczną *Savanarola* s. Margert (Marii Gertrudy Skórzewskiej) (Poznań – Warszawa – Wilno – Lublin 1938). Formacji intelektualnej służą książki na temat kultu maryjnego: *Le Culte de Marie* (Liège 1883) oraz *Marja w pieśni* ks. A. Fridricha TJ (Kraków 1921).

Do *miscellaneów* zaliczyć trzeba *Ofiarowanie Polski Niepokalanemu Sercu Maryi* ks. Leona Cieślaka (Częstochowa 1946), „*Idźcie na cały świat!*” *Myśli i uwagi nad dziełem rozkrzewiania wiary i nad zadaniem zakonników Boskiego Słowa i Domu Misyjnego „Świętego Krzyża”* (Frankenstein (Ząbkowice Śląskie) 1902), *Zarys historii klasztoru PP Benedyktynek w Staniątkach skreślony z okazji Pierwszego Kongresu Maryjańskiego we Lwowie* (Kraków 1905). Zbiór uzupełnia numer „*Głosu św. Franciszka*” – miesięcznika dla członków III zakonu²⁸.

²⁷ Książkę polecano śląskim nauczycielom; A. Quinet, *Dla najmniejszych: dwadzieścia lekcji katechizmu metodą czynną*, „*Szkoła Śląska*” 11 (1934), s. 284-286.

²⁸ „*Głos św. Franciszka*” 18 (1925).

Zakończenie

Prezentacja najważniejszych pozycji należących do zbioru sióstr służebniczek, ukazując różnorodność publikacji, pozwala jednocześnie wskazać cechy, które stanowią o jego specyfice. Wpływa na nią przede wszystkim dominacja książek opublikowanych w wysokich nakładach pod koniec XIX i w pierwszej połowie XX wieku. Obecność lektur ascetycznych, wydawnictw z dziedziny teologii duchowości i modlitewników dobrze odzwierciedla najważniejsze nurty życia religijnego tego okresu, a zwłaszcza współistnienie głęboko zakorzenionych w tradycji modeli pobożności i nowych jej wzorców. Obok dzieł stworzonych przez świętych Kościoła katolickiego w panewnickim księgozborze spotyka się teksty autorów, którzy umieją przedstawić problematykę religijną w przystępny dla odbiorców sposób. Wielu z nich to wykładowcy w seminariach duchownych, redaktorzy prasy katolickiej, a wreszcie duszpasterze doświadczeni w pracy pastoralnej. Odpowiadając na potrzeby czytelników, realizowali dwa cele. Tworzone (lub redagowane) przez nich książki miały przyczynić się do rozwoju życia wewnętrznego lub stanowić pomoc w spełnianiu prywatnych lub też wspólnotowych praktyk pobożnych. W tym ostatnim przypadku narzucenie perspektywy pragmatycznej decydowało o kształcie publikacji, które nierzadko miały kompozycję sylwiczną.

Charakter zgromadzonego przez siostry księgozbioru odpowiada charyzmatowi zakonu, którego członkinie już od ponad wieku służą społeczności lokalnej w Panewnikach. Należy mieć nadzieję, że przekazane przez nie Biblioteczce Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego książki będą służyć śląskim humanistom.

Bibliografia

- Bar J., *Udział Polski w literaturze franciszkańskiej*, „*Studia Theologica Var-saviensa*” 1 (1963), s. 215-282.
- Bayerle B.G., *Obrazki Świąteczne kościoła rzymsko-katolickiego*, Warszawa – Lipsk [1901].
- Bł. Kolumban Józef Marmion OSB, opoka.org.pl/biblioteka/T/TS/swieci/b_marmion.html, 14.05.2021.

- Błogosławiony Alfons Maria od Ducha Świętego (Józef Mazurek)*, karmel .pl/blogoslawiony-alfons-maria-od-ducha-swietego-jozef-mazurek -1891-1944, 12.05.2021.
- Bóg-Człowiek w opisie czterech Ewangelistów. Nowy, synoptyczny przekład czterech Ewangelii w jednej*, opr. W. Szczepański, Rzym 1914.
- Dylus D., *Polszczyzna w działalności Kościoła katolickiego na terenie Wielkich Katowic (do 1922)*, Katowice 2013.
- Grzebień L., *Stulecie Wydawnictwa Jezuickiego w Krakowie*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 25 (1972), s. 229-237.
- Gwóźdź J., *Kultura pisma i książki w żeńskich klasztorach dawnej Rzeczypospolitej XVI-XVIII wieku*, Katowice 2015.
- Klasztor Niepokalanego Poczęcia w Krakowie*, w: *Historyczne dziedzictwo karmelitów bosych*, archivecarmel.pl/wp-content/uploads/2019/01/BW01.pdf, s. 122-130, 14.05.2021.
- Kopiec J., *Wydawnictwo. Łyk historii, czyli o naszych korzeniach*, wydawnictwo .opole.pl/content/6-wydawnictwo, 08.01.2022.
- Kossakowska-Jarosz K., *Literatura hagiograficzna w obiegu masowym, czyli Żywoty świętych na Śląsku*, w: *Duktem czasów. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Mariana Kaczmarka (1934-1994)*, red. M. Bratuń, S. Gajda, J. Neuberg, Opole 1996, s. 101-109.
- Małaczyński F., *Realizacja odnowy liturgii w Polsce*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 43 (1990), s. 60-68.
- Misiurek J., *Marcin Rubczyński OCarm (+1794) – przedstawiciel duchowości karmelitańskiej w Polsce*, „Roczniki Teologiczne” 43,4 (1996), s. 209-220.
- Myszka D., *Kult bł. Matki Marceliny Darowskiej*, w: *Bł. Marcelina Darowska – dar na trzecie tysiąclecie. Ogólnopolska sesja naukowa z okazji dziesięciolecia beatyfikacji*, red. M. Chmielewski, J. Martynuska, Lublin – Szymanów 2007, s. 62-83.
- Myszor J., *Kościół na Górnym Śląsku*, Katowice 2010.
- Neujak A., *Cantate Domino! Śpiewnik kościelny dla szkół średnich na chór mieszany*, Królewska Huta 1931.
- Pudłocki T., *Ksiądz dr Wojciech Galant – popularyzator i nauczyciel*, „Nasz Przemyśl” 5 (2015), s. 41.
- Quinet A., *Dla najmniejszych: dwadzieścia lekcji katechizmu metodą czynną*, „Szkola Śląska” 11 (1934), s. 284-286.
- Socha I., *„Przykładne, użyteczne i zabawne”. O polskich książkach dla młodego odbiorcy na Śląsku w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku*, Katowice 2001.
- Szteinke A., *Reformackie korzenie Prowincji Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny*, w: *150 lat historii prowincji Wniebowzięcia Najświęt-*

szej Maryi Panny Zakonu Braci Mniejszych w Polsce, red. A. Barciak, W.J. Szytk, Katowice-Panewniki 2008, s. 9-52.

Witecki S., *Oświeceniowy kanon lektur i jego recepcja wśród płockiego duchowieństwa parafialnego w czasach biskupa Michała Jerzego Poniatowskiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 3 (2007), s. 515-538.

Worbs K., *Modlitewnik górnośląski „Droga do nieba” ks. Ludwika Skowronka. Studium historyczno-pastoralne* [mps], Lublin 1988.

Streszczenie

W artykule zaprezentowano najważniejsze pozycje księgozbioru Zgromadzenia Sióstr Służebniczek NMP w Panewnikach, który został przekazany Bibliotece Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego. Tworzą go wydawnictwa bardzo zróżnicowane, do najbardziej zaś wartościowych trzeba zaliczyć starodruk *Zywot Czci Godney Mátki Joanny Franciszki Fremiot* z 1693 roku. Jednak trzon kolekcji stanowią książki pochodzące z końca XIX i z pierwszej połowy XX wieku. Wyróżnia się wśród nich grupa lektur autorstwa osób konsekrowanych, które umieją przedstawić problematykę religijną w przystępny dla odbiorców sposób. Cechą ich publikacji jest uwzględnianie perspektywy pragmatycznej, gdyż miały one przyczynić się do pogłębienia duchowości czytelników oraz pomóc w spełnianiu praktyk pobożnych. Analizując omawiane pozycje, można zarazem dostrzec, że odzwierciedlają one najważniejsze nurty życia religijnego przełomu wieków.

Słowa kluczowe

Zgromadzenie Sióstr Służebniczek NMP, literatura religijna, biblioteki klasztorne

BOOKS FROM THE COLLECTION OF THE CONGREGATION OF THE SISTERS SERVANTS OF THE IMMACULATE CONCEPTION OF THE BLESSED VIRGIN MARY HELD BY THE LIBRARY OF THE FACULTY OF THEOLOGY OF THE UNIVERSITY OF SILESIA IN KATOWICE

Summary

The article presents the most important books from the collection of the Congregation of Sisters Servants of the Immaculate Conception of the

Blessed Virgin Mary in Panewniki, donated to the Library of the Faculty of Theology of the University of Silesia. The collection consists of various publications, among the most valuable of which is the old print entitled *The Life of the Venerable Mother Joanna Franciszka Fremiot*, dating back to 1693. However, the core of the collection consists of books dating from the end of the 19th and the first half of the 20th century. A remarkable group of books are those written by consecrated persons who were able to present the religious issues in a way accessible to the audience. The inclusion of the pragmatic perspective is their main distinctive feature – they were intended to deepen the spirituality of readers and to help them perform religious practices. The analysis of the works shows that they reflect the most important trends of the religious lifestyle at the turn of the centuries.

Keywords

Congregation of Sisters Servants of the Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary, religious writings, monastic libraries

Ks. MICHAŁ KŁAKUS¹

WYKAZ DOKUMENTÓW ZE SPUŚCIZNY KARD. AGOSTINA CASAROLEGO PRZECHOWYWANYCH W WATYKAŃSKIM ARCHIWUM SEKRETARIATU STANU A SPRAWA POLSKA

Osoba kard. Agostina Casarolego znana jest dobrze wszystkim, którzy śledzili politykę Watykanu wobec państw komunistycznych. Dla przypomnienia oto kilka informacji z jego życiorysu. Agostino Casaroli, urodzony 24 listopada 1914 roku w Castel San Giovanni (Piacenza, Włochy), zmarły 9 czerwca 1998 roku w Watykanie, pochodził z biednej rodziny. W maju 1937 roku po studiach w Seminarium Biskupim w Bedonii oraz w Collegio Alberoni w Piacenzy przyjął święcenia kapłańskie. Następnie podjął naukę w Papieskiej Akademii Kościelnej. W 1939 roku ukończył studia prawnicze w Ateneum Laterańskim. Rok później został mianowany archiwistą w Sekretariacie Stanu w Sekcji Nadzwyczajnych Spraw Kościelnych. W latach 1950-1961 zajmował się problematyką religijną w Ameryce Łacińskiej. W 1955 roku towarzyszył kard. Adeodatowi Piazzę i prałatowi Antoniowi Samorè w Rio de Janeiro (Brazylia) podczas pierwszej konferencji Episkopatu Ameryki Łacińskiej. W latach 1958-1961 był wykładowcą stylu dyplomatycznego w Papieskiej Akademii Kościelnej. W marcu 1961 roku został mianowany podsekreta-

---

¹ Institut Diocésain de Formation Pastorale, diocèse de Fréjus-Toulon.

rzem Kongregacji Nadzwyczajnych Spraw Kościelnych. W 1967 roku przyjął z rąk papież Pawła VI święcenia biskupie. Czwartego lipca 1967 roku mianowano go sekretarzem Kongregacji Nadzwyczajnych Spraw Kościelnych², a później przewodniczącym Papieskiej Komisji ds. Rosji, członkiem Komisji ds. Ameryki Łacińskiej i Duszpasterstwa Migracji i Turystyki, konsultantem Kongregacji Nauki Wiary i Kongregacji ds. Biskupów oraz Papieskiej Komisji do Rewizji Kodeksu Prawa Kanonicznego. W 1979 roku otrzymał godność kardynała i funkcję sekretarza stanu, został również prefektem Rady Spraw Publicznych Kościoła i przewodniczącym Papieskiej Komisji ds. Państwa Watykańskiego. Pierwszego grudnia 1990 roku Jan Paweł II przyjął rezygnację kard. Casarolego z urzędu sekretarza stanu, złożoną po ukończeniu siedemdziesięciu pięciu lat życia.

Agostino Casaroli był architektem watykańskiej *Ostpolitik*³. W 1961 roku uczestniczył w odbywającej się w Wiedniu Konferencji

---

² Od 1968 roku Rada Spraw Publicznych Kościoła.

³ Do najważniejszych publikacji na temat roli, jaką odegrał kard. Casaroli jako przedstawiciel Watykanu w relacjach z państwami komunistycznymi, należą: G. Barberini, *Stato socialista e Chiesa cattolica in Polonia. Storia, politica, diritto*, Bologna 1983; tenże, *La politica internazionale della Santa Sede, 1965-1990*, Napoli 1992; tenże, *L'Ostpolitik della Santa Sede. Un dialogo lungo e faticoso*, Bologna 2007; tenże, *La diplomazia di Mons. Agostino Casaroli*, Bologna 2009; *La politica del dialogo. Le Carte Casaroli sull'Ostpolitik Vaticana*, red. G. Barberini, Bologna 2008; *Pro Fide et Iustitia: Festschrift für Agostino Kardinal Casaroli*, red. H. Schambeck, Berlin 1984; H. Schambeck, *Agostino Kardinal Casaroli. Glaube und Verantwortung: Ansprachen und Predigten*, Berlin 1989; tenże, *Agostino Kardinal Casaroli. Wegweiser zur Zeitenwende – letzte Beiträge*, Berlin 1999; A. Santini, *Agostino Casaroli. Uomo del dialogo*, Edizioni San Paolo 1993; A. Riccardi, *Il Vaticano e Mosca*, Roma 1993; *Il Filo sottile. L'Ostpolitik vaticana di Agostino Casaroli*, red. A. Melloni, Bologna 2006; A. Melloni, *L'altra Roma. Politica e S. Sede durante il Concilio Vaticano II (1959-1965)*, Bologna 2010; A. Casaroli, *Nella Chiesa per il mondo. Omelie e discorsi*, Milan 1987; P. Wójcik, *Il governo e la Chiesa in Polonia di fronte alla diplomazia vaticana (1945-1978)*, Verona 2016; M. Lavopa, *La diplomazia dei „piccoli passi”. L'Ostpolitik vaticana di Mons. Agostino Casaroli*, Roma 2013; tenże, *Mgr Agostino Casaroli, un habile „tisseur de dialogues européens” (1963-1975)*, „Revue de l'Histoire des Religions” 1 (2014), doi.org/10.4000/rhr.8196, 10.01.2022; A. Grajewski, *Relacje między PRL a Stolicą Apostolską w latach 1958-1966 w kontekście watykańskiej „polityki wschodniej”. Zarys problematyki*, w: *Kościół i Prymas Stefan Wyszyński 1956-1966*, red. A. Dziurok, W.J. Wysocki, Katowice – Kraków 2008, s. 47-62; tenże, *Miejsce i znaczenie PRL w watykańskiej polityce wschodniej w latach siedemdziesiątych*, w: *Od Piłsudskiego do Wałęsy. Studia z dziejów Polski w XX w.*, red. K. Persak, Warszawa 2008, s. 409-424; tenże, *Kardynałowie Stefan Wyszyński i Agostino Casaroli. Dwie osobowości i dwie koncepcje polityki wschodniej Watykanu*, „Studia Prymasowskie” 3 (2009), s. 51-79; tenże, *Przywódca Kościoła katolickiego w Europie Środkowo-Wschodniej wobec komunizmu i nowego ładu europejskiego w XX wieku*, „Zaranie Śląskie. Seria druga” 2 (2015), s. 7-16.

Narodów Zjednoczonych ds. Stosunków Dyplomatycznych. Dwa lata później (1963) odbył dwie podróże: do Budapesztu (Węgry) i Pragi (Czechosłowacja), aby wznowić przerwane wiele lat wcześniej kontakty z rządami komunistycznymi. W 1966 roku podpisał w Belgradzie protokół między Stolicą Apostolską a Federacyjną Republiką Jugosławii, który obejmował wymianę wysłanników w celu wznowienia stosunków zerwanych w 1952 roku. Regularnie odwiedzał kraje za żelazną kurtyną⁴. W 1971 roku w Moskwie po raz pierwszy po pięćdziesięciu latach doszło do oficjalnego kontaktu dyplomatycznego między przedstawicielami rządu sowieckiego i Stolicą Apostolską (Casaroli powróci tam w 1988 roku na obchody tysiąclecia chrześcijańskiej Rosji). Odwiedził też Kubę (1974). Wielokrotnie (1967, 1974, 1979, 1981) był w Polsce w celu nawiązania kontaktów z episkopatem, duchowieństwem i świeckimi.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie materiałów archiwalnych pozostawionych przez kard. Casarolego, a dotyczących spraw Kościoła w Polsce⁵.

⁴ Czechosłowacja (1973, 1975), NRD (1975), Węgry (1979, 1990), Jugosławia (1970).

⁵ Po upadku komunizmu ukazało się wiele publikacji źródłowych na temat relacji państwo – Kościół w PRL. Warto wspomnieć o książkach autorstwa P. Rainy (*Kościół w PRL. Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945-1989*, t. 1-3, Poznań 1994-1996; *Cele polityki władz PRL wobec Watykanu. Tajne dokumenty 1967-1989*, Warszawa 2001; *Arcybiskup Dąbrowski – rozmowy watykańskie*, Warszawa 2001) czy A. Friszkego (*PRL wobec Kościoła. Akta Urzędu do Spraw Wyznań (1970-1978)*, Warszawa 2010). Tematykę relacji dyplomatycznych między władzami PRL, Episkopatem Polski i Watykanem poruszają prace: E. Pałygi (*Polsko-watykańskie stosunki dyplomatyczne. Od zarania II Rzeczypospolitej do pontyfikatu papieża – Polaka*, Warszawa 1988); G. Barberiniego (*Stato socialista e Chiesa cattolica in Polonia*); A. Dudka i R. Gryza (*Komuniści i Kościół w Polsce (1945-1989)*, Kraków 2006), J. Żaryna (*Stolica Apostolska wobec prymasa Wyszyńskiego (1948-1981)*, w: *Prymas Stefan Kardynał Wyszyński – świadek Ewangelii i tradycji narodowych. Materiały z sesji naukowej w Wyższym Seminarium Duchownym w Kielcach 19 maja 2001 roku*, red. K. Gurda, T. Gacia, Kielce 2001, s. 58-72; *Dzieje Kościoła Katolickiego w Polsce (1944-1989)*, Warszawa 2003), Z. Zielińskiego (*Kościół w Polsce 1944-2007*, Poznań 2009), A. Grajewskiego (*Kompleks Juda-sza. Kościół zraniony. Chrześcijaństwo w Europie Środkowo-Wschodniej między oporem a kolaboracją*, Poznań 1999); P. Buhlera (*Histoire de la Pologne communiste. Autopsie d'une imposture*, Paris 1997); A. Macchii (*Chiesa e Stato in Polonia durante il periodo comunista*, Roma 2006), P. Chenux (*L'Église catholique et le communisme en Europe (1917-1989)*, Paris 2009); R. Łatki (*Episkopat Polski wobec stosunków państwo – Kościół i rzeczywistości społeczno-politycznej PRL 1970-1989*, Warszawa 2019); A. Dudka (*Problem normalizacji stosunków między PRL a Stolicą Apostolską w latach 1971-1977*, „Mazowieckie Studia Humanistyczne” 5,2 (1999), s. 63-75); R. Bendera (*Relacje dyplomatyczne między władzami PRL a Stolicą Apostolską po drugiej wojnie światowej*, „Zeszyty Społeczne KIK” 10 (2002), s. 169-181), W. Bułhaka (*NATO czy Matka Boska Częstochowska? Niektóre aspekty watykańskiej polityki wschodniej w latach*

W testamentie zmarły dostojnik kościelny wykonawczynią swej ostatniej woli mianował siostrzenicę Oriettę Casaroli Zanoni⁶. Znaczną część księgozbioru (ok. 2 tys. pozycji) przekazano władzom rodzinnego miasta kardynała, Castel San Giovanni. Były to głównie książki otrzymywane w darze w różnych miejscach i w rozmaitych okolicznościach. Niektóre noszą dedykacje osobistości z odwiedzanych miast. Stowarzyszeniu Centro Studi Cardinale Agostino Casaroli (założonemu w 1997 roku, z siedzibą w Seminarium Biskupim w Bedonii)⁷, którego głównym celem jest „gromadzenie dokumentów i promowanie studiów dotyczących życia i pracy kard. Agostina Casarolego”⁸, Orietta Casaroli Zanoni powierzyła pieczę nad przedmiotami, fotografiami, nagraniami audiowizualnymi, książkami, materiałami dokumentacyjnymi, które należały do kardynała. Stowarzyszeniu przekazano też część księgozbioru. Liczne książki dotyczą życia i działalności Kościoła i Watykanu w okresie od pontyfikatu Piusa XII do Jana Pawła II, w tym soboru i dyplomacji papieskiej. Wśród przedmiotów znajdują się rzeczy osobiste kardynała, takie jak jego szaty kościelne, pastorał, listy nominacyjne, dyplomy i wyróżnienia państwowe, ponadto prezenty od władz państwowych oraz mieszkańców odwiedzanych krajów, m.in. dwie kompozycje wykonane z węgla kamiennego i przekazane mu przez śląskich górników w 1967 roku.

Rodzina zmarłego zachowała dla siebie pewne pamiątki o wartości emocjonalnej.

---

sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w., w: *Yesterday. Studia z historii najnowszej. Księga dedykowana Jerzemu Eislerowi w 65. rocznicę urodzin*, red. J. Olaszek, Warszawa 2017, s. 917-941); W. Kucharskiego (*Próby nawiązania stosunków dyplomatycznych między PRL a Stolicą Apostolską w latach 1965-1974 w świetle depeš polskiej ambasady we Włoszech*, „Dzieje Najnowsze” 45,3 (2013), s. 103-124); M. Mroza (*Watykańska polityka wschodnia wczoraj i dziś. Stolica Apostolska i dyplomacja watykańska wobec komunizmu i transformacji ustrojowej w Europie Środkowej i Wschodniej w latach 1958-2010*, Toruń 2011). Jednak ze względu na brak dostępu do źródeł watykańskich w powyższych publikacjach problematyka relacji Watykan – Kościół w Polsce – władze partyjno-państwowe PRL nie zostały ukazane w pełnym świetle. P. Wójcik wykorzystał w swojej pracy część źródeł opublikowanych przez Giovanniego Barberiniego (*La politica del dialogo*).

⁶ Więcej na ten temat: P.G. Agostinelli, E. Nironi, *L'archivio Agostino Casaroli*, w: *Il filo sottile*, s. 345-369.

⁷ Agostino Casaroli studiował w tym seminarium i po święceniach często tu wracał.

⁸ Casaroli Punto Cardinale, 1914-2014. *Un Centenario importante, tutto da seguire*, cardinalcasaroli.it, 08.12.2021.

W spuściznie po zmarłym kardynale pozostało również archiwum, którym zainteresowali się pracownicy Watykanu. Pierwotnie zostali poinformowani, że wszystkie papiery pochodzące z Sekretariatu Stanu zostały już zwrócone, pozostałe zaś miały być uważane za prywatne. W archiwum zachowało się jednak wiele dokumentów dotyczących pracy Casarolego w Sekretariacie Stanu Stolicy Apostolskiej. Jest to zbiór pokaźny, liczący 20 m.b., składający się ze 193 jednostek archiwalnych (kartonów, wł. *buste*) zawierających około 136 tys. dokumentów. Są to oryginalne notatki, kopie sprawozdań z posiedzeń Sekretariatu Stanu, notki przygotowawcze do spotkań papieża z biskupami lub głowami państw, poufne raporty episkopatów krajów wschodnich, listy biskupów do papieża. W rzeczywistości był to materiał, który kard. Casaroli zachował w celu napisania swoich wspomnień, które ostatecznie opublikowano po jego śmierci w 2000 roku pt. *Męczeństwo cierpliwości*⁹. Dokumenty te zostały przekazane Archiwum Państwowemu w Parmie. Część z nich opublikował w formie wyboru źródeł Giovanni Barberini¹⁰. Czy jednak materiały te należało uznać za prywatne papiery kardynała, czy raczej ze względu na pochodzenie oraz charakter były to dokumenty należące do Stolicy Apostolskiej?¹¹ Koniec końców, wzięwszy pod uwagę charakter dokumentów, w 2015 roku przekazano je watykańskiemu Sekretariatowi Stanu.

Począwszy od 2020 roku, kiedy z polecenia papieża Franciszka otwarto dla badaczy archiwa watykańskie obejmujące pontyfikat Piusa XII, zdecydowano o możliwości zapoznania się w Archiwum Historycznym Sekretariatu Stanu ze spuścizną kard. Casarolego¹². Jak już wspomniano, tworzą ją 193 posyty, w których zebrano do-

---

⁹ A. Casaroli, *Il martirio della pazienza. La Santa Sede e i paesi comunisti (1963-1989)*, red. P.F. Casula, G.M. Vian, Torino 2000 (wyd. polskie: *Pamiętniki. Męczeństwo cierpliwości. Stolica Święta i kraje komunistyczne (1963-1990)*, Warszawa 2001).

¹⁰ G. Barberini, *La politica del dialogo*.

¹¹ O problematyce własności przechowywanych w zbiorach prywatnych archiwaliów związanych z działalnością osób publicznych: zob. R. Notarianni, *Archivi personali di uomini politici e pubblici: problemi di riordinamento*, Roma 1997.

¹² Zagadnienia poruszane w spuściznie kard. Casarolego wybiegają czasowo poza pontyfikat Piusa XII. Archivio Storico della Segreteria di Stato – Sezione per i Rapporti con gli Stati, Fondo Spogli: Card. Agostino Casaroli (dalej: ASRS, AA.EE.SS., FS. CAC), vatican.va/roman_curia/secretariat_state/sezione-rapporti-stati/archivio-storico/bibliografia/bibliografia_it.html, 25.01.2022.

kumenty związane z watykańską działalnością kardynała¹³. Wśród nich znaczną część zajmują dokumenty dotyczące spraw Kościoła w Polsce.

Zachowały się m.in. listy i telegramy polskich działaczy i duchownych katolickich do sekretarza stanu (m.in. ks. Witolda Madeja, ks. Wojciecha Zinka, Tadeusza Mazowieckiego, Janusza Zabłockiego)¹⁴, a także materiały dotyczące wizyt w Watykanie: ministra spraw zagranicznych PRL Stefana Olszowskiego w 1973 roku oraz I sekretarza PZPR Edwarda Gierka w 1977 roku¹⁵. W kartonie dotyczącym stosunków Stolicy Apostolskiej z ZSRR¹⁶ można odnaleźć ówczesnie tajny list prymasa Polski do Sekretariatu Stanu z 1965 roku na temat sytuacji religijnej w Związku Sowieckim¹⁷. Materiały zgromadzone w poszycie 87¹⁸ i 88¹⁹ pozwalają bliżej poznać zaangażowanie antykomunistyczne abp. Józefa Gawliny oraz działania podejmowane w Watykanie za wiedzą Sekretariatu Stanu na rzecz „Kościoła milczenia”²⁰. Zachowały się również materiały związane z pielgrzymkami papieża Jana Pawła II do Polski w latach 1979 i 1987²¹. Jako ciekawostkę można potraktować życiorys krakowskiego kard. Jana Puzyny przechowywany w poszycie 163.

Najbardziej interesujące dla badacza relacji między Kościołem a władzami PRL są dokumenty z serii Paesi dell’Est. Relazioni tra la Santa Sede e Polonia²². Znajdują się tam zarówno sprawozdania i stenogramy rozmów z władzami państwowymi, memoriały i analizy Sekretariatu Stanu na temat sytuacji religijnej w Polsce, kopie listów prymasa Polski kierowane do Watykanu, jak i odręczne notatki kard. Casarolego sporządzane podczas wizyt w Polsce oraz w Sekretariacie

¹³ P.G. Agostinelli, E. Nironi, *L'archivio Agostino Casaroli*, s. 359-368.

¹⁴ ASRS, AA.EE.SS., FS. CAC, poszyt 9.

¹⁵ ASRS, AA.EE.SS., FS. CAC, poszyt 58.

¹⁶ ASRS, AA.EE.SS., FS. CAC, poszyt 80.

¹⁷ ASRS, AA.EE.SS., FS. CAC, S. Wszyński, Nota sub secreto sulla situazione in Unione Sovietica ricevuta dal Card. Wszyński nell'ottobre 1965, 15 luglio 1965.

¹⁸ ASRS, AA.EE.SS., FS. CAC, Paesi dell'est – Comunismo e ateismo.

¹⁹ ASRS, AA.EE.SS., FS. CAC, Paesi dell'est – Ostpolitik e rapporti con Paesi comunisti.

²⁰ Czym był „Kościół milczenia”: zob. *Chiesa del silenzio e diplomazia pontificia 1945-1965 (Umlčaná církev a pápežská diplomacia 1945-1965)*, red. E. Hraboviec, G. Brugnotta, P. Jurčaga, Città del Vaticano 2018.

²¹ ASRS, AA.EE.SS., FS. CAC, poszyt 89 i 92.

²² ASRS, AA.EE.SS., FS. CAC, poszyty 75-79.

Stanu. Materiały zawarte w tym zbiorze są bogatym i tylko częściowo znanym źródłem informacji dotyczących polityki (i postawy) Stolicy Apostolskiej wobec Kościoła i władz w Polsce.

Dotychczas ukazało się drukiem trzydzieści osiem dokumentów z omawianego zbioru kard. Casarolego²³. Warto wspomnieć, że w niniejszym opracowaniu zamieszczono podział akt przyjęty w archiwum Sekretariatu Stanu. Różni się on od układu papierów stosowanego w archiwum w Parmie²⁴. Prawdopodobnie po jego przejęciu przez archiwistów watykańskich dokonano ponownej numeracji dokumentów. Warto wspomnieć, że spuścizna została zdigitalizowana i dostępna jest dla badaczy jedynie w formie skanów. W tym celu należy wystosować wnioski do Sekretariatu Stanu, do którego załącza się rekomendację wyższej uczelni lub przełożonego kościelnego. Po otrzymaniu zgody (zwykle po kilku tygodniach) badacz może zarezerwować wizytę w archiwum, gdzie przy stanowiskach komputerowych ma możliwość kwerendy oraz odpłatnego zamawiania kopii interesujących go papierów.

Dokumenty

Città del Vaticano, Archivio Storico della Segreteria di Stato – Sezione per i Rapporti con gli Stati, Fondo Spogli: Card. Agostino Casaroli, Paesi dell'Est – Relazioni tra la Santa Sede e la Polonia (pos. [posizioni] 75-79)²⁵

Pos. [Posizione] 75: Paesi dell'Est – Relazioni tra la Santa Sede e la Polonia 1

- 1-3. Carte sciolte: 12.9. Polonia: relazioni tra la Santa Sede e la Polonia 1945 dicembre 7 – 1979 aprile 2.
1. 1945 dicembre 7. Denuncia del Concordato con la Santa Sede da parte del Governo Provvisorio dell'Unità Nazionale della Repubblica Polacca.

---

²³ G. Barberini, *La politica del dialogo*, s. 549-701.

²⁴ P.G. Agostinelli, E. Nironi, *L'archivio Agostino Casaroli*, s. 358-367.

²⁵ Zamieszczona numeracja pochodzi z Archivio Storico della Segreteria di Stato.

2. 1953 febbraio 9 – 1953 maggio: decreto sulla nomina di ecclesiastici alle cariche della Chiesa e aggiornamento di fedeltà.
3. 1957 giugno 15, Città del Vaticano, Lettera di Mons. Domenico Tardini²⁶ al Card. Stefan Wyszyński, Vaticano 15 giugno 1957.
4. 1960 maggio 12 – 1965 Varsavia, La situazione religiosa e le istituzioni religiose in Polonia.
  - Nota di Luigi Poggi²⁷ sulla posizione di gruppi di ispirazione cattolica nella dieta del 1961 (da un rapporto inviato dall'ambasciatore di Francia in Polonia al Ministro degli Esteri di Parigi il 26 maggio 1961).
  - Nota di Luigi Poggi sui soprusi compiuti dal regime comunista contro la Chiesa, 11 dicembre 1961.
  - Nota di Luigi Poggi sulle organizzazioni cattoliche laiche in Polonia, 11 maggio 1962.
  - Notizie sulla situazione religiosa [24 nov. 1962].
  - Memoria sulla situazione religiosa in Polonia e la storia dei rapporti tra Stato e Chiesa sotto regime comunista, giugno 1963²⁸.
  - L. Poggi, gruppi che si dicono „cattolici” nella Dieta eletta nel 1961, 6 marzo 1964.
5. 1963 maggio 20 – 1963 dicembre 2, Vaticano, contatti tra il Card. Wyszyński e il governo polacco e tra la Santa Sede e il governo polacco.
  - Appunto di Samorè²⁹ con ann. [con l'annotazione] di Giovanni XXIII, 23 maggio 1963.
  - Nota, 21 maggio 1963.

---

²⁶ Domenico Tardini (1888-1961) – substytut w Sekretariacie Stanu (1935-1937), sekretarz Kongregacji Spraw Nadzwyczajnych Kościoła (1937-1952), sekretarz ds. relacji z państwami w Sekretariacie Stanu (1952-1958), sekretarz stanu i kardynał od 1958, arcybiskup w 1958, archiprezbiter Bazyliki św. Piotra na Watykanie od 1959 roku.

²⁷ Luigi Poggi (1917-2010) – święcenia kapłańskie (1940), dyplomata watykański w Sekretariacie Stanu (od 1945), arcybiskup (1965), kardynał (1994).

²⁸ G. Barberini, *La politica del dialogo*, s. 550-563.

²⁹ Antonio Samorè (1905-1983) – w latach 1932-1938 na placówce dyplomatycznej na Liwie, następnie w Berlinie, w latach 1938-1947 współpracownik Tardiniego, sekretarz (1953-1967) i prefekt (1967-1968) Kongregacji Spraw Nadzwyczajnych Kościoła, kardynał (1967), prefekt Kongregacji Dyscypliny Sakramentów (1968-1974), archiwista i bibliotekarz watykański od 1974 roku.

- Appunto di Luigi Poggi sul desiderio del governo di Varsavia di avere contatti con la Santa Sede, con ann. Di Samorè; 16 ottobre 1963 – 22 ottobre 1963³⁰.
  - Appunti di Luigi Poggi riguardanti un eventuale accordo tra la Santa Sede e il governo polacco e in accompagnamento a doc. [documento] 2 dicembre 1963; Indizi che dimostrano la tendenza del regime in Polonia ad un accordo con la Santa Sede, esposto del card. Wyszyński, 2 novembre 1963³¹.
  - Nota sui contatti del Card. Wyszyński ed il governo negli anni 1957-58³².
6. 1963 luglio 7 – 1964 maggio 27, Łódź, Lettera e promemoria dell'avvocato Stefan Kaczorowski³³.
  7. 1964 aprile 29, Varsavia, Lettera dell'Episcopato Polacco al Governo della Repubblica Popolare Polacca e all'attenzione del presidente Józef Cyrankiewicz³⁴.
  8. 1964 maggio 9 – 1967 febbraio 8, Breslavia (Wrocław), Brescia, Roma, Scharding (Austria), Corrispondenza relativa alla diffusione in Polonia delle opere di Fredrich Wilhelm Foerster.
  9. 1965 aprile 6 – 1965 luglio 10, s. l. Primi incontri confidenziali tra Mons. Casaroli e l'ambasciatore polacco in Italia Willmann.
    - Appunto di Mons. Casaroli sul primo incontro (5 aprile 1965) con l'ambasciatore Willmann³⁵, 6 aprile 1965 – 8 aprile 1965³⁶.
    - Appunto di Mons. Casaroli sul secondo incontro (7 luglio 1965) con l'ambasciatore Willmann, 8 luglio 1965 – 10 luglio 1965³⁷.
  10. 1966 giugno 5 – 1966 settembre 12, Varsavia, Roma, trattative dirette ed indirette con il governo polacco e nuovi incontri tra Mons. Casaroli e l'ambasciatore polacco in Italia Willmann.

---

³⁰ G. Barberini, *La politica del dialogo*, s. 565-566.

³¹ *Tamże*, s. 567-571.

³² *Tamże*, s. 149-150.

³³ Stefan Kaczorowski (1900-1988) – adwokat, po 1957 roku obrońca w procesach dotyczących zagadnień religijnych.

³⁴ Józef Cyrankiewicz (1911-1989) – polski komunista, premier rządu (1947-1952; 1954-1970).

³⁵ Adam Willmann (1908-1995) – ambasador PRL na Węgrzech (1955-1959), we Włoszech (1962-1967), wiceminister spraw zagranicznych (1969-1972).

³⁶ G. Barberini, *La politica del dialogo*, s. 571-572.

³⁷ *Tamże*, s. 573-575.

- Appunto di Montalvo su eventuale intervento della Santa Sede presso il Card. Wyszyński con ann. del Card. Cigognani³⁸, 7 giugno 1966.
- Appunto di Mons. Casaroli sull'incontro del 15 giugno 1966 con l'ambasciatore Willman, 16 giugno 1966³⁹.
- Nota di Montalvo⁴⁰ sull'incontro avuto da Gottfried M.A. Kusen⁴¹, collaboratore di Radio Vaticana, con Ignacy Krasicki⁴² corrispondente a Roma della Radio-TV polacca e con Kazimierz Dzierżykraj-Morawski⁴³, appartenente al gruppo „Pax”, con ann. di Mons. Casaroli, 17 giugno 1966 – 18 giugno 1966.
- Nota strettamente riservata di Mons. Casaroli, 21 giugno 1966.
- Appunto di Montalvo sul colloquio avuto da Mons. Casaroli con Janusz Zabłocki⁴⁴, deputato del gruppo „Znak” in data 2 luglio 1966; 2 luglio 1966 – 4 luglio 1966.
- Nuovo appunto del sig. Kusen circa colloquio con il giornalista Krasicki, nota di Montalvo con ann. di Samorè ed altri, 12 luglio 1966 – 14 luglio 1966.
- Nota di Montalvo per la Secoda Sezione sul testo di appunti approvati dal Santo Padre, 15 luglio 1966.
- Eventuali contatti fra la Santa Sede e il Regime polacco, appunto di Montalvo con nota del Card. (!) Felici⁴⁵, 2 agosto 1966 – 8 agosto 1966.
- Pensiero dell'E.mo Card. Wyszyński circa le „avances” del governo, appunto di mons. Casaroli, 10 settembre 1966 – 12 settembre 1966.

---

³⁸ Amleto Giovanni Cicognani (1883-1973) – sekretarz stanu Stolicy Apostolskiej (1961-1969).

³⁹ G. Barberini, *La politica del dialogo*, s. 576-577.

⁴⁰ Gabriel Montalvo Higuera (1930-2006) – duchowny katolicki pochodzenia kolumbijnskiego (1953), w służbie Sekretariatu Stanu, mianowany arcybiskupem (1974) i nuncjuszem w Hondurasie i Nikaragui.

⁴¹ Gottfried Kusen (1901-1978) – dziennikarz pochodzenia niemieckiego, pracownik Radia Watykańskiego (1949-1969), tajny współpracownik węgierskich służb bezpieczeństwa.

⁴² Ignacy Krasicki (1929-2018) – polski komunista, współpracownik SB, korespondent Polskiego Radia w Rzymie (1961-1967).

⁴³ Kazimierz Dzierżykraj-Morawski (1929-2012) – korespondent prasowy w czasie II Soboru Watykańskiego, związany z Chrześcijańskim Stowarzyszeniem Społecznym.

⁴⁴ Janusz Zabłocki (1926-2014) – zastępca redaktora naczelnego „Więzi” (1961-1962), członek zarządu KIK (1960-1965; 1968-1969), poseł „Znaku” (1965-1981).

⁴⁵ Pericle Felici (1911-1982) – kardynał (1967), sekretarz Kurii Rzymskiej (1960-1967), sekretarz generalny soboru.

11. 1966 settembre 5 – 1967 ottobre 10; Incontri tra Mons. Casaroli e il deputato Andrea Werblan, presidente della Commissione per l'Istruzione Pubblica e la Scienza.
  - Appunto di Mons. Casaroli sul suo colloquio con il Sig. Werblan⁴⁶.
  - Appunto di Mons. Casaroli sui contatti avuti con il Sig. Werblan⁴⁷.
  - Appunto di Mons. Casaroli sui contatti avuti a Varsavia dal Rev. Czapła⁴⁸ con il Card. Wyszyński⁴⁹.
  - Proposta di un nuovo incontro con un rappresentante del governo, appunto con. ann. di Mons. Casaroli, 29 ottobre 1966 – 30 ottobre 1966⁵⁰.
  - Nuovo incontro con l'inviato del governo di Varsavia, sig. Andrea Werblan, appunto di Mons. Casaroli, 6 novembre 1966⁵¹.
  - Relazione di Mons. Casaroli relativa al colloquio con il deputato Werblan avvenuto a Roma il 9 ottobre 1967; 10 ottobre 1967 (Polonia 541)⁵².
12. 1966 ottobre 15 – 1966 dicembre 5; Varsavia, s. l. Viaggi di mons. Franco Costa⁵³ (19-23 novembre 1966) e di Mons. Casaroli, accompagnato da Mons. Andrzej Deskur⁵⁴ (24-[...] novembre 1966) a Varsavia.
  - Appunto di Mons. Casaroli, con. ann. in accompagnamento a doc. 26 ottobre 1966 – 28 ottobre 1966.
  - Lettera riservata – personale di Enrico Aillaud⁵⁵, ambasciatore d'Italia in Polonia a Mons. Costa, Varsavia 15 ottobre 1966.
  - Appunto di Mons. Casaroli, 12 novembre 1966.

---

⁴⁶ G. Barberini, *La politica del dialogo*, s. 577-578.

⁴⁷ *Tamże*, s. 578-579.

⁴⁸ Stanisław Czapła (1907-1971) – pallotyn (święcenia 1934), przełożony prowincji polskiej (1947-1959), profesor liturgiki.

⁴⁹ G. Barberini, *La politica del dialogo*, s. 579-580.

⁵⁰ *Tamże*, s. 580-582.

⁵¹ *Tamże*, s. 582-584.

⁵² *Tamże*, s. 621-624.

⁵³ Franco Costa (1904-1977) – biskup (1963).

⁵⁴ Andrzej Maria Deskur (1924-2011) – kardynał (1985), pracownik Sekretariatu Stanu, podsekretarz w Papieskiej Komisji ds. Kinematografii i Radia (1964).

⁵⁵ Enrico Aillaud (1911-2004) – ambasador włoski w Warszawie (1962-1968) i Wiedniu (1970-1973).

- Relazione di Mons. Franco Costa sul suo viaggio non ufficiale a Varsavia del 19-23 novembre 1966; 24 novembre 1966⁵⁶.
  - Nota di Mons. Casaroli in accompagnamento a doc. 2 dicembre 1966; relazione di Mons. Casaroli sui contatti avuti a Varsavia (Card. Wyszyński, Mons. Dąbrowski⁵⁷, Andrea Werblan) e riguardo eventuale viaggio del Santo Padre a Częstochowa, 2 dicembre 1966⁵⁸.
  - Relazione di Mons. Casaroli sull'incontro del 24 novembre con il Card. Wyszyński in merito ad eventuali trattative con il governo sulle questioni ecclesiastiche e con breve appunto sull'incontro con il deputato Andrea Werblan del 29 novembre; 2 dicembre 1966.
  - Nota di Mons. Casaroli in accompagnamento a doc. 5 dicembre 1966; Proposte riguardanti la Chiesa e lo Stato (massime), testo.
  - Nota di Mons. Casaroli, Polonia – conclusione della mia visita agli Ecc.mi Vescovi, 8 aprile 1967.
13. 1966 novembre 25 – 1966 novembre 30 appunti manoscritti.
  14. 1966 dicembre 16 – 1967 febbraio 15; Varsavia, Parigi, Lettera di Mons. Zygmunt Choromański⁵⁹ al maresciallo Zenon Kliszko⁶⁰; Lettera di Maria Winowska⁶¹ a Mons. Casaroli 15 febbraio 1967.
  15. 1966 novembre 22, Roma (S. Pietro), Lettera del Santo Padre Paolo VI al Card. Stefan Wyszyński, 22 novembre 1966.
  16. 1957 – 1967 giugno 10; Varsavia, Roma, Chiaramonte, Roma, Polonia, varie località, s. l. Viaggio di Mons. Casaroli in Polonia [13 febbraio – 7 marzo 1967].
    - Appunto di Mons. Casaroli per il Santo Padre Paolo VI sulla prossima partenza per la Polonia, 10 febbraio 1967, allegato:

⁵⁶ G. Barberini, *La politica del dialogo*, s. 586-597.

⁵⁷ Bronisław Dąbrowski (1917-1997) – dyrektor Sekretariatu KEP (od 1950), biskup pomocniczy w Warszawie (1961-1993).

⁵⁸ G. Barberini, *La politica del dialogo*, s. 597-605.

⁵⁹ Zygmunt Choromański (1892-1968) – biskup pomocniczy w Warszawie, sekretarz KEP (1946-1968).

⁶⁰ Zenon Kliszko (1908-1989) – członek Biura Politycznego KC PZPR (1959-1970), przewodniczący Komisji Ideologicznej KC PZPR (1963-1970).

⁶¹ Maria Winowska (1904-1993) – polska pisarka i publicystka katolicka. Od 1940 roku we Francji. Uczestniczka Francuskiego Ruchu Oporu. Aktywna działaczka na emigracji. Bliska współpracowniczka kard. Wyszyńskiego w czasie jego wyjazdów zagranicznych. W swoich książkach (pod pseudonimem Claude Naurois, Pierre Lennert) opisywała m.in. politykę władz komunistycznych wobec Kościoła w Polsce.

- progetto di lettera del Santo Padre Paolo VI al Card. Wyszyński e al Clero polacco, Roma (S. Pietro) 10 febbraio 1967, lettera del Santo Padre Paolo VI al Card. Wyszyński e al clero polacco⁶².
- Appunto su persone e rappresentanze da incontrare, 14 febbraio 1967.
  - Relazione riservata in riferimento alla visita di Mons. Casaroli in Polonia, 14 febbraio 1967.
  - Nota di Deskur in accompagnamento a doc. 6 marzo 1967 – 8 marzo 1967.
  - Nota di Deskur in accompagnamento a doc. datt. [data] 8 marzo 1967; la visita di Mons. Agostino Casaroli e Mons. Andrzej Deskur a Jasna Góra le 21 février 1967, promemoria.
  - Nota di Mons. Casaroli sui primi contatti avuti con l'episcopato, il clero e il laicato cattolico di Varsavia e delle diocesi del Sud, 8 marzo 1967⁶³.
  - Lettere del conte Bolesław Piasecki⁶⁴, fondatore dell'associazione „Pax” a Mons. Casaroli, Varsavia 11 marzo 1967.
17. 1967 febbraio 20 – 1967 aprile 6, Polonia.
18. 1966 maggio 27 – 1967 marzo 6, Łódź, Varsavia.

Pos. 76: Paesi dell'Est – Relazioni tra la Santa Sede e la Polonia 2

19. 1967 marzo 8 – 1967 dicembre 15, Varsavia, Cracovia, Polonia: varie località. Viaggio di Mons. Casaroli in Polonia (13-24 marzo 1967).
- Raporto di C. Seyfert⁶⁵; 15 marzo 1967.
  - Nota di Mons. Casaroli sul suo secondo viaggio in Polonia, 25 marzo 1967⁶⁶.
20. 1967 marzo 17 – 1967 aprile 10, Varsavia, Polonia: varie località, viaggio di Mons. Casaroli in Polonia (29 marzo – 7 aprile 1967).

---

⁶² G. Barberini, *La politica del dialogo*, s. 609-611.

⁶³ *Tamże*, s. 611-614.

⁶⁴ Bolesław Piasecki (1915-1979) – polityk, założyciel tygodnika „Dziś i Jutro” (1945), współzałożyciel i przewodniczący Stowarzyszenia „Pax” (1952-1979). Opowiadał się za współpracą katolików z komunistami w Polsce. Watykan potępił jego tezy (1955).

⁶⁵ Conrad Seyfert – ambasador Królestwa Belgii w PRL.

⁶⁶ G. Barberini, *La politica del dialogo*, s. 614-616.

- Minuta di nota di Mons. Casaroli sulla conclusione della visita ai vescovi di Polonia, 8 aprile 1967 – 10 aprile 1967⁶⁷.
21. 1967 aprile 20, Varsavia. Lettera riservata di Enrico Aillaud, ambasciatore d'Italia in Polonia.
  22. 1967 agosto 3, La Santa Sede verso il riconoscimento della linea Oder-Neisse.
  23. Il caso della Lituania e della divisione della Polonia, memoria [b.d.].
  24. 1967 ottobre 20 – 1967 dicembre 3, Città del Vaticano. Corrispondenza per Mons. Casaroli.
  25. 1968 febbraio 2, Roma, L'associazione „Pax”.
  26. 1968 settembre 1 – 1969 ottobre 13, Varsavia, Gniezno. Documenti ricevuti da Mons. Casaroli in data 13 ottobre 1969 da parte del Card. Wyszyński.
    - Memoria sui motivi di disaccordo fra lo Stato e la Chiesa cattolica in Polonia, Varsavia settembre 1969 – 13 ottobre 1969, Card. Wyszyński, 13 X 1969.
  27. 1968 novembre – 1968 novembre 7 (!), Varsavia. Documenti ricevuti da Mons. Casaroli in data 8 novembre 1968 da parte del Card. Wyszyński (copie per uso personale di documenti consegnati al Santo Padre nell'udienza del 7 novembre 1968).
    - Wyszyński, Le osservazioni a proposito dei rapporti Vaticano – Mosca, Warszawa 7 XI 1968.
  28. 1968 dicembre 4 – 1969 dicembre 9, Relazioni tra la Santa Sede e il governo polacco.
    - Nota dei punti che è necessario definire e considerare in relazione ad una convenzione tra Santa Sede e Polonia.
    - Richieste della Santa Sede per la Chiesa in Polonia.
  29. 1969, Le relazioni Est – Ovest e la questione dei territori tedeschi passati alla Polonia dopo la II guerra mondiale [linea Oder-Neisse].
  30. 1970 agosto 7 – 1970 dicembre 8. Mosca, Bonn, La linea Oder-Neisse e la normalizzazione delle relazioni tra Chiesa e Stato in Polonia.
  31. 1970-1970 ottobre 17, Varsavia, Breslavia (Wrocław), La situazione della Chiesa in Polonia.

---

⁶⁷ *Tamże*, s. 617-621.

Pos. 77: Paesi dell'Est – Relazioni tra la Santa Sede e la Polonia 3

32. 1970 giugno 7 – 1970 ottobre 17, Varsavia. Memoria della 120ma Conferenza Plenaria dell'Episcopato di Polonia e lettera del Card. Stefan Wyszyński al Santo Padre Paolo VI.
- Nota del Santo Padre Paolo VI, 17 ottobre 1970⁶⁸.
  - Lettera del Card. Stefan Wyszyński al Santo Padre Paolo VI in accompagnamento a doc., Varsavia 16 ottobre 1970⁶⁹.
33. 1971 marzo 23 – 1971 aprile 30, Appunti di Mons. Casaroli.
34. 1971 giugno 21 – 1971 novembre 8, Cracovia, Roma. Lettera del Card. Karol Wojtyła a Mons. Casaroli.
35. 1970 maggio 20 – 1973 gennaio 26, Varsavia, Częstochowa – Jasna Góra, Poznań, Roma, Lublino. La situazione politica e i rapporti Stato – Chiesa in Polonia.
- Nota di Montalvo sulla situazione politica e i rapporti Chiesa – Stato in Polonia in accompagnamento a docc. Consegnati da Mons. Dąbrowski, Segretario dell'Episcopato polacco, 27 aprile 1972.
  - Montalvo, Situazione politica e rapporti Chiesa – Stato, 27 IV 1972.
  - La situazione politica all'interno della Polonia in rapporto alle prospettive di una normalizzazione, memoria. Promemoria riguardo alla situazione e alla missione della Chiesa nell'Europa dell'Est.
36. 1972 aprile 12 – 1972 ottobre. Varsavia. Città del Vaticano, Lettere del Card. Stefan Wyszyński a Mons. Casaroli e al Santo Padre Paolo VI e suggerimenti dell'Episcopato polacco.
- Lettera del Card. Stefan Wyszyński a Mons. Casaroli, Varsavia 12 aprile 1972 – 19 aprile 1972⁷⁰.
  - Copia di Appunto inviato oggi al Santo Padre: memoria [di Montalvo] con le osservazioni e i suggerimenti dell'Episcopato polacco per le trattative tra la Santa Sede ed il Governo della Repubblica Popolare Polacca, 25 (corretto su 22) aprile 1972.
  - Nota di Montalvo per Mons. Casaroli in accompagnamento a docc. avuti da Mons. Descur, datt. 4 agosto 1972.
  - Lettera del Card. Stefan Wyszyński a Mons. Casaroli, Varsavia 30 settembre 1972.

---

⁶⁸ *Tamże*, s. 624.

⁶⁹ *Tamże*, s. 624-631.

⁷⁰ *Tamże*, s. 632-638.

37. 1973 dicembre 12 – 1974 febbraio 4, Varsavia, Roma, Città del Vaticano, corrispondenza.
– Sr. Consolata Krupczak⁷¹ a Mons. Casaroli, 12 XII 1973.
38. 1974 gennaio 19 – 1974 marzo 15, Roma, Varsavia, Varsavia (Jabłonna), Città del Vaticano. Visita ufficiale (4-6 febbraio 1974), e successivamente privata (7-9 febbraio 1974) in Polonia di Mons. Casaroli.
– Nota a firma di Mons. Casaroli sulla prossima visita a Varsavia su invio di Stefan Olszowski, Ministro degli Affari Esteri di Polonia, 19 gennaio 1974 – 22 gennaio 1974⁷².
– Programma della visita ufficiale in Polonia di Mons. Casaroli nei giorni 4-6 febbraio 1974, menu del pranzo offerto da Stefan Olszowski a Mons. Casaroli, Varsavia 4 febbraio 1974.
– Programma della visita ufficiale in Polonia di Mons. Casaroli.
– Minuta del testo della dichiarazione di Mons. Casaroli alla partenza per la visita in Polonia, 4 febr 1974.
39. 1974 febbraio – 1974 febbraio 7, Varsavia, Lublino, Corrispondenza e memorie ricevute da Mons. Casaroli durante il viaggio in Polonia (4-9 febbraio 1974) [560-591].
40. Intervista fatta dal dr Mimmo Sacco a Mons. Casaroli al rientro dalla Polonia e andata in onda il 9 febbraio [1974] nel „Telegiornale” del secondo programma.
41. 1974 febbraio 4, Cracovia. Lettera di benvenuto in Polonia del Card. Karol Wojtyła a Mons. Casaroli [595-603].
42. 1974 febbraio 4 – 1974 febbraio 6; Verbali degli incontri avuti a Varsavia da Mons. Casaroli con esponenti del governo polacco nel corso della visita ufficiale in Polonia [604-634].
43. [brak s. 635-716]
- [44.] 1974 marzo 13, Appunto [di Sua Santità Paolo VI] 13 marzo 1974.
– La situazione politica all'interno della Polonia in rapporto alle prospettive di una normalizzazione, memoria, datt. con. corre [con correzione].
– 13 marzo 1974 Appunto [di Sua Santità Paolo VI]⁷³.

---

⁷¹ Consolata Krupczak (1923-2013) – polska urszulanka, studia w Paryżu (Instytut Katolicki, 1968), Rzym (1969), praca w Nuncjaturze Apostolskiej w Kopenhadze (1970-1974), powróciła do kraju w 1974 roku.

⁷² G. Barberini, *La politica del dialogo*, s. 641-642.

⁷³ *Tamże*, s. 674-675.

Pos. 78: Paesi dell'Est – Relazioni tra la Santa Sede e la Polonia 4

45. 1974 luglio – 1974 ottobre 30, Roma. Incontri a Roma del 4 e 5 luglio 1974 tra Mons. Casaroli e Józef Czyrek, Viceministro per gli Affari Esteri, e firma del Protocollo tra la Santa Sede e il governo polacco.
46. 1974 settembre 13 – 1975 maggio 19; Varsavia, Roma, Promemoria e appunti sulla situazione polacca e pareri dell'episcopato.
- Punti da far presenti a Roma, memoria [b.d.].
  - Promemoria a firma del Card. Stefan Wyszyński, Primate di Polonia, per la Segreteria di Stato Vaticana, Varsavia 4 novembre 1974⁷⁴.
  - Alcuni fatti che sono in contrasto con le dichiarazioni ottimiste dei dirigenti politici polacchi in merito alle relazioni tra la Chiesa e lo Stato, nota di Dias, 6 novembre 1974.
  - Promemoria a firma del Card. Stefan Wyszyński sulla situazione polacca, Roma 7 novembre 1974.
  - Esperienze dell'Episcopato polacco nel campo della difesa della Chiesa nel blocco comunista, memoria, Roma 19 maggio 1975.
47. 1975 gennaio 23 – 1975 marzo 28; Varsavia. Missione a Varsavia di Mons. Luigi Poggi (25 febbraio – 25 marzo 1975) [128-165].
- Nota di Luigi Poggi contenente osservazioni successive alla visita in Polonia, 28 marzo 1975⁷⁵.
48. Lettera del Consiglio Permanente della Conferenza Episcopale Polacca al Santo Padre Paolo VI, Varsavia 3 V 1975.
49. 1975 aprile 11 – 1975 maggio 3, Varsavia Jasna Góra. Direttive e comunicato dei Vescovi polacchi (1975).
- [50]. [brak s. 191-196].
51. 1978 febbraio 28, Colloquio di Mons. Casaroli con Mons. Bronisław Dąbrowski.
- Resconto a firma di Mons. Casaroli di un colloquio avuto con Mons. Bronisław Dąbrowski il 24 febbraio 1978⁷⁶.
52. 1979 marzo 22 – 1979 marzo 24: viaggio di Mons. Casaroli in Polonia per prendere contatti con il governo in relazione a visita del Pontifice (22-26 marzo 1979).
- Appunti di Mons. Casaroli.

⁷⁴ *Tamże*, s. 690-698.

⁷⁵ *Tamże*, s. 698-700.

⁷⁶ *Tamże*, s. 700-701.

53. 1979 aprile 2, Incontro a Roma tra Mons. Casaroli e Stanisław Kania⁷⁷, incaricato del governo, 2 aprile 1979.

1. 1990 aprile 25 – 1990 maggio 19. Viaggio in Polonia per ricevere la laurea ad honorem in Teologia dalla Pontificia Accademia Teologica di Cracovia (2 giugno 1990) ed incontrare, a Varsavia, il Ministro degli Esteri, Krzysztof Skubiszewski, il Presidente della Repubblica, gen. Wojciech Jaruzelski e il Primo Ministro Tadeusz Mazowiecki. Corrispondenza preliminare e programma del viaggio.
2. 1990 maggio 23, Varsavia, Laudatio pronunciata dal Magnifico Rettore della Pontificia Accademia Teologica di Cracovia in occasione del conferimento al Card. Casaroli della laurea honoris causa.
3. 1990 giugno 2, Cracovia, discorso del Card. Casaroli in occasione del conferimento della laurea honoris causa dalla Pontificia Accademia Teologica di Cracovia [337-535].
4. Discorso del Card. Casaroli agli alunni del Seminario Maggiore di Cracovia [b.d.].
5. Toast pronunciato dal Card. Casaroli in occasione della colazione offerta da Tadeusz Mazowiecki, Primo Ministro Polacco, il giorno 4 giugno 1990.
6. 1982 – 1990 giugno 5, Cracovia, Varsavia (Natolin), Żelazowa Wola, Inwio, programmi, menu e altro.
  1. 1965 marzo 30 – 1966 gennaio 29, Rassegna stampa 1965-1966.
  2. 1967 febbraio 14 – 1967 maggio 30. Varie località italiane ed estere. Rassegna stampa 1967.
  3. 1969 novembre 28 – 1969 dicembre 17, Francoforte, Würzburg (Germania). Rassegna stampa 1969 (817-830).
  4. [1971] gennaio 26 – 1973 dicembre 30, Varsavia. Rassegna stampa 1971-1973 (831-915).

Pos. 79: Paesi dell'Est – Relazioni tra la Santa Sede e la Polonia 5

5. 1971 novembre 10 – 1971 novembre 22, Roma, Londra, Ginevra, Polonia, missione di S.E. Mons. Casaroli (nov. 1971), Stampa.

---

⁷⁷ Stanisław Kania (1927-2020) – polski komunista, członek BP PZPR (1975-1981), sekretarz KC PZPR (1971-1980).

6. 1974 gennaio – 1974 dicembre 12, Amburgo, Rassegna stampa 1974.
7. 1974 gennaio 13 – 1974 luglio 12, Bonn, Parigi, Varsavia, Amburgo. Stampa sulla visita di Mons. Casaroli in Polonia (4-9 marzo 1974).
8. 1975 ottobre 15 – 1976 marzo 16, Parigi, Louis de Vaucelles, L'Ostpolitik du Vatican.
9. 1979 marzo 16 – 1979 marzo 28 Rassegna stampa 1979. Viaggio in Polonia di Sua Ecc. Mons. Casaroli.
10. 1981 maggio 30 – 1981 giugno 1, Rassegna stampa sulla morte e il funerale del Card. Stefan Wyszyński.
11. 1990 giugno 3 – 1990 giugno 18, Rassegna stampa 1990: visita del Card. Casaroli in Polonia e Ostpolitik vaticana.
12. 1995 luglio 11 – 1995 dicembre 23. Rassegna stampa 1995.
13. Stampa italiana e polacca senza testata e senza data.

Bibliografia

- Agostinelli P.G., Nironi E., *L'archivio Agostino Casaroli*, w: *Il filo sottile. L'Ostpolitik vaticana di Agostino Casaroli*, red. A. Melloni, Bologna 2006, s. 345-369.
- Archivio Storico della Segreteria di Stato – Sezione per i Rapporti con gli Stati, Fondo Spogli: Card. Agostino Casaroli, vatican.va/roman_curia/secretariat_state/sezione-rapporti-stati/archivio-storico/bibliografia/bibliografia_it.html, 25.01.2022.
- Barberini G., *L'Ostpolitik della Santa Sede. Un dialogo lungo e faticoso*, Bologna 2007.
- Barberini G., *La diplomazia di Mons. Agostino Casaroli*, Bologna 2009.
- Barberini G., *La politica internazionale della Santa Sede, 1965-1990*, Napoli 1992.
- Barberini G., *Stato socialista e Chiesa cattolica in Polonia. Storia, politica, diritto*, Bologna 1983.
- Bender R., *Relacje dyplomatyczne między władzami PRL a Stolicą Apostolską po drugiej wojnie światowej*, „Zeszyty Społeczne KIK” 10 (2002), s. 169-181.
- Buhler P., *Histoire de la Pologne communiste. Autopsie d'une imposture*, Paris 1997.
- Bułhak W., *NATO czy Matka Boska Częstochowska? Niektóre aspekty watykańskiej polityki wschodniej w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w.*, w: *Yesterday. Studia z historii najnowszej. Księga dedykowana Jerzemu Eislerowi w 65. rocznicę urodzin*, red. J. Olszek, Warszawa 2017, s. 917-941.

- Buňhak W., *Wywiad PRL a Watykan (1962-1978)*, Warszawa 2019.
- Casaroli A., *Il martirio della pazienza. La Santa Sede e i paesi comunisti (1963-1989)*, red. P.F. Casula, G.M. Vian, Torino 2000 (wyd. polskie: *Pamiętniki. Męczeństwo cierpliwości. Stolica Święta i kraje komunistyczne (1963-1990)*, Warszawa 2001).
- Casaroli A., *Nella Chiesa per il mondo. Omelie e discorsi*, Milan 1987.
- Casaroli Punto Cardinale, 1914-2014. *Un Centenario importante, tutto da seguire*, cardinalcasaroli.it, 08.12.2021.
- Chenaux P., *L'Église catholique et le communisme en Europe (1917-1989)*, Paris 2009.
- Chiesa del silenzio e diplomazia pontificia 1945-1965 (Umlčaná cirkev a pápežská diplomacia 1945-1965)*, red. E. Hraboviec, G. Brugnotto, P. Jurčaga, Città del Vaticano 2018.
- Dudek A., Gryz R., *Komuniści i Kościół w Polsce (1945-1989)*, Kraków 2006.
- Dudek A., *Problem normalizacji stosunków między PRL a Stolicą Apostolską w latach 1971-1977*, „Mazowieckie Studia Humanistyczne” 5,2 (1999), s. 63-75.
- Friszke A., *PRL wobec Kościoła. Akta Urzędu do Spraw Wyznań (1970-1978)*, Warszawa 2010.
- Grajewski A., *Kardynałowie Stefan Wyszyński i Agostino Casaroli. Dwie osobowości i dwie koncepcje polityki wschodniej Watykanu*, „Studia Prymasowskie” 3 (2009), s. 51-79.
- Grajewski A., *Kompleks Judasza. Kościół zraniony. Chrześcijananie w Europie Środkowo-Wschodniej między oporem a kolaboracją*, Poznań 1999.
- Grajewski A., *Miejsce i znaczenie PRL w watykańskiej polityce wschodniej w latach siedemdziesiątych*, w: *Od Piłsudskiego do Wałęsy. Studia z dziejów Polski w XX w.*, red. K. Persak, Warszawa 2008, s. 409-424.
- Grajewski A., *Przywódcy Kościoła katolickiego w Europie Środkowo-Wschodniej wobec komunizmu i nowego ładu europejskiego w XX wieku*, „Zaranie Śląskie. Seria druga” 2 (2015), s. 7-16.
- Grajewski A., *Relacje między PRL a Stolicą Apostolską w latach 1958-1966 w kontekście watykańskiej „polityki wschodniej”. Zarys problematyki*, w: *Kościół i Prymas Stefan Wyszyński 1956-1966*, red. A. Dziurok, W.J. Wysocki, Katowice – Kraków 2008, s. 47-62.
- Il filo sottile. L'Ostpolitik vaticana di Agostino Casaroli*, red. A. Melloni, Bologna 2006.
- Kucharski W., *Próby nawiązania stosunków dyplomatycznych między PRL a Stolicą Apostolską w latach 1965-1974 w świetle depeš polskiej ambasady we Włoszech*, „Dzieje Najnowsze” 45,3 (2013), s. 103-124.
- La politica del dialogo. Le Carte Casaroli sull'Ostpolitik Vaticana*, red. G. Barberini, Bologna 2008.

- Lavopa M., *Mgr Agostino Casaroli, un habile „tisseur de dialogues européens” (1963-1975)*, „Revue de l’Histoire des Religions” 1 (2014), doi.org/10.4000/rhr.8196, 10.01.2022.
- Lavopa M., *La diplomazia dei „piccoli passi”. L’Ostpolitik vaticana di Mons Agostino Casaroli*, Roma 2013.
- Łatka R., *Episkopat Polski wobec stosunków państwo – Kościół i rzeczywistości społeczno-politycznej PRL 1970-1989*, Warszawa 2019.
- Macchia A., *Chiesa e Stato in Polonia durante il periodo comunista*, Roma 2006.
- Melloni A., *L'altra Roma. Politica e S. Sede durante il Concilio Vaticano II (1959-1965)*, Bologna 2010.
- Mróz M., *Watykańska polityka wschodnia wczoraj i dziś. Stolica Apostolska i dyplomacja watykańska wobec komunizmu i transformacji ustrojowej w Europie Środkowej i Wschodniej w latach 1958-2010*, Toruń 2011.
- Notarianni R., *Archivi personali di uomini politici e pubblici: problemi di riordinamento*, Roma 1997.
- Pałyga E., *Polsko-watykańskie stosunki dyplomatyczne. Od zarania II Rzeczypospolitej do pontyfikatu papieża – Polaka*, Warszawa 1988.
- Pro Fide et Iustitia: Festschrift für Agostino Kardinal Casaroli*, red. H. Schambeck, Berlin 1984.
- Raina P., *Arcybiskup Dąbrowski – rozmowy watykańskie*, Warszawa 2001.
- Raina P., *Cele polityki władz PRL wobec Watykanu. Tajne dokumenty 1967-1989*, Warszawa 2001.
- Raina P., *Kościół w PRL. Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945-1989*, t. 1-3, Poznań 1994-1996.
- Riccardi A., *Il Vaticano e Mosca*, Roma 1993.
- Santini A., *Agostino Casaroli. Uomo del dialogo*, Edizioni San Paolo 1993.
- Schambeck H., *Agostino Kardinal Casaroli. Glaube und Verantwortung: Ansprachen und Predigten*, Berlin 1989.
- Schambeck H., *Wegweiser zur Zeitenwende – letzte Beiträge, Cardinale Agostino Casaroli*, Berlin 1999.
- Wójcik P., *Il governo e la Chiesa in Polonia di fronte alla diplomazia vaticana (1945-1978)*, Verona 2016.
- Zieliński Z., *Kościół w Polsce 1944-2007*, Poznań 2009.
- Żaryn J., *Dzieje Kościoła Katolickiego w Polsce (1944-1989)*, Warszawa 2003.
- Żaryn J., *Stolica Apostolska wobec prymasa Wyszyńskiego (1948-1981)*, w: *Prymas Stefan Kardynał Wyszyński – świadek Ewangelii i tradycji narodowych. Materiały z sesji naukowej w Wyższym Seminarium Duchownym w Kielcach 19 maja 2001 roku*, red. K. Gurda, T. Gacia, Kielce 2001, s. 58-72.

Streszczenie

Brak dostępu do źródeł watykańskich po 1958 roku jest przyczyną niemożności pełnego przedstawienia relacji Stolicy Apostolskiej i władz partyjno-państwowych oraz Episkopatu Polski w czasach PRL. Autor dotarł do indeksu archiwalnego spuścizny po architekcie tzw. *Ostpolitik*, kard. Casarolim, znajdującego się w archiwum watykańskiego Sekretariatu Stanu. Materiały te pozwalają w znaczący sposób wypełnić tę lukę. Niniejszy artykuł może być przewodnikiem dla badaczy szukających źródeł do historii dyplomacji watykańskiej i postawy wobec spraw kościelnych w Polsce.

Słowa kluczowe

kard. Agostino Casaroli, kard. Stefan Wyszyński, Watykan, dyplomacja watykańska

LIST OF DOCUMENTS FROM THE LEGACY OF CARD. AGOSTINO CASAROLI STORED IN THE VATICAN'S ARCHIVES OF THE SECRETARIAT OF STATE – AND THE POLISH QUESTION

Summary

The lack of access to Vatican sources after 1958 is the reason why it is impossible to comprehensively present the relations between the Holy See and the party and state authorities and the Polish Episcopate in the period of the People's Republic of Poland. The author encountered the archival index of the legacy of Cardinal Casaroli, the architect of the so-called *Ostpolitik*, in the Vatican's archives of the Secretariat of State. These materials provide a significant way of filling this gap. The article may serve as a guide for researchers looking for sources on the history of Vatican diplomacy and its attitudes towards church issues in Poland.

Keywords

Cardinal Agostino Casaroli, Cardinal Stefan Wyszyński, Vatican, Vatican diplomacy

MAGDALENA FLORIANOWICZ, MONIKA ZIELONKA¹

RECENZJE KSIĄŻEK I CZASOPISM NA ŁAMACH „ROCZNIKA SKRZATUSKIEGO” W LATACH 2013-2021

Wstęp

Pierwszy tom „Rocznika Skrzatuskiego”² ukazał się w 2013 roku, w dwudziestą piątą rocznicę koronacji cudownej Piety Skrzatuskiej³. Periodyk jest wydawany regularnie raz do roku. Redakcja stara się, aby nowy numer każdorazowo ukazywał się na diecezjalne uroczystości odpustowe w Skrzatuszu, który rokrocznie odbywa się we wrześniu⁴. Redaktorem omawianego czasopisma jest ks. dr Tadeusz Ceynowa⁵. Wydawnictwo zostało objęte honorowym patronatem przez Kolegiacką Kapitułę Pilską. Misją czasopisma jest rozkrzewianie kultu Matki Bożej Bolesnej i Jej skrzatuskiego sanktuarium w diecezji oraz w całej Polsce. Tematyka, jaką porusza się „Roczniku

---

¹ Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Koszalinie.

² Strona internetowa „Rocznika Skrzatuskiego” (ISSN 2300-8296), rocznikskrzatuski.pl, 10.01.2022.

³ Koronacja odbyła się 18 września 1988 roku. Dokonał jej ówczesny prymas Polski, kard. Józef Glemp.

⁴ Zgodnie z ustaleniami bp. Ignacego Jeża z 1972 roku pielgrzymka diecezjalna ma się odbywać 15 września, we wspomnienie Matki Bożej Bolesnej, lub w pierwszą niedzielę po tej dacie.

⁵ Ks. Tadeusz Ceynowa – doktor historii Kościoła, adiunkt Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Szczecińskiego, dyrektor Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej, dyrektor Biblioteki WSD w Koszalinie.

Skrzatuskim”, nakierowana jest przede wszystkim na zagadnienia przybliżające historię kultu maryjnego w Skrzatuszu, historię samego sanktuarium, jak również ogólną problematykę mariologiczną. Dział *Miscellanea* zawiera artykuły poświęcone regionowi. Publikuje się w tym dziale również artykuły ogólnohistoryczne oraz z zakresu duchowości. Dział *Recenzje i sprawozdania* obejmuje recenzje publikacji na temat regionu, sprawozdania z ważniejszych wydarzeń minionego roku, a także kalendarium skrzatuskiego sanktuarium. W *Aneksach* zamieszcza się homilie wygłaszane podczas pielgrzymki dla młodzieży⁶, homilie biskupów z pielgrzymki diecezjalnej oraz dokumenty. Czasopismo zamyka dokumentacja fotograficzna z wydarzeń w Skrzatuszu.

Celem niniejszego artykułu jest zachęcenie czytelnika do sięgnięcia po najbardziej interesujące publikacje dotyczące sanktuarium Matki Bożej Bolesnej w Skrzatuszu oraz regionu, jak również po sam periodyk. Poddane analizie materiały to recenzje, jakie ukazały się w latach 2013-2021 na łamach rocznika, przedstawione w sposób tematyczny.

Omówienie treści recenzji opublikowanych na łamach „Rocznika Skrzatuskiego”

Sanktuarium maryjne w Skrzatuszu stało się przedmiotem opracowań wielu badaczy. Analiza artykułów pozwala zauważyć, że autorzy recenzji zajmowali się najchętniej publikacjami poświęconymi historii regionu skrzatuskiego. Do bardziej interesujących należy recenzja opisująca kronikę ks. Andrzeja Józefa Delerdta. Poruszano w nich także kwestie historyczne dotyczące Ujścia, Piły, Wałcza, Mirosławca, Wolnej Prałatury Piłskiej, archiwów oraz zakonów i instytucji życia konsekrowanego w diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej. Na łamach rocznika pojawiły się również recenzje publikacji związanych z Rokiem Świętego Józefa i wyniesieniem na ołtarze kard. Stefana Wyszyńskiego.

---

⁶ Diecezjalne Spotkanie Młodych w Skrzatuszu odbywa się zawsze w dniu poprzedzającym pielgrzymkę diecezjalną.

Na przestrzeni dziewięciu lat najwięcej recenzji opublikował ks. dr Tadeusz Ceynowa, pracownik Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Szczecińskiego i redaktor naczelny „Rocznika Skrzatuskiego”. W każdym numerze rocznika publikowano recenzję czasopisma niemieckojęzycznego „Johannesbote. Rundbrief des Heimatwerkes der Katholiken aus der Freien Prälatur Schneidemühl (Grenzmark Posen-Westpreußen)”, które ukazuje się od 1948 roku i jest adresowane do byłych mieszkańców terenów Wolnej Pralatury Pilskiej (Marchii Granicznej Poznań-Prusy Zachodnie) i ich potomków. Czasopismo ukazywało się trzy, a następnie dwa razy w roku.

Pierwszy zrecenzowany numer to wydany w roku 2013 *Pfingsten*⁷ (Zielone Świątki) z okazji uroczystości Zesłania Ducha Świętego, którego omówienie było również pierwszą recenzją w pierwszym numerze „Rocznika Skrzatuskiego” z 2013 roku. Czasopismo zawiera m.in. „dział *Unvergessene Heimat (Niezapomniana ojczyzna)*, w którym pojawiają się wspomnienia z poszczególnych dekanatów i parafii: Piły, Brzezia (Eickfier), Starej Łubianki (Lebehnke), Sypniewa (Zippnow), Bledzewa (Blesen), Zemska (Semmriz), Skwierzyny (Schwerin/Warte), Starego Kramaska (Alt Kramzik), Sławy (Schlawe)”⁸. Autor recenzji uważa, że prezentowane czasopismo jest godne polecenia polskiemu czytelnikowi, chociaż trudność w zapoznaniu się z jego treścią stanowi język niemiecki. Nie jest to z pewnością periodyk o charakterze naukowym, jednakże może być cennym źródłem informacji dla badaczy regionu, tym bardziej że niejednokrotnie prezentowany w nim materiał nie jest dostępny w polskich archiwach.

Następny numer „Johannesbote. Rundbrief des Heimatwerkes der Katholiken aus der Freien Prälatur Schneidemühl (Grenzmark Posen-Westpreußen)”, omówiony w drugim numerze „Rocznika Skrzatuskiego” z 2014 roku, to *Weihnachten 65* (2013)⁹. Ks. T. Ceynowa skupił się tu na temacie historycznych koron Piety Skrzatuskiej podjętym przez Manfreda Falkenberga. Recenzent nawiązał także do

---

⁷ T. Ceynowa, „Johannesbote” *Rundbrief des Heimatwerkes der Katholiken aus der Freien Prälatur Schneidemühl (Grenzmark Posen-Westpreußen)*, *Pfingsten 65* (2013) [rec.], „Rocznik Skrzatuski” 1 (2013), s. 151-153.

⁸ *Tamże*, s. 152.

⁹ T. Ceynowa, „Johannesbote” *Rundbrief des Heimatwerkes der Katholiken aus der Freien Prälatur Schneidemühl (Grenzmark Posen-Westpreußen)*, *Weihnachten 65* (2013) [rec.], „Rocznik Skrzatuski” 2 (2014), s. 141-143.

wcześniejszych koron Matki Boskiej Bolesnej ze Skrzatusza, zwanych pruskimi. Zastąpiono je polskimi koronami podczas koronacji w 1988 roku. Jednak przed obchodami związanymi z dwudziestopięcioletniem koronacji Piety zapadła decyzja o ich zmianie i powrocie do wcześniejszych. Autor stwierdził, że kolejny numer „Johannesbote” „może stać się kamieniem milowym na drodze ku lepszemu zrozumieniu przeszłości przygranicznych terenów prałatury pilskiej”¹⁰.

Kolejny numer przedstawiony przez ks. T. Ceynowę to *Weihnachten* 66 (2014)¹¹, którego recenzję opublikowano w trzecim numerze „Rocznika Skrzatuskiego” z 2015 roku. Numer rozpoczyna list pasterski prałata dr. Franciszka Hartza¹² na Boże Narodzenie 1949 roku. W periodyku przedstawiono też osobę ks. prałata Johanna Biler¹³. Autorzy: bp Reinhard Hauke i ks. Berthold Grabs, przybliżyli czytelnikom jego drogę duchową. Zmarły w 2014 roku duchowny utrzymywał dobre kontakty z papieżem Janem Pawłem II i z arcybiskupami archidiecezji gnieźnieńskiej. Oczywiście podobnie jak w poprzednich numerach czasopisma nie zabrakło relacji z prac misyjnych (w omawianym numerze w Zimbabwie i Brazylii), informacji o spotkaniach mieszkańców dawnej „małej ojczyzny” związanych z przeżyciami mieszkańców byłej prałatury (odbyły się m.in. w Magdeburgu, Bochum, Demmin, Berlinie, Hanowerze i Düsseldorfie), a także wspomnień dotyczących dekanatów: Piła, Człuchów, Wałcz, Pszczew i Babimost. Pojawiła się również informacja na temat planowanego powstania kaplicy przy skrzatuskim sanktuarium i pamiątkowej tablicy z nazwiskami prałatów i wizytatorów dawnej prałatury pilskiej w języku polskim i niemieckim.

W czwartym tomie „Rocznika Skrzatuskiego” z 2016 roku znalazła się recenzja kolejnego numeru czasopisma „Johannesbote. Rundbrief des Heimatwerkes der Katholiken aus der Freien Prälatur Schneidemühl (Grenzmark Posen-Westpreußen)” *Weihnachten* 67

¹⁰ Tamże, s. 143.

¹¹ T. Ceynowa, „Johannesbote”. *Rundbrief des Heimatwerkes der Katholiken aus der Freien Prälatur Schneidemühl (Grenzmark Posen Westpreußen)* 66 (2014) *Weihnachten* [rec.], „Rocznik Skrzatuski” 3 (2015), s. 165-166.

¹² Ks. Franciszek Hartz został mianowany ordynariuszem Wolnej Prałatury w Pile w 1930 roku. Pod koniec II wojny światowej zamieszkał w Fuldzie i został delegatem duszpasterstwa przesiedlonych Niemców.

¹³ Ks. Johannes Biler – długoletni wizytator duchowieństwa i wiernych diecezji gdańskiej.

(2015)¹⁴, przygotowana jak dotychczas przez ks. T. Ceynowę. W 2015 roku periodyk ukazał się dwa razy. Recenzent zachęca do zapoznania się z tekstem autorstwa ks. Berharda Klatta, prezesa Heimatwerk, skierowanego do czytelników i mieszkańców prałatury z okazji świąt Bożego Narodzenia, z informacjami o rozwiązaniu oficjalnego duszpasterstwa dla Niemców wypędzonych po II wojnie światowej, z relacją z misji w Zimbabwe (wspomnienia proboszcza z Falkenwalde (Sokola Dąbrowa), Kletusa Grubego), oraz do dokładnego prześledzenia losów jeńców niemieckich w łagrach rosyjskich, z tekstami dotyczącymi przeżyć mieszkańców Piły w 1945 roku, jak również z artykułem dotyczącym powstania i funkcjonowania kościoła w Witankowie (Wittkow) należącego do parafii w Skrzatuszu.

We wrześniu 2017 roku w kolejnym, piątym tomie „Rocznika Skrzatuskiego” ukazało się omówienie przez ks. T. Ceynowę zawartości numeru *Weihnachten* 68 (2016)¹⁵. Recenzent rozpoczął od wspomnienia na temat pierwszego wydania tego czasopisma z 1 stycznia 1927 roku, kiedy rządcą prałatury pilskiej, prałat Maximilian Kaller, postanowił, że jego diecezjanie będą otrzymywali tygodnik katolicki, wzorowany na parafialnym „Johannesbote”, który ukazywał się wcześniej w Międzyrzeczu (Meseritz). Tytuł nawiązywał do świętych Janów, patronów kościoła katolickiego w Pile. Ponadto autor recenzji poświęcił parę słów wyjaśnieniu, dlaczego rozwiązano dotychczasowe struktury wizytatur apostolskich. Zauważył też, że 21 czerwca 2016 roku obchodzono dwudziestopięciolecie stowarzyszenia Heimatwerk der Katholiken aus der Freien Prälatur Schneidemühl oraz że dla upamiętnienia okresu międzywojennego postanowiono ufundować kaplicę nieopodal skrzatuskiego sanktuarium¹⁶. Zgodnie z tradycją zamieszczono korespondencję z misji, dodatkowo przywołano także interesujący tekst Norberta Klausema i wspomnienia dotyczące przeżyć związanych z miejscowościami dawnej prałatury.

---

¹⁴ T. Ceynowa, „Johannesbote” Rundbrief des Heimatwerkes der Katholiken aus der Freien Prälatur Schneidemühl (Grenzmark Posen Westpreußen) *Weihnachten* 67 (2015) [rec.], „Rocznik Skrzatuski” 4 (2016), s. 173-175.

¹⁵ Tenże, „Johannesbote” Rundbrief des Heimatwerkes der Katholiken aus der Freien Prälatur Schneidemühl (Grenzmark Posen-Westpreußen) *Weihnachten* 68 (2016) [rec.], „Rocznik Skrzatuski” 5 (2017), s. 221-223.

¹⁶ *Tamże*, s. 222.

We szóstym tomie „Rocznika Skrzatuskiego” z 2018 roku przedstawiono numer *Weihnachten* 69 (2017)¹⁷. Autor recenzji, ks. T. Ceynowa, zachęca do zapoznania się z wydarzeniem corocznej konferencji Arbeitsgemeinschaft Katholischer Verbände Mittel- und Osteuropas, która poruszała takie bieżące problemy, jak migracja, populizm, terroryzm i nacjonalizm. Następnie podano informację o poświęceniu 2 lipca 2017 roku kaplicy, która stała przy sanktuarium w Skrzatuszu, przez biskupa pomocniczego diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej Pawła Cieślaka. Kaplicę ufundował Heimatwerk der Katholiken aus der Freien Prälatur Schneidemühl z Fuldy oraz polscy darczyńcy. Pomysłodawcami i koordynatorami dzieła byli Astrid i Johannes Wienkowie, mieszkańcy Piły. Ks. T. Ceynowa nie mógł pominąć osoby zmarłego w 2017 roku Johannes Wienkego¹⁸, którego biogram zamieszczono w tym numerze czasopisma. Dzięki niemu w 1992 roku powstał Heimatwerk Schneidemühl.

Kolejny numer omówiony w siódmym tomie „Rocznika Skrzatuskiego” z 2019 roku to *Weihnachten* 70 (2018)¹⁹. Ks. T. Ceynowa przytoczył tutaj istotne informacje na temat periodyku przedstawione przez przewodniczącego Heimatwerk. Podał konkretne daty ukazania się pierwszego numeru (1 stycznia 1927 roku), następnie fakt, że czasopisma nie wydawano jedynie w czasie wojny i od połowy maja 1941 roku z powodu rozporządzeń władz państwowych i przyczyn gospodarczych. Christoph Maroscheck poinformował również czytelników o decyzji zarządu, że numer 70 (2018) jest ostatnim numerem „Johannesbote” wydanym w dotychczasowej formie. Jeszcze w 2019 roku ma się ukazać podsumowujące wydanie specjalne, a od 2020 roku będzie wydawane pismo okólne („Rundbrief”). Planowane jest również założenie strony internetowej czasopisma dla lepszych kontaktów z czytelnikami.

---

¹⁷ T. Ceynowa, „Johannesbote” *Rundbrief des Heimatwerkes der Katholiken aus der Freien Prälatur Schneidemühl Prälatur Schneidemühl (Grenzmark Posen-Westpreußen) Weihnachten* 69 (2017) [rec.], „Rocznik Skrzatuski” 6 (2018), s. 237-239.

¹⁸ Johannes Wienke urodził się w 1933 roku w Dobinie (Breitenstein) koło Wałcza. Po wojnie, już w Niemczech, zaangażował się w organizację spotkań mieszkańców byłej pralatury. Był przyjacielem skrzatuskiego sanktuarium. Został pochowany w Pile. Mszy św. pogrzebowej przewodniczył w Skrzatuszu bp Edward Dajczak.

¹⁹ T. Ceynowa, „Johannesbote” *Rundbrief des Heimatwerkes der Katholiken aus der Freien Prälatur Schneidemühl Prälatur Schneidemühl (Grenzmark Posen-Westpreußen) Weihnachten* 70 (2018) [rec.], „Rocznik Skrzatuski” 7 (2019), s. 227-228.

Podobnie jak w poprzednich numerach czasopisma nie zabrakło informacji historycznych, tym razem o dwóch duchownych z rodziny Bogedainów: cystersa Zbigniewa (1762-1830) oraz biskupa wrocławskiego pomocniczego Bernharda (1810-1860), a także o dwóch ostatnich proboszczach w Skrzatuszu przedstawionych przez M. Falkenberga. Ponadto omówiono spotkanie Bundeskulturtagung der Landsmanschaft Weichsel-Warthe, którego temat przewodni stanowiła rocznica odzyskania niepodległości przez Polskę, dzięki czemu możliwe było powołanie późniejszej prałatury pilskiej.

W ósmym tomie „Rocznika Skrzatuskiego”, który ukazał się we wrześniu 2020 roku, dołączono w dziale recenzji omówienie przez ks. T. Ceynowę numeru specjalnego „Johannesbote” *Weihnachten* 71 (2019)²⁰. Recenzowany numer zamieścił informacje dotyczące historii czasopisma. Zgodnie z nimi pomysłodawcą wydawania periodyku był ówczesny prałat administratury apostołskiej Maximilian Kaller, późniejszy biskup warmiński. Ukazano też zmiany, jakim podlegał tytuł czasopisma (po II wojnie światowej wydawanie „Johannesbote” wznowiono pod tytułem „Rundbrief der Priester aus der Freien Prälatur Schneidemühl”)²¹. Powtórzono zapowiedź z poprzedniej recenzji „Johannesbote”, że od 2020 roku planuje się wydawanie jednego lub dwóch numerów pisma okólnego („Rundbrief”) w skromniejszej formie, które będzie informowało o wydarzeniach bieżących.

Recenzent zachęcił do zapoznania się z bogatą dokumentacją, o czym napisał Ulrich Frieske, z interesującym zestawieniem najważniejszych dat w postaci tablicy historycznej²², z korespondencją z misjonarzami niemieckimi oraz ze wspomnieniami Marthy Raduni i Johannaesa Wienkego oraz Bernarda Klatta. Wspomniał także o artykule o stowarzyszeniu młodzieżowym, które w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych było zaangażowane w pomoc charytatywną dla Polaków, a następnie w proces pojednania dawnych i obecnych mieszkańców prałatury.

---

²⁰ Tenże, „Johannesbote” *Rundbrief des Heimatwerkes der Katholiken aus der Freien Prälatur Schneidemühl (Grenzmark Posen-Westpreußen) Weihnachten* 71 (2019) [rec.], „Rocznik Skrzatuski” 8 (2020), s. 329-330; tłum. „Johannesbote”. *Pismo okólnie Heimatwerk katolików z Wolnej Prałatury Pilskiej (Marchia Graniczna Poznań-Prusy Zachodnie) Boże Narodzenie* 71 (2019).

²¹ Dawny tytuł nawiązujący do Wolnej Prałatury Pilskiej przywrócono w 1966 roku.

²² Recenzent wychwycił błąd polegający na tym, że w spisie wymieniono archidiecezję gnieźnieńsko-poznańską, która *de facto* nigdy nie istniała.

W roku 2019 wydano ostatni numer czasopisma „Johannesbote. Rundbrief des Heimatwerkes der Katholiken aus der Freien Prälatur Schneidemühl (Grenzmark Posen-Westpreußen)”²³. Recenzowane czasopismo o zmienionym tytule omówiono w najnowszym, dziewiątym tomie „Rocznika Skrzatuskiego” z 2021 roku, w recenzji pt. *Rundbrief des Heimatwerkes der Katholiken aus der Freien Prälatur Schneidemühl (Grenzmark Posen Westpreußen) Weihnachten 1 (2020)*²⁴. Recenzję sporządził jak dotychczas ks. T. Ceynowa. Omawiany „Rundbrief” przejął kilka rubryk z „Johannesbote”, w których podejmowano wcześniej stałą tematykę, nie zmienili się także wydawcy i redaktorzy. „Jak zaznaczono w ubiegłorocznym, ostatnim «Johannesbote», przyszedł czas na zmiany i zamknięcie pewnej epoki, która odchodzi wraz z ludźmi, którzy byli stałymi odbiorcami periodyku”²⁵.

Recenzent przytoczył informacje zamieszczone przez przewodniczącego Heimatwerk katolików z Wolnej Pralatury w Pile, Christoph Maroschecka, który nawiązał do przeżywanej pandemii i przypomniał podobne doświadczenia z historii, życzenia i zapytania ks. Bernarda Klatta, nauczanie dr. Reinharda Haukego, biskupa pomocniczego z Erfurtu, a także ze 100-lecia utworzenia Wolnej Pralatury w Pile, która swoimi początkami sięga erygowania administracji arcybiskupiej w Tucznie. Zdaniem autora recenzji na uwagę zasługują wspomnienia ks. Alfreda Gesikiewicza o podobnym losie Polaków i Niemców po zakończeniu wojny (jedni i drudzy musieli znaleźć sobie nowe miejsce), relacja Thomasa Soorholtza i jego żony dotycząca pobytu w Tucznie, Marcinkowicach i Skrzatuszu. Warto również przeczytać list biskupa pomocniczego diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej Krzysztofa Zadarki, w którym biskup dziękuje za przesłanie na jego adres wielu numerów czasopisma „Johannesbote” i zapewnia, że znajdą one ważne miejsce w diecezjalnym archiwum w Koszalinie i wzbogacą wiedzę zainteresowanych przeszłością katolików z Wolnej Pralatury Pilskiej. Mogą stać się także dalszym

²³ T. Ceynowa, „Johannesbote” *Weihnachten* 71 (2019), s. 329-330.

²⁴ Tenże, „Johannesbote” *Rundbrief des Heimatwerkes der Katholiken aus der Freien Prälatur Schneidemühl (Grenzmark Posen Westpreußen) Weihnachten 1 (2020)* [rec.], „Rocznik Skrzatuski” 9 (2021), s. 245-246.

²⁵ *Tamże*, s. 245.

pomostem w budowaniu coraz lepszych relacji polsko-niemieckich w dzisiejszej Europie.

Na łamach „Rocznika Skrzatuskiego” nie zabrakło również recenzji monografii historycznych i regionalnych. Opublikowano aż dwaście takich recenzji: sześć poświęcono dziejom miast i miejscom w regionie godnym zauważenia, jedną o materiałach archiwalnych, jedną o zakonach i instytutach życia konsekrowanego, jedną pokazującą kronikę o Skrzatuszu, jedną o kard. Stefanie Wyszyńskim i jeszcze jedną z nauczaniem papieży o św. Józefie.

Pierwszą monografią zrecenzowaną na kartach „Rocznika Skrzatuskiego” w numerze pierwszym z 2013 roku była książka *Ujście przez wieki – szkice z dziejów miasta* pod redakcją Edmunda Wolskiego, której konsultantem historycznym był Roman Chwaliszewski, niegdyś wojewódzki konserwator zabytków w Pile²⁶. Szkice te zrecenzował ks. dr Jarosław Wąsowicz SDB, historyk i teolog, obecnie dyrektor Archiwum Salezjańskiego Inspektorii Pilskiej. Publikację przygotowano w związku z jubileuszem 600-lecia Ujścia, które należy do powiatu pilskiego. Do wydania książki przyczyniły się władze samorządowe miasta. Jest to zbiór tekstów naukowych, popularno-naukowych i szkiców historycznych, których autorami są historycy, regionaliści oraz publicyści. Teksty zostały napisane z odmiennej perspektywy, z punktu widzenia ważnych wydarzeń i postaci, które na trwałe wpisały się w historię miasta. Ks. J. Wąsowicz podkreślił, że publikacja otrzymała atrakcyjną szatę graficzną i stanowi godną polecenia pozycję dla historyków, regionalistów i wszystkich zainteresowanych bogatymi dziejami regionu pilskiego.

Kolejna zrecenzowana publikacja, tym razem o samej Pile, to książka *Zarys dziejów Piły w latach 1945-2000*²⁷ pod redakcją Marka Fijałkowskiego, pracownika Muzeum Okręgowego w Pile. Recenzja ukazała się w drugim tomie „Rocznika Skrzatuskiego” z 2014 roku i została przygotowana przez Agnieszkę Antosik i Dorotę Fechner, nauczycielki w Liceum Towarzystwa Salezjańskiego w Pile. Jest to do tej pory najbardziej obszerna recenzja, jaka została opublikowana

²⁶ J. Wąsowicz, „*Ujście przez wieki – szkice z dziejów miasta*”, red. E. Wolski, *Ujście 2013*, ss. 320 [rec.], „Rocznik Skrzatuski” 1 (2013), s. 147-149.

²⁷ A. Antosik, D. Fechner, „*Zarys dziejów Piły w latach 1945-2000*”, red. M. Fijałkowski, *Piła 2013*, ss. 284 [rec.], „Rocznik Skrzatuski” 2 (2014), s. 129-136.

w „Roczniku Skrzatuskim” (s. 129-136). Redaktor recenzowanego dzieła jest zarazem jednym ze współautorów (wraz z ks. J. Wąsowiczem SDB) rozdziału o gospodarczym rozwoju miasta. Publikacja wpisuje się w obchody jubileuszu 500-lecia miasta Piły i nadania jej praw miejskich.

Jak podkreślają autorki recenzji, dobór treści z recenzowanej publikacji wynikała z zakresu zainteresowań poszczególnych autorów. Oprócz M. Fijałkowskiego zawarte są w niej teksty: ks. J. Wąsowicza SDB (o życiu religijnym Piły po wojnie, roli Kościoła katolickiego w historii Piły), Tomiry Łęskiej-Oleszak (o odbudowie miasta po wojnie i rozwoju urbanistycznym, zilustrowany fotografiami ukazującymi ogromne zniszczenia wojenne), Macieja Usurskiego (o szkolnictwie i służbie zdrowia oraz o sporcie i turystyce), Tomasza Kamińskiego (o życiu kulturalnym) i Michała Początko (o powojennej historii służby zdrowia). Każde z opracowań zostało oddzielnie i dość szczegółowo omówione przez recenzentki. Ponadto, jak zauważyły autorki recenzji, publikację dokumentują liczne fotografie przedstawiające historię Piły i jej wygląd współczesny.

Drugą publikacją o Pile, zrecenzowaną przez ks. dr. J. Wąsowicza SDB w drugim tomie „Rocznika Skrzatuskiego” z 2014 roku, był album pt. *Było takie miasto. Piła na dawnych kartach pocztowych 1896-1944*²⁸ pod redakcją Macieja Usurskiego. Publikacja również wpisuje się w obchody jubileuszu 500-lecia miasta Piły i została wydana w podobnej konwencji jak przedstawiona powyżej książka *Zarys dziejów Piły w latach 1945-2000*²⁹. Autor recenzji podkreślił solidnie opracowaną historię miasta, fakt, że pocztówki są odpowiednio pogrupowane, a każdy rozdział rozpoczyna się tekstem Macieja Usurskiego lub Rafała Ruty. Album powstał dzięki współpracy z kolekcjonerami pilskich pocztówek. Na wielu z nich widoczne są obiekty, które już dzisiaj nie istnieją. Recenzent wskazał jednak na brak wykorzystania w publikacji zbiorów Muzeum Okręgowego w Pile. W dalszej części recenzji wymieniono tematykę kart pocztowych, uznano za cenne uzupełniające publikację tabele, w których zestawiono wydawców pilskich kart pocztowych, niemieckie i pol-

²⁸ J. Wąsowicz, „Było takie miasto. Piła na dawnych kartach pocztowych 1896-1944”, red. M. Usurski, *Piła 2013*, ss. 399 [rec.], „Rocznik Skrzatuski” 2 (2014), s. 139-141.

²⁹ *Zarys dziejów Piły w latach 1945-2000*, red. M. Fijałkowski, *Piła 2013*, 284 s.

skie nazwy miejscowości, ulic, dzielnic i wybranych toponimów na terenie Piły. Jako ciekawostkę do albumu dołączono przedwojenny plan miasta ze współcześnie naniesionymi oznaczeniami lokalizacji i opisami różnych obiektów. Prezentowane opracowanie autor recenzji polecił wszystkim miłośnikom historii Piły i regionu, a szerzej także kolekcjonerom starych kart pocztowych nie tylko z Piły, ale również z całego kraju.

Następne dwie monografie regionalne zrecenzowane na łamach rocznika traktowały o Wałczu i okolicach. Pierwsza to książka Przemysława Bartosika *Życie polityczne Wałcza i okolic w latach 1945--1990*³⁰ zrecenzowana przez prof. dr. hab. Wojciecha Polaka, pracownika Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, która ukazała się w czwartym numerze „Rocznika Skrzatuskiego” z 2016 roku. Zdaniem recenzenta historia regionalna jest często w Polsce lekceważona. „Od młodych naukowców, tworzących rozprawy na kolejne stopnie naukowe, wymaga się często pisania prac w ujęciach szerokich: i terytorialnie, i chronologicznie. Jeżeli podejmują się przedstawiania dziejów na nieco niższych szczeblach, to mówi się o nich (prawie z pogardą), że «uprawiają mikrohistorię»”³¹. Dr Przemysław Bartosik jest nauczycielem i bibliotekarzem z Wałcza. Pełni także funkcję prezesa Regionalnego Towarzystwa Historycznego Ziemi Wałeckiej i redaktora pisma „Studia i Materiały do Dziejów Ziemi Wałeckiej”. Monografia ta, która zawiera jego dorobek związany z dziejami Wałcza i okolic po 1939 roku, stanowiła podstawę do uzyskania przez niego stopnia doktora nauk humanistycznych na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Autor recenzji podkreślił fakt pozyskania materiałów do przygotowania książki z archiwów państwowych i kościelnych. W dalszej części recenzji autor omówił pięć rozdziałów, z których składa się pozycja. Wspomniał także o interesujących aneksach umieszczonych na końcu. Są to m.in. wykazy miast i gmin, urzędów i instytucji obwodu Wałcz z 1945 roku, burmistrzów, wójtów, starostów, sołtysów itd. Nie zabrakło w książce indeksów miejscowości i osób. Prof. W. Polak

---

³⁰ W. Polak, *Przemysław Bartosik, „Życie polityczne Wałcza i okolic w latach 1945-1990”*, Wydawnictwo Instytutu Pamięci Narodowej – Oddział w Szczecinie, Szczecin 2015, ss. 347 [rec.], „Rocznik Skrzatuski” 5 (2017), s. 223-226.

³¹ *Tamże*, s. 223.

uważa, że pozycja ta znajdzie się w kręgu zainteresowań zarówno mieszkańców Wałcza, jak i historyków w całej Polsce.

Drugą recenzowaną monografią była książka *Jesteśmy im winni pamięć... spisana historia cmentarza wojennego w Wałczu*³² autorstwa Mariana Wiatra i Zygmunta Roli. Została opublikowana w siódmym numerze „Rocznika Skrzatuskiego” z 2019 roku. Recenzję, której przygotowanie zleciło Muzeum Ziemi Wałeckiej, napisał Przemysław Bartosik. Wyraził on wielkie uznanie dla autorów publikacji, którą nazwał swoistym hołdem i podziękowaniem za trud i bohaterstwo żołnierzy polskich i radzieckich, jak również robotników przymusowych. Dzięki tej monografii czytelnik może zapoznać się bliżej z wiedzą na temat żołnierzy poległych i pogrzebanych na cmentarzu wojennym w Wałczu (noty biograficzne). Jest to też doskonały materiał źródłowy nadający się do analizy socjologiczno-historycznej, stanowiący podstawę do poszukiwania kolejnych informacji o poległych, w tym okoliczności ich śmierci.

W szóstym tomie „Rocznika Skrzatuskiego” z 2017 roku zamieszczono recenzję książki *Mirosławiec w Peerelu 1945-1980*³³ autorstwa Jarosława Leszczelowskiego sporządzona przez Przemysława Bartosika. Publikacja na temat trzeciej części dziejów Mirosławca została wydana staraniem miejscowych władz samorządowych oraz kierownictwa Biblioteki Publicznej w Mirosławcu. Recenzent, odnosząc się do podanych w tytule książki dat granicznych, przyznał, że rok 1945 był wyborem oczywistym, ponieważ walki o miasto w lutym tego roku były zapowiedzią zmiany z niemieckiego Märkisch Friedland na polski Mirosławiec. Natomiast rok 1980 oznacza koniec Mirosławca w PRL-u. Publikacja rozpoczyna się opisem procesu integracji przesiedlonych do Mirosławca zesłańców z Syberii z przesiedleńcami w ramach Akcji „Wisła”, przedstawia zaś losy mirosławieckiej społeczności w pionierskich czasach drugiej połowy lat czterdziestych XX wieku, czyli okresu stalinizmu, oraz długich dekad realnego socjalizmu.

---

³² P. Bartosik, *Marian Wiatr, Zygmunt Rola, „Jesteśmy im winni pamięć... spisana historia cmentarza wojennego w Wałczu”*, *Wałcz* 2018, ss. 324 [rec.], „Rocznik Skrzatuski” 7 (2019), s. 229-231.

³³ Tenże, *Jarosław Leszczelowski, „Mirosławiec w Peerelu 1945-1980”*, *Mirosławiec* 2017, ss. 390 [rec.], „Rocznik Skrzatuski” 6 (2018), s. 239-241.

Z wydanych monografii historycznych dotyczących osób i miejsc z regionu kolejnych pięć znalazło swoje miejsce na łamach „Rocznika Skrzatuskiego” w dziale *Recenzje i sprawozdania*. Pierwsza z nich to książka ks. Tadeusza Ceynowy *Inwentarz archiwalny. Materiały archiwalne przekazane przez diecezję gorzowską nowo erygowanej diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej z lat 1945-1972*³⁴, która ukazała się staraniem Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Recenzję zamieścił ks. J. Wąsowicz SDB w trzecim tomie „Rocznika Skrzatuskiego” z 2015 roku. Podkreślił, że obecnie rośnie zainteresowanie archiwami kościelnymi, co przekłada się na powstawanie i funkcjonowanie tych instytucji. Poinformował czytelnika, że ukazało się już kilka opracowań prezentujących zbiory archiwów kościelnych i państwowych dotyczących historii Kościoła na ziemiach zachodnich i północnych³⁵. Dla badaczy szczególne cenne są publikowane w formie książkowej inwentarze zawierające dane ewidencyjne i informacyjne o zasobie poszczególnych archiwów³⁶. Publikacja opisuje dzieje i organizację archiwum w diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej, losy akt i okoliczności ich przejęcia z kurii gorzowskiej oraz sposób ich uporządkowania. Recenzent stwierdził, że materiały zawarte w inwentarzu są istotne dla badaczy zajmujących się historią zarządu administracji gorzowskiej, dziejami pracy duszpasterskiej w parafiach, ludności zasiedlającej te tereny, jej problemami, z jakimi musiała się ona zmagać, kulturą religijną i katechizacją oraz procesem integracji społeczeństwa po 1945 roku na ziemiach zachodnich i północnych i udziałem Kościoła w tych procesach.

Drugą pozycją, która ukazała się staraniem Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej i została zrecenzowana przez ks. J. Wą-

---

³⁴ J. Wąsowicz, *Tadeusz Ceynowa, „Inwentarz archiwalny. Materiały archiwalne przekazane przez diecezję gorzowską nowo erygowanej diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej z lat 1945-1972”*, Koszalin 2012, ss. 110 [rec.], „Rocznik Skrzatuski” 3 (2015), s. 163-164.

³⁵ Zob. *Archiwa ziem zachodnich i północnych Polski (1945-2005). Tradycja i współczesne wyzwania*, red. K. Kozłowski, Warszawa – Szczecin 2007; *Przeszłość Kościoła w Archiwach Pomorza Zachodniego*, red. T. Ceynowa, Koszalin 2014; *Documenta omnia custodiri debent. Konferencja naukowa z okazji 10-lecia zielonogórskiego Archiwum Diecezjalnego. Zielona Góra, 23 października 2013 r.*, red. R.R. Kufel, Zielona Góra 2014.

³⁶ *Inwentarz archiwalny Kurii Administracji Apostolskiej w Gorzowie Wlkp. z lat 1945-1972*, red. R. Kufel, T. Dzwonkowski, Zielona Góra 2008.

sowicza SDB w czwartym tomie „Rocznika Skrzatuskiego” z 2016 roku, jest książka pod redakcją ks. T. Ceynowy, *Leksykon zakonów i instytutów życia konsekrowanego w Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej*³⁷. Stanowi ona pokłosie Roku Życia Konsekrowanego na terenie diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej. Leksykon zawiera artykuły pochodzące z diecezjalnej sesji naukowej na temat życia konsekrowanego, która odbyła się 28 listopada 2015 roku w Wyższym Seminarium Duchownym w Koszalinie, autorstwa ks. dr. hab. Grzegorza Wejmana, ks. dr. Dominika Zamiaty, s. Małgorzaty Krupeckiej USJK i dr. Zbigniewa Stanucha. Najważniejszą część publikacji stanowią dane na temat wszystkich zakonów, wspólnot i instytutów opracowane według klucza autorstwa ks. T. Ceynowy. Leksykon wymienia informacje o pełnej nazwie zgromadzenia, założycielu, charyzmacie, początku i przybyciu na ziemię polskie, przynależności prowincjalnej, liczebności na świecie i w Polsce, placówkach w diecezji, działalności placówek w diecezji, obsadzie osobowej, opisuje strój, załącza podstawową literaturę, a także fotografię konkretnej wspólnoty zakonnej. Jak zaznacza recenzent, publikacja ta jest skierowana do bibliotek zakonnych i parafialnych, historyków i regionalistów zajmujących się dziejami Pomorza Środkowego oraz historią diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej.

Kolejnym historycznym opracowaniem jest książka *Źródło łask Boskich nieprzebrane. Matka Boska Bolesna ze Skrzatusza i Jej historia*³⁸ pod redakcją wydawniczą dr Agnieszki Borysowskiej, pracownika Książnicy Pomorskiej im. Stanisława Staszica w Szczecinie, oraz ks. dr. T. Ceynowy, pracownika Katedry Historii Kościoła i Patrologii Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Szczecińskiego. Recenzję kroniki ks. Andrzeja Józefa Delerdta sporządził ks. dr hab. Grzegorz Wejman, prof. US, pracownik tej samej katedry i wydziału na Uniwersytecie Szczecińskim. Jest to drugie, poprawione wydanie tej publikacji.

---

³⁷ J. Wąsowicz, „Leksykon zakonów i instytutów życia konsekrowanego w Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej”, pod red. ks. Tadeusza Ceynowy, *Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej, Koszalin 2016*, ss. 364 [rec.], „Rocznik Skrzatuski” 4 (2016), s. 171-173.

³⁸ G. Wejman, *Ks. Andrzej Józef Delerdt, „Źródło łask Boskich nieprzebrane. Matka Boska Bolesna ze Skrzatusza i Jej historia”, redakcja wydawnicza dr Agnieszka Borysowska i ks. dr Tadeusz Ceynowa, wydanie II poprawione, Szczecin 2018*, ss. 59 [rec.], „Rocznik Skrzatuski” 6 (2018), s. 241-243.

Skrzatusz jest sławny za sprawą słynącej łaskami piętnastowiecznej Piety wykonanej z drewna lipowego, która przedstawia Matkę Bożą Bolesną trzymającą na swym łonie ciało swego Syna. Figura ta została uznana za cudowną, co 13 listopada 1697 roku potwierdził biskup poznański Jan Stanisław Witwicki (ponownie zatwierdzono dekret bp. Wojciecha Tolibowskiego z 1660 roku). Pieta Skrzatuska została umieszczona w głównym ołtarzu, a 18 września 1988 roku, w dziesiątą rocznicę powołania diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej, ukoronował ją prymas Polski kard. Józef Glemp. Sanktuarium poświęcił biskup koszalińsko-kołobrzeski Edward Dajczak 4 czerwca 2017 roku. Obecnie sanktuarium skrzatuskie jest miejscem kultu i pielgrzymowania wiernych z diecezji, z Polski i z całego świata. Recenzent stwierdził, że niniejsza publikacja stanowi cenne kompendium wiedzy na temat sanktuarium w Skrzatuszu i Piety Skrzatuskiej. Zauważył też, że pierwsze wydanie książki zbiegło się z 100. rocznicą objawień w Fatimie, a drugie z 100. rocznicą odzyskania przez Polskę niepodległości. Ks. G. Wejman podkreślił, że opisywana kronika jest jednym z „diamentów” archiwów kościelnych, które ujrzały światło dzienne.

W najnowszym, dziewiątym numerze „Rocznika Skrzatuskiego” z 2021 roku omówiono dwie monografie, których wydanie było echem wyniesienia na ołtarze osoby Prymasa Tysiąclecia, kard. Stefana Wyszyńskiego, oraz ogłoszonego przez papieża Franciszka Roku Świętego Józefa.

Pierwsza praca naukowa pod redakcją ks. dr. Tadeusza Ceynowy pt. *Kardynał Stefan Wyszyński. Prymas, Mąż Stanu, Błogosławiony* jest materiałem z sympozjum naukowego zorganizowanego 7 listopada 2020 roku w Koszalinie, w Katedrze Teologii Biblijnej i Historii Kościoła Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Szczecińskiego oraz przez Katolickie Stowarzyszenie „Civitas Christiana”. Publikację wydano w ramach działalności naukowej Instytutu Nauk Teologicznych Uniwersytetu Szczecińskiego i Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Koszalinie. Recenzentem naukowym prezentowanej pozycji był chrystusowiec, ks. dr hab. Bernard Kołodziej, emerytowany profesor Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Autorzy w swoich artykułach poruszali w książce zagadnienia dotyczące osoby błogosławionego kard. Stefana Wyszyńskiego oraz wy-

darzeń z historii Polski po 1944 roku, które wywarły wpływ na jego pracę duszpasterską. Swoje prace zaprezentowali historycy, historycy sztuki, osoby świeckie i duchowne, takie jak bp dr Krzysztof Zadarko, prof. dr hab. Wojciech Polak, dr hab. Konrad Białecki, ks. dr hab. Grzegorz Chojnacki, prof. US, ks. dr hab. Dominik Zamiatała CMF, prof. UKSW, ks. dr hab. Józef Szymański, prof. AP, ks. dr Jarosław Wąsowicz SDB i ks. dr Tadeusz Ceynowa. Cennym uzupełnieniem tego opracowania jest aneks zawierający słowa Prymasa Tysiąclecia skierowane do wiernych diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej, wygłoszone w Koszalinie i Słupsku.

Okoliczność nadzwyczajnego wydarzenia, jakim jest niewątpliwie ogłoszenie 8 grudnia 2020 roku przez papieża Franciszka Roku Świętego Józefa³⁹, skłoniła ks. Janusza Bujaka⁴⁰ do napisania monografii o charakterze popularnonaukowym, zatytułowanej „*Idźcie do Józefa*” (Rdz 41,55). *Nauczanie papieża o św. Józefie. Od bł. Piusa IX do Franciszka*⁴¹. Recenzję opracowania sporządził ks. dr hab. Dariusz Kwiatkowski, prof. UAM, pracownik Wydziału Teologicznego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, który podkreślił, że publikacja „jest cennym wkładem w polską józefologię”⁴². Ks. J. Bujak chciał w kontekście historycznym przybliżyć nauczanie papieża ostatnich wieków o św. Józefie. Pokazał „w sposób chronologiczny i uporządkowany rozwój myśli teologicznej dojrzewającej w oficjalnym nauczaniu Nauczycielskiego Urzędu Kościoła dotyczącej Patriarchy z Nazaretu”⁴³. Autor monografii posłużył się metodą historyczną i analizy źródeł, przedstawiając syntetycznie myśl teologiczną dotyczącą św. Józefa w nauczaniu poszczególnych papieża. Wykorzystał opracowania historyczne z nauczania papieża od bł. Piusa IX do Franciszka, a także dokumenty papieskie poświęcone

³⁹ Imię Świętego Józefa, Oblubieńca Najświętszej Maryi Panny, zostało włączone do II, III i IV Modlitwy eucharystycznej w trzecim wydaniu *Mszалу rzymskiego*, zaraz po imieniu Maryi, na podstawie dekretu wydanego przez Kongregację ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów na wniosek papieża Franciszka.

⁴⁰ Ks. prof. dr hab. Janusz Bujak – pracownik Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Szczecińskiego.

⁴¹ D. Kwiatkowski, *J. Bujak, „Idźcie do Józefa” (Rdz 41,55). Nauczanie papieża o św. Józefie. Od bł. Piusa IX do Franciszka, Pallottinum, Poznań 2021, ss. 238 [rec.]*, „Rocznik Skrzatowski” 9 (2021), s. 251-253.

⁴² *Tamże*, s. 253.

⁴³ *Tamże*, s. 252.

Oblubieńcowi Najświętszej Maryi Panny i opracowania przedstawiające jego osobę.

Charakterystyka formalna recenzji opublikowanych na łamach rocznika

Każda recenzja powinna zawierać niezbędne elementy opisu bibliograficznego, wśród których wymienia się: tytuł dzieła, imię i nazwisko twórcy lub twórców, miejsce i datę wydania, wydawnictwo i objętość pracy. Jednym z elementów recenzji jest zwięzłe omówienie bądź zasygnalizowanie treści utworu, wskazanie dyscypliny oraz ewentualne informacje o autorze dzieła i jego wcześniejszym dorobku. Ocena powinna przebiegać od ogółu do szczegółu, recenzje często ilustruje się cytatami, wskazane jest także, aby elementy pozytywne wyrażone w recenzji poprzedzały komponenty negatywne. Podsumowanie zwykle wyraża mniej lub bardziej entuzjastyczną zachętę do zapoznania się z dziełem po rozważeniu plusów i minusów publikacji. Główne cechy recenzji naukowej to wnikliwość, profesjonalizm, obiektywizm i rzetelność. Recenzje zawarte w periodyku „Rocznik Skrzatunki” są recenzjami o charakterze sprawozdawczym.

Ogólną zasadą było podawanie następujących danych: autor i tytuł dzieła, wydawca, miejsce i rok wydania oraz liczba stron. Poszczególne elementy oddzielano przecinkami. W niektórych przypadkach przy omawianiu periodyku podawano również numer wydania. Niektórzy autorzy podawali nazwę wydawcy, inni tylko miejsce i rok wydania publikacji⁴⁴.

Zaobserwowano, że autorami recenzji zamieszczonych na przestrzeni ośmiu lat ukazywania się czasopisma byli pracownicy muzeów, archiwów kościelnych, Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Szczecińskiego, Wydziału Politologii i Stosunków Międzynarodowych na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Regionalnego Towarzystwa Historycznego Ziemi Wałeckiej.

---

⁴⁴ U. Tobolska, A. Dyrek, *Praktyczne sporządzanie bibliografii załącznikowej*, upload.lo17.wroc.pl/upload1112/Przyklady%20opisow%20bibliograficznych.pdf, 15.04.2021; zob. też M. Pilińska, *Obowiązkowe elementy i ich kolejność w opisach poszczególnych dokumentów w bibliografii załącznikowej wg norm*, bnb.oeiizk.waw.pl/bibliografia_wskazowki.pdf, 15.04.2021.

Informacje o afiliacjach autorów są zamieszczane od czwartego tomu z 2016 roku. We wcześniejszych rocznikach często autorami recenzji byli autorzy artykułów i tam też zamieszczano informacje o ich afiliacji.

Stwierdzono, że autorzy recenzji przedstawiali monografie w języku polskim. Z obcojęzycznych zaś zaprezentowano periodyk „Johannesbote” w języku niemieckim, którego kolejne numery omawiano sukcesywnie od początku ukazywania się rocznika. Pod względem objętości znaczna część recenzji oscylowała w granicach od czterech do ośmiu stron. Analiza tytułów wszystkich omawianych prac oraz treści recenzji wykazała, że ich tematyka wpisywała się w profil omawianego czasopisma.

Zakończenie

Recenzje zamieszczone na przestrzeni dziewięciu lat ukazywania się „Rocznika Skrzatuskiego” przybliżały czytelnikom treść książek i czasopism o tematyce historycznej, dotyczącej regionu związanego ze Skrzatuszem. Niektóre z tych opisów są bardzo obszerne, zawierają analizę, krytykę i elementy wartościujące. Recenzenci oprócz charakterystyki treści dzieła analizowali również mniej lub bardziej szczegółowo jego strukturę, zawartość merytoryczną, aparat naukowy oraz szatę graficzną. Biorąc pod uwagę liczbę zamieszczonych recenzji, stwierdzono, że w obrębie jednego numeru pisma publikowano ich zazwyczaj od jednej do trzech.

W ostatnich latach wydano jeszcze inne publikacje o Skrzatuszu, które wpisują się w profil rocznika, i można się spodziewać, że ich recenzje zostaną przedstawione w kolejnych numerach, np. *Bazylika skrzatuska, sanktuarium Matki Bożej Miłości Zranionej i Naszej Nadziei* autorstwa Bogusława Świtały czy *Skrzatusz – dom Maryi Matki Miłości Zranionej i Naszej Nadziei* autorstwa Arno Giesego. Praktyka publikowania recenzji na łamach „Rocznika Skrzatuskiego” z pewnością będzie systematycznie kontynuowana, gdyż tego rodzaju opracowania przyczyniają się do popularyzacji wiedzy o sanktuarium w Skrzatuszu, przedstawiają też aktualne wyniki badań historycznych na temat regionu.

Bibliografia

- Antosik A., Fechner D., „*Zarys dziejów Piły w latach 1945-2000*”, red. M. Fijałkowski, Piła 2013, ss. 284 [rec.], „Rocznik Skrzatuski” 2 (2014), s. 129-136.
- Archiwa ziem zachodnich i północnych Polski (1945-2005). Tradycja i współczesne wyzwania*, red. K. Kozłowski, Warszawa – Szczecin 2007.
- Bartosik P., Jarosław Leszczeński, „*Mirosławiec w Peerelu 1945-1980*”, *Mirosławiec 2017*, ss. 390 [rec.], „Rocznik Skrzatuski” 6 (2018), s. 239-241.
- Bartosik P., Marian Wiatr, Zygmunt Rola, „*Jesteśmy im winni pamięć... spisana historia cmentarza wojennego w Walczu*”, *Walcz 2018*, ss. 324 [rec.], „Rocznik Skrzatuski” 7 (2019), s. 229-231.
- Ceynowa T., „*Johannesbote*” *Rundbrief des Heimatwerkes der Katholiken aus der Freien Prälatur Schneidemühl (Grenzmark Posen-Westpreußen)*, *Pfingsten 65 (2013)* [rec.], „Rocznik Skrzatuski” 1 (2013), s. 151-153.
- Ceynowa T., „*Johannesbote*” *Rundbrief des Heimatwerkes der Katholiken aus der Freien Prälatur Schneidemühl (Grenzmark Posen-Westpreußen)*, *Weihnachten 65 (2013)* [rec.], „Rocznik Skrzatuski” 2 (2014), s. 141-143.
- Ceynowa T., „*Johannesbote*” *Rundbrief des Heimatwerkes der Katholiken aus der Freien Prälatur Schneidemühl (Grenzmark Posen-Westpreußen)* 66 (2014) *Weihnachten* [rec.], „Rocznik Skrzatuski” 3 (2015), s. 165-166.
- Ceynowa T., „*Johannesbote*” *Rundbrief des Heimatwerkes der Katholiken aus der Freien Prälatur Schneidemühl (Grenzmark Posen-Westpreußen)*, *Weihnachten 67 (2015)* [rec.], „Rocznik Skrzatuski” 4 (2016), s. 173-175.
- Ceynowa T., „*Johannesbote*” *Rundbrief des Heimatwerkes der Katholiken aus der Freien Prälatur Schneidemühl (Grenzmark Posen-Westpreußen)*, *Weihnachten 68 (2016)* [rec.], „Rocznik Skrzatuski” 5 (2017), s. 221-223.
- Ceynowa T., „*Johannesbote*” *Rundbrief des Heimatwerkes der Katholiken aus der Freien Prälatur Schneidemühl Prälatur Schneidemühl (Grenzmark Posen-Westpreußen)*, *Weihnachten 69 (2017)* [rec.], „Rocznik Skrzatuski” 6 (2018), s. 237-239.
- Ceynowa T., „*Johannesbote*” *Rundbrief des Heimatwerkes der Katholiken aus der Freien Prälatur Schneidemühl Prälatur Schneidemühl (Grenzmark Posen-Westpreußen)*, *Weihnachten 70 (2018)* [rec.], „Rocznik Skrzatuski” 7 (2019), s. 227-228.
- Ceynowa T., „*Johannesbote*” *Rundbrief des Heimatwerkes der Katholiken aus der Freien Prälatur Schneidemühl (Grenzmark Posen-Westpreußen)* *Weihnachten 71 (2019)* [rec.], „Rocznik Skrzatuski” 8 (2020), s. 329-330.
- Documenta omnia custodiri debent. Konferencja naukowa z okazji 10-lecia zielonogórskiego Archiwum Diecezjalnego. Zielona Góra, 23 października 2013 r.*, red. R.R. Kufel, Zielona Góra 2014.

- Inwentarz archiwalny Kurii Administracji Apostolskiej w Gorzowie Wlkp. z lat 1945-1972*, red. R. Kufel, T. Dzwonkowski, Zielona Góra 2008.
- Pilińska M., *Obowiązkowe elementy i ich kolejność w opisach poszczególnych dokumentów w bibliografii załącznikowej wg norm*, bnb.oeiizk.waw.pl/bibliografia_wskazowki.pdf, 15.04.2021.
- Polak W., *Przemysław Bartosik, „Życie polityczne Wałcza i okolic w latach 1945-1990”*, Wydawnictwo Instytutu Pamięci Narodowej – Oddział w Szczecinie, Szczecin 2015, ss. 347 [rec.], „Rocznik Skrzatuski” 5 (2017), s. 223-226.
- Przeszłość Kościoła w Archiwach Pomorza Zachodniego*, red. T. Ceynowa, Koszalin 2014.
- Tobolska U., Dyrek A., *Praktyczne sporządzanie bibliografii załącznikowej*, upload.lo17.wroc.pl/upload1112/Przyklady%20opisow%20bibliograficznych.pdf, 15.04.2021.
- Wąsowicz J., „*Było takie miasto. Piła na dawnych kartach pocztowych 1896-1944*”, red. M. Usurski, Piła 2013, ss. 399 [rec.], „Rocznik Skrzatuski” 2 (2014), s. 139-141.
- Wąsowicz J., „*Leksykon zakonów i instytutów życia konsekrowanego w Diecezji Koszalińsko-Koło-brzeskiej*”, pod red. ks. Tadeusza Ceynowy, *Archiwum Diecezji Koszalińsko-Koło-brzeskiej*, Koszalin 2016, ss. 364 [rec.], „Rocznik Skrzatuski” 4 (2016), s. 171-173.
- Wąsowicz J., „*Ujście przez wieki – szkice z dziejów miasta*, red. E. Wolski, *Ujście* 2013, ss. 320 [rec.], „Rocznik Skrzatuski” 1 (2013), s. 147-149.
- Wąsowicz J., *Tadeusz Ceynowa, „Inwentarz archiwalny. Materiały archiwalne przekazane przez diecezję gorzowską nowo erygowanej diecezji koszalińsko-koło-brzeskiej z lat 1945-1972”*, Koszalin 2012, ss. 110 [rec.], „Rocznik Skrzatuski” 3 (2015), s. 163-164.
- Wejman G., *Ks. Andrzej Józef Delerdt, „Źródło łask Boskich nieprzebrane. Matka Boska Bolesna ze Skrzatusza i Jej historia”*, redakcja wydawnicza dr Agnieszka Borysowska i ks. dr Tadeusz Ceynowa, wydanie II poprawione, Szczecin 2018, ss. 59 [rec.], „Rocznik Skrzatuski” 6 (2018), s. 241-243.
- Zarys dziejów Piły w latach 1945-2000*, red. M. Fijałkowski, Piła 2013.

Streszczenie

W niniejszym opracowaniu przedstawiono recenzje książek i czasopism traktujących o regionie związanym ze Skrzatuszem opublikowanych w kolejnych tomach „Rocznika Skrzatuskiego” w latach 2013-2021 i omówiono je tematycznie. Zamieszczono wzmianki o autorach, tytuły i krótki opis zawartości recenzowanych publikacji. Ponadto przedstawiono formalną charakterystykę recenzji opublikowanych na łamach periodyku.

Słowa kluczowe

recenzje książek, recenzje czasopism, „Rocznik Skrzatuski”

**REVIEWS OF BOOKS AND PERIODICALS IN THE
„SKRZATUSZ ANNALS” IN THE YEARS 2013-2021****Summary**

The paper presents reviews of books and magazines about the region associated with Skrzatusz, published in successive volumes of the „Skrzatusz Annals” in the years 2013-2021, and discusses them topic-wise. The study includes mentions of the authors, titles, and a brief description of the contents of the reviewed publications. Moreover, the formal characteristics of the reviews published in the periodical are presented.

Keywords

book reviews, reviews of periodicals, „Skrzatusz Annals”

Ks. ADAM PALION¹

CZASOPISMO PARAFIALNE „PODPORA RODZIN” JAKO OBRAZ PARAFII ŚW. JÓZEFA I ŻYCIA KULTURALNO-OŚWIATOWEGO MIESZKAŃCÓW DZIELNICY KATOWICE-ZAŁĘŻE

Wstęp

Na samym początku warto zdefiniować, czym jest czasopismo parafialne. Jak podaje *Encyklopedia katolicka*², parafialne czasopismo to periodyk wydawany przez wspólnoty parafialne różnych wyznań, który obejmuje swoim zasięgiem obszar jednej lub kilku parafii. Pierwsze polskie katolickie czasopismo parafialne „Kalendarz Parafialny” ukazywało się pod koniec XIX wieku w Warszawie w latach 1873-1874. Według *Bibliografii katolickich czasopism religijnych w Polsce 1918-1944*³ w opracowaniu Zygmunta Zielińskiego na terenie Polski istniało ok. 200 tytułów. Przez II wojnę światową przetrwały tylko nieliczne czasopisma wydawane na Śląsku, np. „Wiadomości Parafialne. Pfarramtliche Nachrichten” parafii rzymskokatolickiej św. Józefa w Katowicach-Załężu (1934-1939). Druk gazetki wznowiono w sierpniu 1940 roku pod zmienionym tytułem „Pfarr-

---

¹ Stowarzyszenie Teologów Ekumenistów.

² J. Koziej, *Parafialne czasopisma*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 14, red. E. Gigilewicz, Lublin 2010, k. 1326-1328.

³ Z. Zieliński, *Bibliografia katolickich czasopism religijnych w Polsce, 1918-1944*, Lublin 1981.

blatt der Pfarrgemeinde St. Joseph in Kattowitz-Zalenze”, ale nie na długo, bo do 1941 roku. Po zakończeniu działań wojennych zmiana ustroju politycznego, cenzura i reglamentacja papieru uniemożliwiły wydawanie przez parafie własnych czasopism. Sytuacja zaczęła się nieco poprawiać w latach osiemdziesiątych XX wieku.

Po 1989 roku odnotowano rozkwit czasopism parafialnych dzięki inicjatywom miejscowych duszpasterzy oraz zaangażowaniu grup parafialnych, zwłaszcza ruchu oazowego. Tylko w 1994 roku zarejestrowanych było ok. 150 tytułów. Jak podaje katalog pism parafialnych, 27 października 2020 roku rejestr obejmował 1 406 pozycji, z czego 102 pochodziły z archidiecezji katowickiej⁴.

Papież Franciszek napisał w *Oświadzeniu na 54. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu* (24 stycznia 2020 roku): „historie wszystkich czasów mają wspólny «szkielet»: struktura zakłada obecność «bohaterów», także tych zwyczajnych, którzy by podążać za marzeniem, mierzą się z trudnymi sytuacjami, podejmują walkę ze złem, wzmocnieni siłą miłości, która czyni ich odważnymi”⁵. Takim nauczycielem historii są czasopisma parafialne pełniące funkcję kroniki działania wspólnoty parafialnej.

Na łamach tych gazetek autorzy dzielą się historiami, informacjami związanymi z życiem parafii jako Kościoła złożonego z osób należących do danej społeczności. Dlatego też czasopisma parafialne wnoszą wielki wkład w poznawanie życia małych wspólnot, parafii, społeczności wiejskich i dzielnic miast. Mogą stać się skarbnicą informacji o tym, jak funkcjonowała w danym czasie parafia czy dana miejscowość lub dzielnica. Autor zamierza w niniejszym artykule ukazać znaczenie czasopisma parafialnego „Podpora Rodzin” dla historii parafii św. Józefa w Katowicach oraz pokazać, jak czasopismo parafialne dokumentuje życie w dzielnicy Załęże przez dziesięciolecia należącej do miasta Katowice.

---

⁴ J. Koziej, *Parafialne czasopisma*, k. 1327; Prasa Parafialna, *Katalog prasy*, prasaparafialna.pl/katalog_prasy, 27.10.2020. Warto zauważyć, że w sporządzenie tego katalogu włożono bardzo wiele trudu. Jest to bogata baza danych dotyczących czasopism parafialnych, lecz wykaz ten od 2013 roku najprawdopodobniej nie był aktualizowany. Jak pisze redaktor serwisu, Joanna Jakubowska: „sprawy rodzinne i praca zawodowa na razie nie umożliwiają uzupełniania informacji”. Choć ma ona zamiar nadal rozbudowywać bazę danych.

⁵ Franciszek, *Życie staje się historią. Oświadzenie na 54. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu 2020 roku*, mediadlaewangelii.pl/content.php?ContentId=288, 07.11.2020.

Z historii

Parafia św. Józefa w Katowicach-Załężu istnieje od 20 kwietnia 1896 roku, przy czym poświęcenie kościoła przez ks. dziekana Wiktora Schmidta odbyło się 8 listopada 1900 roku. Świątynię konsekrował⁶ kard. Georg Kopp z Wrocławia 29 kwietnia 1902 roku⁷.

Pierwsze informacje o istnieniu czasopisma parafialnego pochodzą z 1934 roku. Wtedy gazetka parafialna nosiła dwa tytuły: w języku polskim i niemieckim. Z nagłówka można odczytać następujący tytuł: „Wiadomości Parafjalne. Pfarrentliche Nachrichten. Parafja św. Józefa, Katowice-Załęże”.

Był to dwujęzyczny tygodnik wydawany na niedzielę, w którym teksty publikowano po niemiecku i po polsku. Informacje zamieszczone w gazecie w pierwszym rzędzie dotyczyły porządku nabożeństw odbywających się w kościele św. Józefa oraz opisu działań poszczególnych grup parafialnych. Do czasów współczesnych zachowało się kilka egzemplarzy gazetki z lat 1935-1936 i z roku 1941⁸.

Układ graficzny gazetek z lat trzydziestych XX wieku to dwie kolumny (prostokąty). Tekst ogólny, wprowadzający w wybrane zagadnienie liturgiczne, pisany jest w dwóch językach (polskim i niemieckim). Podobnie redagowano *Drobne ogłoszenia – Vermeldungen*, gdzie zamieszczano opisy wydarzeń mających się odbyć w najbliższym tygodniu lub za kilka dni, oraz dawniejszych – jako opis kronikarski. Natomiast *Porządek nabożeństw – Gottesdienstordnung* i podstawowe informacje o zapowiedziach, ślubach, chrztach czy zmarłych zamieszczano w języku polskim.

Układ typograficzny nagłówka przedziela tytuł czasopisma obrazkiem przedstawiającym postać św. Józefa. Po lewej stronie nagłówka znajduje się tytuł w języku polskim, a po prawej – w niemieckim. Na dole widnieje wizytówka parafii oraz kolejny numer tygodniowego

⁶ Konsekracja (łac. *consecrare* – «błogosławić, poświęcać») – uświęcające działanie Boga na osobę, czyniące z niej Bożą własność oraz uzdalniające do wiernego wypełniania jego woli. Dlatego też współcześnie nie mówi się o konsekracji kościoła, lecz o poświęceniu kościoła; E. Kasjaniuk, *Konsekracja*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 9, red. A. Szostek, Lublin 2002, k. 676.

⁷ *Jubileuszowy Schematyzm Archidiecezji Katowickiej 2015*, cz. 1, Katowice 2015, s. 406.

⁸ W Śląskiej Bibliotece Cyfrowej znajdują się czterdzieści trzy zdigitalizowane gazetki parafii św. Józefa z lat 1940-1941. Jedną posiada w archiwum autor. W archiwum tym są także dwa numery z lat 1935-1936; zob. sbc.org.pl/dlibra/metadatasearch?action=AdvancedSearchAction&type=-3&val1=Contributor:%22Smolka%2C+Anselm.+Red.%22&p=0, 20.02.2021.

wydania, a także informacja, na którą niedzielę jest publikowany wraz z rokiem wydania.

Format papieru jest niestandardowy i wynosi 235 mm × 310 mm. Periodyk był wydawany na papierze gazetowym i drukowany w Księgarni i Drukarni Katolickiej św. Jacka w Katowicach, ulica Marszałka Piłsudskiego 58 (dziś ulica Warszawska).

Gazetka miała dwie strony, przygotowywał ją zaś do druku prawdopodobnie proboszcz parafii⁹.

W czasie II wojny światowej gazetka parafii św. Józefa wychodziła przez krótki czas jako jedna z nielicznych istniejących wcześniej czasopism. Jak można zauważyć (fot. 3 i 4), czasopismo przeszło wiele przeobrażeń. Pierwsza podstawowa zmiana polegała na tym, że cały tekst publikowano w języku niemieckim. Zmieniono też tytuł z dwujęzycznego na niemieckojęzyczny: „Pfarrblatt der Pfarrgemeinde St. Joseph in Kattowitz-Zalenze”. Zmianie uległ także obrazek przedstawiający św. Józefa umieszczony w nagłówku na środku strony. Przekształcono też układ graficzny gazetki, uzyskując układ blokowo asymetryczny, charakteryzujący się tekstami składanymi w blokach (prostokątach) pozbawionych wspólnej osi symetrii.

Układ typograficzny wskazuje na to, że rozmieszczenie nagłówka nie uległo zmianie. Można jeszcze zauważyć, że najprawdopodobniej użyto czcionki Alte Schwabacher. W *impressum* znajdują się informacje, że redaktorem (*Herausgeber*) jest katolicka parafia św. Józefa w Katowicach-Załężu, a odpowiedzialnym (*Derantwortlich*) za skład jest Anselm Smolka mieszkający przy Moltkestraße 41 w Kattowitz-Zalenze. Druk czasopisma odbywał się w tej samej drukarni jak przed wojną, zachowano także format¹⁰.

Doświadczenie odnowy

Po zakończeniu II wojny światowej podjęto próby reaktywowania gazetki parafialnej dopiero pod koniec lat osiemdziesiątych XX wieku. Pierwszą taką gazetkę wydawała parafialna grupa ministrantów,

⁹ Stopka, „Wiadomości Parafialne. Pfarramtliche Nachrichten. Parafia św. Józefa, Katowice-Załęże” 19 (1935), s. 2.

¹⁰ Stopka, „Pfarrblatt der Pfarrgemeinde St. Joseph in Kattowitz-Zalenze” 8 (1941), s. 2.

Wiadomości Parafjalne

Pfarramtliche Nachrichten

Parafia św. Józefa • Katowice-Załęże

Nr. 19
Niedziela, dnia 12 maja 1935 r.
Rok 2

Św. Józefie, Przewodniku nasz, opiekuj się nami i Kościołem świętym!

*

Dzisiaj jest odpust w Załężu. Odpust św. Józefa, naszego patrona naszego. Po bożym pisarz, Izidor de Isolanis, zachęcając nas do czci św. Józefa, odzywa się w osobie Chrystusa mówiącego do nas: „Ja łaskami objęty wszystkich kłórz w Kościele Bożym, w dniu czci twojej Józefie św., poświęconym, słuchać będą Mszy św., zastanawiać się nad życiem twoim, i rozmyślać nad tem, co działać.”

Łak piękna to wskazówka dla dzień odpustu.

„Hl. Joseph, Du unser Führer, beschütze uns und die Hl. Kirche!“

*

Heute ist Ablass in Załęże, der Ablass des hl. Joseph, unseres mächtigen Patrons. Ein frommer Schriftsteller: Isidor de Isolanis, ermuntert uns zur Verehrung des hl. Joseph, indem er durch Christus selbst zu uns sprechen lässt: „Ich werde alle mit meinen Gnaden überschütten, welche in der Kirche Gottes an dem Feiertage, o hl. Joseph, geweihten Tage die hl. Messe hören, über dein Leben nachdenken und über deine Taten betrachten werden.“

Ein schöner Fingerzeig fürs Ablass-Fest.

Porządek nabożeństw — Gottesdienstordnung

Dziennie o godz. 3/6 odpiewają się Godzinki do Najśw. Marii P.

Poniedziałek — Montag, 13. V. 1935.

- 6 Do Przenajśw. Rodziny na int. ogólnego Związku Rodzin chrześcijańskich za żyjących.
- 7 Rekwiem z kond. za ♀ Wiktorę Delemann.
- 7 Rocznica z kond. za ♀ Wilhelma Zebel.
- 17 Anbetungsstunde für den Tabernakelbund.
- 19 Nabożeństwo majowe.

Wtorek — Dienstag, 14. V. 1935.

- 6 Na int. nowożeńców: Jozef Bierek i Brona Steiner.
- 7 Za ♀ Zofię i Marię Wójcik.
- 7 Aut die Meinung der Brautleute: Emil Richter und Agnes Marmaschke.
- 19 Nabożeństwo majowe.

Środa — Mittwoch, 15. V. 1935.

- 6 Za ♀ Marię Miodurską, Józefa i Jakóba Hansikę.
- 7 Rocznica za ♀ Wawrzynę Suchanek, żonę Joanne, Karola Tomackiego.
- 7 Rocznica za ♀ Wilhelma Bača.
- 16 Adoracja Przenajśw. Sakramentu dla dzieci z Kruciatw.
- 19 Nabożeństwo majowe.
- 20 Malandacht.

Czwartek — Donnerstag, 16. V. 1935.

- 6 Rocznica za ♀ Annie Stankowa.
- 7 Rekwiem z kond. za ♀ Joanne Zach, oddali współkuratorzy.
- 7 w klasztorze: Za ♀ Karolinę Piwko.

Piątek — Freitag, 17. V. 1935.

- 6 Do Przenajśw. Rodziny na int. ogólnego Związku Rodzin chrześcijańskich za zmarłych.
- 7 Rocznica za ♀ Julienne Stanek.
- 7 Wigilie, rekwiem z kond. za ♀ Władysława Studzińskiego.
- 19 Nabożeństwo majowe.
- 20 In der Klosterkapelle: Zweite Andacht für die Mariansche Jungfrauen- und Jungfrauen-Kongregation als Vorbereitung für die Aunalmefeier: Ansprache, Litanei und hl. Segen.

Sobota — Sonnabend, 18. V. 1935.

- 6 Do Serca Pana Jezusa na podziękowanie za odebrane łaski i umocnienie nowych na int. rodziny Stefana i Karoliny Giebel z okazji 40-lecia współżycia małżeńskiego. — „Szczęść Boże” Szanownym Solenizantom aż do „złotego wesela”.
- 7 Rocznica z kond. za ♀ Teodora Golka i córki Klare.
- 7 Für ♀ Emanuel Behr, Eltern beiderseits, Gertrud, Reinhold und Oskar Behr und Paul Konecki.
- 16 Godzinki do Najśw. Marii P. i adoracja Najśw. Sakramentu.
- 19 Nabożeństwo majowe.

Fot. 1. Pierwsza strona pisemka „Wiadomości Parafjalne. Pfarramtliche Nachrichten. Parafia św. Józefa, Katowice-Załęże” z 1935 roku

20 In der Klosterkapelle Dritte Aufricht für die Mariänsche Jünglings- und Jungfrauen-Kongregation als Vorbereitung für die Aufnahmeleiter: Ansprache, Litanei und hl. Segen.

Niedziela — Sonntag, 19. V. 1935.

6 Za parafian.

8 Auf die Meinung der Mariänschen Jünglinge u. Jungfrauen-Kongregation mit Aufnahmeleiter neuer Mitglieder. III. Segen.

Drobne ogłoszenia — Vermeldungen

Chrzest

126. Beadetta Szoltysek, ur. 24. IV. rb. chrzest odbył się 1. V. 1935. Magdalena Syta, urodz. 26. IV. rb. chrzest odbył się 4. V. 1935. Elżyda Kocy, urodz. 28. IV. rb. chrzest odbył się 5. V. 1935. Teodusz Kuryłyk, urodz. 28. IV. rb. chrzest odbył się 5. V.

Zapowiedzi

94. Alfons Ślawik i Malgorzata Wróbel.
95. Wilhelm Łyska i Józefa Kozak.
96. Paweł Czakański i Elna Tylik.
97. Adolf Kowolik i Maria Siechowicz (Katowice).
98. Paweł Mucha i Anna Koczuga.
99. Jan Leszczyk i Jadwiga Bielecka (Katowice).
100. Roman Bańczyk i Maria Kachor.

Ślub

61. Wilhelm Zdebel i Helena Burezyk, ślub odbył się 6. V. rb.
62. Bernard Wyleniec i Amelia Barczko, ślub odbył się 6. V.
63. Eugeniusz Kopera i Admiana Maronik, ślub odbył się 6. V.

Zmarli

90. L. V. rb. Jerzy Durko, 15 lat — zmarł odbył się 2. V.
100. 4. V. rb. Stanisław Miłera, 25 lat — zmarł odbył się 7. V.
101. 5. V. rb. Gustaw Ottenburger, 64 lata — zmarł 8. V.
102. 6. V. rb. Józef Frelich, 66 lat — zmarł odbył się 9. V.

Ks. wikary Paweł Macierzewski administrator parafii Stary Biurak.

Dnia 20 kwietnia rb. zaopatrzony został ks. Macierzewski przez Karla Dieckelma administrator parafii Stary Biurak, którego zastępowała została przez wrotenskiego ks. proboszcza dr. Karola Wilka do Mikolowa. Ks. Macierzewski został ustalony jako wikary w Zależu dnia 25 sierpnia 1931 r. Rozmowa swej (zmarła) w Zależu dnia 6 września 1934 r. Pozostawił się zaś 2 marca 1935 roku w Zależu 1935 r. A. w tym czasie w Zależu 3 lata z 8 miesięcy. Działalność ma za własną pracę duszpasterską, zyczącym mu obłego błogosławieństwa Boga na nowej placówce duszpasterskiej.

Kaplan Paul Macierzewski Administrator in Alt-Berun.

Nach 3½-jähriger Tätigkeit in unserer Pfarrgemeinde ist Kaplan Macierzewski von der Geistlichen Behörde zum Administrator der Pfarrei Alt-Berun ernannt worden. Er kam zu uns nach längerer sogenannter Tätigkeit in Schwelm. Wir danken ihm für seine eifrige Seelsorgearbeit in Zależ und wünschen ihm auf der neuen Stelle reichen Segen mit dem Wunsche, er möge die neue Stelle baldst als Pfarrer in Verwaltung nehmen.

Pierwsza Komunia św. dzieci.

Zbliża się dzień 26-ty maja, w którym kilkadziesiąt dzieci przystąpi do tej pierwszej przystąpi do Komunii św. Z wielką troską oczekiwania ów dzień rodziny baptystycznych nie wiedząc sobie rady, jakby to dzieci swe na ten dzień tak piękny przygotować. Nie troszcząc się obojętnie, Kochani rodzice, bo jeszcze są w Zależu ludzie szlachetni, którzy wam dopomogą. Za pomocą tych wspólnymyślnych dobrodziejów, przodków w latach ubiegłych, wszystkie ubogie dzieci. Tak też będzie i w roku bieżącym. Duszpasterze swoje zrobią i dozwolę tutaj im dopomóc. Kochani parafianie, którzy na to stać, złożyć na ręce waszego starego proboszcza, cokolwiek możecie, na odzież i obuwie dla ubogich dzieci. Może ktoś będzie w stanie wykonać, całkiem ledwo lub wcale dzieje na dzień pierwszej Komunii św. Niech też bractwa i organizacje katolickie, o ile kasy lub na to powołania, ofiarują coś na to także dzieło. Zgony już składa się niemiernie wszystkim dobrodziejom serdecznie. Bóg zapłać!

Erstkommunionleiter.

Am Himmelfahrtstage, den 30. Mai, können die Kinder zum erstmalig in feierlicher Weise zur hl. Kommunion und sollen zu diesem Feste entsprechend gekleidet werden. Mit banter Sorge

Kalendarz stowarzyszeń. -- Vereinskalendar

III. Zakon św. Franciszka: W niedziela, dnia 12 maja rb., zrozmadzenie do meszporch.

Polskie Stow. Katolickie Czeładników: W środe, dnia 13-go maja rb. o godz. 20 zrozmadzenie na sal u. Spiry. Wszystkich rekolekcyjnych serdecznie się zaprasza

Księgarnia i Drukarnia Katolicka Sp. Akc

320 Za + Paweł Pyrek.

321 Do Serca Pana Jezusa, na podziękowanie za odebranie laski — 1 uroczyste uroczyste na III. Piotrą Grabińskiego z okazji 60-letnica urodzin. Sean. Solenizantów składamy niżej-sej najsłodszej i najczystszej zyczenia dalszego zdrowia i laski Boga.

15 Nabożeństwo małowe.

19 Malandacht.

denken die vielen arbeitslosen Familien diesem Festtage entgegen, da sie sich keinen Rat wissen, wie die Kinder bediehet werden sollen. Barmt nicht zu sehr, liebe Eltern; denn einer alter Pfarrer lebt noch und zu seiner Seite viele edle Wolltäter, welche helfen werden. So wie in früheren Jahren, so wird auch in diesem Jahr kein Kind am Erstkommunionstage verlassen sein. Liebe Parafianen, die ihr noch die Mittel dazwischen habt, gebet Spenden an die Hand eurer Seelsorger, damit die Kinder am Kommuniontage ihre Freude haben, die Bruderschaften und die katholischen Vereine mögen auch helfen, soweit ihre Kassen das erlauben. Der hl. Joseph, unser Abtatschutz, der Vater der Armen, wird dafür sorgen, dass Wolltäter sich finden, die ein oder mehrere Kinder einzeln zur Erstkommunion ausstatten werden. Das war in früheren Jahren der Fall, das wird auch in diesem Jahre geschehen. Im Voraus sagen wir allen Wohltätern ein herzliches „Gott bezahle“ zu.

Kolekta.

W niedziela, dnia 12-go maja jest z okazji odjazdu kolekta obowiązkowa na rzecz duszpasterstwa wo. winaian parafii.

Święcenie orszadłowat religijnych.

W niedziela, dnia 12 maja, po meszporach będą z okazji odpustu święcenie wszystkie przedmioty religijne, które sobie ludzie kupują.

Wielkie wspaniałe Andachtsgegenstände.

Am Sonntag, den 12. Mai, werden aus Anlass des Ablassfestes nach der Meszporacht um 9¼ Uhr verschiedene Andachtsgegenstände, welche beim Ablassfest gekauft zu werden pflegen, geweiht.

Przywitanie do Bractwa Szkapiera.

W niedziela, dnia 12 maja, z okazji odpustu będą po meszporach przyjęcie do Bractwa Szkapiera sw.

Autahmo in die Skapulier-Bruderschaft.

Am Sonntag, den 12. Mai ist aus Anlass des Ablassfestes nach der Meszporacht und nach der Abendandacht Aufnahme in die Skapulier-Bruderschaft.

Niedziela św. Alojzego.

W niedziela, dnia 19 maja przybada pierwsza niedziela św. Alojzego. Z tymczasem spieniamy zwracamy się do akolajnych młodzieży obywateli, żeby iakolajniejszy udział wzięli w tych niedziela. Przez szóstę niedziel bez przerwy trzeba przyjąć św. sakramenta pokuty i łożenia i trzeba wziąć udział w nabożeństwach modlitewnych, które się odbywać będą w kaplicy klasztornej dla młodzieży (po rannej) Mszy św., dla panien zaś po meszporach. Przy tej sposobności będą też słowne nauki duchowne o cnotach życia św. Alojzego. W szósta niedziela, dnia 23 czerwca, obędzie się uroczyste przyjęcie młodzieży i panien do Sodalności Marijńskiej. A więc, młodzieży Kochani, wdajcie się niemiernie dla ciebie lasko: „Pod sztandem Marii!“

Mariänsche Jungfrauen- und Jünglings-Kongregation.

Am Sonntag, den 19. Mai, wird die diesjährige feierliche Aufnahmeleiter in die Jünglings- und Jungfrauen-Kongregation stattfinden: die kirchliche Feier um 8 Uhr, die weltliche um 16 Uhr im Klostersaal. Zur Vorbereitung werden am Donnerstag, Freitag und Sonnabend, den 16., 17. und 18. Mai abends 8 Uhr in der Klosterkapelle Segensandachten mit Ansprachen abgehalten werden. Mögen alle Marienvereiner daran teilnehmen.

Am Sonntag, den 19. Mai, ist der erste Aloisius-Sonntag. Zu Ehren des hl. Aloisius sollen die Jünglinge und Jungfrauen an 6 andachtsvollenden Sonntagen die hl. Sakramente der Buße und des Abtes empfangen und an einer gemeinsamen Gebetsandacht teilnehmen, welche immer nach dem deutschen Hochamt in der Klosterkapelle stattfinden und mit einer zeitlichen Ansprache über das Tugendleben des hl. Aloisius verbunden sein wird.

Katolickie Stowarzyszenie Kobiet pod wezwaniem św. Marty oddz.

Zakładka iada urządz w czwartek, dnia 16 maja rb. o godzinie 17 miesięczne zebanie na sal u. Mronca.

Katolickie Stow. Kobiety pod wezwaniem św. Marty oddz. Zależ urządz w środe, dnia 15 maja rb. o godz. 17 miesięczne zebanie na sal u. Golezka.

Katowice, ul. Marszałka Piłsudskiego 58.

Fot. 2. Druga strona pismka „Wiadomości Parafialne. Pfarramtliche Nachrichten. Parafia św. Józefa Katowice-Zależ” z 1935 roku

Pfarrblatt

der Pfarrgemeinde St. Joseph in Kattowitz-Zalenz

Nummer 46

Sonntag, den 17. November 1940

Jahrgang 7

Willkommens-Gruß dem Oberhirten

Einen besondern Glanz verleiht unserem heutigen Jubiläumsfeste die Anwesenheit unseres hochwürdigsten Oberhirten, Sr. Exzellenz des hiesigen Bischofs, des hochwürdigsten Stanislaus Pöschl. Wir freuen uns auf das herzlichste über diesen Besuch, insbesondere sind aber darüber beglückt die Firmlinge, welche auch die Ehre ihres Bischofs den Reichum der Gnaden des hl. Geistes empfangen sollen. Wir begrüßen alle unseren lieben Oberhirten auf das herzlichste, danken ihm für seine Huld und versprechen ihm gehorsame Ergebenheit. Auch der hochwürdigste Herr Weihbischof Sr. Exzellenz Bischof Julius Bietzsch nimmt an unserem Jubiläum teil und wird zusammen mit dem Bischofsbischof firmen. Auch dem Herrn Weihbischof anbieten wir ein herzlichstes Willkommen!

Unsere Gemeinschaftsarbeit

Wöchentliche Gebetswohle. Der hl. Vater Pius XII. hat an die ganze Welt einen Ruf zu entsenden, wonach jeder Priester am kommenden Sonntag, den 24. November, eine hl. Messe auf seine Meinung aufopfern soll. Diese hl. Messen sind in der Gottesdienstordnung verzeichnet. Alle Gläubigen sollen an denselben Tage einen Bet- und Sühnetag abhalten. Auch unsere Parochien werden vollständig die Doppelmesse mit hl. Kommunion mitfeiern und auch die drei Bestunden am Nachmittag besuchen. Den Montag bis Samstag werden täglich von 19—20 Uhr als Vorbereitung für den großen Weltgebetstag am Sonntag Sühnetagsbestunden gehalten werden, welche auch sehr reich besucht werden mögen. In diesen Abendstunden wird auch täglich Beichtgelegenheit sein, damit recht viele auch die hl. Kommunion auf die Meinung des hl. Vaters aufopfern können.

Sammlung auf die neuen Messgewänder. Am heutigen Jubiläumssonntag werden die Ehren-Gewandmacher vor der Kirche noch Gaben auf das Jubiläumsgeld ein sammeln. Jeder Teilnehmer möge noch eine Jubiläumsgabe spenden, damit die noch fehlenden 400 Mark gebracht werden können. Im Voraus schon sagen wir innigen Dank für jede Gabe.

Die Jubiläums-Glückwünsche sind auf dem heutigen Sonntag um 17 Uhr angelegt. Die Mitglieder der kirchlichen Körperchaften und die Vorstände der kirchlichen Vereine und Bruderschaften haben die Gelegenheit, im Pfarrhause ihre Glückwünsche zu machen.

Letzte Mahnung an die Firmlinge. Die Firmung fängt heute um 15 Uhr an. Alle müssen pünktlich in der Kirche sein. Mitzubringen ist der Firmzettel und das Firmungsbüchlein, aus welchem die Gebete vor und nach der Firmung gemeinsam gebetet werden. Die Firmlinge mögen den ganzen Tag in möglichst frommer Sammlung verleben.

Zur Jubelfeier der Kirche wird bemerkt, daß nach dem Jubiläumshochamt ein feierliches Dankgebet gemeinsam verrichtet wird. Die Teilnehmer am Hochamt müssen alle das Büchlein „40 Jahre St. Josephskirche in Kattowitz-Zalenz“ in der Hand haben; aus diesem Büchlein werden die gemeinsamen Gebete verrichtet. Das Büchlein ist in der Sonntagsheft als Geschenk kostenlos zu erhalten; dasselbe wird auch ein schönes Andenken an die heutige Feier sein, da auf der ersten Seite ein hübsches Bild unserer Kirche sich befindet, und auf der zweiten Seite die wichtigsten Daten aus der Geschichte des Kirchbaues verzeichnet sind. Dann folgen die Gebetsleste.

Zum Gedächtnis der Verstorbene. Viele Mitglieder der Kirche und auch viele Teilnehmer an der Kirchwohle vom 8. November 1900 sind schon in die Ewigkeit hinübergegangen. Geistliche und Laien. Auch ihrer dürfen wir nicht vergessen. Eine Totengedächtnismesse findet am Montag, den 18. November früh um 6 Uhr statt. Beim Requiem wollen wir alle die hl. Kommunion empfangen und sie für die Verstorbene aufopfern. Im Anschluß an die kirchliche Messe erfolgt die Einsegnung der Gräber auf unserem Friedhofe.

Aus der Pfarrfamilie

hl. Kommunionen

sind in der vergangenen Woche gespendet worden:

	Kreuz	Kreuzer	Zehntel Halbe	Zehntel Viertel
Montag, 4. 11.	271	—	—	271
Dienstag, 5. 11.	250	—	—	250
Mittwoch, 6. 11.	224	—	—	224
Donnerstag, 7. 11.	273	—	—	273
Freitag, 8. 11.	211	—	—	211
Sonnabend, 9. 11.	226	7	—	233
Sonntag, 10. 11.	498	—	31	527
Jahressumme	1.951	7	31	1.989
Den Jahresbeginn	112.462	359	3.660	116.641
Jahressumme	114.433	566	3.631	118.630

Durch die heilige Taufe

sind in die Gemeinschaft der Heiligen aufgenommen worden:

363. Erenhard Heiska, geb. 2. 11., getauft 9. 11.
364. Reinhold Ohn, geb. 25. 10., getauft 10. 11.
365. Erika Ruth Daculot, geb. 10. 10., get. 10. 11.
366. Heinrich Bietzsch, geb. 31. 10., get. 10. 11.
367. Annaliese Seidel, geb. 5. 10., getauft 10. 11.
368. Erika Danilitsa, geb. 30. 10., getauft 10. 11.
369. Herbert Buegier, geb. 25. 10., getauft 10. 11.
370. Erika Traut Dampier, geb. 29. 10., get. 10. 11.
371. Uxula Hienrichs, geb. 30. 10., get. 10. 11.
372. Eberhard Steinbrunn, geb. 2. 11., get. 15. 11.

Das hl. Sakrament der Ehe

hat für das Leben verbunden die Brautleute:

154. Georg Demhalla und Erika Birech — am 9. November.
155. Edward Wrobel (Domb) und Rosalie Bronslik — am 10. November.

In den Stand der hl. Ehe wollen treten:

289. Alois Boganyi und Maria Klama (Lauca-Käthe).
290. Johanna Wajlich und Gertrud Mahofski (Lohnendner).
291. Josef Altmann und Stanislaw Daniel (beide Jesuiten).

In die ewige Heimat

hat Gott, der Herr über Leben und Tod, berufen:

215. 6. 11. Anton Szulik, 34 Jahre — Beerdigung am 10. November.
217. 7. 11. Milan Steinbrunn, 83 Jahre, Beerdigung am 10. November.
218. 10. 11. Franz Stielmach, 42 Jahre — Beerdigung am 13. November.
219. 11. 11. Friedr. Falkow, 7 Monate — Beerdigung am 14. November.

Fot. 3. Pierwsza strona gazetki „Pfarrblatt der Pfarrgemeinde St. Joseph in Kattowitz-Zalenz” z 1940 roku

Unser Pfarrgottesdienst

Pfäpflliche Gebetswoche.

Montag, den 18. November.

- 6,00 Requiem mit Konf. für alle verstorh. Parochianen und insbesond. für alle verstorh. Wohlthäter unrer Pfarckirche; Procession auf den Friedhof aus Anlaß des Kirchweihfestes.
- 7,15 Zum hl. heiligen Jesu als Dankhagung auf die Meinung des schönh. hermeisters Paul Kurzik aus Anlaß des 99. Geburtstages und der Frau Emiliebeth Kurzik aus Anlaß des 50-ten Geburtstages. — festlichen Glühwanch zum doppelten Geburtstage und Gottes reichten Segen.
- 7,45 Ruf die Meinung der Brautleute Waldemar Hieronim und Margarete Schatz.
- 8,15 Hofnahrung, Begräbnis-Requiem mit Konf. für den am 6. 11. 43 in Bremen verst. Arbeiter Emanuel Cmainhli.

19,00 Pfäpflliche Bestände.

Dienstag, 19. November: St. Elisabeth-fest.

- 6,00 Zu Ehren der hl. Elisabeth auf die Meinung des Dritten Ordens m. General-Abthulung u. hl. Segen.
- 7,00 Für + Franz und Dorothea Galanthe, Josefa Schudak, Thomas u. Eleonora Stegobka.
- 7,30 Jahresmesse mit Konf. für + Elisabeth Dolak.
- 8,00 Zum hl. heiligen Jesu als Dankhagung auf die Meinung der Familie Alfons Wierogoch.

19,00 Pfäpflliche Bestände.

Mittwoch, 20. November.

- 6,00 Requiem m. Konf. für den + Ruricus Franz Madzysch.
- 6,45 Jahresm. m. Konf. f. + Pauline Begoch.
- 7,15 Requiem mit Konf. für alle Verstorbene der Fam. Johann Stanislawski.
- 7,00 In der Kapelle zum hl. heiligen Jesu als Dankhagung auf die Meinung der Familie Josef Tchers.

19,00 Pfäpflliche Bestände.

Donnerstag, den 21. November.

- 6,00 Für alle gefall. u. verstorh. Parochianen, abgegeben von der Frau Juliana Jurczyk.
- 6,45 Für + Dinynt Elzshka, abgegeben von dem Milibowhoren.
- 7,15 Für + Marie Kalush, Diktur Odmann, Ehefr. Johanna Franz u. Anastasia Rols.
- 7,45 Für + Marie Schendzielsky, Sohn August, Verw. u. alle armen Seelen im Segfeuer.

19,00 Pfäpflliche Bestände.

Freitag, 22. November.

- 6,00 Für + Johann Dukoch, Ehefr. Anna und Verw. bedelert.
- 6,45 Jahresm. für + Friedwig Galda, deren Eltern Franz u. Marie, Bruder Karl, Schwester Eugie.
- 7,15 Für + Stefan Domogalla.
- 7,45 Für + Marie u. Johann Gajo, fienle Aukuzynski u. alle Verstorb. d. Gajules, in weld. fr. gecohnt haben.

19,00 Pfäpflliche Bestände.

Sonnabend, 23. November.

- 6,00 Requiem m. Konf. für alle verstorh. Doroehianen u. bei diejenigen, für weld. fäpflchten gehalten wurden.
- 6,45 Ruf die Meinung der Brautleute Reinhold Dohli u. Magdalene Schalko.
- 7,15 Für + Johann Schymanski.
- 7,45 Für + Klara Juchnick u. alle armen Seelen im Segfeuer.

19,00 Pfäpflliche Bestände.

28. und letzter Sonntag nach Pfingsten — 24. November. — Pfäpflliche Bet- und Sühnetage.

- 6,00 Ruf die Mein. des hl. Vaters. fl. Schrif. Kol. 1, 9-14 und Matth. 24, 15-35. Thema: „Das Weltgericht und die Macht des Gebetes“.
- 7,15 Ruf die Meinung des hl. Vaters.
- 8,00 Zum hl. heiligen Jesu als Dankhagung auf die Meinung der Familie Rudolf u. Marie Franz aus Anlaß des 30-jährigen Ehelebens, mit hl. Segen. — festl. Glühwanch und „Glüh auf!“ bis zum goldenen Jubiläum.
- 9,00 Konventualmesse des Kanonikus Rubis in der Kathedralkirche.
- 9,30 Ruf die Meinung des hl. Vaters. — 10,30 Zum hl. heiligen Jesu als Dankhagung der Familie August und Anna Kolobziej aus Anlaß der Silberhochzeit und der Familie Johann u. Rosalie Bulla aus Anlaß des 20-jähr. Ehelebens mit „Le Deum“ und hl. „Glüh auf!“ bis zum goldenen bezw. silbernen Jubiläum.

15—18 Aussetzung und drei Sühnegebeten nach der Meinung des hl. Vaters.

Gottesdienstordnung in Salenzer-Halde

Samstag, 24. November.

- 6,00 Ruf die Meinung des hl. Vaters.
- 9,30 Für + Wilhelm Datslong, Ehefr. Rosa Albina, Tochter Marie u. Verwandschaft. — Gleich darauf Aussetzung und die 3 Sühnegebeten nach der Meinung des hl. Vaters.

Aus der Pfarrchronik

Die Kirchweih am 8. November 1900. Ein Festhomer, an dessen Spitze der Pfarrer Showonrek stand, hatte bestohlen, am Donnerstag, den 8. November 1900, die Weihe der eben vollendeten neuen Pfarckirche mit der Einführung des neuen Pfarrers Josef Rubis, bisher Kanikus in Oppeln, zu verbinde. Drogenäh war der neue Pfarrer von Oppeln her am Dienstag, den 6. November gegen 11 Uhr vormittags auf dem Bahnhof Kattowitz an. Als er dem Seg. entgeg. wurde, er auf dem Derron von ein. langem Reih. festlich gekleidete Herren erwartet und herzlich begrüß. Sprecher war der Amtsnachfolger Josef Kosowilki. Hingeföh waren vor allem die Mitglieder des Kirchenvorstandes und der

hirdlichen Gemeindeglieder, unter anderen die Herren: Karl Kosowilki, Martin Anepa, Johann Stanislawski, Anton Naschokowski, Anton Teflar, Karl Paulus, Jidos Andrich, Hieronymus Mischel, Franz Schick, Diktur Schick, Josef Kübler, Karl Blumau, Augustin Soppa, Hermann Seidlich, Johann Wierogoch, Johann Schrypski, Wilhelm Jozab, Anton Daba, Franz Buzanek und viele andere, insbesond. auch der neugewählte Organist Eöher Franz Wylasol. Dem Bahnhof fuhr man in einen langen Wagnereiche nach Jolenz. Dort den Wagen mit auf einem Einfuhrwege des Stollenbesitzer Jozak Mamias, der dem St. fiedigshiff, in welchem Pfarrer Rubis die ersten drei Tage Wohnung nahm, begrüßte. Den neuen Stellenleiter das Mädchen Margarete Stanislawski (jetzt Frau Baumstark Kowak) mit einem Gedichte, nach dem sie sehr herzlich empfing. Der Richter Franz Umetki bewillkommte den Pfarrer die Ehrenwürden fiedigshiffen, an ihrer Spitze die Oberin Eufrosina Gaudybon. Am Mittwoch, den 7. November 1900 nachmittags fand die Übergabe des Pfarrers durch Espriteller Diktur Schmidt und Pfarrer Ludwig Showonrek statt, wobei alle Pfirten und Vermögensglieder dem neuen Pfarrer Rubis zur Disposition übergeben wurden. Am Donnerstag, den 8. November, fand die Einweihung des neuen Kirche um 9 Uhr früh statt. Sie wurde vollzogen durch Espriteller Schmidt. Der dem Pfarrkirche übergeben die Anordnung zu freierlicher Procession bereit. Der Ercepfarrergerzinn lang einige Nieder, die 7-jährige Maria Franz (jetzt Frau Richter Stuygel in Ad.-mühldorf) sprach ein Gedicht, worin die Pfirzessen zum Hauptpartie der Kirche sich in Beweg.ung setzten, wo die Weihenhandlung begann. Unmittelbar nach der Kirchweih führte Espriteller Schmidt dem Pfarrer Rubis am Rande in sein Amt ein. Die fiedigshiffen hielten Pfarrer Showonrek in päpstliche und Espriteller Schmidt in weltliche Sprache und sacres Rubis sich in beiden Sprachen die Pfirzisspredigt, worauf er das sich fiedigshiffen selbst eine Affidavit der Oppelner Archivar Robert Niespoh und Bruno Jankoh. Nach der Einweihung kündete der Kirchenglieder Florian Jozubich die einige Camp am zum Zeichen, daß der eucharistische Feind auf dem Rande und im Tabernakel Feindschiff nahm und der Glöhmer Michael Gostycki von die Wandlungsfeier, welche die Anknüpfung des göttlichen Reihes der Umgegend handelt. Bei der Feier waren am 30 fiedigshiffen anwesend. Der letzter der Gebühden mit dem Landest. Gelehrten an der Spitze und Kreisjuchlingher Kolbe beehrten die Feier mit ihrer Anwesenheit. Nachmittags um im Garten über den Saal ein fiedigshiffen, an dem gegen 150 Personen teilnahmen, hier waren auch anwesend der Generalvikar der Stadt u. Bischöf. Erbin, Scheimer Bergzyl Brenschucht und der Director der Großhändler Beller. Am Abend fand eine allgemeine Nuntianden der fiedigshiffen statt, welche die Straßen vom Jolenz in ein Lichtmeer versenbete. Ungemein reich war das Schloß erleuchtet, in welchem Herrheimar Bernbach wohnte. An dem Kirchweihstage war ein herrliches Wetter: die Sonne schien den ganzen Tag so lieblich und es war auch in den Abendstunden so warm, daß bei einer Kundschaft durch die Straßen zum Zwecke der Befähigung der Beleuchtung die Teilnehmenden ohne Überzieher und ohne Hüte gehen konnten. Dies sind liebe Erinnerungen des ersten Jolenzker Pfarrers, welche nach noch 40 Jahren ihm lebendig noch Augen sehen und die er nie vergessen wird. Dankhagung. Der liebe Gott hat mit mein. hl. Josef im letzten Jahr um 1 Jahre und 7 Monaten fieren lassen. Es ist mich bezeichnend Gewöhnh, daß der kleine Josef, da er in der Taufkirche hingelangt, sich beim lieben Gott hl. Aber dennoch war mein Mutterherz betrübt, um so mehr, als mein Gatte in weiter Ferne vom Erb. nicht mit teilen konnte. Demum war es mit ein Trost, daß fieren Kaplan Wondratski die heidlichen Oberer des Rindes zum fiedigshiffen begleitete und daß gute Vermonde u. Weinhüte mit hinter dem Saal gingen. Allen Dankh. ich von g. g. fieren.

Johanna Malcher

Herzogliche Katholische Pfarre St. Josef in Kattowitz-Jolenz. — Dechant: Josef Anselm Smolch, Kattowitz-Jolenz, Mehlstraße 41. — Druck: Katholische Buchdruckerei und Verlags-RS, Kattowitz, fiedigshiffstraße 56.

Fot. 4. Druga strona gazetki „Pfarrblatt der Pfarrgemeinde St. Joseph in Kattowitz-Zalenze“ z 1940 roku

którzy na łamach „Panoramy Ministranta” przedstawiali informacje dotyczące życia służby ołtarza, a także wybrane zagadnienia liturgiczne. Jej opiekunami byli Szymon i Henryk Czarnikowie¹¹. Co do szaty graficznej, to widać, że była bardzo prosta, lecz przejrzysta, z rysunkami autorstwa Szymona Czarnika.

Kierowano tę gazetkę do młodszych czytelników parafii. W tym samym czasie starsza młodzież też wydawała swoje piśmko: miesięcznik „Co Słysać w Niebie”, którego opiekunem był ks. Józef Włosek, wikariusz parafii. Na łamach tego periodyku zamieszczano artykuły dotyczące młodzieży. Obie gazetki miały charakter kroniki z życia grupy ministrantów¹².

W październiku 1990 roku podjęto próbę scalenia istniejących dwóch gazetek parafialnych skierowanych do dzieci i młodzieży, tworząc nową, przeznaczoną dla całej parafii. Zabieg ten się udał i pierwszy numer nowej gazetki ukazał się w dziewięćdziesiąt rocznicę poświęcenia kościoła parafialnego św. Józefa. Tytuł nowego miesięcznika „Podpora Rodzin”¹³, zaproponowany przez wikariuszy: ks. Józefa Włoska i ks. Janusza Kuśkę, został jednomyślnie przyjęty przez wszystkich obecnych na spotkaniu na probostwie pod koniec października 1990 roku. Dokładna data nie jest znana.

Moderatorami nowego czasopisma zostali wspomniani księża, stanowisko zaś redaktora naczelnego powierzono H. Czarnikowi. W skład redakcji weszła też Aleksandra Janikowska¹⁴. Jedną z ważniejszych informacji związanych z czasopiśmem jest stopka redak-

---

¹¹ Henryk Czarnik urodził się 15 października 1950 roku w Trzebini, zmarł w Katowicach 30 września 2017 roku. W 1973 roku ukończył studia socjologiczne na Uniwersytecie Jagiellońskim. Pracował w Hucie Baildon oraz w Teatrze Śląskim, a w latach 2007-2015 w Muzeum w Chrzanowie. Od numeru 5 pełnił funkcję redaktora naczelnego gazetki „Solidarność. Biuletyn KZ NSZZ «Solidarność». Huta Baildon Katowice”, która wychodziła od 24 lipca 1981 roku. Mieszkał w Katowicach w dzielnicy Załęże, gdzie udzielał się w parafii św. Józefa. Wiele wysiłku włożył w powstające w parafii czasopisma parafialne. Był ich redaktorem oraz redagował wiele artykułów dotyczących historii, papieża Jana Pawła II itd. Z zamilowania był historykiem, autorem kilku książek; *Solidarność*, ency.sol.pl/wiki/%E2%80%9ESolidarno%C5%9B%C4%87%E2%80%9D_(Katowice_Huta_Baildon), 21.11.2020.

¹² H. Czarnik, *Dwieście numerów temu...*, „Podpora Rodzin” 6 (2011), s. 4.

¹³ Tytuł nowego miesięcznika został zaczerpnięty z *Litanii do św. Józefa* i jest związany z wezwaniem, jakie ma miejscowo kościół i wspólnota; tenże, *Krótką historia 50 numerów „Podpory Rodzin”*, „Podpora Rodzin” 5 (1996) s. 5; *Nabożeństwa diecezji katowickiej. Agenda liturgiczna. Opracowanie zbiorowe diecezjalnej Komisji Liturgicznej*, Katowice 1987, s. 529.

¹⁴ H. Czarnik, *Dwieście numerów temu...*, s. 4.

**CO SŁYCHAĆ
W NIEBIE?**

MIESIĘCZNIK MŁODZIEŻOWY
parafii Św. Józefa
/ DO UŻYTKU WEWNĘTRZNEGO /
NR 1 M-C X ROK 1989 KATOWICE-ZAŁĘŻE

... MŁODY PRZYJACIELU !

Wiem dobrze, że jesteś dzisiaj zalewany setkami informacji płynących z telewizji, radia czy codziennej prasy. Być może szukasz tam odpowiedzi na frapujące cię pytania Twojego młodego życia. Szukasz a nie znajdujesz; kłóciesz a nikt Ci nie chce otworzyć. Dorosli doszli do swoich "dorosłych" problemów. I Ty też kłutuisz się pyłom z rozbitych cokołów i pomników "wielkich" tego świata. Próbe czasu i ocen pomyślisz przeszedł jedynie Jezus Chrystus, bo On jest Twoją Drogą, Prawdą i Życiem. Dlatego chciałyby być przez lepsze poznanie Jego Dobrej Nowiny mogli znaleźć to czego szukasz.

Dzisiaj otrzymujesz pierwszy numer młodzieżowego pisma. Bydmoże toco przeczytasz pozwoli Ci inaczej spojrzeć na problem wiary i życia nią. Ufam, że mimo małej objętości gazetki, znajdziesz coś co Cię zaciekawi, zatrzyma, zmusi do zadumy. Pamiętaj też, że to co będzie w każdym następnym numerze zależy również od Ciebie. Autorzy oczekują Twoich wypowiedzi, refleksji, rozważań dotyczących wiary, świadczenia o Chrystusie. Zapraszając do lektury życzę Ci wielu miłych wrażeń, a wszystkim szukającym w swoim życiu Chrystusa tego, by na wzór uczniów z Emaus odnaleźli Pana na dzieleńiu się Słowem Bożym i na Eucharystii.

JEDNOŚĆ NIE TYLKO NA WAKACJACH.

Tegoroczna piesza pielgrzymka z naszej parafii, do Częstochowy wyruszyła 20 czerwca, po porannej Mszy św. Właściwy pielgrzymi trud rozpoczął się Zawierciu, dokąd dojechaliśmy pociągiem. Pierwszego dnia trasa naszej wędrówki nie była zbyt ciężka i mimo niewielkich plecaków szliśmy różnym krokiem, śpiewając przy akompaniamencie trzech gitar. Plan pozostałych dni pielgrzymki nieco się zapelniał i usystematyzował. Wyruszyliśmy wczesnie rano, po wspólnie przygotowanym śniadaniu. Równocześnie z wymarszem rozważaliśmy śpiewać "Godzinki o Niepokalanym Poczęciu NMP". W czasie marszu rozważaliśmy także Różaniec ubogacony naszymi komentarzami na temat kolejnych tajemnic, Litanii do NMP. Modlitwa pomagała nam znosić trudy drogi i pozwalała zapomnieć o zmęczeniu. Wieczorami po dotarciu na miejsce noclegu odprawialiśmy Mszę św. w intencjach, z którymi szliśmy do Maryi oraz jako dziękczynienie za miniony dzień. Każdy dzień pielgrzymki miał swoją myśl przewodnią - były to: łecchy prowadzące do świętości. Między innymi rozważaliśmy tajemnicę Radości oraz dzień Milczenia, w którym rozważaliśmy Drogę Krzyżową i śmierć Chrystusa.

W czasie tego nabożeństwa każdy z nas mógł głośno wypowiedzieć myśli i refleksje nasuwające się przy kolejnych stacjach. Do Jasnogórskiej Pani dotarliśmy 29 czerwca, a w nocy z 29/30 czerwca czualiśmy przed Jej budownym wizerunkiem. Dla mnie wielkim przeżyciem tego czasu było właśnie czuwanie. Przede wszystkim ze względu na wspólnotę wiary i modlitwę ludzi zgromadzonych w kaplicy. Modliliśmy się myślą, słowem i pieśnią. Miłotego, że każdy z nas był zmęczony, śpiący czy oblały, to świadomość i odczucie jedności z innymi było źródłem naszej radości.

Joanna

Fot. 5. Pierwsza strona gazetki „Co Słychać w Niebie. Miesięcznik młodzieżowy parafii św. Józefa” nr 1 (1989)

cyjna. Od samego początku, tj. od numeru 1 (1990) zamieszczano ją na ostatniej stronie miesięcznika parafialnego. Można tam znaleźć nazwę miesięcznika: „Podpora Rodzin” oraz informację o osobach odpowiedzialnych za redakcję: „H. Czarnik z Zespołem”¹⁵.

Dopiero od numeru 4 (1992) stopka redakcyjna została poszerzona o większą ilość danych: „«Podpora Rodzin. Miesięcznik Parafii p.w. św. Józefa w Katowicach-Załężu». Moderatorzy ks. Janusz Kuśka i ks. Józef Włosek. Redakcja: Henryk Czarnik oraz Aleksandra Janikowska, Mariola Sykosz, Barbara Gołębowska – skład komputerowy i Szymon Czarnik – opracowanie graficzne”¹⁶.

Jednym z kilku stałych elementów miesięcznika było słowo proboszcza, ks. prałata Jerzego Nygi, pt. *Drodzy Parafianie!* Słowo proboszcza miało formę artykułu wstępnego opisującego dany okres liturgiczny lub sytuację społeczną, religijną, w jakiej wspólnota parafialna się znajdowała. Rubryka ta została zamknięta po dwunastu numerach z powodu braku czasu duszpasterza, który pełnił równocześnie wiele obowiązków diecezjalnych¹⁷. Chociaż artykuły wstępne nie opisywały zawartości gazetki, niemniej wprowadzały czytelników w zagadnienia związane z życiem wspólnoty parafialnej. Przez dłuższy czas na łamach miesięcznika nie ukazywał się artykuł wstępny. Dopiero w 1999 roku ks. Bernard Rak, jako nowy wikariusz parafii załęskiej oraz moderator i redaktor naczelny miesięcznika, wprowadził na nowo artykuł redakcyjny do pisemka. Ukazuje się on do dnia dzisiejszego¹⁸.

Młodzież i dzieci

Jak już wiadomo, gazetka „Podpora Rodzin” powstała z dwóch innych czasopism skierowanych do dzieci i młodzieży. Przeglądając numery historyczne, można zauważyć, że tematy młodzieżowe często pojawiały się na łamach miesięcznika. Gorzej jest z tekstami pisanymi dla dzieci. Na przestrzeni ponad dwudziestu lat wydawania gazetki pa-

¹⁵ Stopka redakcyjna, „Podpora Rodzin” 2 (1990), s. 8; Stopka redakcyjna, „Podpora Rodzin” 3 (1992), s. 4.

¹⁶ Stopka redakcyjna, „Podpora Rodzin” 4 (1992), s. 4.

¹⁷ J. Nyga, *Drodzy Parafianie!*, „Podpora Rodzin” 1 (1990) i 11 (1991), s. 1.

¹⁸ B. Rak, *Drodzy Czytelnicy!*, „Podpora Rodzin” 3 (1999), s. 2.

rafialnej można zaobserwować pojawienie się działu dziecięcego od numeru 8 (1996), przy czym nie otrzymał on jakiegóś odrębnej nazwy. Publikowano w nim rebusy, zagadki, zagadki biblijne, diagramy, kolorowanki i zadania w formie „połącz cyfry” oraz układanki literowe. Można stwierdzić, że elementy przeznaczone dla dzieci i młodziej młodziej nie zajmowały wiele miejsca. Prawdopodobnie przyczyną zaniechania publikacji kącika dla dzieci była mała popularność materiałów kierowanych do najmłodszej grupy czytelników.

Treści przeznaczone dla młodziej można znaleźć już od pierwszego numeru czasopisma i są one bardzo zróżnicowane: od prezentowania młodym ciekawych książek i filmów po opisywanie grup młodziejowych i ich działania na terenie parafii. Podsumowując treści młodziejowe zamieszczone w gazecie, można stwierdzić, że ich objętość jest bardzo duża, gdyż to z grona młodziej wywodzi się wiele osób związanych z redagowaniem prasy parafialnej. Grupa ta dobrze wie, czego oczekują od niej rówieśnicy, i chętnie wspiera kolejne numery czasopisma artykułami, opisami lub refleksjami.

Szata graficzna

Przeglądając wszystkie gazetki parafialne wychodzące na terenie parafii św. Józefa w Katowicach-Załężu, da się pod tym względem zauważyć pewien stały postęp. Już numery z początku XX wieku przygotowywano bardzo starannie. Drukowano je czytelną czcionką, w profesjonalnych drukarniach. Następnie co do numerów z lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku, choć nie były drukowane w profesjonalnych firmach, to jednak redaktorzy starali się przygotowywać je na jak najwyższym poziomie. Wraz z ukazaniem się numeru 3 z 1999 roku „Podpora Rodzin” otrzymała nową szatę graficzną: pierwszą i ostatnią stronę drukowano w kolorze, środek zaś nadal był czarno-biały. Cała gazetka była drukowana na papierze kredowym. Liczba stron zwiększyła się do dwunastu.

Szata graficzna kolejny raz uległa zmianie w 2004 roku za czasów moderatora ks. Grzegorza Zycha. Zrezygnowano wtedy z drukowania w kolorze i na papierze kredowym, co było spowodowane wzrostem kosztów produkcji. Od numeru 3 (2004) zmieniła się winieta, tj.

czcionka w tytule czasopisma. Pojawił się także nowy obraz przedstawiający św. Józefa, który zapożyczono ze sceny związanej z Bożym Narodzeniem. Zachowano liczbę stron¹⁹.

Ostatnia zmiana graficzna nastąpiła w roku 2007, gdy wikariuszem parafii został ks. Marcin Socha, którego przydzielono do prowadzenia gazetki. Ponownie zmienił się wizerunek św. Józefa, nadal prezentowano go jako opiekuna Świętej Rodziny, dodano jednak rysunek przedstawiający budynek kościoła parafialnego. Zmieniono także czcionkę.

Kronika wydarzeń

Jak napisał papież Franciszek w *Orędziu na 51. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu 2017 roku*: „życie człowieka nie jest jedynie aseptyczną kroniką wydarzeń, ale dziejami, historią oczekującą, że będzie opowiedziana”²⁰. Takim opowiedzeniem, zaprezentowaniem różnych wydarzeń poszczególnych osób czy grup parafialnych zajmuje się gazetka parafialna. Na łamach „Podpory Rodzin” można znaleźć kilka bloków opisujących różne sytuacje.

Od samego początku istnienia gazetki przedstawia ona inicjatywy, jakie podejmowano na terenie parafii, dzielnicy czy też powiązane ze wspólnotą parafialną. Mają różną formę przekazu, np. krótkiej notatki informującej o minionym wydarzeniu, która opisuje pielgrzymkę na Jasną Górę²¹. Wraz z numerem 11 (1991) pojawił się nowy blok tematyczny *Wiadomości parafialne*, w których zamieszczano informacje dotyczące chrztów, jubileuszy małżeńskich i urodzin oraz jednozdaniowe wzmianki o najważniejszych przejawach życia wspólnoty²². Publikowano je do czerwca 1993 roku²³, po czym zostały wznowione

¹⁹ Winieta, „Podpora Rodzin” 3 (2004) s. 1.

²⁰ Franciszek, *Przekazujmy nadzieję i ufność w naszych czasach. Orędzie na 51. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu 2017 roku*, „Wiadomości Archidiecezjalne. Organ urzędu Kurii Archidiecezjalnej w Katowicach” 8 (2017), s. 489; mediadlaewangelii.pl/content.php?ContentId=247,24.11.2020.

²¹ *Z Załęża pieszo na Jasną Górę!*, „Podpora Rodzin” 7-8 (1991), s. 1.

²² *Wiadomości parafialne*, „Podpora Rodzin” 11 (1991), s. 2.

²³ *Wiadomości parafialne*, „Podpora Rodzin” 5-6 (1993), s. 2.

w nowym bloku tematycznym *Z życia parafii*²⁴ wraz z ukazaniem się numeru 3 (1999). Treść tej rubryki poszerzono od numeru 1 (2001)²⁵ o informacje kronikarskie z minionego miesiąca.

Od numeru 7 (2014) pojawił się nowy dział informacyjny o minionych wydarzeniach z życia parafii pt. *W skrócie*. Miał on formę szczegółowego przekazu dla czytelnika na temat minionych wydarzeń²⁶. Jeszcze jednym elementem kronikarskim jest fotoreportaż zamieszczany na ostatniej stronie czasopisma. Wprowadzono go od numeru 3 (1999)²⁷, prezentował zaś zapis fotograficzny różnych inicjatyw odbywających się na terenie parafii oraz stanowił udokumentowanie wyjazdów grup parafialnych. Większość zdjęć jest kolorowa o bardzo dobrej jakości.

Niezapomniana historia

Bogactwem miesięcznika „Podpora Rodzin” są artykuły historyczne opisujące dzieje parafii i dzielnicy. Autorem artykułów jest H. Czarnik. Pisał je w kilku cyklach tematycznych. Pierwszym takim cyklem był dział *Z przeszłości Załęża*²⁸. Jego pierwszy odcinek ukazał się w numerze 3 (1991) i miał charakter krótkiego wstępu opisującego historię społeczno-religijną Załęża, poczynwszy od XI wieku. W tych tekstach autor zapoznawał czytelników z dziejami dzielnicy, korzystając nierzadko z przekazów najstarszych mieszkańców.

Następnym cyklem pisanim przez H. Czarnika był dział *100-lecie naszej załęskiej Świątyni*. Publikowano go w siedmiu numerach czasopisma. Na jego łamach autor przedstawił liczne informacje związane z powstaniem załęskiego kościoła. Kolejna seria artykułów na ten sam temat została opublikowana w numerach ukazujących się w latach 2008-2009. Opisując historię kościoła, autor jeszcze raz zachęcił czytelników do zapoznania się z dziejami dzielnicy²⁹. Ko-

²⁴ *Z życia parafii*, „Podpora Rodzin” 3 (1999), s. 11.

²⁵ *Z życia parafii*, „Podpora Rodzin” 1 (2001), s. 11.

²⁶ W tekście pojawiają się tylko inicjały: „Opr. ks. AP”. Inicjały AP oznaczają Adama Paliona; A. Palion, *W skrócie*, „Podpora Rodzin” 7-8 (2014), s. 11.

²⁷ *Flesz wakacyjny*, „Podpora Rodzin” 3 (1991), s. 12.

²⁸ H. Czarnik, *Z przeszłości Załęża*, „Podpora Rodzin” 3 (1990), s. 7-8.

²⁹ Tenże, *100-lecie naszej załęskiej Świątyni*, „Podpora Rodzin” 2 (2000), s. 7.

lejną krótką serię, bo zaledwie czteroodcinkową, stanowią teksty o bp. Wilhelmie Plucie, *Nasz pasterz w drodze do nieba...*, autorstwa mieszkanki Załęża, Krystyny Urgacz. Jak zauważa autorka, pobyt Wilhelma Pluty jako administratora parafii był krótki, trwający ledwie sześć lat (1951-1956), a mimo to jego obecność zapisała się bardzo dobrze wśród wiernych³⁰. Na łamach czasopisma parafialnego można też znaleźć wiele tekstów pisanych przez H. Czarnika (jest ich ponad pięćdziesiąt) dotyczących ostatnich miesięcy istnienia Huty „Baildon”, która od 6 maja 2001 roku znalazła się w stanie upadłości³¹. Wiele tych tekstów wyraża emocje autora, który przepracował prawie wszystkie lata aktywności zawodowej w tym zakładzie.

Kolejnym cyklem był dział *Poznajemy patronów ulic Załęża*, w którym nieznanemu autorowi prezentował krótkie rysy biograficzne danych patronów, w szczególności akcentując ich zaangażowanie w życie śląskiej ziemi³². Ciekawym pomysłem było też publikowanie starych pocztówek i zdjęć związanych z dzielnicą. Do zdjęć i widokówek H. Czarnik dołączał obszernie komentarze spisane ze wspomnień najstarszych mieszkańców³³.

Cykl artykułów pt. *Proboszczowie św. Józefa w Załężu* był najdłuższą serią opublikowaną przez Henryka Czarnika na łamach czasopisma parafialnego. Rozpoczął się on wraz z publikacją numeru 4 (2011) artykułem w formie wstępu do opisu historii wszystkich proboszczów. W cyklu tym ukazało się trzydzieści jeden odcinków. W całej serii można było zauważyć podział na mniejsze jednostki. Księdzu prałatowi Ludwikowi Skowronkowi (1896-1900) autor poświęcił trzy artykuły, z kolei ks. prałatowi Józefowi Kubisowi (1900-1942) aż czternaście artykułów oraz jeden artykuł o ks. substytucie Łukaszu Globiszu (13 kwietnia – 1 listopada 1942 roku). O księdzu proboszczu Franciszku Musialiku (1942-1946) ukazał się tylko jeden artykuł. Następnym proboszczem zaprezentowanym w miesięczniku to Al-

³⁰ K. Urgacz, *Nasz pasterz w drodze do nieba...*, „Podpora Rodzin” 3 (2002), s. 6.

³¹ U. Rzewiczok, *Huta Baildon i jej twórca*, Katowice 2009, s. 53-57; H. Czarnik, *Ku porzuceniu Baildonowców*, „Podpora Rodzin” 1 (2002), s. 5.

³² *Poznajemy patronów ulic Załęża*, „Podpora Rodzin” 3 (1991), s. 5.

³³ H. Czarnik, *Gdy dom Boży pozostaje domem naszych ojców i przodków*, „Podpora Rodzin” 7-8 (2008), s. 4-5; tenże, *Nasze piękne Załęże i to, co po drugiej stronie Rawy*, „Podpora Rodzin” 9 (2008), s. 4; tenże, *Załęże z dwu stron ul. Gliwickiej*, „Podpora Rodzin” 11 (2008), s. 6; tenże, *Parafia górników Kopalni „Kleofas”*, „Podpora Rodzin” 3 (2009), s. 4-5.

fons Tomaszewski (1946-1951), któremu poświęcono cztery artykuły. Ksiądz proboszcz Wilhelm Pluta (1951-1958) został przedstawiony w trzech artykułach. Jego następca, ks. proboszcz Jerzy Stroba (1958), był opisywany w dwóch artykułach. Ostatni proboszcz zaprezentowany na łamach miesięcznika „Podpora Rodzin” to ks. Franciszek Leśnik (1958-1971)³⁴.

W niniejszej chronologii nie został ujęty ks. Antoni Kurpas, który pełnił funkcję administratora parafii w 1958 roku. Jego nominacja wynikała z prawa starszeństwa jako najstarszego wikariusza pracującego na parafii. Posługę tę pełnił do czasu powołania nowego proboszcza, ks. Jerzego Stroby.

Na łamach miesięcznika od numeru 8 (2013) do 4 (2014) ukazał się cykl *Wspomnień Józefa Niesyto*. Były to jeszcze nigdy nie publikowane teksty o jego ojcu, Władysławie, pochodzącym z Załęża, i losach całej rodziny podczas II wojny światowej. Główny ich bohater był uczestnikiem trzech powstań śląskich, odznaczonym Krzyżem Powstańczym i Krzyżem Kawalerskim³⁵. Innym blokiem autorskim był cykl *Błogosławiony Ojciec Święty Jan Paweł II, Załęże i ja*, autorstwa H. Czarnika. Na łamach gazetki parafialnej ukazało się szesnaście odcinków, w których autor opisuje swoje spotkania oraz korespondencję z papieżem Janem Pawłem II. Artykuły opisują także wystawy, jakie miał możliwość organizować ze swoich prywatnych zbiorów związanych z Papieżem Polakiem³⁶.

Zakończenie

Papież Franciszek, kierując słowo do kolegium pisarzy 4000. numeru „La Civiltà Cattolica”, powiedział m.in., że czasopismo powinno być zarazem mostem i granicą³⁷. Patrząc na bogatą historię czasopisma parafialnego św. Józefa w Katowicach-Załężu, można stwierdzić, że

³⁴ Tenże, *Proboszczowie św. Józefa w Załężu*, „Podpora Rodzin” od 4 (2011) do 5 (2015).

³⁵ J. Niesyto, *Wspomnienia Józefa Niesyto*, „Podpora Rodzin” od 8 (2013) do 4 (2014).

³⁶ H. Czarnik, *Błogosławiony Ojciec Święty Jan Paweł II, Załęże i ja*, „Podpora Rodzin” od 5 (2011) do 11 (2012).

³⁷ Franciszek, *Czasopismo będące „mostem” i „granicą”. Przemówienie do kolegium pisarzy „La Civiltà Cattolica”* (9.02.2017), opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/civiltà_09022017.html, 25.11.2020.

„Podpora Rodzin” stała się mostem pomiędzy Załężem i mieszkańcami Załęża a parafią i parafianami żyjącymi na tym terenie przez dwa stulecia (XX-XXI wiek). Artykuły, przyczynki dotyczące historii dzielnicy czy parafii przygotowywane przez H. Czarnika są najlepszym dowodem budowania mostów pomiędzy epokami. Ukazywały one nieraz wiele nieznanych faktów dotyczących dzielnicy.

Czasopisma parafialne lub wydawane przez poszczególne dzielnice miast mogą uchronić pamięć zbiorową od zapomnienia wielu wątków historycznych związanych z daną społecznością. Są one redagowane przez mieszkających na danym terenie parafian. Mogą wносить ważny wkład w badania socjologiczne danej społeczności, wykazując ich zaangażowanie w podejmowanie działań prospołecznych oraz na rzecz parafii.

Stają się dobrą szkołą dla początkujących autorów, którzy mogą szlifować warsztat dziennikarski. A zarazem stają się narzędziem włączenia młodego pokolenia w życie lokalnej społeczności. Patrząc na czasopismo parafii św. Józefa na Załężu pod kątem wieku autorów, można zauważyć, że numery historyczne były redagowane przez starszych parafian, odrodzenie się zaś gazetki w latach dziewięćdziesiątych XX wieku przyciągnęło do współpracy wielu młodych, szlifujących swoje pióro pod opieką dobrych nauczycieli mających doświadczenie w pracy dziennikarskiej oraz zawodowych polonistów. Znaczenie w pracy dziennikarskiej ma też praca moderatora, a zarazem redaktora czasopisma, który potrafi wykorzystać potencjał i umiejętności redakcji, nie zamykając się na nowe inicjatywy i pomysły.

H. Czarnik w szkicu zamieszczonym w czasopiśmie parafialnym numer 11 (2014) poinformował, że „Podpora Rodzin” została zaprezentowana podczas wystawy prasy regionalnej organizowanej w połowie lat dziewięćdziesiątych XX wieku przez Wojewódzką Bibliotekę Publiczną i uznano ją za pierwszą albo za jedną z pierwszych gazetek parafialnych wydawanych systematycznie i na wysokim poziomie³⁸. Wkład tego czasopisma w historię Katowic jest znaczący, a zarazem motywujący następne pokolenia, aby redagować i opisywać zdarzenia zachodzące na terenie Załęża.

---

³⁸ H. Czarnik, *Prawda leży pośrodku, czyli rocznicowo o wieku „Podpory Rodzin”, „Podpora Rodzin” 11 (2014)*, s. 4.

Bibliografia

- Czarnik H., *Dwieście numerów temu...*, „Podpora Rodzin” 6 (2011).
- Czarnik H., *Gdy dom Boży pozostaje domem naszych ojców i przodków*, „Podpora Rodzin” 7-8 (2008), s. 4-5.
- Czarnik H., *Krótką historią 50 numerów „Podpory Rodzin”*, „Podpora Rodzin” 5 (1996).
- Czarnik H., *Ku pokrzepieniu Baidonowców*, „Podpora Rodzin” 1 (2002), s. 5.
- Czarnik H., *Nasze piękne Załęże i to, co po drugiej stronie Rawy*, „Podpora Rodzin” 9 (2008), s. 4.
- Czarnik H., *Parafia górników Kopalni „Kleofas”*, „Podpora Rodzin” 3 (2009), s. 4-5.
- Czarnik H., *Prawda leży pośrodku, czyli rocznicowo o wieku „Podpory Rodzin”*, „Podpora Rodzin” 11 (2014) s. 4.
- Czarnik H., *Z przeszłości Załęża*, „Podpora Rodzin” 3 (1990), s. 7-8.
- Czarnik H., *Załęże z dwu stron ul. Gliwickiej*, „Podpora Rodzin” 11 (2008), s. 6.
- Flesz wakacyjny*, „Podpora Rodzin” 3 (1991), s. 12.
- Franciszek, *Przekazujemy nadzieję i ufność w naszych czasach. Orędzie na 51. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu 2017 roku*, mediadlaewangelii.pl/content.php?ContentId=247, 24.11.2020.
- Franciszek, *Czasopismo będące „mostem” i „granicą”. Przemówienie do kolegium pisarzy „La Civiltà Cattolica” (9.02.2017)*, opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/civiltà_09022017.html, 25.11.2020.
- Franciszek, *Życie staje się historią. Orędzie na 54. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu 2020 roku*, mediadlaewangelii.pl/content.php?ContentId=288, 07.11.2020.
- Jubileuszowy Schematyzm Archidiecezji Katowickiej 2015*, cz. 1, Katowice 2015.
- Kasjaniuk E., *Konsekracja*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 9, red. A. Szostek, Lublin 2002, k. 676-677.
- Koziej J., *Parafialne czasopisma*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 14, red. E. Giliewicz, Lublin 2010, k. 1326-1328.
- Nabożeństwa diecezji katowickiej. Agenda liturgiczna. Opracowanie zbiorowe diecezjalnej Komisji Liturgicznej*, Katowice 1987.
- Nasz kościół w statystyce*, „Podpora Rodzin” 1-2 (1991), s. 5.
- Nyga J., *Drodzy Parafianie!*, „Podpora Rodzin” 1 (1990).

- Obraz naszej parafii w statystyce*, „Podpora Rodzin” 2 (2012), s. 14.
- Palion A., *W skrócie*, „Podpora Rodzin” 7-8 (2014), s. 11.
- Poznajemy patronów ulic Załęża*, „Podpora Rodzin” 3 (1991) s. 5.
- Prasa Parafialna, *Katalog prasy*, prasaparafialna.pl/katalog_prasy, 27.10.202.
- Rak B., *Drodzy Czytelnicy!*, „Podpora Rodzin” 3 (1999), s. 2.
- Rzewiczok U., *Huta Baildon i jej twórca*, Katowice 2009.
- Solidarność*, encysol.pl/wiki/%E2%80%9ESolidarno%C5%9B%C4%87%E2%80%9D_(Katowice_Huta_Baildon), 21.11.2020.
- Sprawozdanie duszpasterskie*, „Podpora Rodzin” 2 (2001) s. 10.
- Stopka, „Pfarrblatt der Pfarrgemeinde St. Joseph in Kattowitz Zalenze” 8 (1941).
- Stopka redakcyjna, „Podpora Rodzin” 2 (1990).
- Stopka redakcyjna, „Podpora Rodzin” 3 (1992).
- Stopka redakcyjna, „Podpora Rodzin” 4 (1992).
- Stopka, „Wiadomości Parafialne. Pfarramtliche Nachrichten. Parafia św. Józefa, Katowice-Załęże” 19 (1935).
- Urgacz K., *Nasz pasterz w drodze do nieba...*, „Podpora Rodzin” 3 (2002), s. 6.
- Wiadomości parafialne*, „Podpora Rodzin” 11 (1991), s. 2.
- Winieta, „Podpora Rodzin” 3 (2004), s. 1.
- Z Załęża pieszo na Jasną Górę!*, „Podpora Rodzin” 7-8 (1991), s. 1.
- Zieliński Z., *Bibliografia katolickich czasopism religijnych w Polsce, 1918-1944*, Lublin 1981.
- Z życia parafii*, „Podpora Rodzin” 3 (1999), s. 11.
- Z życia parafii*, „Podpora Rodzin” 1 (2001), s. 11.

Streszczenie

Artykuł ukazuje znaczenie czasopisma „Podpora Rodzin” o zasięgu parafialnym, dzielnicowym jako źródła wielu informacji historycznych związanych ze wspólnotą parafialną oraz mieszkańcami dzielnicy. Prezentuje ważniejsze artykuły związane z historią parafii. Pokazuje też, że takie czasopisma mogą mieć charakter kronikarski dla danej społeczności i są wzbogaceniem historii danego miasta i administracji kościelnej.

Słowa kluczowe

prasa parafialna, gazetka parafialna, czasopismo, historia dzielnicy, kronika, Katowice, Załęże

**„SUPPORT FOR FAMILIES” PARISH JOURNAL
AS A PICTURE OF ST. JOSEPH PARISH AND A WITNESS
OF CULTURAL AND EDUCATIONAL LIFE
OF KATOWICE-ZAŁĘŻE DISTRICT INHABITANTS**

Summary

The article presents the significance of the „Support for Families“ parish journal as a valuable source of historical information concerning the parish community and the inhabitants of the Katowice-Załęże district. It presents major articles related to the history of the parish. It also shows that such periodicals can serve as a chronicle for a given community and constitute an enrichment of the history of a given town and church administration.

Keywords

parish press, parish newspaper, periodical, history of the district, chronicle, Katowice, Załęże

KOMUNIKATY

Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych
Rok 28 (2022) nr 1 (54), s. 207-210
ISSN 1426-3777

ANDRZEJ ŻEBROWSKI¹

KS. MIROŚLAW NOWAK (1961-2021)

Zmarły 11 kwietnia 2021 roku ksiądz Mirosław Nowak ukończyłby we wrześniu 60 lat. Był dyrektorem Muzeum Archidiecezji Warszawskiej. Jego pasją była sztuka. Po maturze wstąpił na Uniwersytet Warszawski, gdzie ukończył historię sztuki. Był uczniem prof. Mariusza Karpowicza (1934-2015), który widział w nim bardzo zdolnego studenta i przyszłego historyka sztuki. Po ukończeniu studiów wstąpił do warszawskiego seminarium duchownego i po zakończeniu formacji został wyświęcony w roku 1990. Jednak historii sztuki nie porzucił i po latach napisał doktorat u prof. Mariusza Karpowicza.

Jako ksiądz był kolejno wikariuszem w Kołbieli i w parafii św. Aleksandra w Warszawie (1990-1997). W roku 1999 został dyrektorem Biblioteki Wyższego Metropolitalnego Seminarium Duchownego Archidiecezji Warszawskiej i pozostał nim do roku 2008. Objął tę funkcję w trudnym okresie po rezygnacji ks. Krzysztofa Goneta, kiedy trzeba było urządzić pracę biblioteki na nowo w wyremontowanym gmachu seminarium po powrocie z Bielan na Krakowskie Przedmieście. Trzeba było pomieścić zgromadzone zbiory na ograniczonej powierzchni. Negocjował z firmą austriacką zakup regałów przesuwanych, które nie były jeszcze wtedy standardem w magazynach bibliotecznych. Dbał, aby historia sztuki była szeroko repre-

---

¹ Biblioteka Wyższego Metropolitalnego Seminarium Duchownego Archidiecezji Warszawskiej.

zentowana w księgozbiorze biblioteki, kontynuując po ks. Andrzeju Lufcie (1922-2008) tradycję, że dyrektorzy biblioteki mają wykształcenie w tym kierunku. Za czasów jego dyrektorowania rozpoczął się mozolny proces tworzenia komputerowego katalogu ogromnej seminaryjnej kolekcji starych druków.

W latach 2008-2013 ks. Mirosław Nowak był proboszczem parafii Wszystkich Świętych na placu Grzybowskim w Warszawie, a w latach 2013-2017 proboszczem parafii Świętej Trójcy na Solcu. Przy kościele na Solcu znajdowała się wcześniejsza siedziba Muzeum Archidiecezji Warszawskiej (MAW), którego został jednocześnie dyrektorem po ks. Andrzeju Przekazińskim. Jego staraniem muzeum przeniosło się w roku 2015 z niedostosowanej do celów muzealnych dotychczasowej siedziby do przebudowanego i zaadaptowanego do celów muzealnych budynku przy Dziekaniu obok katedry warszawskiej. Pod jego kierunkiem muzeum zorganizowało wielu wystaw i wydarzeń kulturalnych. Oto najbardziej znane wystawy ostatnich lat:

- *Czapski dzisiaj. Malarstwo i rysunek. Prace ze zbiorów MAW* (2017),
- *Beksiński – In hoc signo vinces* (2018),
- *Nowosielski: malarz – filozof – teolog* (2019),
- *Apokalipsa: Dürer – Lebenstein – Majka* (2019),
- *Willmann. Opus minor* (2021),
- *Willmann encore. Męczeństwa apostołów* (2021).

Jednym z najcenniejszych obiektów eksponowanych w muzeum jest zbiór wielkoformatowych szesnastowiecznych drzeworytów Albrechta Dürera pochodzących z warszawskiej biblioteki i będących w depozycie MAW. Zaslugą ks. Mirosława Nowaka jest przeprowadzenie konserwacji najcenniejszego obiektu warszawskiej katedry, otoczonego kultem blisko 500-letniego krucyfiks Baryczków. Nazwał go warszawskim odpowiednikiem krucyfiks królowej Jadwigi na Wawelu. Po konserwacji przed powrotem do katedry był wystawiony w MAW.

Ks. M. Nowak był diecezjalnym konserwatorem zabytków, opiekunem kolekcji Fundacji Carroll-Porczyńskich, członkiem Komisji Architektoniczno-Artystycznej Archidiecezji Warszawskiej, konsultorem Rady Konferencji Episkopatu Polski ds. Kultury i Ochrony Dziedzictwa Kulturowego. Mieszkał jako rezydent przy parafii Nawiedzenia NMP na Nowym Mieście przy najstarszym, jak często podkreślał, murowanym kościele warszawskiej Starówki. Od dziecięciu lat był moderatorem wspólnoty Kana Galilejska przy tej parafii.

Warto w tym miejscu przytoczyć wspomnienie o nim Wspólnoty Sant'Egidio Warszawa wygłoszone na pogrzebie: „Poznaliśmy się w 2009 roku, gdy jako proboszcz kościoła Wszystkich Świętych na placu Grzybowskim otworzył drzwi małej, istniejącej od roku wspólnoty świeckich, mówiąc: «Byłem na modlitwie waszej wspólnoty w kościele Matki Bożej na Zatybrzu w Rzymie! Cieszę się, że chcecie się modlić u nas». Krótco potem pozwolił na postawienie w kaplicy stołu wigilijnego i zaproszenie do niego naszych bezdomnych przyjaciół z pobliskiego dworca. Nie przestraszył się, gdy rok później świąteczne stoły stały już niemal w całych podziemiach kościoła, przeciwnie, ucztował razem z nami, okazując zainteresowanie i sympatię każdemu z gości. Towarzyszył nam także w momentach modlitwy i liturgii, w chwilach pogrzebów naszych ubogich przyjaciół”.

Ks. Mirosław Nowak był świetnym przewodnikiem po zabytkach sakralnych, i nie tylko sakralnych, Polski i Europy. Najbardziej interesował go barok. Mimo że od dwunastu lat nie był już dyrektorem biblioteki seminaryjnej, utrzymywał z biblioteką serdeczne kontakty. Co roku w Dniu Bibliotekarza pracownicy biblioteki wyruszają wspólnie na majową wycieczkę krajoznawczą po Polsce. Ostatni raz tuż przed chorobą wpadł do biblioteki, przynosząc paczkę katalogów wystawy poświęconej Willmannowi. Spieszył się, jak zawsze pełen energii, planów, serdeczny i uśmiechnięty, otwarty na ludzi. Takiego go zapamiętano.

Na koniec warto przytoczyć zdanie, które często cytował: „Wiara i sztuka są jak siostry, interesuje je niewidzialne”.

Bibliografia prac ks. Mirosława Nowaka (w kolejności chronologicznej):

- Nowak M., *Ikonoografia wystroju kościoła Karmelitanek Bosych pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia NMP w Lublinie*, „Ikonothea” 5 (1993), s. 139-166.
- Nowak M., *Tyniecka „porta caeli”*, w: *Artyści włoscy w Polsce. XV-XVIII wiek*, red. J.A. Chrościcki [i in.], Warszawa 2004, s. 679-686.
- Nowak M., *Kaplica błogostawionego Czesława we Wrocławiu*, Warszawa 2011.
- Nowak M., *Wartości artystyczne kaplicy bł. Czesława we Wrocławiu*, „Roczniki Sztuki Śląskiej” 20 (2011), s. 35-86.
- Nowak M., *Religione Vera Cristiana w zakrystii kościoła w Loggio (Valsolda)*, w: *Artyści znad jezior lombardzkich w nowożytnej Europie. Prace dedykowane pamięci Profesora Mariusza Karpowicza*, red. R. Sulewska, M. Smoliński, Warszawa 2015, s. 109-116.
- Nowak M. [i in.], *Beksiński – In hoc signo vinces: Paryż, 2017/2018 Galerie Roi Dore, Warszawa, 20 maja – 30 września 2018, Muzeum Archidiecezji Warszawskiej*, Warszawa 2018.
- Nowak M. [i in.], *W cieniu krzyża, w blasku zmartwychwstania. W stulecie urodzin Marii Hiszpańskiej-Neumann (1917-1980)*, Warszawa 2018.
- Willmann w Warszawie. Willmann encore. Męczeństwa apostołów. Willmann – opus minor*, red. M. Nowak M., M. Pierzchała, Muzeum Narodowe we Wrocławiu, Muzeum Jana Pawła II i Prymasa Wyszyńskiego, Muzeum Archidiecezji Warszawskiej, Warszawa 2020.

RECENZJE

Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych
Rok 28 (2022) nr 1 (54), s. 211-221
ISSN 1426-3777

ALEKSANDRA PAWLIK-KOPEK¹

JOANNA NASTALSKA-WIŚNICKA,

***BIBLIOTEKA UNIWERSYTECKA KATOLICKIEGO
UNIWERSYTETU LUBELSKIEGO JANA PAWŁA II.
KRONIKA STULECIA 1918-2018,***

Wydawnictwo KUL, Lublin 2020, 542 s.,
ISBN: 978-83-8061-816-9

W maju 1974 roku Karol Estreicher w *Księdze pamiątkowej Biblioteki Uniwersyteckiej KUL* napisał: „Biblioteka bibliotece nierówna, bo każda ma własną indywidualność”. Bez wątpienia niepowtarzalny charakter ksiąźnicy KUL dr Joanna Nastalska-Wiśnicka oddała w publikacji *Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Kronika stulecia 1918-2018*. Przedmowę do ksiąźki napisał ks. prof. Antoni Dębiński, rektor KUL w latach 2012-2020, posłowie – dyrektor biblioteki, dr Katarzyna Kołakowska. *Kronika* ukazała się nakładem Wydawnictwa KUL i powstała w związku ze 100-leciem istnienia Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II oraz jego ksiąźnicy. Imponująca znajomość tematu, swoboda w korzystaniu ze źródeł, jak również rzetelna i skrupulatna praca autorki ksiąźki złożyły się na najnowsze monograficzne ujęcie dziejów, organizacji i działalności Biblioteki Uniwersyteckiej (BU).

---

¹ Oddział Informacji Naukowej BU KUL.

Joanna Nastalska-Wiśnicka jest starszym kustoszem naukowym i kierownikiem Oddziału Informacji Naukowej BU KUL. Spod jej pióra wyszło wiele publikacji poświęconych bibliotece, wśród których znajdują się informatory dla studentów, przewodnik, hasła encyklopedyczne, rozdział w monografii oraz artykuły naukowe². *Kronika stulecia* jest natomiast pierwszym tak wyczerpującym opracowaniem funkcjonowania biblioteki od jej początków do 2018 roku.

Należy podkreślić za autorką, że przez lata temat ten nie był dostatecznie opracowany. Próba jego całościowego ujęcia pt. *Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego 1918-1970*³ pojawiła się w 1971 roku na łamach czasopisma „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, następnie w 2004 roku ukazała się publikacja pod redakcją Małgorzaty Trojneckiej *Zbiory Specjalne Biblioteki Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*⁴, poświęcona głównie jej najcenniejszym zasobom. W ostatnich latach wydano kolejne ważne dzieła ukazujące bogactwo i rolę księżnicy: w 2019 roku album *Ex thesauro. Skarby Biblioteki Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II* pod redakcją dr Katarzyny Kołakowskiej⁵ oraz w 2020 roku *Wspomnienia o ks. Idzim Radziszew-*

---

² M.in. J. Nastalska-Wiśnicka, *Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Informator dla studentów*, Lublin 2000; taż, *Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Przewodnik dla czytelników*, Lublin 2020; taż, *Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Informator*, Lublin 2015; taż, *Obchody 40-lecia śmierci dr. hab. Romualda Gustawa OFM (1911-1976), dyrektora Biblioteki Uniwersyteckiej KUL w latach 1950-1976*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” (dalej: ABMK) 106 (2016), s. 463-472; taż, *Biblioteka Uniwersytecka KUL Jana Pawła II*, w: *Encyklopedia 100-lecia KUL*, red. E. Gigilewicz, t. 1, Lublin 2018; taż, *Zezula Barbara*, w: *Encyklopedia 100-lecia KUL*, red. E. Gigilewicz, t. 2, Lublin 2018; taż, *Sprawozdawczość źródłem do badań polityki bibliotecznej w Bibliotece KUL w latach 1918-1939*, ABMK 112 (2019), s. 237-254; J. Nastalska-Wiśnicka, I. Pawlak, *Biblioteka Uniwersytecka KUL, w: 10 lat Akademickiego Koła Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich w Lublinie (1997-2007). Katalog wystawy, Lublin, styczeń – luty 2007 r.*, red. E. Grzybowska, Lublin 2007, s. 28-31; J. Nastalska-Wiśnicka, M. Trojnecka, *Ojciec Romuald Gustaw. Uczony – bibliotekarz – dyrektor – człowiek*, w: *W służbie nauki, wychowania, wartości. Szkice biograficzne o lubelskim środowisku naukowym*, red. R. Skrzyniarz, M. Łobacz, B. Borowska, Lublin 2015, s. 183-212.

³ *Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego 1918-1970*, ABMK 23 (1971); R. Gustaw, W. Nowodworski, *Dwadzieścia lat Biblioteki Uniwersyteckiej KUL (1939-1958)*, ABMK 1,2 (1960), s. 133-160; D. Dzierzkowska, *Biblioteka Główna Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego 1918-1989*, ABMK 8 (1964), s. 187-242.

⁴ *Zbiory specjalne Biblioteki Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, red. M. Trojnecka, Lublin 2004.

⁵ *Ex thesauro. Skarby Biblioteki Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, red. nac. K. Kołakowska, zespół merytoryczny: A. Adamczuk, B. Cech, A. Gabłońska,

*skim i początkach Uniwersytetu 1917-1920*⁶ Emilii Szeligi-Szeligowskiej, które z rękopisu odczytała i opracowała Jadwiga Jaźwierska. Recenzowana książka jest natomiast całościowym ukazaniem 100 lat istnienia księżnicy uniwersyteckiej: dostępnych zbiorów, tworzących ją ludzi oraz związanych z nią wydarzeń.

Książkę otwiera wspomniana *Przedmowa* ks. prof. A. Dębińskiego, w której podkreślił rangę powstałej publikacji w perspektywie ukazania losów księżnicy oraz jej funkcjonowania, mając na uwadze szczególne okoliczności jubileuszu obchodów 100-lecia KUL. Następnie zamieszczono *Wykaz wykorzystanych źródeł i ich skrótów*, dalej *Wprowadzenie*, w którym autorka zgodnie z porządkiem chronologiczno-problemowym ukazała historię BU KUL, wyróżniając jej poszczególne etapy rozwojowe oraz pozycję na tle innych krajowych bibliotek. Kolejną istotną częścią powyższego *Wprowadzenia* jest także stan badań, przedstawienie celu pracy zakładającego ukazanie, jak ujmowała to sama autorka, „dynamiki rozwoju” instytucji na przestrzeni stuleci, szczegółowe omówienie struktury książki, a w dalszej kolejności wykorzystanych źródeł. Ich podstawą były zachowane archiwalia dostępne m.in. w Archiwum Uniwersyteckim KUL oraz w Oddziale Zbiorów Specjalnych BU KUL, sprawozdania, korespondencja, wspomnienia pracowników księżnicy i osób z nią związanych. Na uwagę zasługuje niewątpliwie bogactwo prezentowanych materiałów oraz biegłość autorki w ich opracowaniu.

Układ zagadnień oddaje specyfikę podjętego tematu. Publikacja składa się z czterech części: I. *Dzieje, organizacja, działalność*, II. *Ilustracje*, III. *Sprawozdanie z działalności Biblioteki Uniwersyteckiej KUL 1918-2018*, IV. *Bibliografia*. Każda z nich ma inną naturę wynikającą z pełnionej funkcji. Pierwsza stanowi ujęcie historyczne i analityczne, na drugą składają się fotografie oraz ich opisy, trzecia ma charakter annalistyczny i tworzy swoistą kronikę księżnicy, część czwarta zawiera opracowanie bibliograficzne zwłaszcza materiałów źródłowych. Całość wieńczy konieczny przy tak obszernym dziele *Indeks osobowy*.

J. Jaźwierska, A. Modlińska-Piekarz (†), M. Trojnacka, oprac. graf. U. Szymańska, fot. T. Koryszko, B. i L. Okońscy, A. Podsiadły, S. Stasz, U. Szymańska, D. Woźniak, tłum. T. Krynicka, L. Łesyk, D. Ramazanowa, Lublin 2019.

⁶ E. Szeliga-Szeligowska, *Wspomnienia o ks. Idzim Radziszewskim i początkach Uniwersytetu 1917-1920*, red. i oprac. J. Jaźwierska, Lublin 2020.

Część pierwsza *Dzieje, organizacja i działalność* obejmuje osiem rozdziałów: 1. *Kwestie organizacyjno-prawne*, 2. *Zbiory*, 3. *Pracownicy*, 4. *Działalność podstawowa*, 5. *Wystawy*, 6. *Szkolenia, kursy, seminaria*, 7. *Działalność naukowa i dydaktyczna, konferencje*, 8. *Imprezy cykliczne i inne wydarzenia w Bibliotece*, a także *Zakończenie* oraz *Postowie*. W kolejnych rozdziałach przejrzyście i czytelnie autorka przedstawiła nie tylko historię biblioteki, ale ciekawie opisała również ówczesne realia społeczno-polityczne, które są ważnym tłem dla całości. W ten sposób z dużą sprawnością, zwracając uwagę na szczegóły, które ostatecznie wpłynęły na obecny kształt placówki, skoncentrowała się także na odtworzeniu przemian, jakie zachodziły w bibliotece od 1918 roku.

W rozdziale pierwszym, omawiając kwestie związane z organizacją księżnicy oraz zagadnieniami prawnymi, dr Joanna Nastalska-Wiśnicka trafnie wskazała, że historia biblioteki i jej naukowy charakter są ściśle związane z uniwersytetem. Co znamienne, inicjatorem i założycielem instytucji był pierwszy rektor KUL, ks. Idzi Radziszewski. Stąd m.in. status oraz struktura, wprowadzane regulacje, sytuacja finansowa i warunki lokalowe zawsze były zależne od losów Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, ale także szerzej, samego Lublina i ostatecznie też kraju. Powyższą konkluzję potwierdzają dokładnie opisane, wiążące rozwiązania formalne oraz zdeterminowane sytuacją polityczną zaplecze materialne, a co za tym idzie – możliwości gromadzenia zbiorów: najpierw od 1918 roku w budynku przy ulicy Dolnej Panny Marii 4, następnie od 1947 roku w gmachu przy ulicy Chopina 27. Dzięki wprowadzonemu porządkowi czasowemu oraz sporządzonym tabelom czytelnik może dostrzec zmiany, jakim podlegała biblioteka, która przez lata ze skromnej placówki uzupełniającej biblioteki zakładowe stała się nowoczesną biblioteką hybrydową, posiadającą obecnie zarówno bogaty księgozbiór, jak i znaczące zasoby cyfrowe.

Rozdział drugi koncentruje się na zbiorach BU, ich pozyskiwaniu i gromadzeniu, co rozpoczęło się jeszcze w Petersburgu za sprawą ks. Idziego Radziszewskiego. Przez długie lata istnienia księżnicy zasoby były powiększane i uzupełniane przede wszystkim dzięki życzliwości oraz hojności darczyńców. W ten sposób do BU trafiły ważne nabytki, wśród których znalazły się bezcenne zbiory rękopiśmienne.

Dr Nastalska-Wiśnicka, śledząc przełomowe momenty w dziejach, zaznaczyła, że trudne losy kraju przekładały się na historię księgozbioru. Co więcej, pisząc o zasobach biblioteki, w sposób barwny, ale też z dużą dokładnością oddała jej ducha, ukazując, że za liczbami i książkami stoją ludzie, ich historie oraz sytuacje, które prowadziły do kompletowania zasobów BU KUL. Podkreśliła m.in., że w okresie II wojny światowej, mimo włączenia księżnicy do Staatsbibliothek i planów okupanta związanych z wywiezieniem znacznej części książek do Rzeszy, dzięki odwadze i staraniom pracowników biblioteki na czele z Emilią Szeliłą-Szeligowską, pierwszą organizatorką placówki, ostatecznie straty zasobów okazały się niewielkie. Autorka skrupulatnie odnotowując zmieniającą się na przestrzeni lat liczbę egzemplarzy, wskazała, że znaczący wpływ na ich powiększenie miał o. Romuald Gustaw, dyrektor BU KUL w latach 1950-1976, który po II wojnie światowej zadbał m.in. o przejęcie „jak największej liczby woluminów ze zbiornicy księgozbiorów zabezpieczonych”⁷ oraz nabywał cenne zasoby dzięki licznym kontaktom, w tym zagranicznym. Istotną rolę w gromadzeniu materiałów bibliotecznych, zwłaszcza wydawnictw emigracyjnych i z drugiego obiegu, odegrał również Andrzej Paluchowski, dyrektor biblioteki w latach 1976-1997. Zwracając uwagę na trudności, jakie towarzyszyły bibliotekarzom w pozyskiwaniu zbiorów, dr Nastalska-Wiśnicka wymieniła m.in. brak prawa do tzw. egzemplarza obowiązkowego, co było związane z sytuacją polityczną i źle widzianym przez ówczesne rządy katolickim charakterem uczelni oraz jej księżnicy. Dopiero od 1997 roku przyznano BU takie prawo. W kolejnych latach obok księgozbioru tradycyjnego zaczęto także gromadzić zbiory cyfrowe: książki i czasopisma elektroniczne oraz bazy danych, ich liczba została odnotowana przez autorkę w zestawieniu zbiorów zgodnie ze stanem w końcu 2018 roku.

Kolejny, trzeci rozdział został poświęcony pracownikom biblioteki. Wymieniając dyrektorów, autorka ukazała ich rolę i wpływ na funkcjonowanie oraz rozwój placówki. Przy czym zaznaczyła, że od początku istnienia księżnicy przez wiele lat, gdy dyrektorami były osoby mianowane przez Senat, które pełniły raczej rolę kuratorów,

---

⁷ J. Nastalska-Wiśnicka, *Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Kronika stulecia 1918-2018*, Lublin 2020, s. 44.

faktyczne kierownictwo instytucji sprawowała Emilia Szeliga-Szeligowska. Mimo osobistych tragedii i ówczesnie trudnej sytuacji w Polsce zrobiła wszystko, by w jak najlepszym stanie zachować gromadzone zasoby. W tymże rozdziale dr Joanna Nastalska Wiśnicka poświęciła także osobne miejsce kolejnym dyrektorom BU KUL: prof. Andrzejowi Wojtkowskiemu, Witoldowi Nowodworskiemu, o. Romualdowi Gustawowi, Andrzejowi Paluchowskiemu, ks. dr. Tadeuszowi Stolozowi, Barbarze Zezuli i dr Katarzynie Kołakowskiej, zwracając uwagę na przemiany, jakie zaszły w ksiąźnicy w czasie pełnionej przez nich funkcji oraz wymieniając osoby na stanowiskach wicedyrektorów. Badaczka skrupulatnie podała, że w ciągu 100 lat istnienia w BU zatrudnionych było 820 osób, dodała jednak, że sytuacja finansowa uniwersytetu przez lata nie sprzyjała zatrudnieniu wystarczającej liczby bibliotekarzy. Gdy o. Gustaw został dyrektorem, w bibliotece pracowało osiemnastu bibliotekarzy na dwadzieścia jeden ogółem zatrudnionych osób. To właśnie dzięki jego staraniom liczba ta zaczęła systematycznie wzrastać. Najwięcej pracowników biblioteka zatrudniała w 2010 roku, było ich 136. Następnie liczba ta malała, jednak od 2019 roku ponownie zaczęto zatrudniać nowe osoby. Niewątpliwą wartością recenzowanej książki jest fakt, że wnikliwie statystyki to tylko część zawartych w niej informacji. Autorka opisała także szczegółowo typy stanowisk służbowych oraz zmieniające się warunki zatrudnienia. Podkreśliła, że wśród pracowników znalazło się wielu reprezentantów świata nauki, literatury, kultury i sztuki, wybitnych badaczy, specjalistów i twórców, przedstawicieli duchowieństwa oraz osób świeckich. Ciekawie dr Nastalska-Wiśnicka opisała zmagania pracowników w związku z sytuacją polityczną w kraju, szczególnie podczas II wojny światowej, w okresie PRL i tuż przed 1989 rokiem. Wykazała, że środowisko biblioteczne było w tym czasie zaangażowane w działalność konspiracyjną i opozycyjną, często w gromadzenie cennych i zakazanych wówczas zbiorów, narażając się na reperkusje ze strony ówczesnych władz. Od tej reguły pojawiły się również wyjątki, co także zostało przez dr Nastalską-Wiśnicką odnotowane. Rozdział wieńczą wiadomości na temat udziału pracowników w organizacjach bibliotekarskich oraz pełnionych w ich ramach funkcji. Badaczka nie tylko przedstawiła mechanizmy działające w Bibliotece Uniwersyteckiej, regulacje prawne, wymagania

stawiane przed zatrudnionymi osobami i przysługujące im przywileje, ale także w niezwykle interesujący sposób ukazała, że tworzą ją ludzie – oddani i poświęceni swojej pracy bibliotekarze.

Następnych pięć rozdziałów traktuje o działalności biblioteki, zarówno tej podstawowej, jak i związanej z życiem kulturalnym, naukowym, dydaktycznym oraz organizowanymi w jej murach imprezami i wydarzeniami.

Rozdział czwarty *Działalność podstawowa* ma podwójny charakter, zarazem jednostkowy i uniwersalny. Z jednej strony czytelnik może dogłębnie poznać tajniki pracy w BU KUL, z drugiej zaś zobaczyć, na czym w ogóle polega praca w bibliotece uniwersyteckiej. Autorka książki bardzo starannie opisała działania wykonywane w księżnicy, włączając w to zadania poszczególnych oddziałów. Powołując się na Ustawę o bibliotekach z dnia 27 czerwca 1997 roku⁸, zauważyła wszystkie aspekty pracy w tej instytucji, począwszy od gromadzenia, opracowania i udostępniania zasobów, po wspieranie zarówno procesu naukowo-badawczego, jak i dydaktycznego uczelni. Interesujące jest także ukazanie, w jaki sposób na przestrzeni lat zmieniały się same zadania biblioteki, narzędzia i technologie. Dr Nastalska-Wiśnicka w powyższym rozdziale wiele miejsce poświęciła także czytelnikom BU KUL i wypożyczalni, ich historii oraz panującym w nich zasadom. Tę część publikacji trafnie podsumowała słowami, że każdy oddział stanowi element „żywego organizmu” biblioteki, stąd tak ważna jest współpraca między jej wszystkimi jednostkami. Niewątpliwie udało się jej odsłonić tajniki funkcjonowania BU i ukazać ją jako spójną i imponującą całość ściśle oraz harmonijnie współpracujących oddziałów.

Piąty rozdział skupia się na wystawach i popularyzacji zbiorów, czytelnictwa oraz samej biblioteki. Autorka w porządku chronologiczno-problemowym wymieniła i opisała kolejne ekspozycje, dzieląc je m.in. na cykliczne, pośmiertne, ukazujące wyjątkowe nabytki, okolicznościowe, rocznicowe i online, przybliżyła ich tematykę oraz towarzyszące im okoliczności. Rozdział ten stanowi swoistą podróż przez najważniejsze wydarzenia ostatnich 100 lat z perspektywy uniwersytetu i biblioteki, przedstawia bogactwo zgromadzonych

---

⁸ Ustawa o bibliotekach z dnia 27 czerwca 1997 r., Dz.U. 1997, nr 85, poz. 539.

zbiorów oraz upamiętnia zasłużone osoby. Uwagę zwraca nie tylko liczba organizowanych wystaw, ale także cenne informacje na temat współpracy BU z innymi instancjami, które włączały się w przygotowanie ekspozycji.

Wykłady, szkolenia, kursy i seminaria to zagadnienia, wokół których koncentruje się rozdział szósty. Po II wojnie światowej w BU KUL zaczęto organizować spotkania mające na celu podnoszenie kwalifikacji bibliotekarzy. Od tego czasu stało się to tradycją oraz przedmiotem troski kolejnych dyrektorów, toteż w murach BU KUL organizowano liczne zebrania doszkalające, konferencje pracowników, także związane tematycznie z dziedzinami wychodzącymi poza bibliotekoznawstwo. Sami pracownicy często korzystali np. ze staży, wyjazdów studyjnych i szkoleniowych w Polsce oraz poza jej granicami. Na gościnne wykłady przyjeżdżali również znani i cenieni bibliotekarze oraz badacze z kraju i ze świata, co zostało przez dr Nastalską-Wiśnicką skrzętnie i wnikliwie udokumentowane, opatrzone datami, nazwiskami, nazwami ośrodków. Wymieniając kolejne wydarzenia, badaczka ukazała m.in., jak duże znaczenie w bibliotece ma szkolenie pracowników, zdobywanie wiedzy i umiejętności, co dotyczy zarówno osób młodszych, jak i z dłuższym stażem pracy.

W rozdziale siódmym, tak jak w poprzednich, autorka z faktograficzną obfitością opisała działalność badawczą i dydaktyczną biblioteki, co wiąże się ściśle z naukowym charakterem księżnicy. Od zakończenia II wojny światowej, co zostało zasygnalizowane już w rozdziale trzecim, pracownicy biblioteki, nie tylko bibliotekarze dyplomowani, łączą codziennie obowiązki z działalnością badawczą. Duże zasługi w tym aspekcie ma o. Romuald Gustaw, inicjator projektów naukowych, w skład których wchodziła chociażby retrospektywna bibliografia teologii polskiej zrealizowana jednak tylko w zakresie „kartoteki z pozycjami z trzeciej części *Bibliografii polskiej* Estreicherów w układzie systematycznym”⁹, dwutomowa *Hagiografia polska* oraz założenie czasopisma „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”. Dr Nastalska-Wiśnicka, wnikliwie opisując kolejne przedsięwzięcia powstałe w BU, wskazała także na drukowane katalogi

---

⁹ J. Nastalska-Wiśnicka, *Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, s. 122.

najcenniejszych miejscowych zbiorów¹⁰. Prezentując zainteresowania badawcze pracowników, wymieniła również ich publikacje oraz wskazała na działalność dydaktyczną: zajęcia prowadzone na KUL, organizowane w bibliotece konferencje naukowe, szkolenia, kursy, seminaria kierowane do studentów, pracowników KUL, osób niezwiązanych z uniwersytetem, m.in. do pracowników bibliotek kościelnych. Część tę wieńczą informacje o zdigitalizowanych zasobach księżnicy dostępnych w Lubelskiej Bibliotece Wirtualnej i Bibliotece Cyfrowej KUL.

Ostatni, ósmy rozdział książki traktuje o imprezach cyklicznych i innych wydarzeniach w bibliotece. Autorka, nawiązując do myśli Raya Oldenburga, usytuowała placówkę w przestrzeni dającej człowiekowi wytchnienie i pozwalającej na budowanie więzi z innymi osobami. W ten sposób zaprezentowała ważną rolę BU w życiu społeczno-kulturalnym KUL, a także samego Lublina. Jest to również rozdział, który wyraźnie wykazuje, że wszystkie działania podejmowane przez dyrektorów i pracowników mają konkretny cel: zadbanie o odpowiedni warsztat badawczy, komfort pracy twórczej oraz zapewnienie intelektualnej rozrywki czytelnikom. Wśród licznych imprez odbywających się na przestrzeni lat dr Nastalska-Wiśnicka wymieniła spotkania z wybitnymi ludźmi świata nauki, kultury i sztuki, jubileusze, wieczory pamięci, promocje wydawnictw i książek, kiermasze, dni otwarte, Lubelski Festiwal Nauki, Lubelską Noc Kultury, Noc Bibliotek, Tydzień Bibliotek oraz inne okolicznościowe święta. Niezwykle interesująco opisała także działania integrujące pracowników i „życie wewnętrzne” biblioteki oraz wskazała, jak ważne miejsce na kulturalnej mapie Lublina zajmuje księżnica.

Część pierwszą publikacji wieńczy *Zakończenie*, skomponowane z równą biegłością, co pozostałe rozdziały. Autorka celnie i syntetycznie podsumowała funkcjonowanie księżnicy w perspektywie minionych lat, zaznaczając, że jest ona głęboko zakorzeniona w tradycji,

---

¹⁰ *Tamże*, s. 125; por. m.in. H. Mańkowska, *Rękopisy z „Archiwum Filomatów”. Fragment inwentarza zbiorów rękopiśmiennych Biblioteki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, ABMK 26 (1973), s. 59-88; też, *Katalog ofiarowanych rękopisów*, ABMK 39 (1979), s. 63-126; też, *Rękopisy z Archiwum Filomatów w Bibliotece Uniwersyteckiej KUL. Katalog*, ABMK 47 (1983), s. 107-174; *Nowy katalog dokumentów i listów Biblioteki Uniwersyteckiej KUL*, oprac. A. Modlińska-Piekarz, Lublin 2012.

ale jako nowoczesna instytucja niejednokrotnie korzysta z innowacyjnych rozwiązań technicznych, a jej działalność obejmuje nie tylko środowisko lokalne, wykraczając również poza granice kraju.

Całość zamyka *Posłowie* dyrektor biblioteki, dr Katarzyny Kołakowskiej. W kontekście 100 lat istnienia biblioteki autorka zwróciła uwagę m.in. na jej przyszłe losy oraz stojące przed nią nowe możliwości technologiczne, ich szybki rozwój i zakładany potencjał, zwłaszcza wobec przemian podyktowanych współczesnymi zmaganiem z pandemią SARS-CoV-2.

Druga część książki zawiera zamieszczone w porządku chronologicznym osiemdziesiąt cztery fotografie pochodzące ze zbiorów ksiąźnicy. Autorstwo współczesnych zdjęć należy do Iwony Kasiury, Jana Koziola, Sławomira Stasza, Urszuli Szymańskiej i Janusza Wiorko. Ilustracje stanowiące istotny komponent całości, wzbogacając wcześniejsze informacje, ukazują miejsca, ludzi i ważne wydarzenia. Każda z nich jest opatrzona numerem oraz tytułem.

Część trzecia publikacji to sprawozdanie z działalności ksiąźnicy w latach 1918-2018. Materiały do niej zostały zebrane i opracowane przez autorkę przy współpracy Małgorzaty Augustyniuk, Moniki Krzywickiej, Kacpra Majznera i Moniki Polskiej-Małek. Jest to obszernie, szczegółowe i kronikarskie zestawienie faktów z funkcjonowania biblioteki. Na uwagę zasługuje precyzja, z jaką autorka opisała zgromadzone informacje, oraz ich imponująca różnorodność. Dla porządku dr Joanna Nastalska-Wiśnicka posłużyła się układem chronologicznym, wyszczególniając w układzie rocznym kolejne wydarzenia 100 lat historii BU KUL. Na bilans ten składają się m.in. szczegółowe wiadomości o zbiorach, nabytkach, opracowaniu oraz udostępnianiu zgromadzonych zasobów, pracownikach, wydarzeniach, wystawach, konferencjach, sympozjach i sesjach, wykładach, działalności dydaktycznej oraz sprawach lokalowych i organizacyjnych. Jest to nie tylko dopełnienie poprzednich wywodów i materiałów fotograficznych, ale także ważny przewodnik po historii placówki.

Ostatnia część *Kroniki* zawiera imponujące zestawienie źródeł archiwalnych i literatury przedmiotu, a zgromadzone materiały ukazują, z jak wieloma rodzajami dokumentów pracowała autorka. Spis łączy źródła archiwalne i drukowane, wybór opracowań, netografię oraz indeks osobowy.

Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Kronika stulecia 1918-2018 to książka ważna i potrzebna. Publikacja ta charakteryzuje się przemyślanym układem rozdziałów, jasną i klarowaną narracją, czytelnymi tabelami, wnikliwością oraz uważnością w opracowaniu źródeł, a tym samym nieocenioną wartością merytoryczną. Na obraz ten rzutują kompetencje samej autorki: warsztat historyka i bibliotekoznawcy wsparte umiejętnościami edytorskimi. Jest to pierwsze tak pełne i bogate źródło wiedzy na temat zbiorów, ludzi i wydarzeń związanych z placówką, co świadczy o urzeczywistnieniu w książce deklarowanego celu. Praca może stanowić znakomite źródło do badań z zakresu historii, bibliologii, bibliotekoznawstwa czy chociażby nauk społecznych, ale może być także ciekawą lekturę dla wszystkich osób, które interesują się dziejami KUL oraz Lublina. Książnica czekała na taką kronikę – dzieło godne jej rangi. Drzwi Biblioteki Uniwersyteckiej KUL stoją przed czytelnikami szeroko otwarte.

JOANNA NASTALSKA-WIŚNICKA¹

EMILIA SZELIGA-SZELIGOWSKA,
WSPOMNIENIA O KS. IDZIM RADZISZEWSKIM
I POCZĄTKACH UNIWERSYTETU 1917-1920,

Z rękopisu odczytała i opracowała Jadwiga Jaźwierska,
Wydawnictwo KUL, Lublin 2020, 79 s., fot., ISBN 978-83-8061-831-2

W 2018 roku Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II hucznie obchodził jubileusz 100-lecia swego istnienia. Jak zwykle bywa przy tego typu okazjach, powstało sporo publikacji okolicznościowych dotyczących dziejów, roli, struktury i funkcjonowania uczelni, jej wydziałów i agend, ludzi z nią związanych, budynków i ważniejszych wydażeń. Powstała m.in. *Encyklopedia 100-lecia KUL*², trzytomowe dzieło *Katolicki Uniwersytet Lubelski 1918-2018*³, album o ks. Idzim Radziszewskim – twórcy uniwersytetu⁴, historia gmachu KUL w Alejach Racławickich⁵, a także dwie ważne publikacje związane z Biblioteką Uniwersytecką: *Ex thesauro. Skarby Biblioteki Uniwersyteckiej KUL*⁶

---

¹ Biblioteka Uniwersytecka KUL.

² *Encyklopedia 100-lecia KUL*, t. 1-2, red. E. Gigilewicz, Lublin 2018.

³ *Katolicki Uniwersytet Lubelski 1918-2018*, t. 1, red. G. Bujak; t. 2, red. A. Mirek; t. 3, autor J. Rabiński, Lublin 2019.

⁴ A. Dębiński, M. Pyter, *Wizjoner i realista. O Idzim Radziszewskim – twórcy Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 2020.

⁵ A. Kramiszewska, *Aleje Racławickie 14. Historia gmachu Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 2019.

⁶ *Ex thesauro. Skarby Biblioteki Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, red. K. Kołakowska, Lublin 2019.

oraz *Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Kronika stulecia 1918-2018*⁷. W dużej liczbie jubileuszowych wydawnictw mogła się nieco zagubić jakże wartościowa, chociaż nieduża książeczka, w której Jadwiga Jaźwierska wydobyła na światło dzienne zapiski Emilii Szeligi-Szeligowskiej, organizatorki i pierwszej kierowniczki Biblioteki Uniwersytetu Lubelskiego, bliskiej współpracowniczki pierwszego rektora KUL, ks. Idziego Radziszewskiego, poświęcone organizacji uniwersytetu i pierwszym miesiącom jego istnienia.

Emilia Szeliga-Szeligowska jest postacią dla Biblioteki Uniwersyteckiej KUL wręcz legendarną, prawdziwą jej matką założycielką, obecnie zaś patronuje Czytelni Zbiorów Specjalnych BU KUL⁸. Urodzona 19 czerwca 1878 roku w Czerelach na Litwie córka Agnieszki i Andrzeja Sipowiczów uczyła się w Instytucie Panien Szlacheckich w Białymstoku i na rosyjskich kursach psychologiczno-pedagogicznych, studiowała także bibliotekarstwo w Lipsku (tych studiów nie ukończyła) oraz bibliotekarstwo i historię na tajnych kursach naukowych w Warszawie. W 1894 roku wyszła za mąż za Tomasza Szeligę-Szeligowskiego i urodziła dwójkę dzieci: Jerzego i Eleonorę. W 1916 roku znalazła się wraz z synem w Piotrogradzie po przymusowym przesiedleniu z Warszawy w czasie I wojny światowej. Ks. prof. Idziego Radziszewskiego poznała najpierw jako prezesa Polskiego Towarzystwa Miłośników Historii i Literatury, a następnie uczęszczając na Wyższe Kursy Polskie, gdzie wykładał filozofię. Już wiosną 1918 roku zatrudnił ją w Akademii Duchownej, by kierowała katalogowaniem i inwentaryzacją księgozbioru zebranego dzięki miejscowej Polonii na potrzeby przyszłego uniwersytetu⁹. Prace zostały podjęte tak pośpiesznie, z myślą aby materiały te od razu udostępnić po ich przewiezieniu do Polski. Niestety los napisał inny scenariusz: księgozbiór udało się odzyskać (i to tylko w części) dopiero w 1925 roku, katalogi zaś i inwentarze przepadły jednak na zawsze.

Mimo propozycji objęcia posady w Bibliotece Kierbedziów w Warszawie (dziś Biblioteka m.st. Warszawy) Szeligowska dała się porwać

⁷ J. Nastalska-Wiśnicka, *Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Kronika stulecia 1918-2018*, Lublin 2020.

⁸ Imię Emilii Szeligi-Szeligowskiej nadano Czytelni Zbiorów Specjalnych BU KUL 27 lutego 2018 roku, wtedy także zawisnął w niej jej portret.

⁹ Ks. Idzi Radziszewski był rektorem Akademii Duchownej w Piotrogradzie od 1914 roku.

idei Radziszewskiego, przybyła więc do Lublina na niepewny los i zaczęła organizować bibliotekę powstającego uniwersytetu. Niemal przez cały okres przedwojenny była jedyną etatową bibliotekarką, mającą do pomocy jedynie stypendystki, które dość często się zmieniały i na dodatek pracowały jedynie trzy bądź cztery godziny dziennie. Borykała się z problemami finansowymi i lokalowymi placówki. Życie nie oszczędziło jej ciosów, z których najboleśniejszym była śmierć syna w 1920 roku. Od tej pory jedyną jej miłością, czasem niestety nieodwzajemnioną, pozostawała biblioteka. W czasie zagrożenia bolszewickiego wzięła odpowiedzialność za majątek uniwersytetu podczas ucieczki z Lublina do Częstochowy, który to fakt opisuje ostatni fragment jej zapisków. Na posterunku trwała także podczas wojny i okupacji niemieckiej, biorąc udział w pomocy uwięzionym profesorom i ratując księgozbiór przez zniszczeniem lub wywiezieniem do Rzeszy. Po wojnie trudno jej się było pogodzić z nowymi porządkami, po przeniesieniu biblioteki do nowej siedziby przy ulicy Chopina 27 pracowała dalej w dawnym miejscu¹⁰, zajmując się akcesją, katalogiem i porządkowaniem pozostałych tam zbiorów. Schorowana i opuszczona, została wysłana na emeryturę 25 kwietnia 1952 roku, mając siedemdziesiąt cztery lata. Była to dla niej trudna próba, tym bardziej że – jak zaznaczył w nekrologu Witold Nowodworski – „na skutek jakiegoś niedopatrzania nie towarzyszyły [temu] dowody uznania za jej długoletnią pracę ze strony ówczesnych władz uniwersyteckich”¹¹. Przy życiu nie było już wtedy zbyt wielu osób, które pamiętałyby, jak dużą rolę odegrała w życiu uniwersytetu. Zmarła 27 lutego 1954 roku i została pochowana w Lublinie, na cmentarzu przy ulicy Lipowej. Ukochanej bibliotece pozostawiła cały swój niewielki majątek: meble, dokumenty, zapiski, nawet ryzę czystego papieru¹².

Chociaż wzmianki o Emilii Szelidze-Szeligowskiej pojawiały się zwykle przy okazji informacji o początkach uniwersytetu¹³ lub w ha-

---

¹⁰ W siedzibie biblioteki przy ulicy Dolnej Panny Marii 4, w budynku klasztoru pobernardyńskiego.

¹¹ W. Nowodworski, *Śp. Emilia Szeliga-Szeligowska*, „Roczniki Humanistyczne” 4,4 (1953), s. 294-299.

¹² Biblioteka KUL, Rps 208 A: Papiery Emilii Szeligi-Szeligowskiej, pierwszej pracowniczki i kierowniczk Biblioteki Uniwersyteckiej KUL (+1954). Papiery osobiste.

¹³ D. Dzierzkowska, *Biblioteka Główna Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego 1918-1939*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 8 (1964), s. 187-242; A. Wojtkowski, *Katolicki Uni-*

słach encyklopedycznych¹⁴, do niedawna była niemal zapomniana. Niewiele mówiło się o niej jako o organizatorce Biblioteki Uniwersyteckiej i o tym, że kierowała nią ponad ćwierć wieku w trudnych chwilach i z niezwykłym poświęceniem. Od kilku lat pamięć o tej niezwyklej kobiecie stara się przywrócić autorka omawianej edycji, kustosz naukowy Jadwiga Jaźwierska, pracująca w Oddziale Zbiorów Specjalnych Biblioteki Uniwersyteckiej KUL. Napisała o niej artykuł do „Przeglądu Uniwersyteckiego KUL”¹⁵ i hasło do *Encyklopedii 100-lecia KUL*¹⁶. Biografię pani Emilii referowała w czasie I Zjazdu Historyków Wychowania (Poznań, 13-15 października 2019 roku) oraz na sympozjum *Kobiety Uniwersytetu (1918-1939)*, które odbyło się na KUL 10 marca 2020 roku. Była też autorką wystawy *Emilia Szeliga-Szeligowska i początki Biblioteki Uniwersyteckiej – w 100-lecie istnienia*, która towarzyszyła konferencji naukowej *Z Petersburga do Lublina. Początki Biblioteki Uniwersytetu Lubelskiego (Lublin 27 lutego 2018 roku)*¹⁷. Zapoznanie się z zapiskami i niełatwymi kolejami życia pierwszej bibliotekarki KUL sprawiło, że zaczęła mieć do niej stosunek bardzo osobisty. Zaowocowało to odczytaniem przez nią rękopisu wspomnień, opatrzeniem go przypisami i przygotowaniem ich krytycznej edycji. Całość ukazała się w Wydawnictwie Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w roku ubiegłym, sześćdziesiąt sześć lat po śmierci autorki. Okładkę zdobi fotografia Emilii Szeligi-Szeligowskiej z charakterystycznym dla niej sznurem pereł na szyi.

Recenzowana książeczka składa się z trzech odrębnych części (na które składa się artykuł wstępny, nota edytorska i tekst wspomnień), dwustronicowego aneksu oraz indeksu osobowego. Tło wydarzeń

---

wersytet Lubelski 1918-1944, w: *Księga jubileuszowa 50-lecia Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 1969, s. 24; G. Karolewicz, *Geneza Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, w: *Katolicki Uniwersytet Lubelski. Wybrane zagadnienia z dziejów Uczelni*, red. G. Karolewicz, M. Zahajkiewicz, Z. Zieliński, Lublin 1992, s. 53.

¹⁴ M. Butkiewicz, *Szeliga-Szeligowska Emilia*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 19, red. E. Gilewicz, Lublin 2013, k. 32; W. Nowodworski, *Szeliga-Szeligowska Emilia*, w: *Słownik pracowników książki polskiej*, red. I. Treichel, Warszawa – Łódź 1972, s. 876-877.

¹⁵ J. Jaźwierska, *Emilia niezłomna*, „Przegląd Uniwersytecki KUL” 29,4-5 (2017), 39-40.

¹⁶ Taż, *Szeliga-Szeligowska Emilia*, w: *Encyklopedia 100-lecia KUL*, t. 2, s. 428-429.

¹⁷ J. Nastalska-Wiśnicka, *Konferencja naukowa „Z Petersburga do Lublina. Początki Biblioteki Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 27 II 2018”*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 109 (2018), s. 489-490.

zostało zwięźle przedstawione przez dr. Daniela Kipera, adiunkta z Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych, w szkicu *Uniwersytet Lubelski w latach 1918-1920*. Autor starał się ukazać środowisko polskiej emigracji w Piotrogradzie, które miało ogromny wpływ na zrodzenie się i realizację myśli o stworzeniu Uniwersytetu Lubelskiego. Dużo uwagi poświęcił roli Kościoła i Akademii Duchownej, którą od 1914 roku kierował ks. Idzi Radziszewski, oraz wydarzeniom po wybuchu rewolucji w Rosji (1917). Opisał starania zmierzające do powołania uczelni w odrodzonym państwie polskim, jej podstaw materialnych i ideowych, zapleczu naukowo-dydaktycznym. Z Petersburga przeniósł się do Lublina i czasów pierwszej inauguracji roku akademickiego. Początkowy entuzjazm szybko zgasł z powodu inwazji bolszewickiej, która zmusiła władze uniwersyteckie do opuszczenia miasta w 1920 roku i wywiezienia majątku Uniwersytetu Lubelskiego do Częstochowy.

Jedną z istotnych części publikacji jest opracowana przez Jadwigę Jaźwierską obszerna *Nota edytorska*. Wychodzi ona daleko poza suche fakty odnoszące się do przygotowanej edycji. Przedstawiono w niej przede wszystkim koleje życia Emilii Szeligi-Szeligowskiej, ale także jej przeżycia, poglądy i ideały. Szczegółowo opisano rękopis, na podstawie którego powstała edycja, trudności w jego odczytaniu i zasady wydawnicze. Edycja opiera się na przechowywanym w Sekcji Rękopisów Oddziału Zbiorów Specjalnych Biblioteki Uniwersyteckiej KUL rękopisie o sygnaturze 585A. Tytuł *Wspomnienia o ks. Idzim Radziszewskim i początkach Uniwersytetu 1917-1920* został najprawdopodobniej nadany przez osobę opracowującą spuściznę po pierwszej bibliotekarce. Jak zapewnia w *Nocie edytorskiej* Jadwiga Jaźwierska, trafnie oddaje on zawartość rękopisu.

Chociaż w tekście nie brakuje osobistych odniesień, nie są to typowe wspomnienia. W centrum uwagi pozostaje ks. Idzi Radziszewski, to wokół jego osoby i dzieła toczy się narracja. Przywoływane z pamięci wydarzenia spisano dopiero trzydzieści lat później na prośbę ówczesnego rektora KUL, ks. prof. Antoniego Słomkowskiego. Pani Emilia wzmiankuje o nim zarówno na pierwszej karcie wspomnień, jak i w notatce ze spotkania, które odbyło się 16 sierpnia 1950 roku (została ona w całości zamieszczona w aneksie). Sama doskonale zdawała sobie sprawę, że jej tekst mógłby się stać doskona-

łym źródłem dla historyków zajmujących się w przyszłości dziejami uniwersytetu i taka też była jej główna motywacja, chociaż wracanie pamięcią do tamtych trudnych czasów nie było dla niej łatwe.

Wspomnienia spisywane atramentem na luźnych kartkach z zeszytu nie zostały ukończone. Wpływ na to miał niewątpliwie czas, w jakim autorka podjęła się tego zadania. Jak sama zaznaczyła, „nie o wszystkim można pisać”. Rewolucja w Rosji i inwazja bolszewicka na Polskę z pewnością nie były w czasach stalinowskich dobrymi tematami. Do końca jednak dzisiaj nie wiadomo, jaki był główny powód przerwania zapisków: osobisty (związany z pogarszającym się stanem zdrowia) czy polityczny (1 kwietnia 1952 roku został przez władze komunistyczne aresztowany rektor KUL, ks. prof. Antoni Słomkowski).

Dobrze, że zachował się chociaż fragment wspomnień, gdyż dzięki niemu ze słów naocznego świadka można poznać atmosferę owych dni, gdy rodziła się koncepcja przyszłego katolickiego uniwersytetu. Jak wykazują zapiski, mimo upływu lat Szeligowska bardzo emocjonalnie podchodziła do wielu spraw i nawet po tak długim okresie odzywał się jej ból związany z myślą o śmierci syna. O ks. Idzim Radziszewskim i jego dziele pisała w sposób entuzjastyczny, wzruszała się, wspominając chwile spędzone z nim w Piotrogradzie i w pierwszych latach lubelskich. Były one dla niej „niezapomniane i piękne”. Nie ośmieliła się kreślić „jego sylwetki duchowej”, jak sama pisała, wszystko, co przekazała w szkicu, to wspomnienia osobiste. Niemniej osoba rektora ożywa na kartach wspomnień, czytelnik może prześledzić jego działania zmierzające do organizacji uniwersytetu, kłopoty, z jakimi się borykał w Lublinie, stosunek do studentów i innych ludzi. O tamtych latach opowiadała rzeczowo, bez patosu. Ważna była dla niej wspólnota, jaką tworzyła Polonia petersburska, a później ci, którzy stali się częścią uniwersytetu – jego pracownicy i studenci.

Ważną postacią *Wspomnień* jest syn Emilii – Jerzy, który był pomocnikiem rektora w Piotrogradzie i Lublinie, zrezygnował ze studiów w Warszawie na rzecz nauki na nowo utworzonym uniwersytecie. Jego choroba i śmierć odcisnęły niezatarte piętno na życiu bibliotekarki. Bliskie, przyjacielskie stosunki łączyły ją także ze stypendystkami pomagającymi jej w pracy bibliotekarskiej w Lublinie, które określa „współpracowniczkami tworzywa bibliotecznego”, które

wspierały ją w najtrudniejszym okresie. Nazywa je pieczołliwie Cenią, Jadzią, Zochną i Lucią¹⁸ i to im dedykuje swoje wspomnienia.

Uzupełnieniem edycji są dwadzieścia cztery fotografie pochodzące ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej KUL, przedstawiające autorkę wspomnień i ks. Idziego Radziszewskiego, inne osoby wymienione w tekście, zdjęcia przedwojennej biblioteki, seminarium duchownego i tzw. koszar świętokrzyskich, tj. późniejszej siedziby uniwersytetu, różnego rodzaju dokumenty i zaświadczenia. Zostały powiązane z odpowiednimi fragmentami tekstu, dzięki czemu dają jeszcze lepsze wyobrażenie o czasach i ludziach uwiecznionych na kartach wspomnień.

---

¹⁸ Chodzi o Cecylię Świderkównę, Jadwigę Rosińską, Zofię Ostrowską i Łucję Hejnównę.

Ks. HENRYK OLSZAR¹

WOKÓŁ „KATECHIZMU BIBLIOTEKI” PAULA LADEWIGA,

T. 2, red. Zdzisław Gębołyś, Katarzyna Wodniak,
Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2021,
407 s., ISBN 978-83-8018-356-8, ISBN 978-83-8018-371-1 (E-BOOK)²

Pretekstem do zorganizowania w dniach 24-25 kwietnia 2017 roku międzynarodowej konferencji naukowej na Uniwersytecie Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy stało się opublikowanie przez Zdzisława Gębołyśa w 2016 roku przekładu *Katechizmu biblioteki* autorstwa Paula Ladewiga (1858-1940), wydanego w Lipsku w 1914 roku, jedno-razowego i wyjątkowego w swoim rodzaju dzieła, ponadczasowego, uniwersalnego, przekraczającego nie tylko mury bibliotek, ale również profesji. Konferencja przyniosła sukces, który należy upatrywać w licznych udziałach gości z całej Polski i zza granicy oraz pozytywnych echa w prasie fachowej i nadaniu jej formy cyklicznej.

Drugi tom *Wokół „Katechizmu biblioteki” Paula Ladewiga* jest pokłosiem kolejnej międzynarodowej konferencji naukowej zorganizowanej na Uniwersytecie Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy w dniach 31 maja – 2 czerwca 2019 roku. Tym razem zawiera dwadzieścia siedem artykułów, których wspólnym mianownikiem jest

---

¹ Wydział Teologiczny Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

² Zob. też H. Olszar, *Wokół „Katechizmu Biblioteki” Paula Ladewiga*, red. Zdzisław Gębołyś, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2019, ss. 280, ISBN 978-83-8018-226-4, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych, 2 (2019), s. 291-296.

Katechizm biblioteki. Na kanwie zamieszczonych tam przez Ladewiga aforyzmów, myśli, refleksji, sentencji poświęconych książce oraz bibliotece i jej sposobach funkcjonowania powstały teksty, w których autorzy połączyli przeszłość ze współczesnością, praktykę z teorią, nowoczesność z tradycją, dojrzałość z młodością. W przedsięwzięciu tym wzięli udział Polacy wraz z cudzoziemcami, dla których dzieło znanego niemieckiego bibliotekarza i bibliotekoznawcy stało się punktem odniesienia oraz inspiracją do przemyśleń. Refleksje te doprowadziły ich do wielu wniosków oraz do odkrycia zapomnianych faktów, zdarzeń, instytucji i osób. Warto podkreślić w tym miejscu, że publikację cechuje różnorodność tematów i ich oryginalność, co gwarantuje czytelnikom żywą i nienuzającą lekturę.

Redaktorzy tomu: dr hab. Zdzisław Gębołyś, prof. UKW, i dr Katarzyna Wodniak, znani są w środowisku bibliotekarzy i pracowników informacji z zainteresowań bibliograficznych i prasoznawczych. Swoje badania realizują obecnie w Instytucie Filozofii oraz Instytucie Komunikacji Społecznej i Mediów Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy.

Zdzisław Gębołyś jest nie tylko tłumaczem i redaktorem wydania krytycznego *Katechizmu biblioteki* Paula Ladewiga (Bydgoszcz 2016), lecz także redaktorem pracy zbiorowej *Wokół „Katechizmu biblioteki” Paula Ladewiga* (t. 1, Bydgoszcz 2019) oraz autorem *Bibliografii druków w języku polskim wydanych na Litwie od 1944 do 2014 roku* (Sosnowiec 2015; Wilno 2015). Katarzyna Wodniak jest autorką książek: *Współczesna prasa kobieca i sprawy książki. Treści literackie w czasopiśmie: „Przyjaciółka”, „Twój Styl”, „Cienie i Blaski”* (Warszawa 2004), *Beletrystyka w „Przyjaciółce”. Bibliografia 1948-1989* (Bydgoszcz 2018), *„Moja Przyjaciółka” (1934-1939). Przebój prasowy Żnińskich Zakładów Wydawniczych Alfreda Krzyckiego* (Żnin – Bydgoszcz 2020).

Redaktorzy i autorzy drugiego tomu pt. *Wokół „Katechizmu biblioteki” Paula Ladewiga* doszli do wniosku, że warto wykorzystać jego przemyślenia do dyskusji na tematy współczesne, skoro są one nadal aktualne. Punktem wyjścia każdego z tekstów jest jedna z myśli Ladewiga. Redaktorzy nie stawiali autorom żadnych ograniczeń czasowych ani tematycznych. Zależało im, aby na kanwie myśli Ladewiga wypowiedzieli się na tematy ważne i aktualne, aby podzielili się

swoimi dokonaniem, przemyśleniami i wynikami badań. Na ów apel odpowiedziało trzydziestu autorów: dwudziestu z kraju i dziesięciu zza granicy: z Niemiec, Czech, Litwy i Węgier. Trzynastu z nich to pracownicy naukowcy, dziesięciu zaś reprezentuje środowisko bibliotekarzy. W tomie drugim znalazło się dwadzieścia siedem tekstów, które śmiało można podzielić na trzy grupy tematyczne: teksty o bibliotekarzach, teksty o bibliotekach oraz teksty poświęcone książce, prasie, nauce i informacji naukowej.

Część pierwszą dotyczącą bibliotekarzy otwiera tekst Zdzisława Gębołysia pt. *Śladami Paula Ladewiga*, prowadzący czytelników po różnych miejscach, z którymi związany był Ladewig, jak Brześć nad Bugiem, Gdańsk, Berlin, Karlsruhe, Essen, Sienicki Młyn, a także o jego dokonaniach z nimi związanych. Zdzisława Kropidłowskiego zainteresował Antonio Magliabechi, jak głosi tytuł eseju: *jeden z włoskich poprzedników Paula Ladewiga*, współtwórca włoskiej Biblioteki Narodowej we Florencji, którego łączyła z bohaterem książki erudycja, osiągnięcia i wytrwałość. Ewa Goumissi przeniosła czytelników do międzywojennego Lwowa w artykule pt. *Znaczenie kobiet w nauce i kulturze Polski okresu międzywojennego na przykładzie Biblioteki Uniwersytetu Jana Kazimierza* w tym mieście. Tekst Jany Brożovskiej Onderkovej pt. *Spór o kierunek i poglądy na temat misji bibliotek publicznych w międzywojennej Czechosłowacji* kieruje czytelników do południowego sąsiada Polski i dowodzi związków czechosłowackich bibliotekarzy z Ladewigiem. Niezmiernie ciekawe spojrzenie prezentuje tekst Stanisławy Kurek-Kokocińskiej pt. *Role bibliotekarza wobec adresatów działań bibliotecznych. Analiza treści publikacji praktyków zawodu XX i XXI wieku*, w którym autorka przedstawiła książki Heleny Radlińskiej, Władysława Piaseckiego i Józefa Korpały – znanych i cenionych bibliotekarzy i bibliotekoznawców. Problematykę zawodu i kształcenia bibliotekarzy przybliżyła Ganna Okhrimienko z Ukrainy w artykule *W kwestii szkolenia specjalistów w zakresie specjalności 029: „Informacja naukowa, bibliotekarstwo, archiwistyka”* oraz Małgorzata Bańkowska w tekście *Społeczno-prawne determinanty rozwoju zawodowego pracowników bibliotek w Polsce. Stan obecny i perspektywy*. Z kolei Hanna Gaweł, wykorzystując słowa kluczowe: *library, book, future*, w swoim artykule pt. *Bibliotekarze o bibliotekach przyszłości wedle koncepcji Paula Ladewiga* dokonała

analizy dziewięćdziesięciu siedmiu publikacji z literatury fachowej, w której autorzy pisali o bibliotekach przyszłości.

Teksty o bibliotekach wypełniające część drugą tomu wydają się czymś naturalnym, autorom zaś nie sprawiło wielkiego kłopotu znalezienie punktów stycznych z Ladewigiem. Redaktorom udało się zebrać aż jedenaście tekstów, w których biblioteka stanowi wątek główny. Ów blok tematyczny zaczynają dwa artykuły: Klaus-Petera Böttgera pt. *Metoda pracy zespołowej w Bibliotece Miejskiej w Essen* oraz Edyty Kołodziejczyk pt. *Analiza kultury organizacyjnej Biblioteki Politechniki Łódzkiej*, które łączy temat organizacji biblioteki i zarządzania nią, dzieli zaś miejsce, typ biblioteki i perspektywa czasowa. Kolejną grupą tego bloku tematycznego są dwa artykuły o bibliotekach specjalistycznych: Janiny Kosman pt. „*Stara biblioteka w cichym gaju*”, czyli *refleksje Paula Ladewiga dotyczące bibliotek naukowych (na przykładzie biblioteki pruskiego Archiwum Państwowego w Szczecinie)* oraz Krystyny Hudzik pt. *Biblioteka Księżnej Anny Amalii w Weimarze. Jej historia i znaczenie dla badań humanistycznych i kulturowych*, w których prawdziwymi bohaterami stali się szczęśliwscy archiwiści i weimarscy książęta. Z wyżej opisanym zagadnieniem koresponduje tekst Agnieszki Bangrowskiej pt. *Analiza, testowanie i zastosowanie nowych bezpiecznych fungicydów na potrzeby ochrony dziedzictwa kulturowego*, w którym autorka opisała mozolną drogę opracowywania nowych związków chemicznych wykorzystywanych do bezpiecznej konserwacji materiałów bibliotecznych. Agnieszka Kowalczyk i Alicja Potocka, czyli autorki tekstu pt. *Współpraca bibliotek akademickich z kadrą dydaktyczną uczelni w zakresie gromadzenia zbiorów a przemyslenia Paula Ladewiga*, przekonują czytelników, że zmiany w Bibliotece Uniwersytetu Harvarda, Uniwersytetu Technicznego w Monachium, Politechniki Poznańskiej i Politechniki Warszawskiej mogą mieć charakter ewolucyjny i obejmować tylko jeden z wybranych jej segmentów. W podobnym kierunku zmierza obecnie Morawsko-Śląska Biblioteka Naukowa w Ostrawie w Republice Czeskiej, o czym napisała jej dyrektorka, Libuše Foberová, w tekście pt. *Biblioteka jako przestrzeń do inspiracji*. Henryka Ilgiewicz w artykule pt. *Biblioteki Polskiej Macierzy Szkolnej Ziemi Wschodnich (1919-1939)*, bogato korzystając z zasobów archiwalnych Wilna, wydobyła i odświeżyła dzieje Biblio-

teki im. Tomasza Zana – największej polskiej biblioteki publicznej w północno-wschodniej części II Rzeczypospolitej. Współczesnym bibliotekom publicznym w Polsce, przekształcanym w domy kultury i świetlice lub upodabnianym do domów rozrywek i zabaw, są poświęcone artykuły trzech autorów: Mariusza Balcerka pt. *Cel rozrywkowy bibliotek we współczesnym świecie. Na marginesie dewiz z „Katechizmu biblioteki” Paula Ladewiga*, Romana Wojciechowskiego pt. *Sopoteka to miejsce dla ludzi – update 2019* i Mariusza Hybiaka pt. *Tworzenie i rozwój nowoczesnej biblioteki na przykładzie Stacji Kultura w Rumi w kontekście „Katechizmu biblioteki” Paula Ladewiga*. Wymienieni autorzy ogólnie traktują owe oferty biblioteczne jako „szansę i możliwość” zachęcenia współczesnych czytelników do różnorodnej aktywności kulturalnej, co w rezultacie może prowadzić do wzrostu zainteresowania literaturą.

Trzecią część tomu, z uwagi na zebrane w nim bardzo zróżnicowane teksty, można określić po łacinie jako *Silva rerum*. Informację naukową reprezentują tu cztery teksty: Pawła Marca pt. *Serwisy internetowe bibliotek publicznych w województwie kujawsko-pomorskim*, Krzysztofa Hennego pt. *Ożywienie nieożywionego. Nowoczesne przeobrażenia zbiorów jako narzędzia skutecznej informacji i usług*, Istvána K. Body i Erzébet Tóth pt. *Efektywna reprezentacja wiedzy wybranych pozycji Wikipedii związanych z życiem i dziełami Kalimacha w przestrzeni trójwymiarowej* oraz Erzébet Dani – w formie zapytania – *Czy hiperuwaga jest niepożądanym rozwinięciem przestrzeni cyfrowej, czy może być narzędziem w dziedzinach edukacyjnych?* Wyniki badań prezentowanych autorów dają obraz mocnych i słabych stron, braków i potrzeb narzędzi diagnostycznych stosowanych przez praktyków bibliotekarzy, wyszukiwarki INTEGRO i aplikacji mobilnej mPROLIB, kompetencji językowych oraz zdolności interpretacji i recepcji tekstu. Attila Juhász i Erzébet Dani piszą o pułapce, którą zastawili na naukowców inni naukowcy i organizatorzy nauki, w tekście pt. *Ocena badań naukowych i uniwersyteckiego systemu promocyjnego* *Otwarty dostęp, czasopisma drapieżne i scjentometria*. Według tych autorów system promocyjny naukowców prowadzi do wypaczeń, gdyż nawet dodatkowe wskaźniki oceny, np. Impact Factor (IF) czy indeks Hirscha, nie dają gwarancji sukcesu z uwagi na bariery w dostępie do wysoko ocenianych czasopism. Juhász i Dani prze-

strzegają przed nadawaniem im nadmiernego znaczenia przy jednoczesnym lekceważeniu innych czynników, np. gatunku publikacji. Warto też przestudiować siedem mitów scjentometrii, które przytaczają i omawiają. Literaturę piękną reprezentuje w książce Gębołysia i Wodniak tekst Barbary Pytlos pt. *Pisarski warsztat Zofii Kossak w świetle „Katechizmu biblioteki” Paula Ladewiga*, co ma charakter symboliczny. Z Ladewigiem, zdaniem Pytlos, łączy ją słowo „świętość” i „świętynia”. Warto polecić czytelnikom szkic Katarzyny Wodniak pt. *Książka – czytelnictwo – biblioteka w ujęciu dwutygodnika kobiecego „Moja Przyjaciółka” (1934-1939) ze Żnina*, tekst o przykładach popularyzacji książki na łamach pisma kobiecego, które niosło kaganek oświaty w ówczesnym społeczeństwie. Erudycyjny tekst Dariusza Spychały pt. *Biskup Rzymu Juliusz II jako obrońca ortodoksji nicejskiej w pamięci i tradycji Kościoła Zachodniego w IV wieku po Chr.* z postacią Ladewiga na pierwszy rzut oka może okazać się dość luźny. Jednak trzeba pamiętać, że Ladewig był z wykształcenia historykiem, a pierwsze jego poważne dzieło dotyczyło biskupów Konstancji nad Jeziorem Bodeńskim.

Publikacja *Wokół „Katechizmu biblioteki” Paula Ladewiga* wspiera obserwowany obecnie proces przekształcania bibliotek w miejsca przyjazne czytelnikom – na wzór „trzeciego miejsca” wylansowanego przez amerykańskiego socjologa, Ryana Oldenburga, i rozumianego jako miejsce publiczne, w którym odbywają się regularne, dobrowolne, nieformalne i radosne spotkania osób poza domem i pracą. To już Ladewig pisał, że skoro „publiczność domaga się wygody: niech będzie jej dana”. W XXI stuleciu – oprócz lub zamiast klasycznych czytelni – powstają przestrzenie do nauki grupowej lub indywidualnej. Do tego dochodzi zaplecze naukowo-edukacyjne w postaci sal konferencyjnych, lekcyjnych, a także kawiarnie i bary, określane mianem „centrum nauki”. W związku z przeniesieniem informacji do Internetu nacisk kładzie się na tradycyjną komunikację i spotkania, i to nie tylko środowiska akademickiego. Czy w uniwersyteckich księżnicach znajdzie się miejsce na kluby studenckie i różnego rodzaju imprezy? Po lekturze tekstu Mariusza Balcerka odpowiedź na to pytanie jest otwarta. Wydaje się również rzeczą oczywistą, że misją środowiska bibliotekarzy pozostanie nadal dbałość o tożsamość instytucji i jej wizerunek.

SPRAWOZDANIA

Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych
Rok 28 (2022) nr 1 (54), s. 235-238
ISSN 1426-3777

BOGUMIŁA WARZĄCHOWSKA¹

ŚLADAMI PRZESZŁOŚCI GÓRNEGO ŚLĄSKA.

PODSUMOWANIE PRAC PROJEKTOWYCH – KONFERENCJA W KATOWICACH 26 MAJA 2021 ROKU

Konferencja *Śladami przeszłości Górnego Śląska. Podsumowanie prac projektowych* stanowiła zwieńczenie projektu „Panteon Górnośląski – badania naukowe” prowadzonego w ramach programu „Dialog” Ministerstwa Edukacji i Nauki. Celem przedsięwzięcia było pokazanie wyjątkowości Śląska i pogłębienie świadomości historycznej szerokich rzesz społecznych, a także ukazanie rozwoju kulturalnego w tym obszarze Polski. Ponadto inicjatorom wydarzenia zależało na stworzeniu zaplecza merytorycznego dla młodego pokolenia i na wniesieniu wkładu intelektualnego w Instytucję Kultury „Panteon Górnośląski”. Należy przy tym zauważyć społeczne korzyści wynikające z projektu, a przede wszystkim stymulowanie i promowanie innowacyjnych badań humanistycznych oraz zwiększenie rozpoznawalności polskiej nauki.

Moderatorem spotkania był dr hab. Maciej Fic, prof. Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Jako pierwszy zabrał głos prorektor do spraw współpracy międzynarodowej i krajowej, prof. dr hab. Tomasz Pietrzykowski, który podziękował organizatorom za podjęcie ważnego tematu dla kultury Śląska. Z kolei w imieniu abp. Wiktora

---

¹ Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

Skworca, metropolity katowickiego, słowa uznania dla wszystkich, którzy włączyli się w prowadzenie niezwykle pożytecznych badań naukowych, przekazał bp Adam Wodarczyk. Następnie ks. prof. dr hab. Jacek Kempa otworzył konferencję, życząc wszystkim zebranym, zarówno prelegentom, jak i słuchaczom, owocnych obrad.

Obrady rozpoczął ks. dr hab. Henryk Olszar z Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach – przewodniczący projektu „Panteon Górnośląski – badania naukowe”, który przybliżył drogę jego powstania, realizację zadań na poszczególnych etapach oraz plany dalszych prac naukowych i organizacyjnych.

Następnie głos zabrał dr Andrzej Sznajder z Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Katowicach, prezentując zagadnienie *Ks. Franciszek Blachnicki i Tadeusz Jedynek – dla Śląska, dla Polski*. Mówca podkreślił wkład ks. F. Blachnickiego i T. Jedynaka w społeczną, polityczną i kulturalną działalność wykraczającą daleko poza lokalne obszary Śląska, przenikającą na arenę ogólnopolską i światową. To dzięki ich nieugiętej postawie patriotycznej i wyznawanym wartościom moralnym następowały stopniowe, lecz znaczące przemiany społeczne zwłaszcza wśród ówczesnej młodzieży.

Z kolei ks. dr Mariusz Trąba z Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie omówił temat *Duszpasterze śląscy wobec problemów społecznych i narodowych w XX wieku. Skomplikowane drogi życia ks. biskupa Teodora Kubiny (1880-1951) i ks. Tomasza Reginka (1887-1974)*. Prelegent przybliżył sylwetki dwóch śląskich kapłanów, którzy z ogromnym zaangażowaniem włączali się w trudne jak na ówczesne czasy problemy społeczne i narodowe.

Natomiast dr hab. Maciej Fic, prof. UŚ, pochylił się nad problemem *Edukacja regionalna na przykładzie województwa śląskiego – szanse i ograniczenia*, wskazując na możliwości, jakie stoją przed instytucjami edukacyjnymi w kształtowaniu świadomości „małych ojczyzn”. Mówca zaznaczył, że przekazywanie wiedzy historycznej o regionie i podnoszenie znaczenia dorobku przeszłości umacnia poczucie przynależności i poszanowania dziedzictwa narodowego.

Dr Weronika Pawłowicz z Biblioteki Śląskiej w Katowicach przyniosła uczestników w świat szczególnie zasłużonych dla Śląska laureatów nagrody „Lux ex Silesia”. W swoim wystąpieniu *Profesor Irena Bajerowa, pierwsza laureatka nagrody „Lux ex Silesia”* przybliżyła

niezwykłą postać wymienioną w tytule. Prelegentka podkreśliła, że „Lux ex Silesia” jest polską nagrodą regionalną, ufundowaną w 1994 roku przez metropolitę katowickiego abp. Damiana Zimonia i przeznaczoną dla tych, którzy w swej działalności naukowej lub artystycznej wykazują wysokie wartości moralne i wnoszą trwałą wkład w kulturę Górnego Śląska. Prof. I. Bajerowa jako laureatka nagrody „Lux ex Silesia” otwiera listę znakomitych postaci, które przysłużyły się rozwojowi życia naukowego, kulturalnego, gospodarczego i społecznego Śląska. Mimo że I. Bajerowa pochodziła z Krakowa, całe swoje życie zawodowe związała z Uniwersytetem Śląskim jako wybitna specjalistka z zakresu językoznawstwa i prorektor w jednej z kadencji.

Z kolei ks. dr hab. Henryk Olszar, prof. UŚ, zaprezentował temat *Matka Ewa Tiele-Winkler i Helena Hoffmann jako przykład zaangażowania społecznego kobiet na Górnym Śląsku w XX wieku*, ukazując sylwetki osób zakonnych zaangażowanych w życie religijne i społeczne. Matka Ewa Tiele-Winkler, której powołaniem stała się dobroczynność i praca na rzecz najbardziej potrzebujących, swoje życie poświęciła tworzeniu kolejnych domów dla bezdomnych dzieci, których w sumie otwarto czterdzieści, oraz przygotowywaniu siostr do pracy misyjnej w osiemnastu krajach świata, głównie w Afryce i Azji. Natomiast Helena Hoffmann, imię zakonne Maria Dulcissima, to polska zakonnica katolicka w Zgromadzeniu Sióstr Maryi Niepokalanej, mistyczka i sługa Boża, która niemal przez całe życie zakonne cierpiała fizycznie na liczne choroby. Postulatorzy procesu beatyfikacyjnego przedstawili metropolicie katowickiemu abp. Damianowi Zimoniowi wewnętrzne przekonanie sióstr i osób świeckich o świętości życia Marii Dulcissimy.

Kolejny prelegent, mgr lic. Aleksander Skrzyś z Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, omówił ciągle aktualny temat *Ewangeliccy prekursorzy ekumenizmu na Górnym Śląsku*. Warto zaznaczyć, że diecezja katowicka jako pierwsza w Polsce wprowadziła w życie dokumenty II Soboru Watykańskiego dotyczące ekumenizmu. Stało się to w czasie obrad Synodu Diecezjalnego w Katowicach, trwającego od 14 grudnia 1974 do 15 listopada 1975 roku. Prelegent zauważył, że włączenie się Kościołów i wspólnot kościelnych w nurt ekumeniczny toruje drogę chrześcijanom do odnalezienia wspólnej tradycji w podstawowych momentach historii.

Natomiast ks. dr Tomasz Chrzan z Kurii Diecezji Bielsko-Żywieckiej przedstawił temat *Jan Wałach – Reymont górali śląskich*. Samo porównanie wskazuje, że twórczość Jana Wałacha porusza uniwersalizm artystycznego przesłania, który nie zamyka sztuki tego artysty w granicach regionalnych. Artysta z ujmującą szczerością i prostotą przedstawiał sprawy ludzkie, sprowadzając je do osób i zdarzeń sobie bliskich, starając się żyć w zgodzie z prawdą o sobie samym, ukazując w sztuce duchowy i religijny wymiar ludzkiej egzystencji.

Jako ostatnia wystąpiła dr hab. Halina Dudała, prof. Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, która omówiła temat *Rabin Jacob Cohn – szkic do biografii*. Jacob Cohn jest to postać niezwykle ciekawa, która odegrała ważną rolę na Śląsku i dla Śląska, angażując się przy tym społecznie na skalę ponadregionalną. Pierwszy rabin gminy żydowskiej w Katowicach, a równocześnie inicjator powstania Synagogi Wielkiej w tym mieście, wydał historię katowickiej gminy żydowskiej. Ponadto był założycielem i dyrektorem szkoły hebrajskiej w Katowicach, a także członkiem Stowarzyszenia Literatury Żydowskiej na Górnym Śląsku i członkiem zarządu Stowarzyszenia Historii i Literatury Żydowskiej w Katowicach.

Konferencję podsumował ks. dr hab. Jacek Kempa, prof. Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach i dziekan Wydziału Teologicznego, odnosząc się do ogromnego wkładu pracy w przygotowanie i realizację projektu. Dziekan zaznaczył, że projekt nie zamyka prac źródłowo-dokumentacyjnych, lecz pobudza do dalszych badań. Podziękował wszystkim współwykonawcom projektu, szczególnie prelegentom konferencji i słuchaczom. Słowa podziękowania skierował także na ręce abp. Wiktora Skworca za wsparcie w przebiegu projektu, rektora zaś Uniwersytetu Śląskiego, prof. dr. hab. Ryszardowi Koziołkowi – za zagwarantowanie zrealizowania projektu.

Podczas konferencji odbyła się także premiera pakietu edukacyjnego zatytułowanego *Śladami przeszłości Górnego Śląska* autorstwa Macieja Fica i Haliny Biedy. Wydarzenie było transmitowane w serwisie YouTube na kanale „Uniwersytet Śląski” oraz na fanpage’u Wydziału Teologicznego UŚ.

WERONIKA PAWŁOWICZ¹

V SPOTKANIE PROWENIENCYJNEJ GRUPY ROBOCZEJ

Piętnastego czerwca 2021 roku odbyło się V spotkanie Proweniencyjnej Grupy Roboczej, tym razem z powodu pandemii zorganizowane online. Obradom przewodniczyła dr Dorota Sidorowicz-Mulak, wicedyrektor Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, a przed monitorami komputerów zasiadło ponad pięćdziesiąt osób: bibliotekarzy i badaczy książki z różnych ośrodków polskich i zagranicznych, m.in. z Wrocławia, Poznania, Szczecina, Warszawy, Torunia, Katowic, Opola i Lwowa. Na początku prowadząca zaprezentowała najnowsze publikacje związane z badaniami proweniencyjnymi.

W czasie obrad przedłożono cztery referaty poświęcone problemom tegumentologii oraz badaniom proweniencyjnym, które zostały zilustrowane ciekawymi prezentacjami. Dr Paulina Pludra-Żuk z Instytutu Historii Nauki PAN oraz dr Marta Czyżak z Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu omówiły efekty swych badań w wystąpieniu *Badania proweniencyjne a fragmentologia na przykładzie fragmentów rękopisów średniowiecznych z terenu Prus Krzyżackich*. Drobiazgowym analizom paleograficznym badaczki poddały większe i mniejsze fragmenty pergaminów, które introligatorzy wykorzystali do oprawy manuskryptów i druków jako pokrycia opraw, wyklejki czy scyzury. Fragmenty te odnaleziono w książkach przechowywanych w trzech bibliotekach, m.in. w Anglii.

---

¹ Biblioteka Śląska w Katowicach.

Oprawom pergaminowym poświęcono także referat *Te poczciwe pergaminy – o walorach opraw pergaminowych słów kilka*, przygotowany i przedstawiony przez mgr Urszulę Wencką z Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Referentka z perspektywy konserwatora książek przedstawiła proces wytwarzania pergaminu oraz typy i szczegóły budowy opraw wykonanych z tego materiału: miękkie, półmiękkie i twarde. Analizowała zmiany zachodzące w technikach oraz praktyki stosowane przez introligatorów z różnych regionów. Wyjaśniła, że oprawy takie były trwałe i wytrzymałe, dobrze zabezpieczały blok książki, zwłaszcza kopertowe czy zaopatrzone w tzw. japy. Były też lżejsze niż oprawa z deski obciążonej skórą, a przez to bardziej przyjazne czytelnikom.

Po dyskusji dotyczącej szczegółowych kwestii omawianych w wygłoszonych referatach nastąpiła krótka przerwa. Drugą część obrad rozpoczęło wystąpienie dr Marty M. Kacprzak z Gabinetu Zbiorów XIX wieku Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego. W prezentacji *O potrzebie badań proveniencyjnych nad księgozbiorami XIX-wiecznymi* przedstawiła kolekcje tworzące i zachowane w BUW. Woluminy noszą na swych kartach różnego typu znaki własnościowe: pieczętki, naklejki, ekslibrisy, wpisy rękopiśmienne, które ukazują często skomplikowane losy zbiorów. O proveniencji mogą jednak świadczyć także inne, nie zawsze oczywiste znaki zachowane na książkach: zapiski, marginalia, dedykacje, podkreślenia. Referentka stwierdziła, że zbiory pochodzące z XIX wieku, podobnie jak i druki z okresu od XV do XVIII stulecia, należy również poddać analizom proveniencyjnym.

W ostatnim referacie *Provenance Digital Archive jako przykład międzynarodowej centralnej bazy proveniencyjnej* dr Agnieszka Franczyk-Cegła zaprezentowała efekt działań bibliotekarzy europejskich. Baza tworzona pod auspicjami CERL umożliwia zamieszczenie fotografii znaków własnościowych oraz ich opis z użyciem haseł systemu ICONCLASS. Baza może być tworzona przez każdego, nie podlega jednak żadnej kontroli. Stąd też mogą się zdarzać zapisy niekompletne lub błędne. Zaletą jest możliwość obejrzenia znaków proveniencyjnych, łatwe wyszukiwanie przez słowa kluczowe. Na razie nie jest jeszcze bardzo rozbudowana. Z polskich bibliotek opisy i fotografie zamieszcza w tej bazie Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie oraz Ossolineum.

Wystąpienia wywołały ożywioną dyskusję, podczas której wyjaśniono różne dodatkowe zagadnienia. Swoimi doświadczeniami podzieliły się osoby wprowadzające dane do bazy PDA. Rozważano następnie kwestię przesunięcia cezury starych druków do roku 1850 i konsekwencje takiego ustalenia. Pociągałoby to za sobą konieczność zmian systemu pracy w bibliotekach, przeorganizowania zbiorów, odmiennego sposobu opracowania książek. Najwięcej uwagi poświęcono potrzebie utworzenia polskiej bazy proweniencyjnej, w której ujęto by opisy i fotografie znaków własnościowych, a także opisy bibliograficzne dzieł. Baza powinna objąć znaki naniesione nie tylko na stare druki, ale również na pozycje wydane później oraz na inne rodzaje zbiorów (rękopisy, kartografię, grafikę). Kolekcjonerzy gromadzili różne materiały, a chodzi o możliwość jak najpełniejszego odtworzenia ich zasobów. Jest to jednak kosztowne, a fundusze potrzebne są nie tylko na utworzenie bazy, a przede wszystkim na jej rozbudowę, uzupełnianie i utrzymanie.

Na zakończenie dr Dorota Sidorowicz-Mulak podziękowała wszystkim za obecność i uczestnictwo oraz zaprosiła na następne spotkanie we wrześniu. Wszyscy mają nadzieję, że odbędzie się ono już w trybie stacjonarnym w Ossolineum we Wrocławiu.

atla

Collectors & Connectors
in Religion & Theology

Bazy wydawane przez Atla (American Theological Library Association)

Baza *Atla Religion Database*® (*Atla RDB*®) jest podstawową bazą bibliograficzną z zakresu teologii i religioznawstwa. Liczy ona obecnie łącznie ponad 3,3 miliona rekordów, w tym ponad 1,2 miliona opisów artykułów z około 2 500 tytułów czasopism (z których więcej niż 1 100 jest indeksowanych na bieżąco), ponad 287 000 opisów artykułów z prac zbiorowych, ponad 1 milion rekordów recenzji i ponad 470 000 opisów książek. Zakres chronologiczny bazy rozpoczyna się od 1949 roku, a retrospektywnie indeksowanie części czasopism sięga XIX wieku. Ostatnio z bazą *Atla RDB* została zintegrowana katolicka baza bibliograficzna *Catholic Periodical and Literature Index*® (*Atla CPL*®).

Baza *AtlaSerials*® (*Atlas*®) jest pełnotekstową bazą czasopism, obejmującą ponad 390 tytułów czasopism z zakresu religii dostępnych online. Zawiera ona ponad 800 000 artykułów i jest aktualizowana w cyklu miesięcznym. Ponadto biblioteki w Polsce mające dostęp do pakietu baz EBSCO w ramach licencji krajowej mają również dostęp online do 344 czasopism indeksowanych w *Atla Religion Database*.

Baza *AtlaSerials PLUS*® (*Atlas PLUS*®) oferuje pełnotekstowy dostęp online do ponad 620 tytułów czasopism z wielu różnych obszarów religii i teologii, wydawanych w 20 językach w 40 różnych krajach. Baza *Atlas PLUS* zawiera wszystkie tytuły wchodzące w skład podstawowej bazy *AtlaSerials (Atlas)* i 230 dodatkowych tytułów. Między innymi są to czasopisma publikowane przez uniwersytety papieskie w Rzymie. Aktualnie baza zawiera ponad 1,1 miliona artykułów.

Baza *New Testament Abstracts Online* jest produktem partnerskiej współpracy pomiędzy Atla i Boston College. Baza jest niezbędnym narzędziem bibliograficzno-abstraktowym dla naukowców, bibliotekarzy, studentów i duchowieństwa do badań nad Nowym Testamentem i jego tem historycznym. Baza zawiera ponad 90 000 anglojęzycznych abstraktów artykułów, recenzji, książek i oprogramowania. Co roku do bazy dodawanych jest 2 000 abstraktów artykułów z ponad 500 czasopism w różnych językach oraz streszczenia około 900 aktualnie wydanych książek. Archiwa w bazie sięgają 1985 roku.

Baza *Old Testament Abstracts Online* jest produktem partnerskiej współpracy pomiędzy Atla i Catholic Biblical Association. Baza zawiera abstrakty artykułów z ponad 500 czasopism oraz z monografii, dzieł zbiorowych i oprogramowania, dotyczących badań nad Starym Testamentem. Wszystkie abstrakty są w języku angielskim niezależnie od oryginalnego języka publikacji. Tematyka bazy obejmuje starożytność, archeologię, teologię biblijną, filologię i wiele innych dziedzin. Baza liczy aktualnie ponad 76 000 rekordów. Archiwa w bazie sięgają 1978 roku.

Jedynym dystrybutorem baz Atla online jest firma EBSCO. W Polsce subskrypcja połączonej bazy *Atla Religion Database*® (*Atla RDB*®) z *AtlaSerials PLUS*® (*Atlas PLUS*®) jest objęta dofinansowaniem, które przyznawane jest przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego dla konsorcjum na okres roku kalendarzowego (do tej pory co roku w wysokości 50 procent). W związku z tym decyzja o ewentualnej prenumeracie musi zapaść na przełomie października/listopada. W 2021 roku bazę *Atla Religion Database with AtlaSerials* prenumerowało siedem bibliotek należących do „Fides”: Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach (dla Biblioteki Teologicznej), Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Uniwersytetu Opolskiego (dla Biblioteki Wydziału Teologicznego), Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu (dla Biblioteki Wydziału Teologicznego), Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu.

Więcej informacji: <https://www.atla.com/research/>

Z ŻYCIA FEDERACJI

Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych
Rok 28 (2022) nr 1 (54), s. 243-247
ISSN 1426-3777

Ks. JERZY WITCZAK¹

SPRAWOZDANIE Z DZIAŁALNOŚCI FEDERACJI BIBLIOTEK KOŚCIELNYCH „FIDES” I ZARZĄDU FEDERACJI ZA OKRES OD 25 WRZEŚNIA 2020 DO 8 WRZEŚNIA 2021 ROKU

1. Zarząd Federacji wybrany podczas XXV Walnego Zgromadzenia w Sandomierzu pracował w składzie: przewodniczący – ks. dr Jerzy Witczak (Biblioteka PWT we Wrocławiu), zastępca przewodniczącego – o. Grzegorz Filipiuk OFMCap (Biblioteka Warszawskiej Prowincji Kapucynów w Zakroczymiu), skarbnik – ks. dr Piotr Tylec (Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu), sekretarz – ks. dr Tomasz Garwoliński (Biblioteka WSDMW „Hosianum” i Wydziału Teologii UWM w Olsztynie), członkini Zarządu – dr Bogumiła Warząchowska (Czytelnia Naukowa WSSD w Katowicach).

2. W ciągu roku sprawozdawczego odbyły się online cztery protokołowane posiedzenia Zarządu w dniach: 24 lutego, 19 maja, 23 czerwca i 1 września 2021 roku.

3. Federacja aktualnie liczy osiemdziesięciu czterech członków zwyczajnych, reprezentujących zgodnie ze Statutem tyleż samo polskich bibliotek kościelnych. W okresie sprawozdawczym przyjęto

---

¹ Biblioteka Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu.

w skład Federacji Bibliotekę Collegium Joanneum Akademii Katolickiej w Warszawie. Należy jednak z przykrością zauważyć, że wiele bibliotek członkowskich nie bierze udziału w spotkaniach ani w pracach „Fides”, a część z nich nie płaci również składek, co może skutkować wykluczeniem ich z Federacji. Zarząd przyjął również jako członka wspierającego Ośrodek Dokumentacji i Studium Pontyfikatu Jana Pawła II w Rzymie.

4. Zarząd Federacji stanowi jednocześnie redakcję czasopisma „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych”. Związane z tym były liczne i czasochłonne prace członków Zarządu, a zwłaszcza B. Warząchowskiej, ks. T. Garwolińskiego i ks. J. Witczaka. W pracy redakcyjnej pomagał ks. Bogusław Dygdała i o. Grzegorz Filipiuk. W 2021 roku wydano dwa numery: nr 1 (2021) liczący 284 strony i nr 2 (2021) liczący 286 stron. Archiwum czasopisma mieści się w Księgozbiornie Wirtualnym „Fides”, jak również w bazie CEEOL (Central and Eastern European Online Library), natomiast spisy treści dostępne są na stronie internetowej „Fides”.

5. Z powodu pandemii koronawirusa odłożono zapowiadaną ogólnopolską konferencję pt. *Zbiory biblioteczne w instytucjach kościelnych*, która miała się odbyć w dniach 11-14 października 2021 roku w Bibliotece Narodowej. Jej nowy termin nie został jeszcze ustalony. Konferencja jest organizowana przez Radę ds. Kultury i Ochrony Dziedzictwa Kulturowego Konferencji Episkopatu Polski we współpracy z Ministerstwem Kultury i Dziedzictwa Narodowego, z Biblioteką Narodową w Warszawie i z Federacją Bibliotek Kościelnych „Fides”.

6. Ks. Jerzy Witczak uczestniczył jako członek w systematycznych pracach Zarządu BETH. W 2020 roku konferencja BETH na Ukraińskim Uniwersytecie Katolickim we Lwowie nie odbyła się ze względu na pandemię i została przełożona na rok 2021. Jednak również i w tym roku ze względu na brak wystarczającej liczby zgłoszeń konferencję przekształcono w wydarzenie online, które trwało od 6 do 7 września br.

7. W 2022 roku stowarzyszenie BETH (Bibliothèques Européennes de Théologie), do którego Federacja „Fides” należy od 1995 roku, będzie obchodzić jubileusz pięćdziesięciolecia. Z tej okazji

przygotowywana jest księga jubileuszowa, która będzie opublikowana w wydawnictwie Brill. Ma ona zawierać około dwudziestu artykułów problemowych związanych z bibliotekarstwem teologicznym w krajach europejskich. Przewodniczący „Fides” przygotował rozdział omawiający historię komputeryzacji bibliotek kościelnych w Polsce za sprawą Federacji. Ponadto w księdze mają się znaleźć krótkie prezentacje piętnastu członkowskich stowarzyszeń bibliotek teologicznych i kościelnych. O. G. Filipiuk podjął się opracowania prezentacji polskiej Federacji.

8. Podstawowy cel statutowy Federacji stanowi zbudowanie jednolitego systemu komputerowego i wspólnej bazy katalogowej bibliotek kościelnych oraz umożliwienie szerokiego i łatwego dostępu do informacji katalogowej i bibliograficznej. Aktualnie „Fides” realizuje ten cel, głównie tworząc Centralny Katalog Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides” oraz Elektroniczną Bibliografię Nauk Teologicznych. Funkcję administratora wszystkich serwisów informacyjnych Federacji pełni ks. Jerzy Witczak, prace informatyczne wykonywane są głównie przez o. Janusza Kaczmarka OP.

9. Do Centralnego Katalogu Federacji Bibliotek Kościelnych w systemie Koha należy obecnie dwadzieścia osiem bibliotek. W okresie sprawozdawczym dołączyły do niego cztery biblioteki: Ośrodka Dokumentacji i Studium Pontyfikatu Jana Pawła II w Rzymie (4 listopada 2020 roku), Wyższego Seminarium Duchownego w Kaliszu (14 kwietnia 2021 roku), Diecezjalna w Toruniu (19 maja 2021 roku) i Prowincji Wniebowzięcia NMP Zakonu Braci Mniejszych w Katowicach (21 lipca 2021 roku). Wszystkie współtworzące katalog biblioteki są zarazem widoczne w katalogu NUKAT, a siedemnaście z nich współpracuje czynnie z NUKAT. Warto dodać, że użycie standardowych rekordów skopiowanych z NUKAT sprawia, że zasoby te są dostępne również za pośrednictwem katalogu WorldCat. Zarząd nadal usilnie proponuje włączenie się wszystkich bibliotek stosujących wciąż system MAK do tego wspólnego projektu.

10. Według stanu z dnia 31 sierpnia 2021 roku katalog liczył ponad 614 tys. rekordów (w ciągu roku przybyło 40 tys.), w tym ponad 403 tys. unikalnych rekordów NUKAT (przybyło 45 tys.), liczba zaś egzemplarzy wynosi prawie 2 185 000 jednostek (przez rok przy-

było 294 tys.). Jednocześnie w odstępach tygodniowych funkcjonuje automatyczne pobieranie z katalogu NUKAT rekordów analitycznych (opisów rozdziałów) dla prac zbiorowych znajdujących się już w katalogu. Opisy te pełnią rolę aktywnych spisów treści. Pozwalają na wyszukiwanie zawartości tych prac i dotarcie do biblioteki, która posiada egzemplarz zawierający wyszukany artykuł. Takich rekordów analitycznych aktualnie jest w bazie około 18 tys.

11. Drugim ważnym statutowym dziełem Federacji „Fides” jest tworzenie Elektronicznej Bibliografii Nauk Teologicznych. Baza powstaje głównie z opisów otrzymywanych z Zakładu Bibliografii Zawartości Czasopism Biblioteki Narodowej oraz tworzonych przez niektóre biblioteki członkowskie. Po dłuższej przerwie spowodowanej problemami technicznymi baza EBNT została zaktualizowana 25 lutego 2020 roku. Baza ta zawiera aktualnie niemal 139 tys. opisów bibliograficznych. EBNT indeksuje pełną zawartość ponad 230 tytułów polskich czasopism teologicznych, religioznawczych i z szerzej rozumianych nauk kościelnych oraz ponad 520 prac zbiorowych. W miarę wolnego czasu opracowaniem całości bazy zajmuje się ks. J. Witczak, a od strony informatycznej o. J. Kaczmarek.

12. Z inicjatywy ks. prof. dr. hab. Krzysztofa Pawliny, przewodniczącego Komitetu Nauk Teologicznych Polskiej Akademii Nauk, przeprowadzono wstępne rozmowy dotyczące przyszłości Elektronicznej Bibliografii Nauk Teologicznych „Fides”. Ich podsumowanie zawiera list zastępcy dyrektora Biblioteki Uniwersyteckiej KUL, pana Artura Podsiadłego, z 1 marca 2021 roku do przewodniczącego Zarządu „Fides”. Ustalono, że jej utrzymaniem i poszerzeniem o pełne teksty artykułów i rozdziałów miałyby się zająć Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, zapewniając obsługę informatyczną i co najmniej jednego etatowego bibliotekarza, o ile pozyska środki na ten cel. Koordynatorem projektu został mianowany ks. dr hab. Adam Kubiś, pracownik naukowy KUL. W składzie Rady Naukowej miałyby się znaleźć przewodniczący Zarządu Federacji „Fides”.

13. Federacja od 2006 roku utrzymuje własną bibliotekę cyfrową – Księgozbiór Wirtualny „Fides”. W lipcu 2020 roku nastąpiła istotna aktualizacja oprogramowania. Biblioteka cyfrowa działa te-

raz w najnowszej wersji systemu dLibra, dużo bardziej nowoczesnej i przyjaznej użytkownikom. Zmieniono i rozbudowano strukturę kolekcji. Na stronie startowej umieszczono kolekcje publikacji dostarczanych przez poszczególne współpracujące biblioteki. Księgozbiór Wirtualny liczy obecnie 1 783 publikacje. W ciągu roku przybyło jedynie około trzydziestu nowych obiektów. Większość stanowią publikacje Biblioteki UKSW w Warszawie. Zachęca się biblioteki członkowskie do umieszczania na tej platformie cyfrowych publikacji ze swoich środowisk oraz proponuje się publikację w ramach różnych projektów.

14. Szesnastego lipca 2021 roku zawarto umowę pomiędzy „Fides” a Poznańskim Centrum Superkomputerowo-Sieciowym (PCSS) w sprawie przeniesienia do Księgozbioru Wirtualnego około 2 tys. publikacji cyfrowych z nieistniejącej już Biblioteki Cyfrowej Diecezji Legnickiej. Prace te zostaną sfinansowane głównie przez darowiznę Biblioteki WSD w Legnicy na ten cel.

15. Cały czas trwały bieżące prace związane z utrzymaniem multiwyszukiwarki FIDKAR. Program FIDKAR w tym czasie nie był i nie będzie już aktualizowany, a zatem narzędzie to staje się coraz bardziej anachroniczne. W związku z tym, jak również w związku z rozwojem Centralnego Katalogu i EBNT wyszukiwarka FIDKAR zmienia stopniowo swój charakter i traci na znaczeniu. Zmniejsza się wciąż liczba baz objętych wyszukiwaniem. Aktualnie w sekcji bibliotek kościelnych prezentuje swoje bazy dwadzieścia jeden instytucji. Spośród nich osiem posiada na serwerze „Fides” swoje strony z katalogami, utrzymywane nieodpłatnie.

16. Utrzymywany był i w miarę możliwości czasowych aktualizowany serwis WWW Federacji. Ponadto „Fides” prowadzi własną stronę na portalu społecznościowym Facebook i stopniowo zwiększa się liczba osób nią zainteresowanych. Liczba osób obserwujących tę stronę przekroczyła 800.

Ks. TOMASZ GARWOLIŃSKI¹

PROTOKÓŁ Z POSIEDZENIA ZARZĄDU FEDERACJI BIBLIOTEK KOŚCIELNYCH „FIDES”

(online, 1 września 2021 roku)

1. Zarząd Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides” spotkał się na posiedzeniu online 1 września 2021 roku. Wzięli w nim udział: ks. Jerzy Witczak – przewodniczący, o. Grzegorz Filipiuk OFMCap – zastępca przewodniczącego, ks. Piotr Tylec – skarbnik, ks. Tomasz Garwoliński – sekretarz, i Bogumiła Warząchowska (członkini). W części spotkania dotyczącej walnego zgromadzenia uczestniczył również ks. Kamil Zadrożny.

2. Ks. J. Witczak zapowiedział, że 6 i 7 września 2021 roku razem z o. G. Filipiukiem będą uczestniczyć online w Walnym Zgromadzeniu BETH (Bibliothèques Européennes de Théologie). Oprócz nich zarejestrowało się także siedem innych osób z Polski: pięć z bibliotek „Fides” i dwie z biblioteki Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie.

3. Następnie członkowie Zarządu podjęli temat XXVI Walnego Zgromadzenia Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides”, które odbędzie się w Częstochowie w dniach 8-10 września 2021 roku. Zgłosiło się około pięćdziesięciu osób z trzydziestu sześciu bibliotek kościelnych. Rejestracja uczestników rozpocznie się

---

¹ Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum” i Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

o godz. 14:00 i będzie ją prowadził ks. K. Zadrożny. Będą przygotowane identyfikatory. Opłaty za składki i „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych” będą pobierali: ks. P. Tylec, o. G. Filipiuk i ks. T. Garwoliński. Pani B. Warząchowska zaproponowała, by do sprzedaży były dostępne oprócz bieżących również roczniki 2019 i 2020. Zgodnie z wcześniejszymi ustaleniami przy zakupie czasopisma podczas walnego zgromadzenia jego cena promocyjna wynosi 45 zł. Ks. K. Zadrożny poinformował, że podczas walnego zgromadzenia swoje publikacje będzie prezentować „Niedziela” oraz Wydawnictwo „Pomoc” Misjonarzy Krwi Chrystusa. Zwrócił również uwagę, że w auli seminaryjnej jest 250 miejsc, co w związku z ograniczeniami sanitarnymi daje możliwość zachowania odpowiednich odległości. W różnych punktach będzie także wystawiony płyn do dezynfekcji.

4. Zarząd wyznaczył na przewodniczącego obrad XXVI Walnego Zgromadzenia w Częstochowie ks. dr. Jerzego Witczaka. Następnie uporządkowano program i przydzielono do poszczególnych sesji zaproponowane wcześniej punkty porządku obrad:

Część powitalna

8 września 2021 roku, godz. 17:00

- modlitwa, otwarcie XXVI Walnego Zgromadzenia i powitanie uczestników – ks. dr Jerzy Witczak,
- *Historia Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Częstochowie* – ks. dr Kamil Zadrożny,
- zwiedzanie Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Częstochowskiej i biblioteki – ks. dr Kamil Zadrożny,
- kolacja i czas na wspólne spotkanie (kawa, herbata, ciastka – w wydzielonej części refektarza);

Sesja I – konferencyjna

9 września 2021 roku, godz. 9:30 – 11:15 (aula)

- powitanie uczestników przez ks. dr. Jerzego Witczaka – moderator: o. Grzegorz Filipiuk,
  1. *Źródła elektroniczne w pracy teologa* – ks. prof. dr hab. Jacek Kempa,
  2. *Wdrożenie systemu Koha w Bibliotece „Ignatianum”* – br. Roman Dolny SJ;

Sesja II – konferencyjna

9 września 2021 roku, godz. 11:45 – 13.00 (aula) –

moderator: ks. dr Jerzy Witczak

3. *Przyszłość katalogowania* – o. Janusz Kaczmarek OP, dyskusja;

Sesja III – statutowa

4 września 2021 roku, godz. 16:30 – 19:00 (aula) –

moderator: ks. dr Tomasz Garwoliński

- odczytanie i zatwierdzenie porządku obrad,
- odczytanie i zatwierdzenie protokołu z XXV Walnego Zgromadzenia w Sandomierzu,
- sprawozdanie z pracy Zarządu i dyskusja nad nim,
- sprawozdanie skarbnika i dyskusja nad nim,
- sprawy „Fides. Biuletynu Bibliotek Kościelnych” i wręczenie egzemplarzy autorskich,
- informacje z bibliotek członkowskich,
- sprawozdanie Komisji Rewizyjnej,
- propozycje miejsca kolejnego walnego zgromadzenia,
- wolne wnioski;

Sesja IV – panelowa

10 września 2021 roku, godz. 9:00 – 11:30 (aula) –

moderator: ks. dr Piotr Tylec

- *Przyszłość bibliotek kościelnych po pandemii* – panel,
- *Przyszłość oprogramowania dla bibliotek* – Maciej Dziubecki, Aleph Polska.

5. Z kolei B. Warząchowska poinformowała, że napłynęły już artykuły do dwóch numerów „Fides. Biuletynu Bibliotek Kościelnych” na rok 2022. O. G. Filipiuk wspomniał, że numery 1 i 2 z roku 2021 są już wydrukowane i odebrane z zakładu poligraficznego.

6. Skarbnik ks. P. Tylec zapoznał członków Zarządu ze stanem finansów Federacji.

7. Ks. J. Witczak poinformował o zawarciu umowy z Poznańskim Centrum Superkomputerowo-Sieciowym na przeniesienie Biblioteki Cyfrowej Diecezji Legnickiej do Księgozbioru Wirtualnego Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides”.

Ks. TOMASZ GARWOLIŃSKI¹

PROTOKÓŁ Z XXVI WALNEGO ZGROMADZENIA FEDERACJI BIBLIOTEK KOŚCIELNYCH „FIDES”

(Częstochowa, 8-10 września 2021 roku)

1. XXVI Walne Zgromadzenie Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides” zorganizowano w Częstochowie na zaproszenie ks. dr. Kamila Zadrożnego, dyrektora Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Częstochowskiej. Spotkanie było wcześniej planowane na rok 2020, lecz ograniczenia sanitarne związane z zagrożeniem epidemicznym uniemożliwiły jego przygotowanie i przeprowadzenie. W tegorocznym walnym zgromadzeniu wzięło udział pięćdziesięciu dwóch przedstawicieli trzydziestu sześciu bibliotek kościelnych w Polsce, a także jeden członek honorowy i zaproszeni goście. Bp prof. dr hab. Andrzej Siemieniewski, delegat Konferencji Episkopatu Polski ds. Federacji „Fides”, 28 czerwca 2021 roku został mianowany biskupem legnickim i nie mógł przybyć na walne zgromadzenie.

2. Obrady rozpoczęły się 8 września 2021 roku w auli Jana Pawła II, gdzie ks. prał. dr hab. Ryszard Selejdak, rektor WSD w Częstochowie, przywitał wszystkich obecnych. Przewodniczącym obrad XXVI Walnego Zgromadzenia został wybrany ks. dr Jerzy Witczak. Następnie ks. dr Kamil Zadrożny opowiedział o historii księżnicy

---

¹ Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum” i Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

seminaryjnej, po czym zebrani przeszli do biblioteki, by zapoznać się z jej pomieszczeniami i zbiorami, oraz zwiedzili budynek seminarium duchownego.

3. Moderatorem porannej sesji 9 września 2021 roku był o. Grzegorz Filipiuk OFMCap. Miała ona charakter konferencji naukowej, podczas której w auli seminaryjnej ks. prof. dr hab. Tomasz Moskal (Wydział Teologiczny Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach) wygłosił referat *Źródła elektroniczne w pracy teologa*, a br. Roman Dolny SJ („Ignatianum” w Krakowie) mówił o wdrożeniu systemu Koha w Bibliotece „Ignatianum”. Po dwóch wystąpieniach odbyła się dyskusja.

4. Przedpołudniową sesję również moderował o. G. Filipiuk. Na początek swoje wystąpienie *Przyszłość katalogowania* przedstawił o. Janusz Kaczmarek OP. Po nim odbyła się krótka dyskusja. Na koniec tej części problematykę digitalizacji, swoją działalność i produkty zaprezentowała firma Skanowanie.pl.

5. Podczas popołudniowej sesji, którą prowadził ks. dr Tomasz Garwoliński, odbyły się obrady statutowe XXVI Walnego Zgromadzenia. Sekretarz Zarządu zaproponował przyjęcie porządku obrad oraz protokołu z XXV Walnego Zgromadzenia, które odbyło się w 2019 roku w Bibliotece Diecezjalnej w Sandomierzu. Porządek obrad został przyjęty jednogłośnie przez trzydzieści dwie osoby uprawnione do głosowania. Protokół również przyjęto jednogłośnie, bez poprawek, w głosowaniu jawnym. Głosy podliczyły wcześniej wybrane skrutatorki: Aneta Góralska i Monika Kamińska. Następnie ks. Jerzy Witczak przedstawił sprawozdanie z działalności Zarządu za miniony rok. Zastępca dyrektora Biblioteki Uniwersyteckiej KUL, Artur Podsiadły, sprecyzował kilka szczegółów dotyczących przyszłości Elektronicznej Bibliografii Nauk Teologicznych „Fides”. Biblioteka KUL ma się zająć utrzymaniem i poszerzeniem o pełne teksty artykułów i rozdziałów monografii naukowych oraz zapewnieniem obsługi informatycznej. Z kolei ks. Piotr Tylec złożył sprawozdanie skarbnika. Następnie ks. Bogusław Dygdała przedstawił sprawozdanie Komisji Rewizyjnej. Podkreślił, że część bibliotek należących do katalogu centralnego nie wpłaca regularnie składek na utrzymanie katalogu. W związku z tym postulował, by Zarząd rozesłał pona-

glenia do dłużników, a w skrajnych wypadkach rozważyć czasowe wyłączenie katalogu dla bibliotek zalegających w opłatach. Komisja Rewizyjna nie zgłosiła żadnych zastrzeżeń, pozytywnie oceniła pracę Zarządu i wniosowała o udzielenie mu absolutorium. XXVI Walne Zgromadzenie udzieliło Zarządowi absolutorium trzydziestoma głosami przy dwóch głosach wstrzymujących się na trzydzieści dwie osoby uprawnione do głosowania. Następnie o. G. Filipiuk wręczył egzemplarze autorskie „Fides. Biuletynu Bibliotek Kościelnych” osobom, które przesłały materiały do dwóch najnowszych numerów półrocznika. Razem z ks. T. Garwolińskim omówili sprawy bieżące dotyczące periodyku.

6. W dalszej części prowadzący poprosił o podzielenie się informacjami z bibliotek zrzeszonych w Federacji „Fides”. Ks. T. Garwoliński omówił odkrycie w Bibliotece „Hosianum” w Olsztynie rękopisów muzycznych z XVIII wieku dedykowanych kapelom kościelnym na Warmii. Odbłyły się już trzy serie koncertów na podstawie tych zapisów nutowych, w bieżącym zaś roku nagrano materiał na płytę CD. Poza tym na Warmii i Mazurach trwają przygotowania do Roku Mikołaja Kopernika, przy czym ks. T. Garwoliński został koordynatorem jego obchodów w regionie. Ks. J. Witczak poinformował, że Biblioteka Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu działa już w nowej siedzibie. O. G. Filipiuk wspomniał o współpracy, jaką kapucyni podjęli w przygotowaniu wystawy w Muzeum Archidiecezji Warszawskiej *Zanurzony w pięknie*, poświęconej osobie i twórczości o. Efrema Marii z Kcyni. A. Podsiadły przybliżył kilka szczegółów dotyczących funkcjonowania Biblioteki KUL w nowym systemie bibliotecznym Alma, który jest systemem chmurowym. Książnica zakończyła współpracę z NUKAT, zacieśnia zaś współpracę z Biblioteką Narodową.

7. Ks. dr Tomasz Krzysztofiak zaproponował jako miejsce kolejnego walnego zgromadzenia Bibliotekę Prymasowskiego Wyższego Seminarium Duchownego w Gnieźnie.

8. Ostatnią sesję 10 września 2021 roku prowadził ks. dr Piotr Tylec. Miała ona charakter panelu dyskusyjnego na temat przyszłości bibliotek kościelnych po pandemii. Uczestnikami panelu byli przedstawiciele różnych rodzajów bibliotek: dr Barbara Kmieciak (Biblio-

teka Wydziału Teologicznego w Katowicach), mgr Tomasz Winiarski (Biblioteka Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie), ks. dr Jerzy Witczak (Biblioteka Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu), ks. dr Tomasz Krzysztofiak (Biblioteka Prymasowskiego Wyższego Seminarium Duchownego i Gnieźnie) i o. mgr lic. Grzegorz Filipiuk (Biblioteka Warszawskiej Prowincji Kapucynów w Zakroczymiu). Okazuje się, że czas pandemii przy wielu ograniczeniach zrodził nowe pomysły oraz inicjatywy zmierzające do udostępnienia zbiorów bibliotecznych szerszemu gronu użytkowników. Niektóre z nich pozostaną zapewne do zrealizowania w przyszłości. Następnie Maciej Dziubecki, prezes Zarządu Aleph Polska Sp. z o.o., mówił o przyszłości oprogramowania dla bibliotek.

9. Na zakończenie słowo do zebranych i do organizatorów wygłosił ks. Jerzy Witczak, który dokonał podsumowania obrad i ich zamknięcia.

Ks. KAMIL ZADROŻNY¹

SPRAWOZDANIE Z XXVI WALNEGO ZGROMADZENIA FEDERACJI BIBLIOTEK KOŚCIELNYCH „FIDES”

(Częstochowa, 8-10 września 2021 roku)

W dniach od 8 do 10 września 2021 roku w budynku Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Częstochowskiej w Częstochowie odbyło się XXVI Walne Zgromadzenie Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides”. Spotkanie to było zaplanowane już na wrzesień 2020 roku, lecz ze względów epidemicznych nie doszło do skutku. Organizatorem zjazdu była Federacja Bibliotek Kościelnych „Fides”, bp Andrzej Siemieniewski – delegat KEP ds. Federacji, a także Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Częstochowskiej. W XXVI Walnym Zgromadzeniu uczestniczyły pięćdziesiąt trzy osoby, które reprezentowały trzydzieści sześć bibliotek kościelnych. Temat przewodni zjazdu stanowiła refleksja nad przyszłością bibliotek kościelnych po pandemii.

Rozpoczęcie wrześniowego zgromadzenia nastąpiło w auli seminaryjnej im. Jana Pawła II w Częstochowie. Uczestników powitał rektor seminarium, ks. dr hab. Ryszard Selejdak. Wyraził on radość z faktu, że spotkanie bibliotekarzy kościelnych i zaproszonych go-

---

¹ Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Częstochowskiej w Częstochowie.

ści odbywa się w Częstochowie, i życzył, aby podejmowana debata na temat przyszłości bibliotek kościelnych była jak najowocniejsza i przyczyniła się do docenienia wkładu tychże bibliotek w formację intelektualną studentów teologii. Zwracając się do uczestników obrad, podkreślił ponadto, że „Federacja promuje działalność bibliotek jako uprzywilejowanych miejsc, w których studenci teologii, seminarzyści i osoby świeckie mogą korzystać z nich jako niezbędnej pomocy w odbywanych studiach, pisaniu prac naukowych i pogłębianiu ogólnej wiedzy religijnej”. Stwierdził także, że książka jest źródłem wiecznej mądrości.

W pierwszym wieczornym spotkaniu uczestnicy wysłuchali referatu ks. dr. Kamila Zadroznygo – dyrektora Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Częstochowskiej, na temat historii biblioteki seminaryjnej w Częstochowie. Prelegent sięgnął do początków istnienia biblioteki, która jest ściśle związana z dziejami i losami Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie. Przypomniwał również istotne dla aktualnego funkcjonowania biblioteki wdrożenie systemu Koha. Następnie uczestnicy spotkania zwiedzali bibliotekę oraz gmach seminaryjny.

Wieczorem zorganizowano po kolacji spotkanie i dzielenie się codziennymi doświadczeniami w pracy bibliotekarza.

Drugi dzień walnego zgromadzenia rozpoczął się od wspólnej Eucharystii sprawowanej w kościele seminaryjnym pod wezwaniem Jezusa Chrystusa Najwyższego i Wiecznego Kapłana. Przewodniczył jej ks. dr hab. R. Selejda. Homilię wygłosił ks. dr K. Zadrozny. W kontekście odczytywanego w liturgii słowa Bożego zauważył, że praca bibliotekarzy kościelnych stanowi przestrzeń jeszcze do końca nie odkrytą, lecz zawsze świeżą i potrzebną.

Po Eucharystii i śniadaniu odbyła się pierwsza sesja plenarna. Słowo powitania skierował do wszystkich ks. dr Jerzy Witczak – przewodniczący Zarządu Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides”. Tę część spotkania moderował o. Grzegorz Filipiuk OFM Cap. Podczas sesji poruszono zagadnienie *Źródła elektroniczne w pracy teologa*. Temat ten podjął ks. prof. dr hab. Jacek Kempa z Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Referent zwrócił uwagę na fakt, że w pracy naukowej niezbędnym środkiem w dotarciu do

źródeł są elektroniczne bazy danych, strony internetowe polskich i zagranicznych ośrodków naukowych. Prelegent zauważył ponadto powiększający się zasób różnorodnych źródeł w Internecie. Jak podkreślił, korzystanie ze źródeł elektronicznych służy niewątpliwie pomocą w przeprowadzeniu badań teologicznych. Drugi referat pt. *Wdrożenie systemu Koha w Bibliotece „Ignatianum”* wygłosił br. Roman Dolny SJ – dyrektor Biblioteki „Ignatianum” w Krakowie. Podzielił się on własnymi spostrzeżeniami na temat rozwiązań stosowanych w kierowanej przez siebie bibliotece. Po przerwie kawowej jako trzeci zabrał głos o. Janusz Kaczmarek OP, który swoje wystąpienie zatytułował *Przyszłość katalogowania*.

Po obiedzie wszyscy uczestnicy udali się do jasnogórskiego sanktuarium maryjnego, gdzie dzięki życzliwości o. dr Grzegorza Prusa, dyrektora Jasnogórskiej Biblioteki Maryjnej w Częstochowie, mogli zwiedzać starą bibliotekę oraz Bibliotekę Maryjną. O historii Jasnogórskiej Biblioteki Maryjnej, jej celach i działalności opowiadała mgr Bernadetta Miś.

Po powrocie z Jasnej Góry kontynuowano obrady. Sprawozdanie z pracy Zarządu przedstawił ks. dr Jerzy Witczak. Bibliotekarze mogli się także zapoznać ze sprawozdaniem Komisji Rewizyjnej oraz ze sprawozdaniem finansowym, które przedstawił ks. dr Piotr Tylec, dyrektor Biblioteki Diecezjalnej w Sandomierzu. Tej części spotkania przewodniczył ks. dr Tomasz Garwoliński.

Wieczorem wszyscy uczestnicy wzięli udział w Apelu Jasnogórskim. Rozważanie apelowe poprowadził o. mgr lic. Grzegorz Filipiuk OFMCap. Kaznodzieja podkreślił, że kiedy bierze się do ręki jakąkolwiek księgę, otwiera się ją i czytając, uczy się wiary. Zawierzył on Maryi wszystkich pracowników bibliotek kościelnych, którzy chronią, konserwują, opracowują i udostępniają wszystko to, co jest nośnikiem słowa.

Ostatniego dnia zgromadzenia w godzinach porannych odbył się panel dyskusyjny na temat przyszłości bibliotek kościelnych po pandemii. Panel poprowadził ks. dr P. Tylec. Głosy w dyskusji zabrali m.in.: ks. dr Tomasz Krzysztofiak (Biblioteka PWSO w Gnieźnie), Tomasz Winiarski (Biblioteka UKSW w Warszawie), dr Barbara Kmiecik (Biblioteka WT UO w Opolu), o. G. Filipiuk OFMCap (Biblioteka

Warszawskiej Prowincji Kapucynów w Zakroczymiu) oraz ks. dr Jerzy Witczak (Biblioteka PWT we Wrocławiu). Uczestnicy wskazali na trudności związane m.in. z funkcjonowaniem bibliotek w czasie pandemii COVID-19 oraz na niektóre rozwiązania, jakie zastosowano celem bezpiecznego udostępniania zbiorów bibliotecznych czytelnikom. Zauważono potrzebę upowszechniania księgozbiorów bibliotek kościelnych także szerszemu kręgowi czytelników, który nie ogranicza się tylko do studentów uczelni teologicznych (seminariów, wydziałów oraz instytutów teologicznych). Uczestnicy zgłosili również potrzebę wdrażania nowych systemów bibliotecznych, które umożliwiają promocję posiadanych księgozbiorów.

Pogłębieniem refleksji nad podejmowanymi na zgromadzeniu tematami był ostatni referat pt. *Przyszłość oprogramowania dla bibliotek*. Temat ten podjął pan Maciej Dziubecki z Aleph Polska. Podkreślił potrzebę ciągłego udoskonalania i rozwoju polskich bibliotek w kierunku cyfryzacji i zastosowania najnowszych rozwiązań, jakie proponuje w tym względzie rynek. Zachęcił również do wdrażania najnowszych systemów dostępnych na rynku oprogramowania dla bibliotek i instytucji naukowych.

Na zakończenie ostatniej części zgromadzenia słowo zabrał ks. dr Jerzy Witczak, który podsumował dwudniowe obrady i dokonał ich zamknięcia. Wyraził pragnienie, by takie spotkania były kontynuowane. Ponadto ks. dr Tomasz Krzysztofiak złożył propozycję zorganizowania kolejnego walnego zgromadzenia w Bibliotece Prymasowskiego Wyższego Seminarium Duchownego w Gnieźnie.

Zwieńczeniem XXVI Walnego Zgromadzenia w częstochowskim seminarium była Eucharystia. O godz. 12:00 w kościele seminaryjnym przewodniczył jej abp Wacław T. Depo. W homilii metropolita częstochowski, odnosząc się do poezji Romana Brandstaettera, powiedział: „Wybacz nam, Boże, że tworzymy. Nasze słowa są niegodne swojego miana. One nie były na początku ani nie będą na końcu [...]. Jesteśmy zmąconymi źródłami wiedzy. Nie ma nas w tym, co tworzymy, bo w naszych księgach staramy się być lepsi, niż jesteśmy w rzeczywistości”. Celebrans wyraził swoją wdzięczność wobec Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides” za troskę o bardzo cenny aspekt życia Kościoła, jakim są księgozbiory polskich bibliotek kościelnych,

oraz docenił rolę, jaką odgrywają one w formacji duchowej, ludzkiej i intelektualnej przyszłych prezbiterów. Rola bibliotek – jak stwierdził abp Wacław Depo – w tym procesie to przede wszystkim rola służebna wobec całego procesu formacji dokonującego się w seminariach i na wydziałach teologicznych.

Sprawozdawca wyraża wdzięczność wszystkim, którzy przyczynili się do organizacji XXVI Walnego Zgromadzenia Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides” w Częstochowie, jak też uczestnikom. Szczególne podziękowanie należy się mgr Katarzynie Fijałkowskiej oraz mgr Annie Lelonek z biblioteki seminaryjnej w Częstochowie za przygotowanie i koordynację przebiegu zjazdu. Wdzięczność należy się także Katolickiemu Tygodnikowi „Niedziela” reprezentowanemu przez ks. redaktora Mariusza Frukacza oraz Katolickiemu Radiu „Fiat” za relacjonowanie na bieżąco spotkania bibliotekarzy kościelnych w Częstochowie.

DRUK I OPRAWA

Drukarnia J. i J. Maciejewscy, ul. Gdańska 1, 06-300 Przasnysz

Druk 2022 – nakład 150 egz.